

Miroslav Krleža

Hrvatski bog Mars

Bulaja naklada

Hrvatski bog Mars

Miroslav Krleža

Sadržaj

Bitka kod Bistrice Lesne

Ova historija jednoga detalja bitke kod Bistrice Lesne napisana je u počast pokojnoga gospodina desetnika Peseka Mate i šestorice mrtvih domobrana drugoga bataljona druge satnije, i to: Trdaka Vida, Blažeka Franje, Loborca Štefa, Lovreka Štefa, Pecaka Imbre i Križa Matije, koji su svi pali kod junačke navale na kotu broj trista trinaest, proliviši tako svoju kraljevsku ugarsku domobransku krv u slavu hiljadugodišnjeg kraljevstva Szent Istvána, u smislu Madžarsko-hrvatske nagodbe od godine 1868. Počivali u miru!

Gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato i šest junaka ove naše pripovijesti, svi su oni živjeli u početku tihim i gorkim životom kojim žive milijuni naših ljudi što se već stoljećima pate na našem blatu te ga svakog proljeća i jeseni preoravaju da bi iz njega izvukli šaku-dvije zrnja i pojeli režanj pšenične gibanice na Uskrs i na Božić, dva svijetla dana, kada se ne osjeća teret svagdanji u križima, već se samo napaja blago po štalama i puši i pljucka pred crkvom cijelo dopodne. U vjekovnoj magli tlake i rabote, dimnice i kmetstva i batina, u onoj feudalnoj magli koja se još godine devet stotina i četrnaeste pod vladom Franje Josipa Prvoga povijala nad našim selom kao žalosno velo, svi naši junaci osjećali su taj svoj život kao neku stvar još od Gospodina Boga stvorenu, i njihov djed i pradjed (ne budi im potuženo) živjeli su tako, pak što tu ima da se misli i što se tu može?

Sve to kako stoji stvorio je Sam Gospodin Bog (slava Mu budi i dika), i muži i jesu bokci, kada ih je Sam Gospodin Bog bokcima stvorio, i

tako je to zapisano na farofu i na katastru, u paragrafima na kotaru i u zakonima kod suda, gdje je Gospodin Bog postavio Gospodu da paze na muže bokce da dobro vrše deset zapovijedi gospodnjih, da plaćaju porez i prireze i namete i da idu u soldate, a kada se to Njemu svidi bogme i u rat.

I tako je sedam naših domobrana napajalo ujutro, o podne i podveče svoga Cvetana i svoga Lisaka i svoju bolesnu i sušičavu Rumenu, svaki božji dan ljeti i zimi, po kiši i po snijegu, već trideset godina. Orali su i kopali, sijali pšenicu i ječam, raž i heljdu, repu i kukuruz, okopavali vinograd, kosili sijeno, otavu i otavicu (ako je bila jesen sretna i topla), i to uvijek od jutra do noći, da su ih krsta probadala, jer je naša zemlja jalova i visi, pak treba da se duboko ore i ljudski gnoji da ne izda i ne zataji.

A sve je to bilo teško. Jer: orati je teško. Po brazdama gacati mokrim sijući i drljajući je teško. Blago dvoriti je teško. Vol je vol, a svinja je svinja, i njima treba sve da se postavi gotovo. I slama i sijeno i sječka i djetelina! Gnoj treba da se ispod njih ostruže i da im se nastre i da se marva očešlja, a mora se sve to, mora se, jer ako se propusti jedan jedini dan, već je eto drugi zinuo kao propast, pak se zato mora! A sve stoji zlo i sve mora čovjek sam! I voće treba da obere i ocat da preša i konoplju da bije i platno prede, jer je sve fabričko skupo, pa mora da se nategnu sve sile da ne bi krepao čovjek gol i bos. Jer: čovjek vrta zdenac (bez zdenca se ne može), to proguta hiljade. Bijeli kuću, to odere; i klijet treba da natkrije ritkom, pa mlaci požderu desetinu, a ako hoće da obuče sebe i družinu, treba da štalu isprazni. A gdje su još obveze, stari dugovi, hipoteke, advokati? Nikad brigama kraja! Kramar odnese pune korpe jaja i graha za dvije-tri zdjele, za stakleni cilindar i pantljike; opančar na sajmu odere kožu s čovjeka za te proklete opanke; porezi natječu, nameti vuku na jednu stranu, financi i žandari na drugu, lugari, kancelisti, oficijali, kapelani, učitelji, svi oni nose i kradu: jaja i živad, rakiju i vino, slaninu i orahe (kao tvorovi i kune), a svi biju po mužu kao po

marvi. I vidi muž dobro da je on nekako najdonji i da su na njega silu toga navalili, ali kad i vidi - to što vidi - šta ima od toga da mu je to sve jasno?

I činovnici i žandari, kasarne i oblasti, općine, spisi, uredi, sve je to našim junacima izgledalo kao stroj koji je po gospodi doktorima samo zato izmišljen da bi se bogečkom životu napipala žila i da bi se prebrojale seljačke vreće i svinje i kobile: ali sav taj gospodski, doktorski, kraljevskotrojedni stroj i sve te kraljevske uredbe tog činovničkog stroja omalovažavale su onaj silni i nesavladljivi život u njima, i kad su ti naši junaci razmišljali o sebi i o svome životu, to je onda otprilike izgledalo ovako: "Ovo je moja koliba, kojoj je krov strm, i kišnica se slijeva lijevo i desno i ne curi mi tako na glavu. To je dobar izum da mi voda ne curi na glavu, i to mi je dao djed moj pokojni u baštinu, taj moj čađavi topli krov, a ja ću ga ostaviti sinu, jer je to mudra stvar: krov nad glavom. (Čovjek bi bio kao marvinče da nema krova.) Sjedim ja pod tom svojom gljivom i gledam dim kako kulja, voda nebeska teče i natapa oranicu. I to je dobro. Žena mi liže povjesmo kao pauk, u loncu mi se kotrlja krompir, a našlo bi se i koje masno rebarce u dimu na tavanu. To je sve. Više mi zapravo i ne treba. Dobro je živjeti! Čovjek zapali lulu u sumrak i gleda žute oči mačje u volovskoj pari u štali, gdje blistaju kao krijesnice! Dobro je živjeti!"

Sva ta bijedna zagorska, prigorska i kalnička sela i naselja, rasuta po šumama i jarugama, doživjela su u svojoj prošlosti mnogo i mnogo katastrofa, i taj posljednji habzburški rat, što je ujahao u selo jednog predvečerja, kada se žito mlatilo i mašinalo i sva seoska gumna odzvanjala od muklog nabijanja, taj nesretni rat nije bio za ove ljude ni prva ni posljednja nesreća. Pogorjeli su oni nekoliko puta do temelja, pomrli od kuge i kolere, od gladi i batina grofovskih: kada su ono Turci pregazili karlovačko-podravske tvrđave, spalili su sav taj kraj, a austrijski arkebuziri iz Parme, Piacenze i Spezije i

kondotjeri španjolski i švicarski, pod stjegovima austrijskim i papinskim, porobili su sve što se dalo do posljednje kobase u dimu i posljednje niti u tkalačkom stanu, poslije katastrofe stubičke, godine 1573. Strijeljali su po tim ljudima madžarski žandari u smislu Nagodbe od godine 1868, silovali im žene i djevojke četrdesetosmaši i zelenokaderaši za Custozze i Solferina, a žene rodilje su novorođenčadi i dalje svojom vlastitom rukom rezale pupak srpom i ustajale treći dan po porodu, mrtvaci se polijevali vinom kao i u stara poganska vremena. To što se po obalama evropskih mora podigla i propala silna carstva, što se pootkrivale nove zemlje, što se život izmijenio iz temelja, sve se to ovoga života ovdje nije ticalo ništa. Jest! Posazidale se po dolinama crkve i kaznionice: kamene zgrade sa stjegovima i krstovima rimskim, s gromovodima i orguljama, rešetkama i paragrafima: ali sve te kaznionice i uredi i crkve nisu još jučer bile, a može se dogoditi da te crkve i spisi i paragrafi opet ni sutra ne budu, a Jezuševo i Sveti Jalžabet i Sveti Ivan prozvat će se opet Lisjakom i Vučjom Jamom kao i prije toga, pa nikome ništa! Slava Bogu!

Gledajući stvari i mjereći događaje ovim uzvišenim i iskusnim mjerilom, naravno da se naši ljudi baš nisu mnogo uzrujavali na taj takozvani rat.

- Hja! Rat!

- Eh, Bog moj! Rat! A što se tu može? Već gospoda doktori znadu što hoće kad guraju taj rat!

- To je gospodska stvar, taj njihov rat!

Dogodilo se i puknuo glas da je ovome ili onome odgrizlo nogu, a bogme i glavu; žene su stale da vonjaju po judiformu, pa se čulo da se podigli neki u zeleni kader (ali taj više šiša bogataše nego kmetove, taj zeleni kader, pak će već nešto biti što će biti).

- Bilo je da nije bilo rata, pak će i opet tako biti da ga ne će biti!

- Žene se istinabog pokvarile, ali ni muževi po kasarnama i špitalima nisu bolji!

- Svakomu svoje! Tko poživi, vidjet će! Sve ima svoje vrijeme. Svaka sila za vremena!

Sve je počelo idilično. Jadnim težacima i marvogojcima, koji su čitav jedan život spavali po štalama i gurali se s rogatim blagom, njima se zbivanje u asfaltiranome gradu (gdje, kad pada kiša, pločnici sjaju kao zrcala) pričinilo u prvi mah lakšim od onog očajnog i crnog tegljenja, i tako im je bilo kao da su iz svog nesnosnog, teškog, robijaškog života isplivali - na minutu. Čuli su oni govoriti o jednoj čudnoj zemlji Šlarafiji, gdje pečene race i pilići lete u usta čovjeku, po livadama pasu prasci i odojci na ražnju, a srebrne ure i lanci vise po drveću, i taj život u gradu pričinio im se u prve gradske dane takvom Šlarafijom. Sve sami zelheraji sa suhomesnatom robom! Sve same butine i rebra i crvena slanina debelih svinja, pak su smrtonosne rane zapečene lijepo masnom crnom čađom, a kroz krvave rupe prodrli čavli, te vise naduvena crijeva i cijede se trule kobasice i mirišu čvarci po zdjelama porculanskim, opletenim drotom da se ne raspadnu. Samo suho meso! Pun grad suhoga mesa! Šunke vise kao zastave! I na cimerima mesarskim odsječene glave bijelih odojaka, rasporeni telići oko crkve, bijele plahte na vjetru sve lijepo polivene mirisnom svježom krvlju, krvave - mesarske ruke otisnute na plahtama, sve same fine brijačnice što mirišu po najfinijem sapunu, pa se njišu barbirske zdjele i škripe i cvile na vjetru da je milina. Pa kolike još slavne krčme i cimeri sa finofajn namazanim farbama, sami crni mački i kanoniri, mužače, pa opet bijeli mački i oguljeni pilići polomljenih zglobova, pozabadani viljuškama peterorozim, pa velike čaše pjenušavoga piva, a po oknima masne palačinke i krafni i pogače i pogačice, sve to miriše, sve to pjeva. Kako tu mora da je divno u nedjelju poslije podne, kada čovjek nosi u džepu čitavu mazdu, pak još gucne fraklić šljivovice i gverca, zasladi se licitarskim srcem i sve zalije vinom i špricerima,

pa kad je cura i tambura i harmonike, drmeš trese krčmom, a ženske su sise tople, da ih sve grizeš i na nepcu upaljenom osjećaš slani znoj ženskoga tijela i sukrvicu, golotu, te plešeš kao fašnik krvavi, napio si se divno, sve same cure, sluškinje, štirkane podsuknje, crvene pantljike, gola crna blatna koljena i stegna, drmeš, tambure, berde, du-du, du-du, digu-gigu-dajca, baba ljubi zajca, juh-hu-hu, juh-juh, ijuh-hu-hu.

I gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato i domobrani Trdak Vid, Blažek Franjo, Loborec Štef, Lovrek Štef, Pecak Imbro i Križ Matija počeli su tu stvar ratovanja ovako idilično, s drmešom u nedjelju poslije podne, ali je stvar kasnije bogme narasla i zapalila se kao rana i bogme su ti naši junaci mnogo stotina i stotina kilometara proputovali vozom i pješke i mnogo se najaukali po špitalima i zatvorima i mnogo istina spoznali do onog nedjeljnog jutra kada im je bilo suđeno da padnu jedan za drugim kod Bistrice Lesne, u navali na kotu trista trinaest.

Onoga jutra, kada je trebalo da dođe do bitke, bio je domobran Trdak Vid od svih najtužniji. Sanjao je o svojoj djeci, a onda se sjetio praznine, one užasne praznine u koju je zagledao nema tome pet dana i nešto ga je steglo u grlu te nije mogao niti da popije svoju crnu kavu, nego ju je izlio u blato. Baš nekako pred njegov odlazak u grad, u kasarnu, pokopao je ženu, a na kući ostalo mu dvoje djece, stariji dečkić sedam, a mlađi četiri godine. Sa svojim i ženinim rodom se posvađao, i sve dok nije stigao telegram da se ide, on je mnogu i mnogu noć prostenjao na smrdljivoj slamnjači, što i kako da on to riješi sa svojom djecom? Onu posljednju noć sinula mu ideja da pođe na presvijetlu kraljevsku hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku vladu, gore na Markov trg, pred samoga svijetloga Bana, da se Banu potuži: što će biti s njegovom djecom kada on ode na frontu, pa neka svijetli Ban nešto učini u toj njegovoj stvari.

I tako je naš Trdak Vid mnoga vrata obio na Markovom trgu i na mnoga uzalud pokucao: nije znao bi li ostavio kapu na glavi i pozdravio kao pravi vojnik, ili bi se sagnuo s kapom u ruci kao pravi muž i kmet kada moli svoje pravo? I tako je negdje salutirao gologlav, pa su mu se smijali, a negdje su ga opet bacili van, jer je prosta svinja i ulazi u uredske prostorije pokriven, "valjda mu se uši na glavi ne će prehladiti". Tako se na tome križnom putu po onim beskrajnim hodnicima i sobama kraljevske vlade namjerio na jednog čovječuljka, koji je imao bešćutne oči, a nad glavom mu je plamtjela žuta plinska svjetiljka treperéći glasno; u sobi je bilo polutamno.

Otpjevao je Vid Trdak onomu čovjeku svoju tužaljku, a taj ga je starčić s bešćutnim staklenim očima slušao, gledao preko njega u zrak i punio Riz-Abadie-tuljčiće srednjefinim Be-ha-duhanom i slagao cigarete jednu za drugom u škatulju, koja tek što nije bila puna.

- Da! Dobro je, kume! Čuo sam ja već to sve, dragi moj! Da! Ali kamo da vam smjestim ja vaše dijete? Mi nemamo tu mjesta za vašu djecu! Mi možemo da uzmemo s vama zapisnik! I tako, dragi moj kume!

- Je! Prosim ih, gospon doktor - bumo rekli - poglaviti! A kaj meni zapisnik bu? Ja ne znam kam bi z decom!

- A koliko grunta imate?

- Dva rala!

- A kuću?

- I kuču!

- No! Pa zašto ne bi djeca ostala na kući?

- Je, gospon doktor! Bog budi ž njimi! Ali sedem letje stareši star! Kaj to more ostati sam?

- Vidite, kume, vi dobivate mjesečnu potporu! Pa dajte komu u selu potporu!

- A kaj je to, ta pišiva potpora? Za to nigdo niš neče!

- Pa dajte rodu! Imate valjda roda?

- Imam ga, imam, ali bi bolše bilo da ga nemam! Kakšni je to vražji rod? Da Bog da, voda ga poplavila! Vre bi me trava pet put prerasla da je tak kak meni moj rod želi. Brazde su mi preorali, kuču zrušili, kaj buju moja deca pri takšnem rodu?

- Je! A šta vam mi možemo, kume? Mi djecu principijelno u grad uzeti ne ćemo! Jer ako ih uzmemo, djeca će vam se protepsti. Proletarizirat će vam se djeca! Buju bogčija postali, razmete?

- Je. A kaj ja nis bogec, gospon doktor? Em smo si mi bogčija!

- Neka vam djeca ostanu doma na gruntu! Vidite, kume, narod naš ionako propada! Pak što će biti od nas ako našu zemlju napustimo, ako se proletariziramo!? Buju vam deca postala klatež gradski, kume!

- A kaj ja bum ž njimi? Ja ih onda moram zagutiti da ne krepaju! Kaj ja morem da mi deca klatež ne postaneju? I sam se klatim kakti fakin, Bog ž njimi, poglaviti!

- Kume! Dajte ih nekud dobrim ljudima!

- Ah, prosim ih, a gde jesu ti dobri ljudi?

- Vjerujte mi, kume, u interesu vaše djece nema smisla da ih povlačimo u grad! U interesu je vaše djece da ostanu na zemlji!

- Ali gde buju, gde buju za pet ran Kristušovih? Gde buju ostali?, zavapio je Trdak Vid očajno u jednoj smrdljivoj sobi na Markovom trgu i došlo mu je da zaplače, tako ga je stislo u prsima. "Ta za Boga miloga! On putuje sutra na frontu! Kako to ovomu "doktoru" tu nije jasno da on sutra putuje na frontu?"

- Već će se nešto naći, kume! Mi ćemo lijepo pisati dopis na općinu!

- Bilježnik je tat i lopov!

- Mi ćemo pisati župniku!

- Ah, prosim ih! Naš velečasni, mahnuo je Trdak Vid rukom.

- Pa pisat ćemo mi već svima! Svima, kume! I na kotar i na županiju! Urgirat ćemo da vam se povisi potpora! Sada će ionako biti povišene potpore. Eto! Sada ćemo lijepo zapisnik sastaviti s vama, kume, pak će sve biti dobro!

Potpisujući tamo gore na kraljevskoj vladi onaj zapisnik, javila se u Vidu Trdaku jedna neugodna misao da je taj zapisnik laž i da tamo nema zapravo nikakve kraljevske zemaljske vlade, ni svijetloga Bana, ni bilo čega, nego ovakav jedan kratkovidni čovjek što puni cigaretne tuljčiće i slaže ih jedan do drugoga u kutijicu. On je o tome već mnogo puta mislio da su ti zapisnici, uredi i spisi prevara i laž za bokce i za muže, ali mu se sve to tako konačno i neopozivo jasno do onoga trena nije javilo još nikada. Sve je praznina i nigdje nema nikoga, samo u jednoj polurasvijetljenoj, mračnoj, škuroj sobi sjedi čovjek sa staklenim očima i puni cigarete Riz-Abadie srednjefinim Be-ha-duhanom.

Do domobrana Trdaka Vida stupao je u dvočlanu drugoga dvoreda domobran Loborec Štef, stari frontaš, a rana ga je na desnom ramenu pekla pod remenjem telećaka i manliherice. On je zaludu premetnuo pušku s desnoga na lijevo rame; svejedno ga je zarezotina sjekla i smetala kod svakoga koraka.

Ganjao se domobran Štef Loborec po grabama i jurišima amo-tamo i pao ranjen u stegno; ozdravivši u bolnici, opet je bio bačen na frontu, gdje se razbolio od tifusa, dugo umirao i nije umro, nego ga bacilo u oporavni odio; već je bio određen za šestonedjeljni dopust kada je pala u bolnicu neka izvanredna komisija i tako njega i još trideset i sedmoricu bacila u kasarnu k bataljonu. Loborec Štef nije bio oženjen ni dva mjeseca kada su ga otrgli od njegove žene, i on je tih šest nedjelja dopusta osjećao kao "svoje sveto pravo", koje mu nitko nije bio vlastan oteti, pa ipak su mu oteli to njegovo "sveto pravo". Ogorčen tako, pao je u tihu apatiju i nije mario ni za što. Prije toga drage je volje čistio cipele potčasnicima, i kada su ga slali u kantinu,

on je trčao tamo i natrag; ali sada bi gunđao na sve povrijeđen i trebalo ga je šiknuti i opaliti nogom u stražnjicu da potrči na zapovijed.

Kada se satnija opremala na frontu, bio je na straži; a slijedeći dan nije više za njega bilo cipela. Govorili su potčasnici o nekoj škrinji u glavnome skladištu, koja da nije stigla, a poslije su ga ismijali. "Neka samo ide u poderanim cipelama! Gospodin koji se sa curama skiće kada se satnija oprema..."

- Na straži sam bio!

- Kuš! Marš van! Vole bezobrazni!

Bio je na prijavku, zapisali su ga i nije dobio svoje cipele i tako se otputio na bataljon da tuži svoju satniju, da dobije "pravo svoje", zašto da lopovima u magazinu pokloni svoje cipele?

Ali su ga iz bataljona izjurili nogom, rekli su mu da je Lepoglavčan, pseto, vol, svinja i tat! "Neka samo pazi da ga ne objese još do jutra!"

Kotrljajući se niza stube bataljonske, ogulio se na ogradu i pošao u dubokoj potištenosti do magazina; magazini su bili zamandaljeni teškim ocalnim prečkama i zaključani lokotom. Sve je bilo pred njime zamandaljeno i zaključano lokotom, a on nije tražio ništa drugo nego "svoje sveto pravo"!

Treba da se shvati pravna svijest staroga frontaša! U ono vrijeme pred odlazak, kada ih olovo od osam magazina oštrih naboja steže oko pasa i kada se po bataljonskim nožarnama bruse bajonete, te cijele dane cvile brusovi i goli ocal, onda frontaši osjećaju u sebi neke prapočetne, vučje snage, što se bude u dubljinama. To se krvavo i zvjersko osjećanje postepeno gubi u etapnom blatu i patnjama logorskim, ali u kasarni, gdje je sve još operetno, gdje bliješte mačevi, zveče trube, stupaju čete u taktu, tu se frontaši osjećaju kao junaci. I kada se mjere s bataljonskim pisarskim osobljem, ti jadni ljudi sami sebi izgledaju kao neki gorostasi i divovi, koji idu na velike podvige, u pokolj, krv, vatru, a ne će ostati pod toplim krovom kao ovi lopovi,

pisari, švindleri, maroderi, tati i sive lijene pekarske svinje i liferanti."Dobro je ovim ježevima bataljonskim! Ne će oni zepsti sedam dugih noći u marvinskom vagonu, gnjide proklete, nego će cvrljiti crne buhe na papiru u toploj sobi, žderati komis i guckati pelinkovac! Zašto ne bi i oni pomirisali kako kugle cvrče?" To se u frontašima budi mržnja gladnoga kurjaka kada miriše toplu štalu, i zato nije dobro dirati u frontaše, te se iskusni i miroljubivi pisari u ove posljednje dane klone frontaša kao gubavaca.

Pognute glave i tužan vraćao se Loborec Štef natrag od magazina, svijestan već da će sada morati otputovati u galicijsko blato s poderanim starim cipelama i da će od prve kiše dalje imati mokre noge, kada je tako u mislima, baš nasred bataljonskoga dvorišta, nabasao na debeloga narednika Šmita, glavara sviju skladišta, pak se odlučio da još jedanput pokuša sreću i da se kod vrhovnoga zapovjednika sviju magazinskih cipela i čavala pritužì kako je to s njime i kako su ga srezali nepošteno i svinjski.

Stao je pred Šmitom i još lijepo štram kvrcnuo petama, da stvar što bolje ispadne, ali se Šmit uzrujano iskesio.

- Idi k vragu! Daj mi mira!

- Gospodin narednik, pokorno molim, ali moje cipele...

Gospodin narednik, kome su čitav dan na diviziji pili krv radi nekih dvadeset i sedam kruna i šesnaest filira u jednoj protunamiri, sračunavao je partije robe i problematične svote i tražio zaboravljene izdatke, pak mu je Loborec izmiješao sve kombinacije, i tako je planuo.

- Marš, ti tat zagorski! Svi ste vi tati!

- Nisam ja tat, nego ste vi meni moje pravo ukrali!

Šmit zapravo nije čuo što ovaj tu želi i što on tu govori, nego je Šmita razbjesnila ta nečuvena drskost, da ga jedan prosti domobran zaustavlja i da mu jedan prosti domobran veli da je krao, kada su mu cijelo prijepodne na diviziji svirali to isto madžarski švindleri.

I tako je čušio Loborca Štefa, glasno, iz sve snage, da se riješi već svega toga do vraga.

Baš u taj tren prolazili su preko dvorišta kuhari s velikim kotlom vruće crne kave, i Loborec, u bunilu bjesomučnom, u povrijeđenoj frontaškoj časti, da njega, koji sutra putuje treći put na frontu, tu na rajonu ćuška jedan magaziner - "jedan tat kramarski", skočio je na narednika, pograbio ga i bacio u kotao crne kave. Okupan u kipućoj kavi, Šmit je povukao sablju, zahvatio Loborca u lijevo rame, zasjekao ga duboko u meso i tamo u polutmini, među očupanim kestenovima, kraj prolivenoga kotla crne kave, razoružan od straže, priprave i kuhara, osjetio je domobran Loborec Štef da sve to što se dogodilo nije bilo dobro.

Ranjen, krvareći, izbijen, prestrašen nekim ratnim paragrafima i strijeljanjem, on je još istu noć pristao na kompromis, pristao je da onako ranjen otputuje na frontu, samo da izmakne komplikacijama i strijeljanju po ratnome sudu, jer je povukao bajonetu na višega; tako je sutradan doista i otputovao u vrućici s pijanim transportom, koji je režao kao menažerija divljih zvijeri i kleo Gospodina Boga i sve svece nebeske od zapovjednika do onoga jadnog zavirača na repu voza, što je neispavan drhturio na zadnjem vagonu sa svojom crvenom zastavom za signale.

Bilo je to u vrijeme kada je rat sazrijevao i kada se po tim putovanjima frontaških transporta osjećalo da su lanci negdje već pukli; nije više bilo zastava ni glazbe ni cvijeća, nego se prevaljivali kotlovi s gulašem, jer to nije gulaš nego smrdljiva mokraća, to nije govedina, to su kuhane mačke; bacao se tvrd pljesnivi komis u prozore čekaonica, mlatili se kelneri po restauracijama kolodvorskim, razbijale se svjetiljke; a kada je netko bacio čik u stogove prešanog sijena, što su stajali nagomilani do visine dvokatnice na jednoj madžarskoj stanici, i kad je transport krenuo osvijetljen rumenilom požara, svi su se smijali glasno.

Negdje u Karpatima, gdje su slova na stanicama bila ispisana ćirilicom i gdje su tik uza stanicu stajale crne visoke strmine, sve posute crnogoricom, pobila se jedna madžarska četa s Tirolcima na mašingevere. Loborec Štef je čuo nešto da navodno jednom Madžaru nije dospjela porcija njegove crne kave i da su Madžari unijeli u kolodvorsku čekaonicu blatan zahodski lonac, a na to je zapovjednik stanice ustrijelio jednog momka; ukratko: pobili se vojnici. U onim rojnim prugama što su polegle preko tračnica, u onom regetanju strojnih pušaka, telefoniranju, dovikivanju, pucnjavi osjetio je Loborec potrebu da se i on uplete u tu bitku, jer je sigurno da je opet jednome čovjeku oteto njegovo sveto pravo.

Kada je saopćio tu svoju ideju svome vagonu, ljudi su slegli ramenima, kimnuli glavom, pljucnuli, pak se opet istegli na slami umorni i gladni, glasno zijevajući, svi izgriženih i izbodenih lica od oštre sječke na podu vagona.

A ta je ideja grizla i kopkala u Loborcu Štefu cijelo vrijeme putovanja. "Što on ovdje opet putuje na frontu kada to nije pravedno? Bio je on već vani u grabi, odležao je on vani već svojih sedamnaest mjeseci. I dopust mu njegov nisu dali, koji mu je pripadao po svim pravilima, i cipele su mu ukrali i rame su mu raskrvarili i ovako krvavoga bacili ga opet van, u maglu, u blato, u krv, u smrt."

Bilo je tiho nedjeljno jutro i magle se pušile na istoku, gdjegdje osvijetljene jedva primjetljivim pjegama svitanja. Četa je stupala kroz šumu, u blatu i kišnici, i nije se čulo ništa, samo tuckanje oružja, lopata i svjetiljaka. Osjećao se golem masiv šumski lijevo i desno od puta, a u Loborcu Štefu svrdlala je uvijek jedna te ista misao: "Da se je tamo dolje u selu, gdje su noćili, zavukao u štalu i zakopao u gnojnicu i tako ostao do noći, bio bi se riješio svega i mogao bi da se vrati. Ranjen je, krvari, primili bi ga negdje u bolnicu. Spasio bi se od svega i ne bi trebao da se muči kao životinja."

Četa se zaustavila na jednome čistacu u polutmini; oficiri su čekali telefonske zapovijedi, a ljudima je dan odmor.

Ljudi su namirisali bitku. Već dva dana čuju se topovi, a netko tamo naprijed iz prvih dvoredova oštrim, piskutljivim glasom pripovijeda kako nikako ne može da se sjeti kakvo je bilo lice onome ruskom čovjeku koga je on posljednji put, kada je bio ovdje vani, ubo u živo meso. "Pod bukvu se sakrilo magare, ali je on njega bajonetom iščeprkao iz šušnja te ga Rus u ovom natezanju ugrizao, eto na, tu, u lijevi kažiprst, još se i sada pozna trag ugriza duboko u kosti."

Vonjalo je po mokrim jelovim daskama, od kojih su divizijski telefonisti tamo na čistacu sabili svoju kolibu, i pušio se dim; jedan je telefonist prao kotlove i govorio ljudima kako su tu, na tu istu telefonsku štangu prije dva dana objesili špijuna. "Zaželio se šljiva i kruha, da se najede pred smrt, i dali su mu šljive, neka se najede tih šljiva. Ali nije mogao da grize, tako je bio prestrašen te su mu se cijedile napolje i tako je izgledao kao da mu na usta teče krv. A nije bila krv nego šljive!"

- He-he!

- Ni kruh nije mogao da grize, nego ga je samljeo dlanovima i prosuo ga po blatu, da ostane pticama!

- A što radi naš Rucner? He-he?

- Ah! Bolje je njemu nego nama!

- Skoro da mu je i bolje!

- Dobar je to bio čovjek, šteta za njega!

Opažalo se po riječima da je taj "naš Rucner" po svoj prilici uživao iskrene simpatije u satniji i da su ga ljudi voljeli i poštovali. Bio je on pisar u civilu i mnogo se nagladovao po provincijalnim općinama, a onda mu je uspjelo te se zavukao u jednu smrdljivu sobu visoke kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade na

Markovom trgu i tamo ravnalom crtao registre i punio skrižaljke brojkama i slovima.

Taj "naš Rucner" pročitao je u životu nekoliko knjiga o tome da Boga nema i da će demokracija bezuslovno i sigurno spasiti svijet, i sve se to u njegovom mozgu zaplelo; on je mnogo sebi razbijao glavu kako zapravo stoji s tim Bogom i s tom demokracijom? Živci Rucnerovi nalazili su se davno već u prilično rastrovanom stanju i bubrezi su mu bili istrošeni kao prodrto rešeto. On je to pitanje svojih živaca krstio "živčanom dezorganizacijom", a o bubrezima je uvijek govorio kao o nečemu što ima svoju posebnu razornu tendenciju i "to da je ono"! Pod time "da je to ono" Rucner je mislio da rješava baš ono najskrivenije i najtajnovitije u životu. Osjećao je on kako mu zubi trunu i ispadaju, a žlijezde (neke masne otrovne žlijezde duboko u njemu) da ne funkcioniraju kako bi trebale. Sve je u njemu propalo. Srce mu je bespomoćno treperilo u masi događaja i on je osjećao to svoje gnjilo srce kako treperi i osjećao je kako mu nokti sami od sebe rastu kao mrtvacu; razmišljajući tako o tome da je "to - ono", tužno je i nesretno živio prije no što su ga svrstali u bataljone i nastrijelili dva puta. On je, u civilu još, najviše volio da šeće po nasipu smrdljivoga kanala na kraju grada, kamo se valjalo blato i smrad čitavoga grada i gdje su skakali štakori ogromni kao kunići. Rucner je u ono vrijeme sebi iskonstruirao konačan i vrlo tužan pogled na svijet, koji se sastojao od temeljne ideje da čitav grad postoji zapravo samo zbog ovoga smrdljivog kanala. Ljudi se kolju i pate, gutaju kalorije i putuju, pišu knjige o tome da "Boga nema i da će demokracija spasiti svijet", a to sve samo zato da bi u posljednjoj konzekvenciji iz sviju patnja i ideja potekao ovakav jedan crn i blatan kanal. Taj se pesimizam u Rucneru poslije njegova frontaškog iskustva samo još utvrdio, i on je štoviše i u demokraciju posumnjao te više ni o njoj nije htio da misli. Svejedno! Demokracija ili nedemokracija! Sve će ipak konačno svršiti u blatnom kanalu!

U selu Bistrici, gdje su noćili, spleo se Rucner s kovačicom, koju je upoznao prije dvije godine, kada je prolazio ovim krajem. Bila je ta kovačica žena rodilja, kojoj su ustrijelili čovjeka, te je tako ostala udovica s petero djece. One noći ostao je Rucner kod žene, i nije u svemu tome bilo ništa naročito. Topla postelja, mnogo crveno-bijelo ispruganih perina, jaka znojna ženska bedra u perju i negdje daleko mumljanje topova. Jahač je jedan sa svjetiljkom gacao preko blatne ceste, i to se čulo kako konj teško izvlači kopita iz blata. Sipila je magla. Sjetio se je Rucner da je na stolu u kuhinji (popločenoj crvenom ciglom) ostavio svoju lulu, i baš mu se u taj tren tamni taj prostor u kome gaca konjanik učinio neobično dubokim. Zaplakalo je dijete u sobi, a on tu stoji glup, bolestan, ostavljen.

Tako su ga našli drugoga jutra u sjeniku gdje visi na debeloj gredi. Držao je u lijevoj ruci lulu i neobično je djelovao na Vida Trdaka. Bili su zajedno u istome dvočlanu, pa kada bi bili zapovijedani dvoredovi desno, onda se Vid Trdak oko Rucnera okretao kao krilo oko vratnice i skakao uvijek Rucneru u dvored; tako su mnogo zajedno razgovarali i u dvoredu i u vagonu i u kasarni: Rucner je poznavao brigu Trdakovu, ali ga nije nikada tješio.

- Ti ćeš umrijeti i tvoja će djeca umrijeti i ja ću umrijeti, a zato se nitko ne će uzrujavati! Molim ja tebe! Šta ti misliš da ja ne poznam Markov trg? Ti misliš da tamo sjedi onaj stari kratkovidni pisar i da puni Riz-Abadie-cigarete - što? He-he! I ti misliš da je on doktor? Nikoga nema tamo! Ni onoga staroga doktora nema, ni Bana, ni Vlade! Sve je prazno! Sve će to u crni kanal!

"Eto! Bio je ovdje, još je jučer stupao ovdje u dvoredu, a sada ga više u dvoredu nema! Jednostavno je istupio iz dvoreda!"

Rugali se iza Vida Trdaka ljudi bataljonskom zidaru Viktoru, koji je dobio od gospodina majora dopust jedino pod tim uslovom da pođe kući i da ustrijeli ženu kao kuju, jer ga je ona na najpodliji način prevarila sa starim mlinarom (dok je on ovdje na fronti krvario,

ostavila je žena kuću i preselila se na mlin), pa se eto Viktor vraća natrag bez rezultata!

- Slušaj me, Viktore, rekao mu je bataljonski zapovjednik pred polazak na dopust. - Ja te puštam s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj poštenu riječ da ćeš tu svoju kuju ustrijeliti na svaki način!

- Evo, gospodine majore! Na moju poštenu riječ! Ustrijelit ću je kao kuju!

I otputovao je zidar Viktor s fronte i nije ustrijelio žene! "Gdje ti je poštena riječ, Viktore? Viktore!"

Izašli su iz telefonske kolibe oficiri (svi u kaučuku i gumiji), zajahali konje, razlijegale se zapovijedi niz bataljonsku tjelesinu, i sve se opet pokrenulo teško i umorno.

Čovjek koji je odlučio sudbinom naših junaka u bitki kod Bistrice Lesne zvao se Rikard Weisersheimb, Ritter von Reichlin-Meldegg und Hochenthurm, a bio je u činu generalštapskoga potpukovnika i operativni šef one armijske skupine u kojoj se naša zagorska četa izgubila kao jedva primjetljiv potez povučen crvenom olovkom na sivoj isprecrtanoj karti jedan naprama sedamdeset i pet hiljada.

Na toj karti gospodina potpukovnika nije se vidjelo da je taj čitavi kraj bio izrovan granatama (kao da su zemlju izmrcvarili pobješnjeli veprovi), i te hiljade što su se onoga jutra micale nevidljive i tihe po uvalama i jarugama terena nisu izgledale kao gomile ranjenog i gnojnog mesa, nego su to bile crvene strelice uperene šiljcima na modre vijugave crte ruskih postava. Na koti trista trinaest stajala je zidana kapelica s raspetim limenim Kristom, sva izbrazdana i oguljena dubokim zarezotinama tanadi. Jedna njemačka komanda pribila je na zid crnu tablu s imenima dvadeset i devetorice što su ih tu pokopali u zajednički grenadirski grob, još prije tri mjeseca. Bili su to grenadiri jedne jurišne kolone, što je nadirala preko kote trista trinaest na istok, a onda se fronta na tome mjestu dva puta polomila

i Rusi su prešli preko kapelice, a sada je opet u uzmicanju i gibanju natrag stali napuštati. To plješivo brdašce, zaraslo šikarom, vladalo je čitavim okolišem i s njega je pucao pogled daleko preko potoka i polja, preko brazda i jablanova do sela gdje se poslije ponoći objesio "naš Rucner" i dalje do šumskoga kompleksa, gdje se dobrim dalekozorom jasno mogla razabrati razvaljena i pogorjela stanica i gdje su bili ukopani prvi zagorski postavi.

Ta kota trista trinaest bila je za sveukupan razvoj odnosa od velike važnosti, neke vrste ugaoni stožer oko koga su se kretale sve kombinacije gospodina Rikarda Weisersheimba i baruna von Frederiksa, njegova dvojnika na ruskoj strani, gentlemana sa srebrnim ostrugama, boljarskim naslovom iz petrovskih vremena i visokim odlikovanjima. Taj barun von Frederiks bio je po Weisersheimbovom najdubljem stručnom uvjerenju "glupan", "diletant", "neznalica" i "pacer".

- Idiot! Da je onu svoju kazanjsku brigadu, što mu se jučer tu raskrvarila, bacio u liniju dvadeset i četiri sata prije, sve bi se bilo dogodilo obratno! Ali ovako! Pokazat ćemo mi tome "paceru" tko smo i što smo!

I tako je Rikard Weisersheimb, Ritter von Reichlin-Meldegg und Hochenthurm, kao da igra šah s barunom von Frederiksom, svojim protivnikom s onu stranu fronte, prekrižio kotu trista trinaest crvenom olovkom i preko nje povukao crtu svojih kombinacija, a to je za brigadu naših mučenika (koja se svježe izglačana i još magazinskim kamforom nasuta utaborila iza maglenih šuma) značilo da će zagaziti u krv već slijedećega jutra, baš na samu božju nedjelju.

Potištenost je u ljudima rasla iz koraka u korak i svi su osjećali u utrobi kao neki kamen, koji sili čovjeka da stane, pa da se ljudski izmokri; svaki je čas po jedan istupio iz dvoreda, stao u grabu, pak onda potrčao da stigne na svoje mjesto, i tako je od toga nervoznoga

trčkaranja oprema na ljudima zveketala kao na teškim teretnim konjima okovana orma.

Prošli su pokraj razbijenih municijskih kola, kraj kojih je ležao izuven mrtvac pokriven šatorskim listom, a obojci su mu bili prljavi i raskvašeni; jedna je čavka sjedila na boku, ali nije uzletjela visoko i opet se grakćući glasno spustila u blato.

Šuma je postajala sve rjeđom i teren se široko modeliran spuštao do potoka, što je onuda vijugao duboko zarezan u blato, kao da je netko u onu gnjecavu i sivocrvenu ilovaču duboko zagnjurio nadnaravnim i nokatim palcem i razderao zemlju te se zemlja cijedila gnojna i prljava kao stara rana. Vjetar je šuškao suhim lišćem kada je pao prvi hitac.

Bila je prije toga sablasna tišina, kakva uvijek obavija događaje: patrole, što su bile izaslane daleko pred četu, vratile su se natrag s viješću da su ruski postavi na rubu šume, a hitac je odjeknuo daleko preko parcela i polja. Ljudi koji još nisu omirisali baruta uzdahnuli su duboko i nije im se to sve pričinilo tako strašnim! "To je prasnulo kao da je negdje daleko pala jedna daska na drugu! To nije ništa!"

Uto je pao i drugi hitac.

Još dva.

Onda mir.

Ljudi su gazili preko jednog povaljenog krošnjatog stabla svi prljavi i zamusani, pak je bljedilo obraza ljudskih izgledalo nadnaravnim. Svi su stupali plaho te je tako glas gospodina desetnika Peseka u ovoj svečanoj tišini (kada je svatko osjećao svoje srce u grlu) zvučao dvostruko surovije i strože.

- No! Kaj bu? Em niste balerine! Mulci prokleti! Trkom!

Strčali su se svi u korito potočno, što je bilo naplavljeno vodom do gležnja, i svrstali se tamo; neki strani i nepoznati vojnici gacali su preko oranica, čas poskakujući a čas plazeći. Sve to izgledalo je smiješno i neshvatljivo u jedan mah. Gledao je Lovrek Štef te

nepoznate i strane vojnike kako se miču po brazdama kao orači u daljini (a nisu orači i ne nose plugove nego puške), i gledao je mokru i tešku razvaljenu zemlju i tako se sagnuo da opipa rukom kakva je to zemlja, jer mu je izgledalo kao da je orano duboko i ljudski i da bi zemlja mogla biti dobra. U onaj tren, kako se Lovrek Štef sagnuo i zahvatio ruku zemlje, zacvrkutao je jedan vrabac, a Trdak Vid, njegov drug iz sedmog dvočlana, naslonio se o njega kao da mu je pozlilo.

U tihom podmuklom miru zaregetao je daleko negdje na desnom krilu u šumi mašinengever, pak se lomljava prelila po dolinama i talasala se sve dalje i dalje; u onom širokom talasanju jeke muklo se javio top. Top je zagrmio kao da stoji negdje na pet koraka, glasno i duboko kao mužar pred crkvom na Uskrs. Javili se u taj isti tren topovi negdje daleko naprijed kao glasovi orgulja i nešto je preletjelo preko jarka i potoka nad ljudima kao ptica.

- Previsoko, povikao je netko u čudu.

- Kuš!

Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li opet da opali kad ga je Trdak Vid uhvatio grčevito, kao da se utapa. Lovrek je samo osjetio to kako je Trdak Vid mekan i nekamo puže k zemlji i krv mu lopti na usta i teče mu po rukama.

- Vid, Vid, za pet ran Kristušovih, Vid!

Vid Trdak nije odgovorio ni riječi. Bjelutak mu se očnih jabuka caklio modrikasto i krvava mu se pjena cijedila niza zube; on je gutao neke gvalje i mljackao čeljustima kao da preživa. Trdak je još čuo onoga vrapca, i onaj poklič je čuo, da je previsoko, kada mu se zamaglilo, i on se sjetio da je zaboravio reći onom gospodinu doktoru na Markovom trgu da moli brzo uredovanje, a najposlije da to i nije zaboravio, onaj gospodin doktor nema vremena, on puni Riz-Abadie-cigarete - a Rucner je rekao da ničega nema - ničega nema, ni Vlade, ni Bana, ni doktora, ničeg...

Lovrek Štef se sagnuo do Vida Trdaka i htio je da ga pridigne i da učini nešto što bi bilo mudro i ljudski i na svome mjestu, samo nije nikako mogao da se dosjeti gdje je zapravo njegov zavojni omot, gdje se ono izgubio taj prokleti paklić, u torbi ili u telećaku? Nad jarugom je opet zasvirala jedna granata i ta je bila previsoka; a onda odmah još tri, sve tri visoko. Ljudi su stali da trče kao krave pred ognjem, nije se ništa razabiralo, samo vika suluda i zviždanje, te se Lovrek potpuno smeo i nije znao šta da radi? "Da trči za ljudima, da viče, da pusti Trdaka Vida ovdje u blatu, što, što?"

- Mater ti ludu! Ustrijelit ću te kao psa! Marš!

Trgnuo se Lovrek kao oda sna. Pred njega je stao desetnik Pesek i grozi mu se revolverom i viče iza svega glasa i kune; nigdje nema nikoga, svi su ljudi nekamo nestali pod zemlju, samo on tu stoji i gospodin desetnik Pesek s revolverom. Poslušno kao blašče potrčao je Lovrek do jednoga panja, i nije bio od toga panja ni tri koračaja kada je negdje pokraj njega udarila granata i mlaz ga je zemlje bacio u potok. Jedva što se trgnuo od Trdaka i pao u vodu, okomiti je crni stup vode i blata poletio uvis desno i odmah isto takav crni stup zemlje lijevo, i tako je zemlja počela da skače kao kapljice po mlakama za oluje: tu jedna i tamo druga, pa sve više i sve brže. Lovrek je osjećao mokro ruho i rubeninu kako mu se lijepi za kožu, a oči su mu bile poprskane smjesom gnjile zelenkaste balave mahovine i ruke krvave od Trdakove krvi. Na laktu ga je živo palilo, tamo se ogulio, i na koljenu ("to nije ništa, mala ogrebotina"), fiju, fiju fiju, zviždale su oštre niti zrakom, kao na streljani kad su u zaklonu postavljali table, i debeli se komad obronka odvalio iznad njega mastan i težak, kao tijesto odrezano nožem. Čuli se vodeni mjehurići kako klokoću u blatu: klok, klok.

Zviždaljke su resko pištale i pucalo se negdje naprijed u šipku i kupinama. Trubač je jedan četveronoške brzo kao majmun trčao po jarku te je Lovrek htio da zaviče za trubačem, gdje je druga satnija, ali se u onoj ornjavi što je ječala nad humom nije čula ni jedna riječ,

samo su granate brundale kao berde. Tutnjava je rasla sve više, i pokraj uha Lovrekova zviznulo je zvonko tane kao da je iglasto. U isti mah se drugo zabolo pred njim u zemlju i razderalo je, a zemlja je zajauknula tromo i duboko, kao što jauču dotučena stvorenja. Čulo se kako se u šumi kala jedno deblo od krošnje do korijena. Lovrek je ležao na leđima u zavijutku potoka, gdje se napajalo blago i gdje je sve bilo izgaženo papcima i zasmrđeno kravljim kolačima. Htio je da se okrene, da se podvuče pod povaljeno brvno ("bilo bi mu toplije"), ali nije mogao da se makne od nekog neizrecivog umora, kakav nije osjećao ni onda kada je mlatio žito u najvećoj kolovoznoj vrućini. Kao da mu je tijelo raskvašena vreća cementa, takvu je težinu osjetio u nogama, a oči su mu se sklapale; on je još samo toliko držao otvorene vjeđe te mu se u zjenice nalijevala tanana vodoravna crta svjetlosti, te se kroz masnu koprenu kao kroz suze vidjele kapljice kiše što su se po paučini sklizale s lista na list. Lovrek Štef se jasno sjećao toga kako ga je Trdak pritegao za remen i kako je posve mekan stao da bljuje krv i kako je Pesek zalajao na njega s revolverom u ruci, a sada su se sve te predodžbe uvlačile u nešto mekano kao zgažena puževa ticala i sve je izgledalo tako balavo i gnjecavo i hladno. Čudno je bilo Lovreku što se gospodin desetnik Pesek toliko izderao na njega i zgrozio mu se još revolverom, a sada leži eto do njegovih nogu, zelen, gluh, ne miče se, a bijeli oblačići šrapnelski lijeću mu nad glavom, kao snježne grude. Zemlja se sipa kao da je netko lopatom baca, i sav taj dim i to blato, sve je tako gluhonijemo i tiho.

Loborec Štef bio je duboko zaokupljen svojom idejom kako bi to bilo da se je on zavukao u selu negdje u gnojnicu kada se bila osula prva artiljerijska vatra; on je ostao ležeći u jaruzi kao stari i iskusan veteran, koji znade da je prvi princip uspješnog i mudrog ratovanja ostati ležeći i zariti glavu u blato i žmiriti što dulje to bolje. Ostao je tako nepomičan i ukočen i kada se trgnuo, nije znao je li to bilo samo

jedan hip ili strašno dugo; izgubio je svijest o vremenu i izgledalo mu je kao da se probudio oda sna, a oko njega bili su sami Madžari i madžarski kleli i išli naprijed. Jedna se silna madžarska ljudeskara zaustavila nad njim i opalila ga nogom u trticu, pa je i on ustao i potrčao za Madžarima.

"Idu Madžari, ide i on! Svejedno! Madžar ember! Alamvašut. Mora se! Još će ga ustrijeliti madžarske svinje kao psa! On je ostao dok je mogao! Sada svejedno!"

Ruski dvojnik gospodina potpukovnika Rikarda Weisersheimba, barun von Frederiks, "diletant" i "idiot", koji je jučer tako lakoumno - upravo hazarderski - proigrao svoju kazanjsku brigadu, nije dao da mu otmu kotu trista trinaest nikakvim protunavalnim trikovima. On je precizno predvidio taj udar i zato je još prošlu noć podupro čitav postav dvostrukim topničkim pričuvama i crvenom olovkom na karti privukao nekoliko čerkeskih transporta, što su putovali već tri nedjelje po blatnim stanicama ruskim, i tako izdao zapovijed da se fronta drži dok ovi transporti ne stignu.

Crni zemljoskoci dizali se od granata lijevo i desno. Loborec Štef ustrčao se kao izgubljeni mravac u tamnoj kolonadi crnih čađavih stupova dima i jama, te se zasopljen, usijan, bez daha, bacio u vatru omamljen, kao da ga je netko šakom udario po nosu. To je bila gruda zemlje.

Pušili se masni crni oblaci dima, a iverje raskoljenih debala, šikara trnovita i blatna zemlja, sve je to vrcalo nad glavama ljudskim. Loborec je osjetio kako ga je nešto toplo poškropilo po licu, a kada je povukao prstom da vidi što je to, bio mu je prst krvav kao da je zgnječio stjenicu. To je škropila krv.

Ljudi su vikali lijevo i desno, ali se nije razabirala ni jedna riječ, a grmljavina i iglaste niti puščane tanadi mitraljeza i vatra, dim, jauk ranjenika, težak i opojan zadah baruta, sve se to uvlačilo u oči i uši, u pore i nerve, pak je Loborec, od teške neke potrebe da se nekamo sakrije, kao kukac zario lice u zemlju i teško disao. S njega se pušila

para kao s konja. Desno je netko jauknuo i to jaukanje ispunjavalo je Loborca kobnom tjeskobom. Osula mu se po tijelu skrletna vatra, i on se kao svrabljivac stao grepsti po dlakavim prsima, po stegnima, po koljenu, te mu je došlo da se svuče gol, da se osovi, da pobjegne, da se pogrebe po tabanu što tako đavolski svrbi, da zaviče, da se razdere ali se u to tik pred njime zabolo jedno tane i zviznulo nad njim. Loborca je u taj tren spopao osjećaj da mu se to tane zabolo u oko, i on je počeo da pipa svoju očnu jabučicu i začudio se da je ostala na svom mjestu netaknuta. Vjeđe treperile su nervozno od neprestanoga praskanja eksploziva, te u onoj kiši tanadi, što se sipala kao zrnje, nabubrile su mu opne moždane i tako je sve u njemu tutnjilo kao da netko udara njegovom lubanjom o zid.

U jakoj vrućini što mu je lizala iz utrobe od neobično silnog tlaka eksplozija, u apsolutnoj trenutačnoj tmini, zatisnuo je Loborec oči rukom i zgrčio se u namjeri da se još dublje zarije u zemlju, kada je sve planulo, i on je dignut vatrometom zelenih iskara osjetio kako je izbačen, kako se preokrenuo nekoliko puta, kako je gologlav i sav zalijepljen od blata što mu plazi za vrat, te ga zalijeva teška i zagušljiva fosforna smola i sve ga golica u nosnicama i dušniku da kihne. On bi bio kihnuo, ali se nije usudio ni trznuti i samo je slušao puške što su klopotale kao klopoci u vinogradu, na brzom vjetru; onda bu došel sveti Mihal...

Dugo je tako ostao nepomičan, a onda se ohrabrio i polako stao da pipa po sebi, je li još živ? Iskopao se iz zemlje, a pokraj njega ležala je nečija glava. To je bila glava iz jurišne kolone s kacigom, svezana remenom kao poštanski zamotak. "U dvoredove desno kren! Zbogom! Juriš! Bog mu daj duši lehko!" Jedan je razbijeni kundak zazvrndao visoko u dimu, a po brazdama povlačio se bijeli plin i sve je vonjalo po paljevini i po sirovom željezu, što je neprestano cvrčalo i gasilo se po mlakama, kao potkove u kovačnici.

Loborcu je palo na um da bi bilo dobro da izdube tu svoju jamu, u koju ga je bacio valjda sam sveti Rok, i tako je s teškom mukom

počeo da traži svoju lopatu, što mu je spuzla na leđa, i dugo se tako natezao i mučio s remenom lopate, a kada ju je konačno izvukao, nešto je zveknulo i lopata mu je u visokom luku izletjela iz ruke.

"Odnijelo je", pomislio je on smotavši se u jami u klupko, kada je u slijedeći tren opet nešto zviznulo i Loborca je zapeklo na glavi. Meso ga je žeglo, ogrebotina je krvarila, i on je sav blatan i prljav tackao po glavi i čas glupo gledao u krvave prste, a čas se opet gladio po glavi, i srce mu je kucalo živo i glasno. Pred njime u hrpi zemlje ležala je nečija kabanica, a jedno tane otkinulo je gumb te kabanice i gumb je zazvrndao kao prasence kada se pastiri prasičkaju na livadi. "To je geler, vrag mu mater, i još jedan."

"To netko baš po meni strijelja, mater mu krvavu", domislio se Loborec i posegnuo za svojom puškom. Njegove puške nije bilo nigdje, ona je ostala u jarku, i on je tu, zaklonjen nečijom lešinom, ležao bez puške, još uvijek u mislima da bi bilo mnogo pametnije da je ostao u bistričkoj gnojnici nego da se tu na oranici da zaklati na samu božju nedjelju. Do onoga časa on je još uvijek bio čovjek koji je mutno osjećao da mu je učinjeno krivo i da bi bilo poštenije da se obori na one fakine i peke, liferante i kaderaše švindlere; da uzme pušku i da počne strijeljati sve one lopove u pozadini od generala do bataljonskog šustera. Kao pitomo blašče on se bojao te vatre, ali zarivši sada njušku pod zelenu kabanicu nepoznatog madžarskog mrtvaca, raskrvavljen i razdražen u dubokom osvjedočenju da to netko upravo po njemu puca, on je pograbio pušku i stao da strijelja u maglu, u blato, u kupine, u ništa!

"Komu je on što skrivio? Njemu su oteli njegov šestonedjeljni dopust, i ženu su mu rođenu odbili od njega kundakom kod plota kasarnskoga! Razmrcvarili su ga, po špitalima su ga povlačili, ukrali su mu cipele, i sada još po njemu strijeljaju? Tko je ta svinja koja po njemu strijelja! Da vidimo Štefa Loborca, hoće li on dugo da trpi da baš svi po njem lupaju?"

Tako je bjesnio Loborec Štef i puška mu je grmjela kao motor, cijev se dimila i drvo se zapalilo i fišeci su vrcali usijani iz magazina kao iz sječkarnice, a na prstima Štefovim pušili se bijeli mjehuri od opeklina. On je putovao na parostroju bitke punim tempom.

Divizijski mrtvozornik Palčić (u civilu đak i nervčik koga svaka, i najmanja sitnica životna guši u grkljanu i cakle mu se oči od neke neizrecive tuge) brojao je u pučkoj školi Bistrice Lesne mrtvace od prošloga dana sa kote trista trinaest. Prvi bataljon zagorske pukovnije, koji je bio na lijevom krilu, stradao je najjače: sedamdeset i dvije smrtovnice ležale su od prvoga bataljona na stolu divizijskoga mrtvozornika đaka Palčića, koji je te mrtvačke papire ljuštio iz žutih metalnih korica i slagao materijal u spise i skrižaljke divizijskih gubitaka. Od drugog bataljona stradale su druga i treća satnija. U drugome vodu druge satnije ostala su ležeći sedmorica, i to: desetnik Pesek Mato i šest domobrana.

Prvi po redu bio je domobran Križ Matija. Rođen, cijepljen, pao, ostalo iza njega u prilogu: dva pisma, dvadeset i četiri krune, džepni nož, ogledalo.

Prvo pismo Križa Matije, pisano teškom težačkom rukom, bilo je od Katice Rodeš, a glasilo je ovako:

Daimadem poletna krilašca poletjela bina tvoje zamamne grudi da imadem oko sokolovo zavirila biu tvoja raskošna njedra da imadem gjengje oko vrata obavila bi njim tvoje srce samo da mi budeš ljepši i štomiliji i što draži. Eto tolikote ljubim a dačuustreba i život svojbi položila za tebe. A ipak kakoto razaberem iz tvojega pisma karaš me i napominješ dati vjerna nisam nebojse ti zame mili moj, ja jedino kroz tebe mogu postati blažena i zadovoljna i to opisati nemožem srce ću izvaditi i pred tebe postaviti dau njemu gledaš lik svoj i cjeli da se vidiš kako te ljubim.

Lajavi jeziki nemogu da miruju pa imene prem nevinu i nedužnu ogovaraju. To je meni moj očuv kriv koji bi htel da ja njegova postanem dok

se moj Pepo iz Talije vrne doma. A ti uto neveruj. To je žalosno kad tvoja majka mene psujeju jer spavam pri očuhu a gde bi ak ne prinjem kad kod tebe nemrem, jer kaj Pepo veli ak se doma vrne jer je Štefek Francetić s Pepom u Taliji bil i Pepo je živ i zdrav Hvalen Isus i Marija doviđenja Katica Rodeš.

Drugo pismo domobrana Križa Matije nije bilo od Katice Rodeš, nego od Ljubice Jankićeve, po svemu sudeći još neudate djevojke.

Evo mili i ljubavni pozdrav od Ljubice Jankićeve. Faljen Isus i Marija Dragi Mato Zlato moje davam vam znati dasam vašu kartu primila na trećega na večer i bilo mi je srce veselo kad sam dobila vašu kartu. Sad vam ovaj listak pišem jer mi srce neda mira dragi mato jubav moja srce moje zlato moje ljubav moja tak je stalna kao sneba mjesečina sjajna Milo moje uzmem olovku u desnicu ruku da napišem jedno pismo da mi dragi Skupa nismo. Sjajna zvijezda srca moga ljubim više neg i boga evo sad mi iz istoga sine sunce jarko i pozdavlja srce slatko.

Drago moje pišitemi od onoga lista što ste primili na Majkubožju prosim pišitemi jestelivi zaistinu bolesnootrovni kak je meni Kovačev Blaž rekel jer već treji put pišem pa se bojim dastevi u gradu zdrccgicna u ljubavi Primite mili i ljubazni pozdrav od Ljubice Jankić.

Divizijski mrtvozornik đak Palčić zamislio se nad tim pismom Rodešove Katice što je eto došlo na njegov mrtvozornički stol i tako postalo svršetkom jedne ljubavne drame.

Katica Rodešova sigurno je pljunula u isušenu i prašnu tintarnicu i miješala po njoj okrenutim držalom kao da zafrig miješa u loncu, pa onda čitavu nedjelju poslije podne prepisivala iz ljubavnoga lista neke harambašićevsko-badalićevske izraze, da bi na koncu u sve to licitarsko šarenilo uplela jednu malu istinu, gorku kao kap pelina.

Poznavao je đak Palčić taj način dopisivanja i načitao se on hiljada i hiljada takvih pisama, polijepljenih gološavim ružičastim anđelčićima i krvarećim srcima, pisanih uvijek jednom te istom

rukom u dijagonali iz gornjega lijevoga kuta u donji desni; znao je đak Palčić već točno unaprijed kada će doći onaj stanoviti obrat iz slatkoga u gorko, i sve mu je to izgledalo dosadno i žalosno.

Sjediti tu u praznoj školskoj sobi i čitati čitave noći kako Eva Katančecova šalje pokojnom domobranu Blažeku tri goluba. "Prvi ti ljubav vodi, drugi ti nosi pošticu, a tretji nosi ružicu ja sam znala sve kaj je bilo v goricaj s Janicom Goričančevom i zakaj ti meni ne pišeš zbogom." I kako Pecakova Jaga piše hrvatskome kralju, "da se smerno potpisana slobodna nalazi, da se u svrhu podjele previšnje očinske milosti nazočnu preponiznu molbu pokorno podastrijeti usudi".

Tu nazočnu preponiznu molbu Pecakove Jage kraljevske su oblasti uputile službenim putem vojnom nadležnom naslovu na tamošnju svrsishodnu preporuku, a nadležni je naslov tu molbu kratkim uredovanjem putem prijavka povratio moliteljici (dotično njenom mužu domobranu Pecaku), uz pripomenu da se Njegovo Veličanstvo Hrvatski Kralj "nije udostojao smilovati i svoju previšnju očinsku milost pružiti i dati nije blago izvolio" i po tome se domobran Pecak Imbro ne će na grunt vratiti, kao što je to Jaga bila molila, čemu se silno nadala i zato općinskom pisaru tustu gusku i dvadeset i sedam jaja poklonila.

Sve je propalo! I guska i dvadeset i sedam jaja i Jagičine nade i Imbro Pecak! Sve je to u onim metalnim koricama smrtovnice, koju ljušti đak mrtvozornik Palčić, gdje stoji crno na bijelom zapisano da je Imbro Pecak pao i da je cijepljen protiv kolere i tifusa, rođen i oženjen u selu Trnje Jezušovo općina svetojanska. I srebrna ura desetnika Peseka Mate je tu i pod njenim poklopcem izrezak iz kalendara "Šoštar", gdje stoji naštampano da je tu srebrnu uru dobio gospodin Pesek Mato kao nagradu od Kalendarske uprave što je odgonetnuo u kalendaru "Šoštar" objavljeni rebus "Tko rano rani, sam u jamu pada", a "Tko pod drugim jamu kopa, dvije sreće grabi". Naljuštio se đak Palčić tih smrtovnica, načitao tih molbenica i jasno

gleda on Blažekovu Maricu na smrtnoj postelji kako joj kumovi pale samrtnu svijeću: djeca plaču, ona umire od sušice, a njezin Franjo leži eto ovdje na katedri pučke škole u Bistrici Lesnoj galicijskoj, s ljubavna tri goluba Katančecove Eve. "Prvi ti ljubav vodi, drugi nosi pošticu, a tretji nosi ružicu." A da se je Loborec Štef vratio k svojoj mladoj ženi, našao bi je gdje se je propila. Kravu, svinje, živad, pol rali livade, sve je to Loborčeva žena zapila u ludoj nekoj zamisli da je Štef mrtav i da se ne će više vratiti. I ormar i jastuke i plahte, sve je to ona propila, i to jednu plahtu za četiri krune. Sve se na domu Loborca Štefa srušilo, te da se on kojim slučajem vratio, bio bi našao svoju ženu pijanu gdje onesviještena leži u grabi i gdje se seoska dječurlija nabacuje na nju kamenjem. On bi je sigurno bio izmlatio do krvi, pak je tako bolje da se uopće nije ni vratio. A otac domobrana Blažeka, koji je prebacio sedamdesetu te je slab i bolestan i nema nikoga tko bi ga oprao i nešto mu toplo skuhao: konji su mu ćoravi, svinje uginule, tuča sve potukla, te on piše svome sinu, svojoj desnoj ruci da se vrati na zemlju, da napiše molbenicu, da stane, da se prijavi da ga puste kući, jer se to više izdržati ne da.

Padaju smrtovnice na stol divizijskog mrtvozornika kao kiša, a sa smrtovnicama pisma i molbenice pokojnih domobrana, i sve to đak Palčić čita, registrira, i sve je to svršeno i svemu tome nema više ni medicinskog ni pravnog lijeka, ni utoka ni priziva.

Nije samo tu ostao Vid Trdak sa šest svojih pajdaša iz drugoga voda druge satnije, sa svojom molbenicom, na koju je zaboravio napisati da moli brzo uredovanje; brigade i divizije mrtvaca prošetale su se kroz ove skrižaljke i stupaju dalje u beskonačnost, nijeme, pognute, jadne, nevino osuđene na smrt.

Idu u četveroredovima, u gluhom topotu beskrajnih noćnih kolona, tucka im oprema, manliherice, lopate, noževi, čuje se kako izvlače bakandže iz blata, pak je divizijski mrtvozornik zastao na čas u

zbrajanju, naćulio uši kao pas i zaustavio dah od stravične neke jasnoće.

"Eto, vani stupaju zagorski rudari, što su čitav svoj život gutali čađu i smrad i otrovne plinove, ustali su iz jednoga groba, zapalili svoje uljenice i idu tiho u dvoredu u drugu jamu i u nepovrat. I vinogradari podravski i težaci stubički, unuci Matije Gupca, svi oni stupaju vani u tmini i svi će se oni vratiti natrag ovamo na njegov mrtvozornički stol. I on će čitati njihova ljubavna pisma, molbenice, gledati one strašne barbarske fotografije, listati dokumentima, i nikada tome ne će biti kraja."

Kraljevska ugarska domobranska novela

Magyar király honvéd novella

Projurivši brzim kasom uz zadimljene sušionice koksa i malene bugarske kolibe i udarivši brzo preko oranica, koso poprijeko, domogao se gospodin satnik Jugović nasipa, potoka i mosta, i pogled mu puče po sivoj maglenoj praznini vježbališta.

Na maglenoj tratini nije bilo nikoga i daleko jedva su se razabirali dudovi i jablanovi jankomirski i šareni majuri, a gusta februarska magla padala je sve jače i zavijala i Kustošiju i brdo Grmoščicu i sela u vrbiku neprozirnim bijelim velom.

Gospodin satnik pognao je Micu galopom u maglu preko mlaka i močvara, u smjeru lijevoga kuta, gdje je negdje kod zapreka i barijera za konjske utrke morala biti satnija. I doista! U jedva zamjetljivim obrisima vidjele se sive mrlje, kako se gibaju amo-tamo, trče i razvijaju rojne pruge, pa vrludaju kao bez cilja i smisla.

"Aha! Razvijaju rojne pruge! Tako i treba! To je pametno! To je jako pametno!" poveselio se gospodin satnik. "Da se momci malko protegnu! Ne će im ništa škoditi! Bit će elastičniji!"

Ali to veselje gospodina satnika pokazalo se potpuno iluzornim. To se samo iz maglene daljine pričinjalo da satnija razvija rojnu prugu. Izbliza izgledalo je sve to kao kaos bez glave i bez repa, vika i trka jadna, suluda. To je satnija "išla u navali", ali nijedan vod nije

podržavao vatre, niti je pričuve bilo, niti su patrole bile izaslane, niti je bilo komande, ni ičega. Sve je bilo samo markirano, i gospodin satnik je "društvo ulovio", kako se veli u kraljevskom ugarskom domobranskom oficirskom žargonu. Ta cijela "navala" bila je samo naoko navala, a u istinu to nije bilo ništa, nego neko petljanje diletantsko i glupavo. Gospodin satnik je uperio spram sredine rojne pruge i uzrujan sav, da su mu prsti nožni sve podrhtavali, zapitao je nekog domobrana sagnuvši se s Mice: "Koji si ti roj, momče?"

Domobran, koji gotovo nije ni čuo kako je došao gospodin satnik, tako je bio zaokupljen svojim čudnim mislima da se sav lecnuo i zabezeknuo od čuda, otkuda se najednom gospodin satnik na Mici iz magle stvorio ovdje, te je počeo nešto da zbunjeno muca i blebeće.

- Vole! Koji si ti roj? To te pitam!

- Gospodin satnik, pokorno javljam, ne znam!

- Što? Ne znaš? Kriste, Marijo i svi sveci božji! Ti ne znaš koji si roj? Stoj! Stoj! Stoj! Počeo je gospodin satnik da viče glasno i da maše palicom po zraku. Tako je zbunio ljude, i ljudi su u rojnoj pruzi počeli dovikivati jedni drugima, i graja se razlegla iz centruma na oba krila satnije što se gubila u magli, te se usred velike buke satnija nekako teško ustavila.

- Zapovjednik voda! Zapovjednik voda! izderao se gospodin satnik strogo.

- Pokorno molim, gospodine satniče, ja sam! odazvao se odnekud jedan glas.

- Tko je to "ja sam"? Zar ja moram da vas prepoznajem po glasu? "Ja sam!" Hoću da znadem tko je, a ne "ja sam"! Zar se tako govori sa šefom satnije? Trkom amo!

- Ja sam zapovjednik trećeg voda, gospodine satniče, pokorno javljam! Kadet-aspirant Bubnjić! dotrčao je do gospodina satnika jednogodišnji dobrovoljac kadet-aspirant - pučki ustaša Bubnjić, u civilu pripravnik III. tečaja muške preparandije, dečko neobično

ograničen. Ukočio se pred gospodinom satnikom kao pred razrednikom i, kao da ga je strah da će pasti na ispitu, tako izgleda.

- Aha! To ste vi! Bubnjić! No, naravno! Nije ni čudo! Bubnjić! Čovječe! U vašem vodu imade jedan čarkar koji ne zna kojem roju pripada! Znadete li vi što to znači? To može da povuče za sobom najteže posljedice. To je nečuvena indolencija! To je strašno! Tu ljudi ne znaju svoju udjelbu!

- Kamo navaljujete!? okrenuo se gospodin satnik spram nekog drugog čovjeka što je objesio pušku preko ramena protupropisno kao lovac.

Čovjek se ukočio i gleda.

- No! Što me gledaš!? Zar me još nikada nisi vidio? Kamo navaljuje satnija? Pa zar se tako nosi puška u rojnoj pruzi? Zar si ti lugar, ti svinjo? Govori, sto ti bogova, kamo navaljuje satnija?

- Ne znam, pokorno prosim!

- Be-e-e, izbečio se gospodin satnik s osjećajem višeg prezira, da, čak i gađenja. - Bik! Kelner! Eto! Tu je drugi egzemplar! Taj ne zna kamo navaljuje satnija! I s takvim materijalom neka čovjek operira na bojištu! To je grozno, Bubnjić! A sve u vašem vodu! Dajte dođite s tom dvojicom na prijavak. A da li vi sami znadete kamo satnija navaljuje? Na koliko se metara nalazi neprijatelj! Čujete li? Bubnjić?

- Neprijatelj se nalazi na 1500 koraka, u smjeru Jankomira,

- Tako? U smjeru Jankomira? Ta to je smjer Jarun! Vi idete na Savu, a ne na Jankomir! A vi ćete se ovako šetati 1500 koraka pred neprijateljem, i on ne će pucati? Mislite? Je li? Zar mislite da su Čerkezi glupi kao Zagorci? Ovi se lugari španciraju na misu! Ne znaju udjelbu! Ne znaju kamo idu! Pa tko uopće zapovijeda tim pogrebnim društvom? Zapovjednik satnije je već ovdje preko pet minuta, a nije još primio prijave! Tko je zapovjednik? Gdje je?

Kadet-aspirant Bubnjić javio se tiho i prestrašeno:

- Gospodin satnik, pokorno javljam, satnijom zapovijeda gospodin narednik Slepčević.

- Kakav vražji gospodin narednik? Zar je za vas, kadeta, narednik Slepčević - gospodin narednik? Vi ste stariji, a zašto vi ne zapovijedate? Vi ste kadet, sto mu bogova! Kakve su to gluposti? Gdje je taj prokleti Slepčević? No, hvala bogu da ste se udostojali konačno ipak, gospodine, da se potrudite amo! Vrhovni pretpostavljeni šef čete nalazi se ovdje preko četvrt sata, a od vas ni traga ni glasa! Kakav je to način? To je prostota! Što još čekate? Ta hoću li već jednom da izmuzem iz vas tu prokletu prijavu? Kakva je to glupost? Vi sa cijelom satnijom navaljujete na Jankomir? Ta postrijeljat će vas kao štakore! Na hiljadu i petsto! Kakva glupost! To se samo u mozgu jednog ovakvog narednika može da rodi ovakva sirova bedastoća! A ljudi vaši ne znaju kamo idu! Niti zašto idu! Ništa ne znaju! To je sve cirkus! No! Što čekate? Prijavu hoću! Rodite već jednom tu prokletu prijavu!

Na Slepčevića se izlila bujica riječi, srditih i prostih. Ali nije Slepčević zaludu postao od "dalje služećeg" potčasnika službovodeći narednik pete doknadne satnije i nije on zaludu kod čete linijske već četrnaest godina, a da bi se zbog takve sitnice uzrujavao. Aktivni četni linijski narednici impregnirani su očito nekom pastom protiv sviju psovaka, i takve se bujice riječi razne nervozne gospode slijevaju na narednike bez efekta, jer oni ostaju mirni i hladnokrvni. Narednik Slepčević pustio je gospodina satnika neka se izviče, a onda mu je glasom podignutim i oštrim odskandirao pjesmu satnijske prijave, resko i osorno: "Gospodin satnik pokorno javljam, dvjesta i dva momka. Četrdeset i osam bolesnih!"

Gospodin satnik bacio se u sedlu nauznak, kao opaljen gromom na nevjerojatnu vijest da je od momčadi hodne satnije četrdeset i osam bolesnih, i bio bi možda već planuo da se iz magle nisu pomolili obrisi dvojice oficira koji su pažnju gospodina satnika s ove porazne i katastrofalne činjenice svrnuli na jednu drugu, ne manje važnu

stvar. "Kako? Kod satnije se nalaze dva časnika, a satnijom zapovijeda jedan obični benavi narednik? Kakav je to red? Oficiri puše, a momčad vježba!" Dva oficira, pučkoustaški poručnik Schwarz i pučkoustaški poručnik Kukolj, došla su do gospodina satnika i dva koraka pred Micom stala i pozdravila u jedan mah.

- Dobro jutro, gospodo, odzdravio je gospodin satnik naoko uljudno ali bijesno. - Gospoda su ovdje kod satnije, a satnija je kao bez glave! To nisam mislio! Ne! To nisam mislio! Slepčević! Dajte satniji odstup pa je svrstajte tamo kod zapreke, pravcem na dimnjak u razvitoj pruzi! Molim gospodu na moment!

Podbo je gospodin satnik Micu i poskočio s kobilom na deset-dvadeset koraka, a oficiri su se požurili za njim i stavili se propisno i opet pozdravili ukočeno i mrko.

- Moja gospodo, to ne ide! To nikako ne ide! Kad momčad radi, pogotovo potpuno bojno opremljena momčad, onda oficiri moraju da rade s njom! To zahtijeva osjećaj dužnosti! To nije način da oficir dangubi, a momčad se znoji. Eto! Ljudi su zbunjeni! Disorijentirani! Ne znadu ni kamo ni kuda ni što! A vi, gospodo, prepuštate jednom običnom naredniku da ih kvari! Gdje vam je srce? To nisu marionete, moja gospodo! To su ljudi koji idu u boj! To nije pučki ustanak! To je kraljevska vojska! Tu se radi o biti ili ne biti! Tu se radi o tome jesi li čovjek ili nisi. Čudi me da vam ja moram o tim stvarima da govorim! Zapovijedam! Jeste li me razumjeli? Zapovijedam da u mojoj satniji svi rade jednako! Nema tu ni čina niti protekcije. Jeste li me razumjeli? Živimo danas u demokratskom vremenu! Molim, izvolite sada ustupiti! Izvolite, molim, gospodin poručnik Schwarz, preuzeti zapovjedništvo satnije, pa kad bude sve u redu, javite mi! Hvala!

Gospodin satnik je naglo okrenuo Micu na stražnjim nogama, te se ona, sasuvši grmljavinu neuljudnih tonova i svu silu gvalja i jabuka šarenih, propela i rznuvši obijesno udarila u tutanj i maglu.

- Đavo odnio sve skupa, odmahnuvši rukom, mislio je gospodin satnik. - Baš ću i danas da se ljutim. Dosta je! A danas bi bilo glupo

da se žderem! Sada ću malo da se ovdje još vrtim u krugu, a onda ionako skoro moram na bataljon!

Pognao je Micu u oblom i širokom krugu kao u manežu, bockajući je pravilno vrškom ostruga i držeći tešku glavurdu kobile sapetu uzdama, tako da je izbacivala prednje noge otmjeno i ukočeno kao pravi pravcati kraljevski ugarski domobranski konj.

Hop, hop, hop, hop, u velikom je ritmu skakao konj, i gospodin satnik je osvježen ledenom vlagom gotovo zaboravio probdjevenu noć kad je opet počelo nešto nemilo da se miče u crijevima.

"Ah! To je onaj prokleti trapist! Samo da nisam žderao onog trapista", zaustavio je gospodin satnik uznojenoga konja i prisluškivao čudnoj glazbi u svom želucu, a u glavi nije imao ni jedne sređene misli. Pobuna kapetanskih crijeva, magla, fronta, Mica. I tako se iz magle čula od satnije graja i vika.

Sve i protiv svoje volje naćulio je gospodin satnik uši kao staro erarsko kljuse kada čuje zveket oružja i rzanje konja. Ne može se linijski čovjek oteti tome da ne sluša kad se četa vrpolji. I slušao je tako gospodin satnik viku satnije što se svrstavala u magli, pa je gotovo nehotice zaokrenuo Micu i podbo je do satnije.

"Ajde, da pogledam te nesretne kuburante!" rekao je sam sebi, a kada je ugledao satniju u razvitoj pruzi, pa Schwarza gdje se bespomoćno vrze pred linijom, nešto je trglo njime i nije mogao da ostane neutralan.

"Valjda ne ću kljastom kramaru, tom romaru dozvoliti da na moje oči kvari materijal s kojim sam tako dugo i krvavo radio. Da mi još uništi cijeli posao posljednji dan, to tele!"

- Gospodin poručnik! Izvolite preuzeti zapovjedništvo voda! Ustupiti!

- Pozor! Preuzimam zapovjedništvo satnije! zaorio je glas gospodina satnika i sablja mu je zablistala u ruci, a Schwarz se nečujno povukao iza leđa drugoga voda i nestao u satniji.

Momci su odmah osjetili da se gospodin satnik ne šali kada je izvukao sablju, zato je dvije stotine okovanih peta zacvokotalo na gromki poklič gospodina satnika. Gospodin satnik ne viče, kada zapovijeda, iz mozga nego iz grla. Ovih trinaest godina četne službe, što gospodin satnik viče nad bezbrojnim satnijama i vodovima, tako je rutiniralo grlo gospodina satnika da je vrlo vjerojatno da bi on mogao da urla nad satnijom bez pauze možda i tjedan dana.

Ne živi crkva katolička zaludu u najboljoj ljubavi s kraljevskom i carskom i kraljevskom ugarskom domobranskom armadom; pa kao popovi crkve i oficiri su pusti vikači iz profesije. Svaki oficir, kao i oficijelni propovjednik, raspolaže stanovitim rječnikom i stanovitom količinom parabola, koje onda upotrebljava u svoje vrijeme i na pravome mjestu bez jedne jedine svoje vlastite misli.

Gospodin satnik spada u onu vrstu brbljavih kraljevskih ugarskih domobranskih govornika koji govore s nekim naročitim apetitom. Ne će on propustiti ni jedne, ma i najmanje prilike, a da ne bi začinio stvar besjedom poučnom i domobranskoj duši korisnom. Pa kao što se lice popa na govornici preobražava kada se opasuje štolom i roketom, i lice je gospodina satnika sinulo u nekom naročitom osvjetljenju kada je osjetio u svojoj ruci mač, a pred sobom satniju. Sveti Duh Vječnoga Reglemana raskrilio se nad njegovom dušom, i on je prestao da postoji kao individuum i kao gospodin satnik Dušan Jugović, koji imade pokvaren želudac i debelu ljubovcu i duga oko petnaest hiljada kruna, i on se pretvorio u jednog od onih pet hiljada glupih i štreberskih kapetana velike habzburške Armade, koji viču već decenije nad ljudima neumorno i koji se kao sastavni dijelovi c. i kr. sistema i mašinerije napinju iz svih sila, i u grabi i kod kadera i u etapi, samo da veliki carski aparat ne zapne ni na jedan čas.

- U dvoredove de-e-sno kren! povikao je gospodin satnik razvukavši prvo "e" napadno dugo, tako da se domobranski mozgovi uzmognu spremiti na predstojeći eksperimenat, pa kad zasiječe oštri i kričljivi

kratki "kren", da dvoredovi samo sunu u jedan mah kao da ih je netko gurnuo.

Tako je i bilo. Ovu relativno laganu i poznatu kretnju izvela je satnija kako-tako, ali donekle ipak u redu. Vidio je gospodin satnik vrlo dobro da se satnija baš nije u polovici propisno pocijepala i da se dvočlanovi nisu priklopili kao da se kreću oko osi podmazanih vratnica, ali nije htio da dira već kod prve kretnje tamo u pobrkani red trećeg voda, da ne smeta ljude odmah na početku.

"Treba da se stvar malko gane! Onda će se već smjestiti oni prokleti glupani! U trećem vodu!"

- Pravac jablan! Satnijo, stu-paj!

Dvije stotine domobranskih pučkoustaških, bolesnih i ranjavih, krastavih i prostrijeljenih, reumatičnih jadnih nogu trglo se na vlas tako kao što je to propisano u Vježbovniku za kraljevsku madžarsku domobransku pješadiju, u prijevodu akademika Tome Maretića.

I ona kretenska, ogavna, prokleta, glupa, idiotska takozvana carska i kraljevska disciplina koja kao otrov kakav ukleti teče po žilama habzburških građana već više stotina godina, ta užasna struja opasna i grozna razlila se po udima od dvije stotine zagorskih tjelesa. Već stotinama godina teče ta strahovita ognjena tekućina arterijama zagorskim, i danas, ovog tužnog februarskog dana kada snijeg kopni i vrane grakću, dvjesta se madžarskih domobranskih pučkoustaških nogu prignulo u koljenu u smislu Nagodbe od 1868. u prvom hipu.

U drugom hipu već je dvjesta novih, žutih, kao kamen tvrdih i okovanih domobranskih bakandža udarilo o ledinu, i satnija je počela da se giba u topotu propisnom, pravcem na jablan, kao što je to zapovjedio gospodin satnik.

Popucale su ledene pločice što su se skrutile preko noći po lokvama i mlakama. Ona mliječna kora što se zamrzla preko pečata konjskih kopita, duboko usječenih u gnjecavu tratinu, zemlja grudasta i

ilovača travom prorasla, sve se to rastopilo pod udarom novopotkovanih bakandža, i gomila se satnijskog mesa svrstana u dvoredu vodova zanjihala i ganula, kao predmet tvrd i golem.

- Jedan-dva, jedan-dva, viču između vodova šarže što sada stoje na čelu i kraju svakoga voda u četveroredu stisnute kao kopče. Viču šarže i broje takt strogo i važno, te ljudi pod sugestijom toga glasnog brojanja udaraju kao omamljeni, bijesno i vansebno, i blato žuto prska i poledica se lomi kao staklovina i satnija se giba kao tvrdi paralelogram: jedan-dva, jedan-dva...

To sada nije nikakva komplikacija gibati se u dvoredu vodova. Svaki domobran obično zuri u pete svog prednjaka i po gibanju ramena i bokova svojih susjeda može da se lagano uživi u cjelokupan ritam po sluhu i jednoličnom zamahu. U četveroredu satnijskom domobran je doslovno zabijen u zatvoreni i ščetani red i svaka regrutska satnija može redovito precizno da se giba svrstana u četveroredu već poslije dva tjedna izobrazbe.

Gospodin satnik Jugović, koji kasa pred satnijom na Mici, te se sav važno ustremio u sedlu i maše golom izvučenom sabljom i sam proživljava svoje vlastite poluinteligentne, budjejovičkim pivom prelivene, lirske, junkerske, sredovječne grube senzacije, on u drilu svog carskog i kraljevskog i kraljevskog ugarskog domobranskog grenadirskog odgoja želi da se dvoredovi hodne satnije pokriju kao koncem izmjereni.

Zastao je on na Mici iza satnije, pa zažmurivši na lijevo oko mjeri sabljom satnijske dvoredove i vidi da se dvoredovi ni izdaleka ne pokrivaju i da je cijela satnija neuredno vijugava.

"O, Bože! Bože! Koliko je vremena potrošio na te pišljive dvoredove! A, eto! Ništa! To je rezultat svega da satnija niti hodati ne zna. Idu na Ruse, a niti hodati ne znaju! Osli vražji! Idioti! Marva seljačka!"

- Satnijo, stoj!

Satnija se ustavila skandalozno, tako skandalozno da bi se i laičke usne bile razvukle na posprdan smijeh da su zapazile ovo ustavljanje. Bila je kriva nervozna zapovijed koju je gospodin satnik izbacio nenadano i hitro, pa se momci zaustavili nejednako, kako koji i u dugim razmacima. Nastale su u koloni uslijed toga mnoge rupe, a četvrti vod još se nije niti priključio i još se uvijek gibao. To su oni nesretnici četvrtoga voda koji uvijek stradavaju najjače kod neukih i loše izvježbanih trupa. Ako se čelo požuri, jedva stižu i zlo priključuju, a ako čelo zapne, oni su koji naletavaju. A nisu krivi! Žrtve satnijske na satnijskom repu, jadnici četvrtog voda uvijek stradavaju zbog glupih zapovjednika.

Gospodin satnik bio je još na začelju satnije i bio je osobito bijesan, jer je osjetio da je sam skrivio konfuziju svojom nervoznom zapovijeđu.

- Mir! Ne gibaj se! Svinja ušljiva! Što se mrijestiš, ti some gnjili, crvljivi! Ti!

Tako viče i trubi gospodin satnik u uši četvrtom vodu da bi skinuo sa sebe odgovornost, i mir nastaje plah i ukočen. Gospodinu satniku osobito se svidjela misao da ovi ljudi niti hodati ne znaju, pa mu je došlo da bi bilo dobro da o tome povede koju riječ. Malo citata iz Vježbovnika, to nikada ne može da škodi.

On je potjerao Micu do drugog voda i tamo se na sredini važno zaustavio.

- Pazi amo! Odmor! Ali pazi amo!

- Vidiš li kako si bedast? Rodio si djecu i ženu varaš, zemlju kopaš, a bedast si! Niti hodati ne znaš! Eto! Niti hodati ne znaš! Star si četrdeset godina, a ne znaš hodati! Jesam li ti govorio već milijun i milijun puta, govorio po danu i po noći, da na onaj prokleti "stu-paj" najprije prigneš malo nogu u koljenu, kao što je to propisano! Nemoj ti misliti da je to izmišljeno! Nije to ništa izmišljeno! To je sve propisano, a to biste vi potčasnici morali da znate što je propisano.

Tamo se jasno i glasno veli "da se noge ponesu naravno naprijed blizu tla, a da ga ipak ne dirnu, pa se onda ispruženim koljenom, te napolje i dolje okrenutim vrškom, korak ispred desne noge cijelim stopalom spusti na tlo".

- Potčasnici! Tako piše u Vježbovniku! U Vježbovniku! Pa što onda povlačiš tu svoju prokletu nogu kao da je namočeni krapfn? Nisi frajla valjda! Nisi u crkvi valjda! Što štediš, vraga, tu kramarsku kožu? Udri, sto ti bogova! Nije tvoja koža nego erarska!

Nijedan valjani linijski oficir ne može pred licem svoje čete da izgovori ni riječi, a da se ne bi redovito pozvao na vrhovni soldački četni autoritet, na Vježbovnik. Vježbovnik i Biblija dvije su najstarije knjige na svijetu. I dvije najpoznatije knjige na svijetu. Milijuni i milijuni glupana koje su s propovjedaonica crkvenih naučili na mudrost biblijsku, ti su isti milijuni bili istodobno po bezbrojnim kasarnama sviju kontinenata dresirani kriminalnim metodama ovoga Vječnoga Vježbovnika u kanibalskoj meštriji našeg carskog i kraljevskog i kraljevsko ugarsko domobranskog vremena. To je dakle taj famozni Vježbovnik za madžarsku infanteriju, ta sramotna kompilacija krvave međunarodne empirije. Na najmodernijim stavkama tog Vježbovnika surađivali su i japanski mrtvaci Port Arthura i Liaoyanga i pokojni ruski strijelci iz balkanskih vojna prošlostoljetnih, i skalpirani Buri od Capetowna i Victorije. Sve krvavo razbojničko iskustvo ove naše kugle zgusnuto je u takvom jednom Vježbovniku, na koji se pozivaju sva gospoda satnici ovog bankirskog svijeta kao na neko otkrivenje pramudrosti.

- Dakle! Jeste li me razumjeli? No onda! Da vidimo!

- Po-zor! Pravac jablan! Satnijo, stu-paj!

Satnija od dvjesta domobranskih građana u smislu Nagodbe od 1868. opet je pošla pravcem na jablan, a gospodin satnik ostao je s Micom na mjestu i gledao je za četom.

Ta "Trinaesta hodna formacija", ona je njemu naročito srcu prirasla. On ju je sam stvorio, stvorio od "ničega". Što znači stvoriti jednu hodnu satniju ni od čega, to može sebi predstaviti samo gospodin bog koji ni od čega stvara, i iskusan soldat koji znade kakav su nemogući materijal ti "zagorski mulci". A ipak je gospodin satnik od te zbrda-zdola slupane bande stvorio sasvim pristojnu satnijicu. "Bože moj! Garda nisu! To je istina! Garda nisu! Ali da satnije nema, to se ipak ne bi moglo reći! Ona je tu! Sto mu bogova! Eto! Ona postoji! Ona se giba! Hoda, eto, u pozoru, i to se čuje! I te kako se čuje! Satnija postoji - aleluju mu svijetlu nebesku! Satnija stupa, satnija je na putu u smrt! Sjajno!"

Koliko je samozatajne muke stajala ta satnija gospodina satnika. No, međutim! On je mislio ovako: "Eto! Izobrazio sam barem deset bojnih formacija od četrnaeste godine naovamo! Koliko je mog znoja proteklo za tih deset formacija? A Bog zna koji je šuft u Galiciji ubrao plodove moje muke. Ja sam eto liferovao prvorazredan materijal, a majmun je neki lijepo ubrao kronenorden za moj trud. Zapravo je on tat i šuft i on je meni ukrao moj kronenorden jer su ga moji momci zaradili. A ja ništa! Pa zašto da i ja ne zaradim kronenorden jedanput za svoj posao pravedno?"

I tako je gospodin satnik u svojoj neizrecivoj ambiciji odlučio da za sebe, lično za sebe, stvori svoju satniju koju će on sam povesti na bojište i sam pokazati što znači biti kapetan Jugović. "Jer, konačno, koja korist od kaderske slave? Koja korist od hvale u doknadnobataljonskim zapovijedima i od ugleda koji po okružju leti? Sve su to ludorije hinterlanda! Treba na licu mjesta pokazati što vrijedi jedan čovjek na svome mjestu. Ako u roku od mjesec dana A. O. K. (Armeeoberkommando) ne dozna da se u postavu nalazi kapetan Jugović sa svojim tigrovima, eto glave. Tako treba nategnuti ljude!"

Vidi se, dakle, da je gospodin satnik postavio vrlo visoku mjeru koju je htio da preskoči svojom satnijom. On je htio rekord. Svakako

rekord. U njegovom mozgu sve se pušilo uzrujano. Gleda on, na primjer, neki naporan noćni marš po kiši. Uzmimo kojih pedeset kilometara. "Ide satnija pedeset kilometara! To je natčovječanski napor! Ali njegova satnija ide! Jer zna hodati! Njegova satnija zna kako je u Vježbovniku Hod propisan, i ide divlje. I stiže u postav u posljednji čas i baca u jurišu Ruse, a u protujurišu zauzima rusku kotu te spasava armijski sektor! To je ono pravo! To! A njegovo djelo onda osvaja srca svih onih štrebera kod divizije i kod kora i kod armije, i svi se ruše kao kegle! Tako će on to da udesi! Ali zato treba materijal! Prije svega, dobar materijal!"

Zato je gospodin satnik s osobitom pažnjom probirao ljude za hodnu formaciju. Gotovo je svakoga momka uzeo u ruke pa ga dobro opipao i promjerio i vagnuo prije no što ga je udijelio u hodnu. Posao, koji ostali satnici obično svrše jednom lakoničnom rečenicom, naredbenim putem satnijske zapovijedi koja glasi da se dvjesta i pedeset ljudi s priloženim imenikom udjeljuje iz doknadne formacije u hodnu, taj posao jedne rečenice rješavao je gospodin satnik kao osobit problem tri dana. Cijela tri snježna dana stajale su doknadne satnije njegove doknadne grupe na blatnom dvorištu, i on je uzimao jednog domobrana za drugim lično i doslovce je zidao svoju hodnu domobranima kao opekama. On je igrao svoj domino - va banque!

Sav važniji satnijski personal, kao daljinare, ordonance, trubače, sve je to on isposuđivao od drugih satnija i četa. Koliko se puta samo morao poniziti da isprosi koju vrsniju silu od kojega kolege koji je čovjek kavanski pa za takve četne gluposti mnogo ne mari. Tako je na primjer rezervnom kapetanu, a u civilu inženjeru Zebiću dva puta platio večeru za desetnika Gavrana i vodnika Repića. Ta dva odlikovana strijelca, desetnik i vodnik, stajala su ga svojih sto pedeset kruna! No ništa zato! Ali sada barem imade dva balvana na kojima počiva ostala gradnja sigurno. Sve je šarže sam moljakao na bataljonskom raportu bezbrojno mnogo puta i izmjenjivao ih i

podučavao ih do nemogućnosti najiznijansiranijih tehničkih sitnica. Potčasnici su njegov ponos i dika.

Sastavio je on za svoju gospodu potčasnike litografirane preglede i arke na kojima su pregledno zapisane i nacrtane sve važnije taktičke situacije. Navala na lijevom krilu! Prodor u centrum! Gibanje u rezervi! Obuhvatni eksperimenti! "Sve je zapisano na tim tabelama, koje njegovi potčasnici u džepu nose. Pa kako onda da nema šanse za kronenorden?"

Tako je gospodin satnik dugom ambicioznom pažnjom, koja može biti prirođena samo jednom aktivnom i nadasve pedantnom gospodinu satniku, konačno iskonstruirao i sazidao tu svoju famoznu "XIII. hodnu". Ta njegova "hodna" to je zapravo jedno slavno arhitektonsko djelo! Ali tu svoju "Trinaestu hodnu" on ne će da prepusti nekom tatu. To je krv njegove krvi i meso njegovog mesa, i tu će satniju on sam da vodi na frontu. Negdje u etapi galicijskoj prezentirat će je divizioneru, kome li, i prikazat će satniju već sa dvije-tri kretnje, da je to što general gleda osobito uspjelo djelo u koje je on uložio lično neopisivo mnogo truda i poleta i riječi i vremena i zdravlja, u koje je, jednom riječju, ulio svu svoju aktivnu kapetansku kr. ugarsku dušu.

I tako je prošlo vrijeme izobrazbe kao tren. Kao da je jučer bio oktobar kad su regruti pod očupanim drvećem na satnijskom dvorištu kisli goli kao vrapci. A, eto, što je danas nastalo od njih. Gora, opasana novim remenjem mirišljivim i žutim, lavina ljudeskara, fino odjevenih i opremljenih da je milota! Već dva dana čeka "Trinaesta hodna" depešu, a depeše od A. O. K. nema te nema. Noćas je gospodin satnik pio kod Cara Austrijanskoga cijelu noć, pa je jutros došavši kući poslao ordonanca Franju do satnije da kaže, ako depeša još uvijek nije stigla, neka se satnija malo prošeta prije menaže. I tako je satnija izašla u potpunoj bojnoj opremi da se malo šeta. Jer što bi drugo prije menaže nego da se šeta?

Dvije stotine nesretnih, bolesnih i žalosnih, spram ovog habzburškog rata potpuno indiferentnih ljudi na tu je zapovijed duboko uzdahnulo.

"Pa što je to? Niti danas im ne daju mira? Danas, kad mogu da krenu možda posljednji put od kadera i doma, niti danas im ne daju mira! Pa još je mokro i sniježi i magle su. Što će vani na vodama vježbališta? Koga ih vraga ne puštaju da budu tamo gdje su. Da čekaju u onim smrdljivim i ušljivim satnijskim sobama, zgureni, utisnuvši glave u šake i u tvrdoj šutnji. Nego ih i danas ganjaju! Vrag im oca i mater gospodsku!"

Takve su se mutne misli kupile u glavama domobranskim kad su jutros oglasili zapovijed gospodina satnika da treba da se opreme i da podu na vježbu da se malko prošeću.

Ali šta se tu može? Nemoćni ljudi, kojima je oduzeta svaka mogućnost izjednačene borbe i koji su predani na milost i nemilost i sputani lancima, predali se podavljeno i počeli da vezuju nove gunjeve remenjem, da natrpavaju torbe i prtljagu, da vješaju na se i manliherice i lopate i trube, pa da se kao blago pod teškim jarmom zapute van u blato i beznadne februarske magle.

I tako je zastao gospodin satnik na Mici i gleda kako se satnija giba u dvoredovima, a Mica se raskrečila stražnjim nogama, pa je briznuo iz nje topli vonjavi žuti vodopad, šarajući po snijegu i smrzavici čudne oblike i dimeći se kiselkasto.

- Jedan, dva! Jedan, dva! viču šarže od vremena na vrijeme. - Jedan, dva, jedan, dva! ori se iz grla potčasničkih, te je gdjegdje neki potčasnik i iskočio iz reda i stao postrance i strogo mjeri i promatra hod i viče: "Jedan, dva, jedan, dva!"

Čudno je to vikanje šarža kad četa stupa. Čovjek bi mislio u prvi mah da je to neka idiotska ambicija što viče iz njih. Istina je! Imade i takvih ambicioznih glupana za koje kapralske zvijezde znače kulminaciju u životu. Ali u većini slučajeva to je nagon i čežnja za

rasterećenjem. Naš narod je narod južnjački i ne voli jarma na sebi. On će u svom vatrenom temperamentu učiniti sve, samo da skine jaram sa svojih leđa. On će iskočiti iz četveroreda i urlati postrance - "jedan, dva" - surovo i divlje, a samo zato da ne mora sam da se gnjavi i muči u pozoru. Viču podoficiri i udaraju takt i satnija ide, ide - jedan, dva, jedan, dva, jedan, dva.

- Pazite, momci! Sad ćemo da stanemo! avizira gospodin satnik milo i uljudno, sve u strahu da se stvar ne bi pokvarila kojim nenadanim incidentom. Tako se valjda i poslastičarski kalfa za glazuru svoje torte boji i dršće nad njom kao i gospodin satnik nad satnijom, nemoćan kao režiser nad slabim glumcima.

Gospodin satnik pogna Micu skokom naprijed svu zapjenjenu i divlju, pa je onda odjednom vještim trzajem uzde ustavi tako da su joj se stražnje noge zabile u blato, i, dignuvši sablju, glasom promuklim i slabim, ali rutiniranim viče:

- Sat-ni-jo-o-o-o-o! Stoj!

Onaj "o" od vokativa je gospodin satnik dugo zategnuo, a "stoj" odrezao oštro i kratko, tako da je četiri stotine okovanih peta kvrcnulo u jedan mah drveno i muklo. Iz dugog i ustalasanog ritmičkog gibanja satnija se zaustavila kao tvrdi zid i čeka u tišini.

- Satnijo, stu-paj! zakriješti opet reski glas gospodina satnika. Zapovijed je opet zalepršala nad glavama ljudskim, a domobrani se apatično i bezosjećajno pokorili i pošli umorno tegleći svaki svoj crni teret, kao predmeti.

O, koliko se satnija crnih uperilo u ovaj isti hip sa sviju strana globusa koncentrično na jednu određenu liniju da se tamo, iz sviju smjerova pridošle, pokolju u katastrofalnom srazu. Kao crni gigantski stubovi, tako jure beskrajne ljudske kolone jedne na druge da se polome u tragičnom sukobu financijalnih, građanskih, feudalnih i imperijalističkih, klimatskih i rasnih laži. A nad svakom od tih beskrajnih crnih kolona lepprša po jedna mistična nevidljiva

zapovijed koja kolone svojim pjevom mami u propast. A kolone slušaju zov te nevidljive ptice, i idu, idu, već godine, već stoljeća, već vječnost. Kolone se kreću pod magijom tog financijalnog imperativa kao meso u klaonice. O, crni imperativu nad glavama satnije! O, teretu nepodnošljivi satnijskog bola!

Koliko samo bolnog tereta vuče ovakva hodna satnija za sobom kad ščetano vježba u magleni dan i kad čeka depešu da krene. Kako je sve to zgužvano i polomljeno! Kako su sve te rane pokidane i upaljene! Dvije stotine srdaca krvari u takvoj hodnoj satniji nad kojom viče jedan gospodin satnik u otmjenoj krznenoj bundi. Jedan gospodin satnik sa ružičastim manikiranim noktima, briljantnim prstenjem, skupocjenim jelenjim rukavicama što su se toplo i ugodno priljubile uz meke dlanove. Jedan gospodin satnik sa palac debelim medvjeđim čelom i plavim namirisanim engleskim brkom. Elegantan i mlad gospodin satnik, neoženjen i relativno dobro plaćen, na novom žutom sedlu što miriše i škripi, na debeloj toploj ishranjenoj kobili koja tako ugodno grije kao termofor.

Gospodin satnik tako je jednostrano odgojen da ne vidi ništa, nego samo ono što je u Reglemanu propisano. On imade kožnate naočnike na očima kao i sve upregnute životinje. Da ne progledaju pa da se ne uplaše i ne polome jaram. Tako gospodin satnik ne vidi ranjave i bolne satnije! On vidi samo nove zelene kabanice koje još mirišu po naftalinu kraljevskog madžarskog centralnog odjevnog zavoda u Pešti. On vidi samo nove žute nabojnjače i kokarde trobojne, ali ne vidi da se za satnijom cijedi crveni krvavi trag od mnogih rana na srcu i duši zagorskoj kojoj se ne ratuje ni za cara ni za kralja.

Gospodin satnik očito uživa u ščetanom vježbanju. Svojih trinaest godina četne službe, ako se odbije poprečno jedna do dvije godine što ih je proveo na raznim oficirskim kursovima, mjereći šestilom po štapskim kartama i dosađujući se nad terenskom plastikom, dakle za trinaest godina četne službe može se mirne duše reći da ih je proživio u ščetanom vježbanju. On se kroz tih trinaest dugih godina

tako uživio u ovaj ritmički tutanj kolona i zveket oružja, da ga pogled na ščetanu satniju ugodno podražuje. To je slavna soldačka estetika koja u palac debelim mozgovima djeluje poput simfonijske instrumentacije. Zamislite jednog živog čovjeka koji trinaest punih godina dan na dan ščetano vježba. Od jutra do večeri svaki dan ščetano vježbanje! Mozak takvog čovjeka prezasićen je reglemanskim ludilom kao mozak provincijalnih dirigenata valcerima. U takvom mozgu sve vrvi od vodova i satnija i bataljona, sve same pruge i kolone, mase, razvijanja i svrštavanja, sve sami pravilni paralelogrami i kvadrati i monotoni infanterijski ritam, sto i petnaest koračaja u jednu minutu. Sto i petnaest u mi-nu-tu, jedan-dva, jedan-dva, na lijepom plavom Dunavu u čaru valcera.

Pa koje onda čudo da su se svi ti oblici u primitivnim mozgovima staložili kao sakrosanktne i nepovredive vrednote i da djeluju na gospodu satnike estetski. Tako i naš gospodin satnik uživa kad gleda "ščetanu" satniju gdje u pozoru stupa, pa ga simetrično i uglađeno mijenjanje postroja osobito milo i ugodno dira. Lijepa je stvar kad satnija "razvija" pa vodovi u pravilnim četverokutima sijeku prostor i kao odsječeni točno pristaju na ravnu liniju novoga postava. To su muzikalni motivi kao Wagnerova glazba!

Gledajući za satnijom, došlo je gospodinu satniku te se i nehotice sjetio aktivne momčadi prije sarajevskog atentata.

"Eh, eh! Aktivna momčad mirnih vremena! Gdje je ta aktivna momčad? Gdje su oni crveni punokrvni grenadiri? Ono nisu bili domobrani! Ono su bili grenadiri! Bože moj! Kakvi divni ljudi! Prvi vod! Sve metar i osamdeset! Pa ona prsa bivolska, pa one divne bogovske noge! Cijela se Kustošija tresla kada je takva satnija "razvijala". I ne samo da su kao gromovi tutnjili po zemlji, nego su i nabojnjače nabijali da bolje grmi! Ona njegova aktivna treća satnija s kojom je kod Batra prešao Drinu. Smijali se momci u pontonima šrapnelama što su cvrčale po vodi! Smijali se šrapnelama! Pa kako su samo jurnuli na onu kotu 216! Kukuruzovina je šuštala, a satnija

jurnula kao vjetar. Tamo je i dobio svoj Signum! Na onoj koti 216! A sad, gdje su oni ljudi sa kote 216?"

Čovjek bi mislio da će sada gospodin satnik logično proslijediti u mislima do nekog poraznog rezultata da su svi ti ljudi sa kote 216 s bivolskim prsima i bogovskim nogama uništeni. Da trunu na onim mnogim kotama preko Drine, i da su kljasti i sušičavi i slijepi, i da je bilo besmisleno i neizrecivo glupo prijeći Drinu. Ali ne! Gospodin satnik misli po drugom sistemu. On povlači paralelu između ove satnije što se u magli vuče pred njim i između one mrtve aktivne satnije. On promatra obje čete s apsolutno soldačkog stanovišta kao materijal i bjesni na ove bolesne jadnike i ljuti se na lošu kvalitetu sadašnjeg materijala.

"Na, ovi prokleti lazari ovdje! Jesu li to domobrani? To su bokci! Ti bi pred crkvu mogli da stanu s krunicom! Te sušičave mrcine što hriplju i stenju i simuliraju. Mater im grižljivu! Lopovi ogavni! Kakvi su to domobrani?"

S nekom bolesnom mržnjom pogledao je gospodin satnik satniju što stupa pred njim u blatu, te mu je došlo da je pogna nemilosno i izmuči do krvavog znoja i povalja po vodi, da je izdere i satre, tu stoput prokletu satniju lazara, tu satniju karikatura.

Taj tiranski poriv javio se u gospodinu satniku divljački i silno, te mu je došlo da zgazi tu inferiornu bagru pod sobom i da je uništi. U tarifi oficirskih vrijednosti momak manje vrijedi od konja, i u rubrikama službenim najprije se broje konji, a onda momčad. Distanca između gospodina satnika i jednoga domobrana bez čina veća je - mnogo veća - nego između konja i kočijaša ili antičkog roba i slobodnoga građanina. To nije distanca između čovjeka i čovjeka, nego između gospodina Boga Oca i neke inferiorne stvari, predmeta, i manje od predmeta: kukca. A ovi naši zagorski kmetovi koji ni formalno nisu oslobođeni svog kmetstva, ti plahi i izbijeni i prestrašeni kmetovi dolaze pred bič i knutu madžarskih junkera i sramotan je njihov odnos spram tog financijalnog imperijalnog

stroja. Junkeri u atilama i dolamama marionete su iznakažene, a najveće ličnosti između njih ističu se kojom komičnom pobjedom na ubogom kakvom našem provincijalnom steeplechaseu, ili nad kojom kasafrajlom ili smiješnim dvobojem do prve krvi. To su jedini svijetli momenti u životu ove kretenske junkerske kaste što po kasarnama bezbrojnim i pustim tiranizira naš narod već jedan vijek: dvoboj, triper, steeplechase u Stenjevcu.

Neka degenerirana, glupa, neodređena, perverznobolesna potreba upiljila se gospodinu satniku u mozak da iz satnije izažme jednu jedinu preciznu kretnju. "Jednu "ščetanu kretnju"! Kolonu desno, na primjer! To je barem jednostavan obrat! Samo jednu jedinu kolonu desno!"

I kao izvan sebe zavikao je jasno i određeno:

- Kolona, desno!

U tom pokliču nije bilo ni mrve lične volje gospodina satnika Jugovića. Gospodin satnik bio je u svojoj biti meko, neurastenično, razmaženo dijete koje se po svom odgoju za posljednjih sedamnaest godina nije ni u čemu razlikovalo od druge djece. Četiri godine kadetske škole i trinaest godina četnog života proteklo je kroz mozak gospodina satnika kao fluid što potpuno izolira sve misli i sva zapažanja i sve talente eventualne, te sve prevlači nekom korom koja raste onda između takvog dječjeg mozga i vanjskog života kao crni izolator. Od onoga dana kada je gospodin satnik stupio u kadetsku školu, pa do dana današnjega, gospodin satnik nije trebao da se brine ni za što drugo nego samo za četu i reglement. Od glace-rukavica pa do kefica za zube, od spona hlačnih pa do posljednjeg najmanjeg puceta na košulji, sav komfor i udobnosti, carski i kraljevski i kraljevski ugarski Sistem servirao je gospodinu satniku. Jelo, konja, lak-cipele i dolame, slugu, novac, pa dapače i duhan, sve je to gospodin satnik dobivao točno i obilato, a za sve to nije trebalo ništa drugo, nego da vrši vlast nad dvije stotine robova. Gospodin satnik nije nikada ni od koga čuo da bi ta vlast bila laž nemoralna i

glupa. Tiranska, ogavna, varvarska forma. Nasuprot! On je imao o toj vlasti predodžbu svijetlu i veselu, predodžbu koja se rađa u duši glupe djece kad gledaju goli mač gdje se ljeska na suncu. Dijete se veseli nikljastom maču, i zašto da ne posiječe njime kad je srebrn i oštar? Gospodin satnik promatrao je tu vlast sa dječje strane i on ju je vršio radosno i milo i mahao njome, kao što djeca mašu mačem golim i oštrim. Kada je gospodin satnik povikao: "Kolona, desno", on onda nije znao da iz njega viče jedna sredovječna shema paklene neke organizacije koja hoće da prodaje svoju robu od Soluna do Bagdada. O tim tezama pisalo se po opozicionalnim novinama, a te ne čita pristojan čovjek! On onda nije znao da je on bijedna jedna čestica crnog stroja, glupog, ograničenog i glomaznog. Dugogodišnja dresura što je otupila poluinteligentni i nemarni njegov mozak i njegovu dušu pustu, nezasijanu i neuzoranu razvalila, ta dugogodišnja dresura vikala je gramofonski na usta gospodina satnika programatske gluposti.

On je zapovjedio kolonu desno, kao gramofon, a u njemu se pušile žute polupijane refleksije kavane zadimljene, i Cigani i kasirice, i violine su cviljele u njegovom mozgu i pijano mnoštvo glasova urlikalo je u njegovoj glavi. Gledao je debele bijele gole noge gospođe Loebl i neke skupocjene čipke zgužvane nad koljenom mekim i okruglim, a u crijevima mu svirali čudni glasovi i podrigivao se trapist od noćas i koješta kiselo i gorko. Ovakvo neurastenično bolesno dijete, još omamljeno od sinoćnje pijanke, maše tu golom sabljom na šarenoj kobili i goni dvije stotine tužnih i nesretnih ljudi po blatu i maglama, goni ih preko gora i dolina, krvavih i nabujalih voda u propast, u smrt.

- Kolona, desno, odjeknuo je glas gospodina satnika u dvjesta domobranskih mozgova, kao vjetar s lijeve strane, što će sad na pognati na desnu ove krvave i tužne i pocijepane ljude, kao nevidljivi uragan. Ljudi su mehanično poput paripa naćulili uši, kao da im je netko švignuo bičem povrh glave i nervozno su stali da

očekuju onu čudnu viku što se razliježe po satniji poslije aviza komande i koja ih onda svrstava u nov postroj i baca ih svakoga na svoje mjesto kao vreće.

- Kolona, desno, čuo je gospodin poručnik Kukolj gospodina satnika gdje viče negdje daleko i nešto je progunđao u žučljivom mamurluku. Taj poručnik Kukolj, to je tip onih naših studenata koji su svakako primjerci predratni i danas su - može se mirne duše reći - gotovo posve izumrli. Ti su studenti studirali pravo deset do petnaest godina i po svim krčmama našega grada vodili polemike o determinizmu i o indeterminizmu. Oni su u Khuenovo doba osnivali germanske mačevalačke klubove i nosili dvobojne kulere i svaku zdravicu svršavali sa: vivat, crescat, floreat! Tako! Rastepli se u životu po provinciji kojekuda i nisu svršili studija nikada, nego se povukli na debele općine, na unosna mjesta po protekciji ili se poženili purgarskim usidjelicama. A oni koji su još ostali na studiju spasili se u vojsku kada je rat pokazao najbolju namjeru da potraje dulje. Postigli su čin oficirski, dobili kojeg slugu i konja, zavukli se gdjegod u kasarnu ili jamu na frontu i nastavili da piju i žderu animalno. Takav jedan primjerak debele site životinje je gospodin poručnik Kukolj. On je prije rata uvijek pobolijevao, a sada, drevna pijanica, nabrao je na fronti devedeset i šest kila tako da bi mu se koža između nogu odmah nakon prvog kilometra nažuljala, tako je bio salovit i ugojen. Pa je zato i proklinjao kadersku glupu službu i poveselio se kada su ga konačno udijelili u ovu Trinaestu slavnu hodnu formaciju. Tako će se riješiti svih tih kaderskih bedastoća i opet poživjeti pristojno kao čovjek na fronti. Zato je već i lumpovao tri dana redom i tako jutros naravno zakasnio u vojarnu i sav zadihan i znojan jedva stigao satniju kod vodovoda.

"Koji je to vrag vidio danas izlaziti? Još rat! Rat! Dobro je! Rat je stvar kod koje se ljudski pije i jede. Ruma, šampanjca, konjaka, svega ima u ratu kao u kakvom erarskom bifeu. Ali koji je to đavo izmislio

hodati na vježbu!? To je ovaj odurni monarhijski domobranski sistem! Oca mu i mater tom sistemu! Ili se ratuje ili ne!"

Tako se bunio gospodin poručnik Kukolj i teturao za satnijom, a kad ga je gospodin satnik pognao u četni red, pljunuo je, izvukao svoju rđavu i kao čačkalicu tanku sablju i odonda putuje sa satnijom kao prtljaga. Putuje tako gospodin poručnik Kukolj kao zapovjednik prvog voda i misli: "Vrag ga dal i stvoril! To nije bio pelinkovac noćas! To je glicerin neki prokleti. Ulje gorko. Da mi je da se ljudski izbljujem! Ona kelnerica na Potoku čisto je zgodna puca! Ne bi bila "na odmet"! Ako ne stigne zapovijed, bogami, noćas ću je pozvati! Čisto zgodni vadli! Kakva voda! Opet sam zaglibio! Tako! Sada ću još i da gacam u mokrom! Ali me peče meso! Još ću sebi vuka naribati. Vrag ga dal i stvoril!"

Tako se puše nesuvisli oblici u omamljenom polusnu i peku Kukolja njegove malene svinjske oči, sve zalivene znojnim salom, i on umoran i zadihan klipše i preskakuje preko lokava i zapada u vodu i kune i tegli masnih devedeset i šest kila s velikim naporom i mukom i puše i šišti i duva i kune duhom odsutan i pijan.

- Kolona, desno, zaorio je u njegovoj duši glas velikoga vođe na Mici, i on se namrgodio. "Koji je to vrag, ta "kolona desno"? To je opet nekakva bedarija soldačka, kod koje se sve vrti i hoda! Samo što je to? Vrag ga dal i stvoril! Staromodne gluposti!"

Tako se sve napreže gospodin poručnik i nastoji ne bi li gdjegod u kojoj moždanoj brazdi otkrio neko zaboravljeno zrno soldačke meštrije i mudrosti, pa da se sjeti što je to zapravo ta kolona desno. Ali zaludu! Kolone desno nema pa nema! Sve sama tmina i beznađe. Tako misli debeli Kukolj i hoda dalje na čelu prvoga voda, jer je on moderan ratnik, a na ratištu je probančio godinu dana, i on ne ratuje marijaterezijanski nego suvremeno.

- Kolona je desno, gospodin poručnik, uzbunio je Kukolja vodnik Repić. To je onaj isti Repić koga je gospodin satnik kupio za sto i pedeset kruna od prve doknadne, da ima dva-tri balvana za gradnju

satnije. Taj vodnik je dakle jedan od satnijskih temelja. Pa koje čudo, dakle, da se vodnik Repić, stasiti i jaki aktivni crnomanjasti vodnik, sa crvenim streljačkim vrpcama na zlatnoj žnori i velikom i malom srebrnom za hrabrost, nervozno vrze i uzrujava, kao što to mogu samo aktivni vodnici, koji služe već četvrtu godinu. To su "školovani" aktivni podoficiri još iz mirnog vremena kada se kod pukovnija solidno radilo. Oni poznaju dužnosti potčasnika i Službovnika III. dio po paragrafima, a sve linijske mudrolije ščetanih pokreta nose u malom prstu. Takve aktivne podoficire silno vrijeđa i čitavom njihovom nutrinom može da potrese jedna omaška principijelna i važna, te se oni silno uzrujavaju kod ščetanog vježbanja. Njihove su uši uvijek naćuljene, kao u dresiranih pasa, pa samo čekaju zvižduk da preskoče palicu. Po svom odgoju smatraju oni to preskakivanje palice jednom nadasve važnom stvari bez koje ne bi mogao da postoji niti kralj, niti dom, ni država, ni Austrija, ni "Lijepa naša". U njihovom svakom nervu i žilici duboko su usječene sve te kolone i dvoredi, razvite pruge i "mimohodi, pozori i puškohvati", sve te interesantne stvari kojima se bavi ljudski um dvadesetog stoljeća na radost poslova većih od 230%.

Takvi podoficiri, to su tamne mrlje, grozne zapreke u formiranju svijesti ovog zelenokaderaškog domobranskog naroda. To su centurioni cezarskih carskih i kraljevskih legija i kohorta, banditi kondotjerskih trupa i prokleti usud armija sveopće vojne obvezatnosti. Da nema tih balvana i satnijskih temelja, raspale bi se carske vojske kod prvog udara granate. Doista! Vojske bi se raspale kao utvare. Ali oni su tu i drže građu, kao pozitivne i realne činjenice. Oni žive na svijetu samo za ove kolone i ove dvoredove i ovu krvavu i bolesnu grozotu naših dana, i kao psi ovčari bdiju na svakom krilu voda dva po dva i reže na plaho stado u vrstama.

Dođe tako slobodan i bistar momak sa sela u kasarnu. Ona ga dekorativna sredovječna elegancija oficira zabljesne, i u njemu se stvori pojam o barbarskom gospodstvu koji se skruti kao beton i ni

jednim se trnokopom ne može poslije rastrgati. Gospodin Bog, to je oficir. Oficir je onaj koji imade vlast, koji je u rodbinskoj vezi sa Carem, a nosi sablju i ostruge i zvijezde kao i samo Njegovo Veličanstvo u Beču. Čovjek nastoji da se što više približi pojmu Gospodina Boga, to je jasno, a budući da je gospodin narednik bliži Gospodinu Bogu od domobrana, to seljačina iz petnih žila nastoji kako da se dokopa časti, i idealom takvog seljačine postane žuti pertl sa tri naredničke zvijezde. Žrtva je stradala. Zagorac ostaje u kasarni, umre na vječna vremena, i tako se od slobodnog čovjeka pretvori u psa, u graničara, u daljeslužećeg potčasnika.

- Kolona je desno, gospodin poručnik, srdito je ponovio gospodin vodnik Repić zureći u debelog i pospanog Kukolja koji je bespomoćno gledao oko sebe i nije znao što bi i kako bi. Još je stajao pod fizičkim dojmom satnikovog aviza. Ali taj poziv nije dopro do njegova intelekta, i ona letargija, raspuzla i pijana, prelila se preko kolone desno, kao što se i mulj prelijeva preko rupe što je ostala u blatu od uboda štapom. U mozgu Kukolja javila se meka i dobra mirisna postelja, kao topla iluzija, i on je gledao u mekano platno jastuka i u crvenu vunu toplog pokrivača, i sve je plesalo pred njim u idealnim bojama. Svojih devedeset i šest kila naslonio je na golu rđavu i tupu sablju i u polusnu zaklopivši oči nehajno putovao dalje, kao da ga se konačno to sve ipak ništa ne tiče.

Kad nije komandant prvog voda reagirao na zapovijed, ne može bogme ni drugi vod da provede kretnju, te se zapovjednik drugog voda, pučkoustaški poručnik Schwarz sav uzvrpoljio od štreberske migoljivosti. Taj Schwarz, to je ćelavi neurastenični staračac, te bi sam Gospodin Bog znao kako je on dospio u ovu Trinaestu hodnu. Valjda mu je netko od bataljona učinio psinu, pa ga bacio iz etapnih formacija u hodnu. Pograbio je netko ceduljicu gospodina poručnika Schwarza, pak ju je lijepo iz etapne tabele premjestio na drugu, hodnu. I tako je Schwarz dospio u Trinaestu hodnu i tako će u boj s Trinaestom hodnom. Bio je već i na bataljonskom prijavku da se

potuži, ali su ga ismijali. Opkolili ga sami visoki zidovi i zapreke, i tu se ne može ništa. Jedan jedini otvor, taj vodi na frontu. Što se tu može?

Služio je Schwarz godinu dana negdje u tirolskoj etapi, pa je za talijanskog navalnog nastupa u maju 1915. čak sudjelovao u jednom okršaju i dobio Signum na koji je osobito ponosan. Posve neki abnormalan, bespomoćan čovjek je taj Leutnant Schwarz koji će sa Trinaestom hodnom otputovati u smrt isto tako bespomoćno. "Valjda je slabouman, dok ne liferuje robu - nego se po četama povlači i ratuje" (misli o njemu Trinaesta hodna).

U etapi naučio je Schwarz da izvodi dvije-tri ščetane kretnje, te kako baš naročito dobro znade da na vrijeme okrene drugi vod u kolonu (što baš nije teško ni komplicirano), htio bi on da se istakne pred gospodinom satnikom i uzrujano gleda povrh četveroreda, što je tamo s prvim vodom, što to prvi vod čeka i smeta satnijsku harmoniju. Tako se vrpoljio Schwarz kao đače, te bi čovjek mislio da će sad na dignuti ruku i namigivati sa dva prsta uzrujano da upozori satnika kako on svoju lekciju znade napamet i moli odliku.

Gospodin satnik se otrijeznio od svojih razrovanih, bolesnih refleksija. Da je prvi vod propisno reagirao na zapovijed, on bi, vrlo vjerojatno, i dalje fantazirao o mekanom koljenu gospođe Loebl i slušao Cigane, ali tako se uzrujao. Podbo je Micu i naletio na Kukolja. Kukolj tu sada ne znači samo ličnost gospodina poručnika Kukolja, nego on reprezentira svih pedeset momaka prvog voda. Svih pedeset njih, svi su oni sada Kukolj. Kukolj, Schwarz, Bubnjić, tako se veli, a pod time se uvijek razumijeva pedeset - pedeset glava, pod Kukoljem, Bubnjićem i Schwarzom.

- Prvi vod, Kukolj! Kukolj! Prvi vod! Kukolj! Što će biti? Kolona, desno! Prvi vod! Sto mu bogova, prvi vod! - Tako viče gospodin satnik najurivši Micu na prvi vod koji se sav usplahirio od debele kobile i poremetio, što je još više zavitlalo bijesom gospodina satnika.

- Što je to? Vi mulci prokleti! Zar se bojite jednoga konja? Krave vi bedaste! To je konj! To je običan konj!, projahao je gospodin satnik u srditom zaletu kroz prvi vod kao kroz vodu i razagnao ljude bijesan što su se prestrašili njegove Mice. Ljudi se iza repa kobilinog opet svrstavali i stupali dalje u smislu prvotne zapovijedi smjerom na jablan.

- Hej! Gospodin poručnik! Gospodin poručnik! Dobro jutro! Dobro jutro!

Kukolj se trgnuo od maštanja o postelji i o snu i skupio se mučno, te blesavo zirkao čas u gospodina satnika, čas u gospodina vodnika Repića koji mu je, nakreveljivši se i namreškavši usne u desni kut da se ne vidi, došaptavao: "Desno front! Desno front!"

- Desno front! izdere se Kukolj bespomoćno i nehajno za Repićem, a kako je zapovjedio na krivu nogu, razbio je korak cijelog prvog voda. Zlo je kod momčadi koja nije izvježbana, kad izgubi korak, jer se onda teško sklada, pa se tako i prvi vod nakon okreta desno uskolebao rastepen i polomljen bez ritma, bez koraka, bez smjera.

Gleda gospodin satnik rastepeni prvi vod gdje gmili raspuznuvši se u blatu, pa viče: - Čašće! Kakve su to pišljive čašće? Čašće, korak! Svijetla vam nebeska! Korak!

- Jedan-dva, jedan-dva, viču gospoda potčasnici iz svega grla i udaraju ljude kundacima pod rebra, guraju ih šakom u leđa, vuku za uši, pošikavaju ih i svrstavaju kako treba i kako se to pristoji. Jedan-dva! Jedan-dva, kako vraga da četiri čašće ne bi ispljuskale jedan vod u red, pogotovo kad je jedan od njih balvan satnijski i temelj gradnje.
- Jedan-dva! Jedan-dva! Jam-brek! Vrag-ti-ma-ter! Dr-ži-ko-rak! Mu-lec-Sve-tec! Gla-vu-van! Tr-buh-nu-tra! Paj-tak! Svi-nja-gu-ba-va! Jedan-dva! Jedan-dva!

Sve to ritmički na slogove raskidano urliču potčasnici te riječima i šakom, kundakom i nogom sabiru raspršeni vod u svrstanu četu, a

vod posrće pod udarcima i vod se opet polagano slijeva u zajednički topot, propisan, uglast i ukočen: jedan-dva, jedan-dva!

- Ruk! ruk! ruk! ruk! viče Repić sav usplahiren i uznojen u svojoj novoj prekrojenoj kabanici: - Ruk, ruk, ruk!

Nema eto niti čitavih sedam dana što je Trinaesta hodna opremljena, ali je Repić već preko svojih satnijskih veza uspio da prekroji kabanicu, kao pravi kicoš. Nije to sada više ona neugledna i neukusna zelena vreća što se navorala pa visi preko ramena, već je to elegantna kabanica "daljeslužećeg potčasnika", dobro izglačana i besprijekorna kao oficirska, i to ne pričuvnočasnička već aktivnooficirska. Već treći put fasovao je Repić kabanicu u hodnoj formaciji, te se po treći put sprema na frontu. Prvi put prostrijelila mu nogu strojopuška na četiri mjesta. Drugi put ga sasula granata. A treći put su ga kao osobitu vrsnu i kod izobrazbe naročito upotrebljivu silu poslali u zaleđe, a sada ga je gospodin satnik nanjušio i kupio ga i vozi ga sa sobom natrag van. On će mu kod njegovih ambicioznih pothvata na fronti svakako trebati! Zvone srebrne medalje na Repićevim grudima i on viče kao pomaman: "Ruk, ruk, ruk, ruk!" A mila je stvar čuti glas tako vjerna čovjeka, pa gospodin satnik ne može, a da ga ne bi pohvalio.

- Dobro je, Repić! Dobro je, Repić! Prvi vod! Gledaj Repića! Tako treba! Ruk, ruk, ruk, jedan-dva! Bravo!

Neka slatka milina razlijeva se Repiću tijelom i on se smješka, te ga dolje kod trideset i trećeg kralješka sve nešto steže, tamo oko rudimentarnih koštica repa, i sve mu dolazi, da mahne tim imaginarnim repom, kao pseto što su ga pogladili.

I tako se prvi vod skupio nekako zaslugom revnoga Repića i uperio pravcem na stenjevačku crkvu čiji sivi i kao musavi toranj strši u magli iznad granja i malenih porazbacanih kuća. Skupio se prvi vod i udara stegnut i skalupljen novim smjerom na stenjevačku crkvu.

- Desno front, kriješti iz pokvarenog i vonjavog staračkog zubala Leutnanta Schwarza, a drugi vod, vod podravskih kokošara i tatova, vod u pedeset procenata momčadi najmlađeg godišta, vod mliječnih i bijelih regruta i golobrade pastirske djece što je dosad podrezivala frule i ganjala marvu te još nije primirisala praha, taj drugi vod udara i lomi da sve prašti i tutnji, da je prava milota. Ako u kojem vodu Trinaeste hodne formacije vlada dobro raspoloženje, to bi se moglo reći da je drugi vod u svojoj polovici jedini koji danas nije tmuran i desperatan. I to je ta polovica neiskusne i neuke, lude, zdrave, naivne djece koju su kao ždrebad pognali u kasarne i upregli. Ta djeca boluju na neofiliji i luduju za novim i nepoznatim senzacijama dana. Monotoni život kadera im je dojadio pa se vesele putovanju, novim varijantama fronte i rata, i malo su se razigrala rakijom pa udaraju ludo. U njima gori dječja iluzija o novom. O, ugasnut će ta iluzija u njima, ugasnuti! Isto tako kao što je ugasla u ovim blijedim i bolesnim starim deziluzionistima što teško kašlju i vuku ovaj teret austrijske i madžarske gluposti.

I oni su bili jogunasti i mladi, razigrani i ludi, i srnuli su kao divlji onoga augusta kada su padale zvijezde. Srnuli su da uhvate iluziju i pjevajući su srtali siti i pijani i nabijeni snagom. Pa što je nastalo od svega? Pljesnive jame, gnojne jame, smrdljive bolnice, patnja i užas. Ništa nije ostalo! Da ih puste kući, to bi najbolje bilo. Da oru, da se oporave. Da još ozdrave! Da ozdrave od te gospodske bedarije! Ali djeca u drugom vodu nisu proživjela tajne. Laž se njima još nije otkrila! I djeca srću, život se ponavlja i sve ostaje na istome mjestu.

- Dobro je, drugi vod! Izvrsno, drugi vod! sokoli svoj elitni drugi vod gospodin satnik blago zanesen i ugodno iznenađen svojim dragim drugim vodom. - Tako treba, sokoli moji sivi! Dobro je! Dobro je!

A lica se šarža sva sjaje od radosti i šire se usne u nasmijane, izobličene kretenske grimase, a mozgovi bubre od ponosa da se drugi vod tako divno kreće svijetom, pa sve podstrekuju i bodre i

bockaju pastirsku dječurliju ne bi li ornjava dosegla nečuveni i neviđeni maksimum: "Ruk, ruk, ruk!"

Treći vod pod kadet-aspirantom Bubnjićem i četvrti pod vodnikom Madžarom Hajošem dobro su okrenuli i na vrijeme, te je gospodin satnik, sunuvši u galopu, pretekao satniju i sada na čelu pred četom okrenuo konja, maše sabljom i važno rastegnuvši slogove viče:

- Pr-vi vo-de, stoj!

Prvi vod, koji je međutim opet bio uhvatio korak, stao je ukočen i nepomičan. Na šest koraka priključio se iza njega drugi vod pod poručnikom Schwarzom u tutnju nenaravnom i afektivnom. Ljudi su u nekoj prostoj demonskoj sugestiji doista dosegli vršak i tukli divlje, kao đavoli opsjednuti, uvjereni da su to trikovi koji dobro djeluju na glupane kakav je njihov kapetan.

- Vode, stoj! zakriještao je gospodin poručnik Schwarz neobično visoko da ostane u ekstatičnom naponu svog slavnog voda, te je napeo sve glasovne tetive do posljednje međe pa se onda ukočio kao voštanica u sredini "međuprostora" kao spomenik.

- Vode, stoj! kliknuo je kadet-aspirant Bubnjić u trećem vodu, i on se zabio šest koraka iza drugog, kao što je propisano u Vježbovniku.

- Vode, stoj! zaustavio je s madžarskim akcentom vodnik Hajoš četvrti vod, i satnija je stala u koloni, ukočena i tiha.

- Dobro je, drugi vod! Dobro, Bubnjić! I četvrti vod, bravo! Samo prvi vod treba da se skupi! Sve će biti dobro! Mora biti dobro, sto mu bogova! Samo sad kad si stao, sad stoj! Ne miči se! Pokrij! Na vlas pokrij! Treći vod, treći dvočlan! Pokrij! Malo lijevo! Lijevo! Ti mulec! Ta-ako! Tako! Dobro je, viče satnik i polagano bocka Micu na desno te škilji preko ispružene sablje na dvočlanove i vrste da se dobro pokriju, jer je to važno da dvočlan pokrije dvočlana. Izvidivši tako cijelu liniju skoknuo je s konjem postrance.

- Odmor!

Kao da je pukla omča ili se slomio zapon, sve je popustilo. Klecnulo je dvije stotine koljeničnih jabučica i zabibalo se dvije stotine teških domobranskih glava. Satnija se počela nakašljavati, iseknjivati, namještati i mrijestiti. Kao poslije mističnog intermezza po crkvama, kad popovi pokazuju hostiju, pa je tišina, a poslije zamrmori šušanj i gibanje i tutnjava klecalima, tako je i ovdje nestalo misterija stege i preko satnije se prelio ljudski nemir.

Zveknula je negdje lopata ili tucnula bajoneta, popravlja se oštro remenje što steže, namještaju se bakandže što gule meso do krvi, pa se prstima poravnavaju obojci zgužvani da ne peku, i sav taj surovi i brutalni jaram što je sputao gomilu ljudskog mesa namješta se da bude nekako podnošljiviji i laganiji. Posegla je po koja ruka da popravi crveno-bijelo-modru kokardu čija je pribadača iskliznula, pak je narodna hrvatska trobojnica spuzla na čelo, te bi čovjek imao potrebu da ovim simbolom Nagodbe od godine 1868. otare svoj hrvatski domobranski znoj.

Vežu se svilene trobojne, trikolorne, jakobinske, jelačićevske vrpce kojima je satnija okićena kao da u svatove kreće, ili popravljaju momci papirnato goruće srce Isusovo što se zgužvalo na kabanici.

"Grehota je za Kristuša, da se ovako gužva i kisne!"

Ne visi tamo na domobranskim grudima Kristuš kao simbol Ideje. Krist je postao barbarski fetiš od četverobojne bojadisane hartije što ga na smrt osuđeni domobrani iglom pribadaju o svoje prljave košulje da ih štiti od taneta i od vješala. I na Malajskom arhipelagu bojadišu se ljudi krvavointenzivnim bojama i nose sa sobom u ratove kipove svojih bogova da ih štite od neminovne smrti. Osim svog oleografiranog Krista, svaki domobran nosi na ratište i po koju Majku Božju Bistričku za kapom ili svetoga Roka u džepu. Ne postoji samo jedan hrvatski bog, mnogo ih ima, bezbrojno mnogo hrvatskih bogova. Gotovo cijela satnija zavjetovana je bezbrojnim svecima, blaženicima i anđeoskim čuvarima, i mnogi će od ovih na smrt osuđenih domobrana koji naivno kreću da robe, da pale, da

kolju, da ubijaju, na golim koljenima puzati oko presvetog žrtvenika i lizati crkveni mramor, uvjeren da je izvukao glavu, ako se vrati živ, obasjan blagoslovom svevišnjim. I doma kod satnije visi sa prozora velika hrvatska zastava u tri pokisle boje s velikom Kristovom glavom, diletantskom i groznom, što je pustila boje pa se razmočena kišom demonski izobličila i nacerila kao kakav melankolični Pantokrator na bizantinskim freskama.

Giba se tako satnija u odmoru i od zaduvanih se neispranih tjelesa isparuje kiselkasta znojna magla, te izgleda kao da se iz satnijske gomile puši samovar.

U dvjesta glava zabio se "pozor" kao čavao, a eto "odmor" je sada iščupao čavao prokleti i u glavi opet smije da vrije. I doista! Uzavrele su misli po glavama domobranskim, te se sada slobodno isparuju kao znoj i kao oblaci prelijeću februarsku maglu u kojoj plivaju jablani i dudovi kao priviđenja. Uzdišu ljudi i misli im se lijepe o sve one stvari i predmete na kojima su živjeli kao gljive već cijeli jedan civilni predratni život.

Misle ljudi o ženama, o toploj sobi, o blagu, o zemlji, i tihi bol javlja se u domobranskim grudima. Poigrava nešto u grudima, poigrava kao da steže, turpijica neka malena okreće se negdje duboko u prsima, pa to sjecka i žeže taj bol za zavičajem i za rodnim krajem što ga valja ostaviti, možda zauvijek!

"Nije konačno to mala stvar otputovati, otići, ne vratiti se nikada više možda. Sve to nije mala stvar, ako uzmeš ovako ili onako. A i zašto, ako se pravo uzme? Čemu?"

Negdje daleko na pruzi kod jablanova pilane zasoptao je teretni voz, a u vrstama su satnijskim padali glasovi. Najprije jedan tu, pa tamo kod drugoga voda drugi, i tako zažamorila satnija.

- A kaj je tvoja žena došla? Ni? Betežna je! Ali mi je sestra pisala da dojde, pak je ni! I meni moja piše da nemre. Imaju kolinje! A kad dojde telegram? Da bi već barem došel, pa da idemo. Kaj bu če ne

bu? Ak pak bu kak bu? I zakaj se to bu? Em je se već tak i tak naopak.

I tako počinje redovita satnijska konverzacija o tome da li danas kuhaju noklice s gulašom ili samo zelje ili klobase.

- Kad je Šesta hodna išla, dobila je ruma i piva. Treća je i palačinke dobila. A kad su ono prvi put išli, onda su svaki dan jeli meso i makarone i pili dvije flaše piva. A jutros su već neke lagve gurali po satnijskom dvorištu. Valjda pivo. Ako kuhaju gulaš, onda se svakako ide. Ali da se ide, valjda onda ne bi bili izašli na vježbu. Kuhar je rekao da kuhaju zelje, onda valjda nema brzojava.

- A što je s duhanom? Što je s mazdom? A gdje je pamet?

I tako su počeli rasti ljudski glasovi kao plima. Govor je živčana zaraza i širi se brzo, i zrakom se odjednom prosu hihot i vika, kijavica i smijeh, kašalj i kuknjava. Ljudi se počeli gibati, a drugi vod dječurlije pastirske i kokošara podravskih, taj drugi vod počeo je da se štipa i bocka. Netko je u drugom vodu iz druge vrste hraknuo u velikom luku preko prve, pa je to izazvalo grohotan smijeh. Zatalasao se tako nemir satnije koja stoji u odmoru.

Ta je nepristojnost čete uzrujala gospodina satnika. On je za cijelo vrijeme odmora pomno zamatao svitke remenja na sedlu u propisne zavoje i prstom gladio čudne, zagonetne mrlje na svijetloj koži. Za te se mrlje nikako nije mogao da sjeti otkuda su. Nemir ga je domobranski razljutio i on je srdito mahnuo rukom i zgrozio se da će sad za čas odmah zabiti dva-tri čavla u onu ogavnu prostotu. Još je pritisnuo kopču na svojim skupim toplim jelenjim rukavicama i, istegnuvši se na Mici, srdito zavikao:

- Po-zor!

Bakandže okovane udarile su oštro jedne o druge, a ruke se ukočile mrtvački, lupile po bajonetama, što je doduše protupropisno, ali se ugodno sluša. Prsni se koševi istegli, lubanje se trgle nauznak, kao da je dvije stotine naoštrenih šiljaka bocnulo domobranske

podbratke, a neumoljiva ocalna oštrina u taj je čas istesala iz čudne, ustalasane i brbljave gomile nemilosrdnu i tvrdu četvorinu pasivnog ljudskog, domobranskog mesa.

- Pravac crkva u Stenjevcu! Satnijo, stu-paj!

Dvjesta se nogu strjelohitro ispruživši izbacilo, potkovani su potplati zatutnjili žestoko i satnija je udarila po dijagonali preko cijele ledine vježbališta na daleki, svima dobro poznati bijeli zidani toranj u magli što se izdignuo nad oranicama i njivama.

- Ruk-ruk-ruk-ruk, viču šarže, a satnija udara preko mlaka i močvara i vode te lomi led i smrznute kolače kravlje i konjsku balegu, da sve vrca zemlja i pršti pod težinom satnije.

Satnija topti u pozoru uperivši pogled na daleki stenjevački cilj i ide odlučno i smiono naprijed, samo naprijed, samo uvijek naprijed: pravac Stenjevac! Satnija gazi povelu travu, gnjilu i žutu, lomi zamrznute čičke, gaca po mokrom snijegu i giba se naprijed bezglavo i silno, te kad je ne bi nitko zaustavio na njenoj putanji i kad joj nitko ne bi dao nov smjer, ona bi zacijelo vječno ostala na svome starom putu. Ona bi onda udarila preko močvara vježbališnih i preko dudova i oranica i vrbika i kukuruzovine. Ona bi preko sela i cesta udarila na Savu i preko nje na Okić i preko Okića na Triglav, na Alpe, na Matterhorn, na Montblanc i dalje na ocean, na dno oceana, u ništa. Nihilizam marijaterezijanskog Vježbovnika odveo bi je ravno u ništa.

Vidi gospodin satnik na satniji koješta! O, njegovo iskusno oko vidi vrlo dobro da su vrste grbave i neizjednačene. Da se ne drži korak podjednako, da nema onoga slavnog topota kad ostaje u blatu za satnijom trag kan za plugom, te bi čovjek mogao da sije za dobrom satnijom. Nije to, bogami, satnija koja ore! Ne zvoni voda u bubnjiću gospodina satnika, sve: zu-zu-zu, kao što je zvonila kad je stajao i gledao za svojom aktivnom satnijom godine četrnaeste, koja je isto tako otputovala u ništa kao i dvanaest "hodnih" poslije nje. "Ne padaju tu istupi kao istesani stupovi u parnoj pilani. Sve je tu civilno,

bogečki, nekako mlitavo i razvodnjeno. To su majkobožari, a ne domobrani! Niti odmaka nema pravilnog, te se vodovi čas približuju i sudaraju, čas opet klimavo zaostaju, a ordonanci i trubači, saniteti i sva ta bagra satnijska, sve to lijeće drsko i neuredno, bez ambicije i bez volje. A šarže koje bi morale da vode nemarno glavinjaju kud koja i teturaju kao da su pijane. Nisu to nikakvi stari, iskusni i pouzdani "smjerovođe" koji su jamčili za udarni smjer svojom glavom. Ako udariš na plast sijena, satnija će ravno na plast sijena. Ako udariš na vrbu, eto satnije tik pod vrbom. Ali ono su bili ljudi, a ne umorni i bolesni lazari, proštenjari i bagra! Nisu aktivni smjerovođe bili babe koje se dadu izgurati sa svoga puta, nego su znali da laktom gurnu cijelu satniju i da joj narinu svoju volju. Nisu oni išli ovako bedasto i slijepo, kao ćorave mačke, boktepitaj kamo, nego su put odmjerili na zone. Put od oranice do duda podijelili su na etape, kako treba i kako je propisano. Od međucilja do međucilja. Od kravljega kolača do ivančice, od ivančice do konzerve, od konzerve do cigle. Tako su išli smjerovođe aktivni! Onda naravno da je sve divno pasovalo."

Satnija se vijuga i gura amo-tamo kao zmijuljasta harmonika, i ti lazari prokleti, te vreće smrdljive nemarno bazaju lijeno i nespretno i kao da im je do svega toga vrlo malo stalo.

"Jadno je, doista jadno, zapovijedati tom lazaronskom bandom", misli gospodin satnik i nastoji kako bi se pomirio s tom kobnom činjenicom da je cijelu pregledno objasni i protumači. Sjeća se gospodin satnik velikih mirovnih manevara, kad se radilo s ratnim satnijama, i kad su ulani i dragoni Franje Josipa u Engleskoj dobivali prve nagrade kao najelitniji konjanici svijeta. "Ono je sve bila aktivna momčad, pa su se aktivne ratne satnije svejedno teško ščetano gibale. A ovo su lazari! Kako da vrše ono što niti aktivni nisu mogli idealno? Vraga su ti glupani prokleti u stanju da se priuče na takve fronte od trideset polučlanova, kada je i u miru sa dvadeset

polučlanova jedva jedvice išlo." Gospodin satnik se tako zagrizao u iluziju o vrsnoći svoje satnije da će radije i svoje uspomene zaprljati samo da ne treba da razori svoju satniju s kojom se on sprema na velike stvari.

"U miru je bilo deset polučlanova, petnaest najviše! Pa i onda je jedva jedvice išlo. I onda su stari bake bili lijene mrcine i tek su treće jeseni počeli da poimaju tu slavnu domobransku mudrost. A kako bi sad ovi drempeši i romari mogli da stupaju uzorno? Još je i dosta dobro! U pet mjeseci! Čudo! Treba samo pogledati prvu doknadnu! Ili četvrtu! Kakva je ono bagaža! A ovdje ipak! Kako-tako, ali ide! Ide, ide! Hajde de! Isplatila se muka čovjeku i ne će biti zaludu valjda! Rat je rat!"

Tako promatra gospodin satnik satniju koja je već dobrano odmakla u magli, te se opet počeo da uspavljuje i uljuljava svojim omiljenim fantazijama o dekoraciji i snu svoga putovanja: o kronenordenu na modro-žutoj vrpci, na gali, u cercleu!

"Bit će to negdje u etapi u Bukovini! Mali humovi, omorike i seoca slamnata! A na livadi stoji nekoliko hiljada hodnih formacija! Svi narodi cijele monarhije! Dolazi general da pregledava, smotra je. U daljini mumljaju topovi, a general promatra čete. Tamo će Jugović da debitira sa svojim Zagorcima! To će biti debut! Mimohod neviđen! Natkrilit će njegova satnija sve narode ove zemlje! Osupnut će se general u čudu.

- Bravo, Jugoviću! Bravo! I niste vi bili zaludu slavni po cijelom okružju! To je djelo, ta vaša satnija! Čestitam! Čestitam!"

"To će biti debut! A onda ona protunavala! Dvjesta Rusa mrtvih. Dvjesta zarobljenih. Jugović je bacio natrag litavski bataljon strijelaca! Naravna stvar, kronenorden!" I onda su gospodinu satniku u duši zaplesale dekorativne boje kronenordena. "Onaj krasni dvoglavi orao, pa ona žuta vrpca s plavim finim rubom: žuto-plavo, baršunasti bijou! Kako bi to zaista divno stajalo na dolami u cercleu, na primjer, u operi. Sve one jadne šablonske kolajne koje

svatko nosi: jubilarnu crveno-bijelu od bosanske aneksije pa crno-žute od krize 1912-13, to nosi svatko. I signuma s mačevima imade sva sila rezervnih. Ali kronenorden, to je već nešto! To je već senzacija! Sjedi gospodin satnik u operi. Sviraju Karmen ili Travijatu. Svejedno. A kronenorden blista kao briljant. Pa zašto da njega ne zapadne ta sreća? Kojekakve ništarije i zadnji u rangu i lopovi koji su se u kadetskoj jedva provlačili i po zatvorima se vucarali, svi su oni već otmjeno dekorirani. I toliki civili! Pučki ustaše! Kolari! Zidari! Svi oni nose kolajne, samo Jugović ništa! On, Dušan Jugović, koji je bio u kadetskoj dvostruko odlikovan i čija je satnija uredna kao najuredniji triper-špital ili draguljarska škatulja, on nikako ne može da se domogne jedne pristojne dekoracije! Barem da dobije Verdienstkreuz! A ništa!"

"Niti pero, niti držalo ne smije da bude prašno kod njega u satnijskoj pisarni, tako je pun savjesnosti i osjećaja dužnosti i svijesti, a nikada ništa. Svinjarija!"

Gospodin satnik počeo je da se ljuti. "Čini mu se nepravda! Sada već treći put ide na frontu sa svojim plućnim i želučanim katarom! Ali što mare oni za to!? Da, to su one svinje frankovačke kod bataljona! Čine mu psinu! I na fronti mu uvijek čine psinu. Ti odurni frankovački intriganti. A to sve zato jer je Srbin! Jer je dobar Srbin! To je zato jer se ne stidi toga što je Srbin! Graničar, naše gore list! Preradovićevac!"

"Kad je ono zapovjednik kora pregledavao galicijski postav, pita on njega: Sind Sie Serbe, Herr Hauptmann, oder katholischer Kroate?

- Nein! Ich bin griechisch-orientalisch, Exzellenz! Melde gehorsamst."

"Tako mu je odbrusio u brk. Onda je bio na diviziji njegov spis kojim je bio predložen za "Verdienst". A tri je strojopuške zaplijenio i dva voda prije nekoliko dana, a "Verdienst" su mu poništili! Zato, jer je generalu otkresao u brk, jer se ne boji. I sad ga opet bacaju na frontu. To je zato, jer nema nikakvo zalede u Pešti! Da mu je barem samo

koji kum u ministarstvu, pokazao bi on ovim frankovačkim lopovima što Srbin može! Ne! Ne će dugo ostati vani! Samo dok zaradi "Kronen". Onda će odmah natrag! Pa nekamo u koju lijepu bolnicu! U sanatorij u Beč! Ili Peštu! Lijepe bolničarke, fine gospođe! Opet kakva gospođa Loebl! Ili kakva jaj de feš Peštanka. Gerbaud. Opera. Hotel Fijume! Little lady!"

Tako se penje gospodin satnik u mislima preko trnja do zvijezda, obija se i muči u fantaziji i sav se zgurio na Mici i ruka mu je umorno klonula na sedlo, a satnija je otišla daleko, daleko u maglu, i tamo u sivoj boji jedva se još vide njene konture i čuje topot hoda.

"Da sada saspem salvu u ove bolvane, bih li ih sve potukao? To je trista otprilike! Ne bi ni jedan ostao živ, mater im lijenu i smrdljivu!" Tako mjeri gospodin satnik distancu do satnije i dolazi mu da puca. Zaista! On bi pucao po satniji. On bi pucao po satniji bez ikakve zabrinutosti i ne bi mu palo ni na kraj pameti da ubija svoje vlastite ljude. Ona satnija za njega sada nije ljudska satnija! Ono su sada stojeći likovi na trista koračaja! Metar šezdeset i šest visoki stojeći likovi! Kada bi satnija legla, bila bi visoka trideset i šest centimetara i bila bi vrsta ležećih likova. I na ležeće likove iz distance od trista koraka puca se s nišanom od trista s osobitim efektom. A kako ne bi na stojeće! Sve bi ih pošišao! A budući da je kozmički poziv gospodina satnika, da leticom taneta po svim principima balistike probija likove, ležeće, stojeće, svejedno kakve likove, to on nikada i ne misli drugo, nego kako da "posipom" svoje čete satre neprijateljske figure. On misli samo na tehničku stranu te svoje meštrije, i za njega ne postoji ništa drugo, nego samo ta tehnička strana. Cijela je carska i kraljevska disciplina i sazidana na potpuno amoralnim temeljima, ona je apsolutna i ne poznaje nikakvih ljudskih vrednota. Ali taj tehnički amoral nije herojski. Taj amoral ne znači pobjedu nad vrijednostima. On znači kanibalski nivo koji stoji još duboko ispod sviju i najprimitivnijih političkih vrijednosti! Gospodin satnik je tako odgojen da odmah, čim neki oblik padne u

njegovo vidno polje, on ga odmah procjenjuje s tehničke strane. "Je li mrtav ili živ? Ako je mrtav, da li bi mogao biti zaklon? Ako je živ, je li ležeći ili klečeći lik i na koliku je distancu? Je li na hiljadu dvjesta ili na hiljadu četiristo". I onog momenta, čim je procijenio distancu do neprijateljskog lika, on odmah puca i kalkulira o rezultatu. To je već tako u soldačkom odgoju koji operira najprimitivnijim predodžbama. Životinje grabežljive i carski i kraljevski ugarski soldati gledaju jednako na svijet! Tako je promatrao pejzaž po svoj prilici krapinski čovjek, kako to čine dobro odgojeni soldati. Krapinski čovjek bojao se mamuta, orla, medvjeda, a carski i kraljevski ugarski soldat se boji "neprijatelja". Gospodin satnik šeta na primjer Cmrokom. Gleda one doline, pokrčene šume, vinograde, brda i vile, i on ne vidi pejzaža. On vidi samo teren, i njegovo oko po rubovima parcela ili u zaklonu plotova, po dalekim vinogradima, traži carstvu austrijskom i kruni ugarskoj opasnog "neprijatelja". U onom dugogodišnjem drilu uspjelo je carskom sistemu da svojim dobro odgojenim oficirima sugerira neku vrstu manije progona. Svi se oficiri na terenu osjećaju progonjeni od "neprijatelja", od njegovih patrola i izvidnica, i izloženi cijevima njegovih mitraljezâ. Zato i pipaju okom po pejzažu ne bi li "neprijatelja" otkrili prvi pa da ga napadnu prije nego on njih, jer "udarac je najbolja parada", kao što je to napisao onaj famozni von Clausewitz ili netko drugi. Na tim manijakalnim premisama sazidana je cijela carska meštrija, a to se opet razvilo već tako daleko da se događa da, kad gospodin satnik kojom prilikom dođe na koju izložbu slika, on traži i na izloženim pejzažima "neprijatelja" i mjeri imaginarne distance u perspektivi uljenih boja.

Pa koje čudo onda da bi gospodin satnik bez promišljanja pucao po svojoj rođenoj satniji. Tome dakako nije on sam toliko kriv. Ne bi čovjek ni mislio kako je njegova naobrazba zapravo porazno plitka i njegovo znanje šuplje. Što znade ovakav gospodin satnik? Ništa! Toliko, koliko i jedan pismeni narednik! On pozna neke najpovršnije civilizatorne principe evropejštine! On ne će ići nožem u usta. Ne! To

nikako! On se ne će naklanjati u hodu, nego će lijepo stati, zvecnuti mamuzama i elegantno kimnuti glavom. On će se uljudno znati prikazati i kondolirati propisno. I pismeno. Tako! Te će stvari znati. Otplesati koji twostep, flertovati, biti besprijekorno odjeven! I to je onda sve. Čitao nije već deset godina gotovo ništa. Na vrhuncu svoje životne intenzivnosti bio je u četvrtom razredu gimnazije kad je sa Sienkiewiczem preživljavao Kmicica i njegove krize u "Potopu". Odonda postepeno pada. Deset godina nije čuo mudre riječi i deset godina nije razmišljao ni o čemu vrijednom. Da! Dođu ovako slutnje na momente! Slutnje, kada se sve prikazuje u nekom čudnom osvjetljenju. To se sve češće u posljednje vrijeme ponavlja. U pijanstvu! Kod žene! Kad ga služba pridavi! Ali to se opet odmah i izgubi. Pričinja se onda sve na momente bijedno i besmisleno. Politički besmisleno. Svemu su krivi Englezi i liberalna inteligencija i naši politički fakini. I dolaze misli da bi najbolje bilo da se sve baci k vragu. I sablja i ostruge i dolama, pa da se poživi kao čovjek! Ali koji čovjek i kakav čovjek i gdje? Kao bankovni činovnik, kao kvitirani knjigovođa? Fuj! Vedrina za čas već gasne i ostaje tama. Alkohol! Seks! Vježbovnik! Nihilizam!

Mjeri tako gospodin satnik distancu od satnije, a onda mu se zamagli i on podbode Micu koja sitno zarzavši udari u trku za satnijom. "Nije ih postrijeljao, svinje, što sad?"

Stignuvši satniju, prohtjede se gospodinu satniku da provede još jednu ščetanu kretnju. "Zašto ne bi još jednu ščetanu kretnju? Kad je bila kolona, neka se sada razvije banda u razvitu prugu. To nije ružna stvar! Pozabavit će se malko time, a onda ionako mora na bataljon. Razbit će svoje nujne misli na lijepom križanju vodova koji se na jednu jedinu riječ iz četvorine razvrstavaju u ravnu liniju, ravnu kao odrezanu. Motaju se vodovi po propisu, a onda se lijepo razvrstaju, svaki za se, da je milina gledati!"

- Po-zor! Razvijati! zaviknuo je gospodin satnik satniji.

Gospodin poručnik Kukolj trgnuo se i sneno se obratio ovome živom leksikonu vodniku Repiću da iz njega izvadi uputu što treba da radi. "Glupo je sve to, istina! Sramotno! Ali ne će da opet dozvoli nov skandal. Sva su ta razvijanja glupost!"

- Repić! Bogati! Repić! Što sad?

- Ništa, ništa, odvraća Repić povjerljivo. - "Razvijati je!" Mi idemo dalje. Nas se to ništa ne tiče.

Zapovjednik drugoga voda, poručnik starčić, benavi Schwarz, skonfuzio se sav bezglavo jer ne zna što bi. A razvijanje iz kolone nije naučio u etapi. Talijan major koji je zapovijedao njegovim etapnim bataljonom stvarao je uvijek kolonu iz dvoreda i drugo ništa. Zato Schwarz pozna samo kolonu, a razvijanje je za njega potpuna nepoznanica.

Što da učini gospodin poručnik Schwarz s vodom? Da stane? Da ga okrene? Da potrči? Što? Što? U onoj zbrci bespomoćnoj potrčao je pred svoj vod i zaustavio ga sabljom i vikom, kao krdo svinja. Ljudi su nasrnuli na njega i sjatili se i stali kao poplašeno stado oko pastira, te se sve vrzu i roje jer nitko nema pojma ni o čemu, ni što, ni kako? Schwarz maše sabljom i viče nešto nesuvislo, a kadet Bubnjić nahrupio je s trećim vodom na drugi i nasukao se tamo, ljudi se ispremiješali u gužvi, te se sve pobrkalo, zaplelo i smelo. U cijeloj je satniji jedini zapovjednik četvrtoga voda, vodnik Hajoš, znao što je to "razvijati" i što treba da se radi na tu magičnu zapovijed "razvijati", taj prvorazredni element Vježbovnika. On je zapovjedio svome vodu okret u dvoredove lijevo, istupio propisno, pa se opet okrenuo u pravom kutu u frontu i sada pravilno stupa izvan ovog babilonskog meteža u centrumu satnije. Vodnik vlada elementima.

Gospodinu se satniku smučilo kada je ugledao svoju jadnu hodnu satniju rastepenu i u potpunom rasulu.

Prvi vod pod poručnikom Kukoljem udaljio se ravno naprijed, jer se njega to ništa ne tiče, kao što je to i propisano, i jer tako veli vodnik

Repić, a on valjda znade što treba a što ne. Schwarz nervozno viče nad svojim rastepenim društvom, kadet se nasukao i ne zna kako da se spase, samo vodnik Hajoš vrši sa četvrtim vodom propisanu kretnju i kliče slavodobitno i ponosno svom vodu:

- Dobro je, četvrti vod! Dobro je, četvrti vod! Jedan, dva! Jedan, dva!

Četvrti vod spasio je svoju čast. On, satnijski surogat na repu, najneugledniji i jadni četvrti vod, satnijsko potrkivalo, on znade što i kako treba da se razvija, pa mu Hajoš povlađuje demonstrativno i podrugljivo, da svrne na se pažnju: jedan-dva, četvrti, dobro! Jedan-dva.

Gospodinu satniku navrla je krv u glavu.

- Jeste li vi satnija? Trakavica prerezana, to ste vi! A ne satnija! Razbiti špigl! Harmonika prokleta! Lopovi i tati ste vi, a ne satnija! I vi, vi ćete za dan-dva u vatru? No! Lijepa će to biti komedija! Vi u vatru! A ovdje na stolu ravnom ne znate razvijati! Sramota! Vječna sramota! I s vama neka ja idem pred neprijatelja? Što?

Gospodin satnik pada sve više i više u iskreno uzbuđenje. Slina mu se cijedi na usne, i on srdito i nemoćno pljucka i sav se zapjenušio crven, znojan i naduven, i tako mu je kao da će se onesvijestiti!

- Kada vas ugledaju Čerkezi i Kozaci, smijat će vam se kao babama. Batinom će na vas gospoda Kozaci, a ne puškom. Kozaci nisu šeprtlje, majku vam kokošarsku! Sramota bi i bila na takvu majkobožarsku satniju puškom. Je li to razvoj? Što? Što je to? Skandal, svinjarija, a ne razvoj! I za to sam derao ja svoja pluća i dao vam svoju dušu da mi onda ovakvu gibanicu zamijesite? - Tu je gospodin satnik dosegao vrhunac. Onda je odjednom prekinuo nenadano.

- Potčasnici k meni! Odstup! Potčasnici k meni!

Satnija je veselo odahnula. Pobacali su ljudi puške do nogu i ponaslanjali se na cijevi i pripalili cigare i počeli da povlače iz lula, i tako kako koji. Nije satnija u slobodnom odmoru mirna niti tren.

Odmah se nad nju navlači neki viši štimung. Ljudi su počeli da se cerekaju i smiju, jer kad gospodin satnik zove potčasnike k sebi, to onda znači barem pet do deset minuta slobodnog disanja. Dobra je to mana gospodina satnika da poziva potčasnike k sebi na dogovor. Tamo oni doduše raspravljaju tezu koja se tiče kože bagrine, ali bagra se za to ne zanima. Što se to satnijske bagre konačno i tiče da li se kolona razvija lijevo ili desno? Što to nju zanima da li je kolona važna životna pojava, ili treba li da se na desno krilo uvijek i bezuvjetno izašalju patrole, i zašto to treba? Sve su to gospodske bedarije! Sve su to oficirske i unteroficirske mudrolije! Briga baš Zagorca za takve gluposti! Haje on za to i ne haje tko vodi politiku. Stürgkh ili Czernin!

"Se je sejeno! Ali si, ali nisi!" - Gdje Zagorac stoji, tamo i mokri - bez oklijevanja, pa sav zadimljen toplom i žućkastom parom lijepo puni lulu i pljucka i razgovara, o hodnoj, o transportima, o pošti, o ratnoj potpori, a često i najčešće o kravi i o ženi. U drugom vodu jogunasti kokošari podravski draže i navlače satnijskog pajaca Kvakara, pa mu turaju glavu među noge, tuku ga i ismjehuju, i tako u drugom vodu izgleda da je veselo.

A tamo s gospodinom satnikom podoficiri se gnjave.

Svrstani po činu, na desnom krilu oficiri, a na lijevom sve mlađi i mlađi. Najprije narednici, pa vodnici, pa desetnici, pa razvodnici na koncu, a razvodnici su ionako smeće.

"I razvodnici su stupovi satnije", veli gospodin satnik, pa zato moraju i oni da su prisutni, premda su smeće, a to je poznata stvar! Svi su se dakle potčasnički stupovi satnije ukočili u širokom polukrugu i pozdravili gospodina satnika u jedan mah. Dvadesetak je okorjelih seljačkih šapa udarilo o drvene vratove kundaka tako da su svi okovi na cijevima puščanim zvecnuli, i da se Mica prestrašila i lecnula. Dvadesetak hrapavih i crnih ručetina udarilo je štram po drvetu, a taj je oštri pozdrav udobrovoljio gospodina satnika. On je pao u njegovu srdžbu kao kap ulja, i oči su mu se zakrijesile od

veselja da njegovi ljudi ovako divno udaraju pozdrav. Cak, cak, kao jedan!

"Nema ništa! Ipak je stega tu! Samo treba da se pograbi s prave strane!"

Gospodin satnik služi već dugo kod linije, ali on nije od onih nemarnih i indolentnih linijskih rutinera lijenčina koje se s vremenom posve zapuste i propadnu. Takve oficirske lijenčine fućkaju na četu i četnu službu. One gledaju da svrše kakav opskrbnočasnički tečaj pa da se zavuku u magazin ili u štapsku pisarnu. Takve se lijenčine požene pa sanjaju o kapetanskoj zvijezdi i penziji, bez pretenzija. Ali gospodin satnik nije nikakva lijenčina! On je nabijen ambicijom bržeg avansmana, on bi htio da se popne do majorskog ranga. On je sanjao i o zelenoj generalšteblerskoj bluzi, o crnim baršunastim parolama, ali je doskora napustio tu taštu megalomaniju. "Nije on za takva suvišna bubanja čudnih gluposti. Ono ne bi ni Mica podnijela što tamo rade na pripravnim tečajevima za ratnu školu. A kako je tek u Beču! K vragu i generalštab!" Ali zato je gospodin satnik uredno svršio sve kursove koje jedan linijski oficir na mjestu treba da svrši. I tako je gospodin satnik odgojen i teoretski. Upućen je on i u ideje koje pokreću četnim mehanizmom. Bože moj! To ne znači da je njegov mozak pozobao sve one delikatese sveukupne militarske mudrosti i literature. Ono je već generalšteblerska afektacija i peckanje! One svakakve raznobojne tabele, karte i citati. Oni fićfirići i štreberi u zelenim bluzama znadu i to koliko se japanska radio-telegrafska stanica razlikuje od engleske i je li kolo ruskih municionih kolona potkovano u ovom ili onom sistemu. I bi li bolje bilo da se kod teških mužara uvede ovakav ili onakav zavor. Sve to znadu oni zeleni gigerli od štaba koji lumpuju po bečkim kavanama pa čak i u "Neue Freie Presse" štampaju svoje članke o potrebi naoružanja. I sve je to nedohvatno za jednog običnog četnog oficira koji nema megalomanskih pretenzija, ali je oficir na mjestu.

Ali takav gospodin satnik koji u svome zvanju stoji na obje noge, on znade što satnik treba da znade. On znade po tom i tom litografiranom aktu koji je nabubao na takvom i takvom kursu, na primjer, to "da su potčasnici stupovi satnije". I sada on dabome ne će da propusti ni jednu jedincatu priliku, a da to svečano ne izreče. On je to naučio, on to znade, on osjeća važnost toga i on to propovijeda. To mu je dužnost da širi svjetlost u tmini kraljevskih ugarskih domobranskih mozgova. On je jedan "kulturni faktor" i čini za narod više nego stotinu brbljavih civila i prljave novinarske bande koja samo ruje pod temeljima Monarhije.

"Eto! Muči se s tom Trinaestom hodnom satnijom punih pet mjeseci. Od oktobra do februara muči se s tom hodnom. Koji se prokleti fiškal muči sa svojim klijentom od jutra do mraka? U najgadnijoj sezoni, u bljuzgavici, mećavi, magli, po vodi, po govnu, po blatu, muči se on sa svojim plućnim i želučanim katarom i radi. A za koga radi? Zar za sebe? Za narod radi! Za naš mili seljački narod!"

"Govori mu. Propovijeda mu. Prosvjećuje ga. Pomaže mu."

"Njemu. Narodu. Seljačkom našem narodu."

"Svršava poslove u pisarni, brine se za opskrbu i opremu hodne, trčkara po bataljonu, rješava razne molbenice, brine se za civilne parnice svoje momčadi, i otac i mati i brat i sestra i hranitelj i branitelj, sve je on to svojim ljudima. Koji to civil čini za Narod kao on? Oni fiškali ogavni koji politiku tjeraju, oni narod gule, a on narod odgaja i diže. Još civili prokleti hrču i spavaju svoj lijeni i ugojeni san kad je on već na nogama i radi. Muči se, kini, pati i napinje, a ona prokleta antimilitaristička civilna banda sve to ne priznaje nego se još i ruga! Mrcine! Sve bi njih trebalo unovačiti, pa da uvide što to znači pošten posao i kako se radi! Gospoda laju po saborima i grade kuće. A on?"

"Eto! I danas! Danas kad se depeša čeka, i kad će poći već možda popodne na put, u rat, na ratište, u vatru, u smrt, možda u nepovrat, on se ne štedi. Izašao je sa svojim ljudima na ovo blato, u ove magle,

i uzrujava se, iako ne bi smio jer mu uzrujavanje škodi. Škodi mu uzrujavanje, i liječnik mu je zabranio da viče, a on svejedno viče. Zar ne bi sad mnogo ugodnije bilo da sjedi do objeda u toploj kavani? Sjedi u ugodnom fotelju i pijucka konjak što osobito godi nahlađenom crijevu. Ali ne! On se žrtvuje i treba da se žrtvuje za dužnost, za poštenje, za narod! Za domovinu! Za cara! Za kralja! Za politikante!"

I gotovo fanatički počeo je gospodin satnik da govori podoficirima, razvučeno, retorski, s dubokim uvjerenjem da se ovdje radi o "narodnoj i važnoj stvari", a ne o politici.

- Toliko puta sam već naglasio da su potčasnici stupovi satnije! Da! Potčasnici su stupovi satnije! I to je ona istina na kojoj leže sve ostale istine i bez koje je sve jalovo. Ako potčasnici ne vrijede ništa, satnija može da se objesi mirne duše. Satnija može da se objesi! Na klin! Jeste li me razumjeli? Na klin! Je li to bio hod u koloni kako ste vi prije išli? Krave idu na vodu ovako, a ne hodna! Što se vraga češeš? Što hodaš bez glave? Idi ko čovjek - ravno na cilj! Moja rođena hodna pa ide kao da su joj crijeva porezali! Svinjarija!

- A kako, kako dugo ti govorim: idi pametno! Idi pametno! Ne misli ti sad o ženinim nogama (tu se gospodin satnik sjetio bijelih nogu milostive gospođe Loebl), niti o božićnom kolaču, niti o ponoćki! Ni o drugom vragu! Šta ja znadem! Sve je sad to zbogom! Sad si ti hodna! Sada ideš u boj! Pa kako se onda može od onog mulca u satniji tražiti da bude svijestan, da ide u boj, ako to ni potčasnik ne zna! Ti si potčasnik, sto mu bogova! Potčasnik, a ne domobran! Pot-čas-nik! Nije to mala stvar voditi satniju! Ali kada su potčasnici na svome mjestu, to se onda i osjeća. Za vrat treba zgrabiti one vreće i kofere u satniji pa ih strpati onamo kamo spadaju. Pograbi ti njega za šiju pa ga dovuci za uši k meni na prijavak, mater mu svinjsku, lijenu! Pa da mu ja onda zasviram u diple! Šakom treba kad si u vrsti, a ne rukavicom! Onda nema ničeg čovječjeg kad je pozor! Potčasnici! Jeste li me razumjeli! Apeliram na vaše poštenje, na vaš

karakter! Čast naša zahtijeva to od nas, i osjećaj dužnosti! Dajte! Prolistajte samo malo Službovnikom, pa da vidiš što je tamo o dužnosti napisano. O dužnosti potčasnika. Skupite se, ljudi! Vi ste jezgra čete, sto vam bogova! Mi idemo da lijemo krv za domovinu! Mi nismo vatrogasci! Hej! Trubaču! Daj! Drži Micu!

U zanosnoj vatri svoje zapovjedničke besjede skinuo se gospodin satnik nervozno s kobile i pošao bliže spram potčasničkog kruga da bude bliže svojim ljudima, da im govori ravno u rodoljubivo kraljevsko ugarsko srce. Da ih gane, da im konačno objasni da su doista stup satnije.

"Ipak se ovako okom u oko govori direktnije, neposrednije nego s Mice. A konačno! Kasno je! Ali ipak nije šteta za vrijeme. Pravilan razvoj iz kolone vrijedi uvijek pola sata!"

- Tako je to s hodom i s kolonom! A što je ono bilo s razvijanjem? Razvijati! Je li? Razvijati! No, sto mu bogova, valjda to ipak nije takva mudrost, to prokleto razvijanje? Eto! Tako stoji stvar! Jesu li to vodovi? Je li to prvi vod? Što? A ovo je drugi? Eto! Ovdje je treći! A ovo na koncu četvrti!

Gospodin je satnik naglo, da je sve ocal zacvilio, izvukao sablju iz korica i povukao četiri paralelne crte po prljavom i blatnom snijegu. Ali crte se u mokroj bljuzgavici nisu dobro razabirale, i on je čas-dva zirkao u poteze što su se rastapali, a onda ih bijesno rastoptao nogom i bacio sablju opet srdito u korice.

- Ne! Čekajte! To je bolje! Eto! To je prvi, drugi, treći vod!

I neobično je brzo skinuo gospodin satnik kapu s glave. Onaj stari famozni lonac od crnoga sukna, opleten zlatnom žnorom za koji nitko od publike civilne ne zna zašto baš tako neukusno i glupo izgleda. Ali publika civilna je nenaobražena i ne zna da je taj austrijski oficirski lonac degenerirani čako napoleonskih generala koji je prije jednog punog stoljeća igrao tako važnu rolu na globusu. Onda je bio visok pol metra, a danas se degenerirao na dvadeset

centimetara. Tek pod kicoškom rukom ces. i kr. dobavljača u Pešti i Beču snizio se taj lonac s vremenom do oblika džokejske kape, gore široke, a dolje uske, pomodno, "jaj de feš" skrojene od peštanskih fakina da bude što elegantnija i što gluplja!

Skinuo je dakle gospodin satnik taj svoj crni sukneni lončić s glave pa ga okrenuo i po suknenoj pladnjastoj kružnici poredao četiri šibice, jednu za drugom, onako kako vodovi stoje u koloni.

- Prvi, drugi, treći, četvrti vod! Je li to sada kolona? Šta? No? Pa ako je sada zapovjedim razvijati, onda je jasno da drugi vod mora ići desno, a treći i četvrti lijevo. Drugi mora desno! Kamo će, ako ne desno?

- Eto! Drugi je otišao desno!

I gospodin je satnik drugu šibicu izgurao desno naprijed, uz prvu, u jednu liniju, tako da su dvije žigice bile u jednoj crti.

- Tako! To je drugi vod! A što s trećim i četvrtim vodom? Valjda se ne će gurati uz drugi? To bi dugo trajalo! Oni idu lijevo! Zadnja dva idu lijepo lijevo, i gotova stvar! Satnija se razvila!

Gospodin je satnik prstom izgurao treću i četvrtu žigicu lijevo pa ih onda sve lijepo poravnao na svojoj kapi u jednoj crti.

- Tako! Molim! To je sada razvita linija!

Još je gospodin satnik okrenuo sumporaste glavice spram unutra da bude sve lijepo simetrično i skladno aranžirano, te je pun nekog unutarnjeg zadovoljstva promatrao žigice na kapi. To je ta slavna pozitivna satnijska zorna obuka kojom se i najteži problemi rješavaju na jednostavan i plastičan način. Na kapi.

- Eto! Kako divno ide! Pa kad ide na kapi kako ne će u četi? Samo treba da potčasnici budu - karakteri! Ne tek kakvegod brbljave babe i onanisti! Nego muževni karakteri, svaki svijestan svog poziva! Potčasnici! Ako je vama uvijek na pameti i pred očima ovo jedno, a to je da ste stupovi satnije, onda ne ćete nikad promašiti! Jer ako ti popuštaš, ruši se sve što je na tebi! A na tebi leži sve! Sve! I ona

marva bezglava tamo u satniji, i cijeli doknadni bataljon, i cijela država i fronta i politika i Monarhija i trideset naroda Monarhije! Sve leži na tebi! Mislite li vi da bismo mi Ruse zagnali tako duboko u Aziju natrag da nema vas potčasnika? Vi ste oni koji ste razbili rusku mašinu! Bila bi nas pregazila! Tvoje selo i dom, sve bi bila sa zemljom sravnila ta kozačka horda da nije bilo slavnih potčasnika. Ali oni su tu! Zato se skupite i budite ljudi! Zabijte sebi u mozak da četa, koja ščetano ne vrijedi ništa, ne vrijedi niti u roju ništa. A ako je u roju labava, onda je i na fronti puna opasnih rupa! Pa koje čudo ako prodor uspije? Sve onda stoji krivo. Vidite, dakle, da je sve jedno s drugim vezano. Zato pazite sad! Sad ćemo ponoviti razvoj, pa da sve ide ko lojem namazano! Hvala vam, potčasnici!

I gospodin satnik, sav opijen svojom elokvencijom, blagonaklono je kimnuo potčasnicima zveknuvši mamuzama, očito uvjeren da je pogodio ravno u centar potčasničke duše. Opet je dvadesetak krastavih i crnih šapa i ručetina udarilo po drvenim kundacima, i potčasnici su, okrenuvši se propisno na peti za sto osamdeset stupnjeva, pošli spram satnije što žamori tamo daleko dokle bi se kamenom nabacio.

- Molio bih gospodu na jedan čas, okrenuo se gospodin satnik spram oficira da i njih obrati i probudi iz njihovog civilnog polusna i da im malko izmasira njihove pozaspale i lijene, bolesne rezervne civilske mozgove.

Jer što to znači "rezerva" u mozgu jednog aktivnog oficira? Rezervni časnik jeste oficir, istina! Zvijezde nosi i porte-épée, i menažu oficirsku jede, ali postoji neka bitna distanca između aktive i rezerve. Aktivni se razaznavaju međusobno instinktivno, i solidarno staleški mrze rezervu i preziru je. Rezerva je plebs i samo je prolazno dospjela u njihovo društvo i, čim rat mine, opet će je nestati. Ideologija rezerve njima je posve oprečna i često dolazi do trenja i do konflikta u raznim stvarima. Odnos je otprilike između aktive i

rezerve kao onaj na brodu između putnika i mornara. Jedni i drugi putuju istom lađom.

Aktivni oficir osjeća se specijalistom u svom zvanju, a eto sada je nahrupila masa diletanata koja mu meštriju samo kvari. Aktivni oficir ignorira rezervnoga, a rezervni se osjeća zapostavljenim i eksponiranim na opasnim mjestima, i tako se glođu kao psi i mačke, kao dvije vrste mraka, kao dvije negacije.

"Mi smo oni koji vuku kestenje iz vatre", tako govori rezerva za sebe i frnji nosom, ako ide na patrolu ili predstražu, jer je rezerva uvjerena da su aktivni mafija i organizirana klika koja radi protiv rezerve iz cehovskih interesa.

"Mi smo oni bez kojih ne bi nikada ove slobodnozidarske rezerve bilo", tako misli aktiva okupirajući sva mjesta u zaleđu i etapi, a kako će se spor riješiti, i kome će historija dosuditi slavu da je više učinio za naš narod u ovom ratu, to je još ovoga trenutka, godine 1916, prikriveno neprozirnim velom tame.

Gospodin satnik je dakle naumio da tom prilikom svakako prozbori nekoliko riječi i oficirima. Kukolja naročito nije mogao da podnese zbog njegovih devedeset i šest kila, a i iz mnogih drugih razloga.

"Takav jedan siromašni student! Zacijelo je u civilu nosio košulju dva tjedna i prljave manšete! A sada se nažderao erarskog mesa pa će da pukne", tako ga je zavidno promatrao satnik, kao da je Kukolj jeo doista njegovo meso i kao da ga je u tome prikratio, i kao da on sam ne jede erarsko meso već dva decenija.

- Samo jednu riječ, gospodo! rekao je gospodin satnik hladno i zakopčano sve do vrata. "Jer pretpostavljeni treba da je zakopčan sve do vrata, kao novo izglačana dolama. Tako tvrd i zakopčan kao Vježbovnik i Službovnik zajedno. Ova rezervna civilska banda, to su neki takozvani demokrati! Revolucionari! Oni politiku tjeraju! Bez odgoja, banda! Pa ako im u službi pružiš samo mali prst, prerast će ti preko glave. Pij samo s jednim od njih koju noć! Drugo jutro već ne

stoji u pozoru! I već se smije i cereka i prvi ti pruža ruku! Ogavno! Civili! Oprez!"

- Gospodo, počeo je satnik suzdržljivo i suho, moram da vam izjavim svoje krajnje negodovanje nad svim ovim što se dogodilo. Ja sam u neprilici kako da to nazovem? Indolencijom? Skandalom? Čim li? To je ipak skandal da gospoda dodijeljena u jednu hodnu formaciju, u formaciju koja kreće u boj pod mojim ličnim zapovjedništvom, ovako nemarno prednjače. Gospoda od rezerve uopće puštaju mnoge važne stvari s uma. Mi smo, gospodo, oni koji smo armadu stvorili! To je problem, stvoriti nešto. A ne bančiti u gotovom. A od gospode se od rezerve sada ništa drugo ne traži nego da konzerviraju učinjeno! Pa ni to se gospodi ne da. Bilo bi ipak dobro da se gospoda upoznaju s nekim temeljnim načelima stege i posluha. Jer disciplina je kao i sport. Ne mačuješ li dva-tri dana, kvinta, kvart, prim, sekond, ruka ti omrtvi - zbogom. Ne vlada se onda više sabljom! Tako je i s disciplinom! Moja gospodo! Japanci su kod Port Arthura u infanterijskoj vatri ščetano vježbali! I to nije mala stvar! Disciplina je sve! Ako ovako nehajno nastavite, ne ćete vi svoje vodove držati u ruci, gospodo moja! Ovako pozitivno u ruci kao što ja držim tu uzdu prokletu! Daj mi konja, marše!

Trubač je u trku dodao Micu gospodinu satniku, a on je bijesno počeo da trga uzdom tako da je Mica počela da skače.

- Eto! Ovako u ruci treba imati stvar! Pa kada trgnete lijevo, ide lijevo, a kada desno, onda desno! Ali jahač mora da znade kamo hoće! To je ono! Jer onda konj vodi, ako jahač ne drži uzde. Jao jahaču koga konj vodi! A vas konj vodi, moja gospodo. Vaš konj ide kamo hoće! Kod prvog važnijeg momenta, eto moje glave, razlit će vam se ljudi kao voda. Vi ćete kao pravi kuburanti tražiti svoju četu. Smiješna stvar! Četa nije igla! Četa se ne traži! Četom se zapovijeda. Ali tome treba autoritet! A zato treba poznavati materijal. Da, da, moja gospodo! Materijal!

- Dajte, moja gospodo! Prolistajte vi mirne duše Vježbovnikom! Tamo paragraf - koji to paragraf samo? Svejedno! Točka 387 govori o razvijanju! Jest! Baš 387! Naravno 387! Tamo je jasno rečeno da drugi vod ide desno! Ta to je barem logično da ide desno. Sve što je drugo, to ide desno! I drugi roj! I druga satnija u bataljonu, i tako dalje. Nije sve to tako teško! Treba samo prodrijeti u samo srce stvari! Onda je već sve jasno! Sve stoji u vezi! Onda se tek vidi kako je materijal zanimljiv i lijep! Da, moja gospodo! Ali treba htjeti! Treba imati volju! Pa da čitate Vježbovnik, mnogo biste našli u njemu! Točka 546 govori o snažnoj volji vođe! Dajte vi to sve proučite malo pomnije, moja gospodo, kad uhvatite slobodno vrijeme! Jer što to sve znači? Kamo mi to inače idemo? Da onog analfabeta Zagorca te stvari ne zanimaju, to još pojmim! Ali vas, akademski naobražene ljude! Da se vi udubete u stvar, vidjeli biste da nije sve to baš tako suhoparno kako izgleda. Imade u svemu tome poezije! O! I te kakve poezije! Preradović je bio veliki pjesnik i dobar general! Dakle, molim, moja gospodo! Da se ne bismo opet blamirali kad ponovimo stvar, moja gospodo! Drugi vod ide desno, a treći i četvrti lijevo! Onda okreće u frontu, i stvar je gotova! Hvala lijepo!

I gospodin satnik opet se naklonio gospodi pričuvnim časnicima, zvecnuo mamuzama i salutirao. Gospodin poručnik Kukolj u kome je od dugotrajnog pozora svaka žilica poigravala od umora uzdahnuo je duboko i izmučeno i astmatično, te se sa Schwarzom i kadetom Bubnjićem zaputio spram satnije.

- No! Jesi li čuo, kadet? Ti ideš desno!

- Ali ne, gospodine poručniče, uzrujao se učiteljski pripravnik. - Sad je baš rečeno jasno da samo drugi vod ide desno! Prvi ravno, a treći lijevo!

- Aha! Desno! No! Svejedno! Lijevo ili desno! Koliko je sati? A zašto još nije stigao taj telegram od A. O. K.?

- Već je pola jedanaest skoro!

- Kad će taj idiot prokleti na bataljon? Ni danas nam ne da mira! Da se barem ispavam! Kreten prokleti!

Gospodin satnik je zadovoljno gledao za svojim oficirima.

- Dobro sam govorio, mislio je o efektu svoje strateške besjede. - Vrlo lijepo sam govorio! Ono o Preradoviću mora da je osobito upalilo na koncu! Ide, ide! Sve ide!

Tako gleda gospodin satnik za svojim oficirima i popravlja vertikalne nabore kabanice što padaju okomito na sponu na leđima, zvanu kod čete dragoner. Ti nabori moraju uvijek padati na dragoner propisno, i zato ih rutinirane ruke gospode oficira često ravnaju i pritežu. Nabori su dakako vrlo često ušiveni, ali kako je bunda gospodina satnika skupocjena, on ih nije dao ušiti. On može da otkopča dragoner, pa onda bunda ispada kao prava bunda, široka i prostrana. Dakle, gospodin satnik ravna nabore i uopće instinktivno traži i pipa obim rukama po kabanici da nađe kakav toaletni defekt. "Ovratnik je dobro stegnut, puceta sva zakopčana, bunda dobro pada u pasu. Tako! Sad još samo da malko pritegne lanac od sablje i da iščeprka šibicom, koja mu je ostala u ruci još od taktičkog eksperimenta, blato i travu što se zaplela u zvjezdicu na ostrugi". Gospoda satnici a i viša gospoda, ne samo subalterna, osobito vole te taktičke eksperimente šibicama. Sjede gdjegod u restoranu kod čaše budjejovičkog piva, pa bude riječ o kakvim važnim soldačkim stvarima. I odmah se vade iz šibičnjaka žigice i ređaju po stolu. Prvi vod, drugi vod, treći vod! Prva satnija, druga, treća! Prve tri žigice fajerlinija, a četvrta rezerva! Neprijatelj se vrsta na drugom kraju stola. I sada teče debata o vatropostavu, o vatri, o gibanju i zahvatima i o mnogim drugim mudrostima s ovog ili onog manevra.

Važno je da se naglasi da takve stručne besjede po restoranima vodi samo elita zbora oficirskog. Samo elita! A u tu elitu spada i gospodin satnik koji je zapravo najelitniji kapetan u pukovniji.

Očistio je, dakle, gospodin satnik svoje ostruge od blata, a onda se uzverao na Micu, mekušasto, bolećivo i dosta naporno: bilo mu je zlo. Potjerao je Micu kasom u većem krugu i gutao plinove što su mu se dizali iz utrobe, i proklinjao onaj prokleti trapist! Tako se ponovno razljutio kao što se ljute ljudi pokvarene probave.

"Ne isplati se niti zapovijedati toj lijenoj bagaži golom sabljom! Gola sablja je svetinja! Čemu profanirati svetinju na takve lazare? Dosta će biti bič!"

Gospodin satnik je izvukao iz sare od kamaša jahaću palicu i mahnuo njome dva-tri puta visoko da tako upozori satniju na zbor.

- Hodna satnija!

Njegov glas je poletio do domobranske satnije kao ptica i svojim čudnim pjevom pao u domobransku dušu. Tamo se ukočila sva satnija kao ošinuta i opržena, i odrvenjele su one brčine i kundaci, i gdje koja je lula zapela još u usnama, te se nitko ne miče. Jao onome tko bi samo jednim kretom ili trzajem ili zvukom razbio to groteskno mrtvilo.

- Pravac dimnjak ciglane! Zbor! Trkom!

"Zašto samo zbor? Zašto ne bi trkom?" pomislio je gospodin satnik u posljednji čas, te je "trkom" nadovezao na "zbor" gotovo nehotice. "Ta i onako se lijene mrcine samo oblače u svoje nove, paradne, ratne uniforme kao kicoši i spavaju po magazinima čitav tjedan!" Tako je to sebi argumentirao gospodin satnik! "I dobro je da im krv zakola malko žilama. Da se malko osvježe! Lijene mrcine! Nisu se gibale već četrnaest dana! Što je ono u dvorištu? Među kestenovima! Ništa! Pa zašto da i ne trče? Zato i služe da trče! I neka trče! To je trening! Rat je sport."

Blizu je u satnikovom mozgu između zbora običnog i zbora trkom. U satnikovom mozgu taj razmak nije velik. Ali projiciran na satniju, on se znatno povećava i zauzima bitne razlike u dimenzijama ovoga sporta što se u Galiciji tjera već drugu godinu.

Tako se satnija zatrčala. Zveči oružje zveketom antipatičnim koji mnogo podsjeća na zveket lanaca. Bajonete, pljoske, lopate, trnokopi, sve to zvoni limeno i oštro. Muklo bubaju debeli svici gunjeva na leđima loše sapeti, priteže teret u naprtnjačama platnenim i nespretnim i prostim što su se prilegle uz hrptenicu kao da je torba natrpana kamenjem. Sopti i puši se zadihana satnija i sve krvave spužve u grudima nadimlju se kao mjehovi punjeni maglom prljavom, i sve svira, svira prepasne neke tonove. Hriplju svi kašljevi hripavci, pište i sopte sve hunjavice, te se nosnice razjapile sve kao razdrte i krvave i upaljene, samo da srknu koju kaplju svježega zraka. Trče ti oci četrdesetogodišnji od kojih je svaki uzorao svoje njive već stotinu puta i porodio niz djece i istukao svu silu žena, trče ti gotovi ljudi koji su već prebacili svoje životno podne preko leda. Svi su oni gotovo već dosegli vrhunac svoga života, i njihova se linija već počela da spušta niza strminu: nagoni njihovi već su počeli da gravitiraju u grob kad ih je zahvatila ta kraljevska ugarska sila nevidljiva. Ta prokleta kraljevska ugarska sila uskorila je i potencirala brzinu njihovog gibanja niza strminu. Ona ih je pošiknula da se požure, da što prije padnu u ralje kaosa i glupe austrijske propasti. Ona je počela da krvoločno siše još one preostale sokove u njihovim žilama, da im lomi uda, da im truje organizam, pa da ih onda onako iscrpene baci u bezdan. Ona je zahvatila u njihove određene i mirne živote koji bi ostali do konca u istom polupatrijarhalnom obliku, ona ih je istrgla iz jednoga kompleksa i bacila u drugi koji sada punom brzinom putuje u katastrofu. Ona ih sad ganja i muči po vodama i februarskim maglama. Kida ih od svega što im je milo, baca ih po vozovima amo-tamo, sa sjevera na jug, sa istoka na zapad, goni ih po jamama i grabama, kolje i ubija, muči i vija, užurbano i bezglavo, a ljudi se pustili kao utopljenici što se bujici prepuštaju, jer ono što oni misle nitko im još nije formulirao, i ono što bi oni htjeli nitko još nije postavio za svoj politički program.

Nosi ih voda, nosi, cijelu krvavu gomilu nosi, a svi individualno plivaju kako koji, i sva im je mudrost u tome da se vesele da još nisu

potonuli. "Eto! Potonuo je njihov prijatelj i drug! Pili su s njime i veselili se i žene ljubili, a sad je potonuo. Nestao! E! Ništa to! Glavno je da mi još nismo! Mi smo još živi, hvala Bogu!"

To je, eto, jedina filozofija tih ljudi što trče u satniji. Svejedno je to, trče li oni ovdje na vježbalištu i samo markiraju bojne kretnje, ili trče li vani na fronti. Oni trče u istoj relaciji, samo s tom razlikom da ih na fronti veći procent u kraće vrijeme pada u ralje crnoga kaosa i nepoznate propasti nego ovdje.

Ljudi se dakle povukli u sebe, skupili se i bježe, bježe, bježe.

Mučna je to stvar zbor trkom.

Dvije stotine ljudi zatrči se koncentrično u jedan srazmjerno malen prostor iza Micinog repa, slijepo i nemarno, kao što već jesu slijepe i nemarne seljačke gomile kada nešto rade protiv svog boljeg uvjerenja. Njih glas zapovijedi vuče, i oni bježe u smjeru glasa te zapovijedi, bez jasne predodžbe o tome što će se dogoditi. Od njih je svaki već barem hiljadu puta nastupio svrstavanje u zboru, ali nijedan od njih nema umne predodžbe o zboru. Jer gomile ne rade razumom nego majmunski tjelesno kopiraju i, što im ostaje kao virtuozni gest, to izvode dobro, a što ne, to ne nauče nikad, jer se gomile uopće ne zanimaju za satnijske gluposti iz svog političkog nihilističkog principa.

Iza Micinog repa na pet ili šest koraka zabili su se zapovjednici vodova kao kolci. Oni bi imali da budu os satnije oko koje će se trupina svrstati. Oni i potčasnici na krilima, to je kostur satnije. Kad je kostur dobro postavljen, onda se i meso satnijske gomile slijepi pravilno. Ali kad je kostur kriv, kako da cijelo tijelo uspravno stoji? Kako bi se na primjer gospodin poručnik Kukolj mogao da korektno postavi i kako bi on mogao da bude kostur bilo čega na svijetu, a pogotovo jedne satnije, i to još hodne? On je prvi i on prvi stoji krivo, i tako su se svi kolci iza njega koji su os satnije zabili krivo. Tako hrptenica satnijska stoji nahero, i jasno je da to povlači za sobom i cijelu satniju koja se svinula prema tome kao rahitična družba

vatrogasaca. Viču zapovjednici vodova, i svaki saziva svoje jadno društvo, a šarže, ta satnijska rebra, galame i dijele podrebrice i biju i navlače domobrane surovo kapralski, ali bez uspjeha. Padne gdjekoja ćuška gdjegod, a i ritne se tko nogom, te opali potkovanom petom prednjaka u meso, skaču ljudi po kurjim očima i gule kožu na nogama, i zbunila se gomila konfuzna i izgubila glavu, te se sva zaduvana i uznojena plete iza Mice i traži svoje mjesto, mrijesti se, u jednu riječ.

- Sredina, pokri! Pokri, ti mrcino blezgava! Ne miči se! Razmak! Odmak druge vrste! viču šarže i kundakom provode satnijsku režiju i potkrepljuju svoje pravo ćuškom i bubocima nogom i šakom, koljenom i kletvom. Tako su graja i žamor veliki kad se satnija skuplja na zbor iza Micina repa.

"Zar ta perfidna banda još nije gotova?" division = dršće formalno gospodin satnik u sedlu, sav uzrujan, i nervozno se boji da se okrene, pa da ugleda onu gužvu i nemir i bezglavi nered iza svojih leđa.

- Prvi vod, viče Kukolj hrapavo, masno i polupijano. - Prvi vod! Vrag vas dal i stvoril! - Prvi vod, trube balvani satnijski i temelji svijesni, gospodin vodnik Repić i gospodin vodnik Zvjezdić.

- Treći vod! javlja se vrsna sila Žganec, gospodin desetnik u trećem vodu, i smijući se vodi za uho jednog blijedog domobrana na njegovo mjesto u drugi vod.

- Tu je tvoje mjesto u drugom! Na! Tu u drugom! Ti si vol božji! Marš!

Kadet Bubnjić i poručnik Schwarz bjesne i biju sabljom po telećacima i puškama i grme i srde se divlje. "Kako vraga! Ipak nema smisla ljutiti gospodina kapetana! Bolje je sve u redu i prijateljstvu", tako misli Bubnjić, preparand prestrašeni, i revno se zalaže, samo da zbor dobro ispadne i da se komedija svrši.

- Pajtak! Ti lopov bedasti! Zar nisi ti u trećem? Tele! Falačec! Curiš! Tumbak! Glupani vi! Mir! Druga vrsta pokri! Mir!

- Zar još niste gotovi, mater vam božju lijenu bistričku, trgnuo se bijesno gospodin satnik. - Lijepa je to stvar! Danas! Na današnji dan, pa ovakav zbor! Nemojte da se razljutim! Ja ću vas pognati, bogami, da ćete jezik isplaziti do pupka. Svinje ste vi, a ne hodna! Vatrogasci, kelneri i marva! Nemojte da se danas razbjesnim! Je li to zbor? Što? Kako to stoji sredina? Kamo to gleda sredina!? To je nekakav polupani ormar, a ne satnija! Čekajte! Dat ću ja vama! Bagra! Odstup!

Kad se satniji zapovjedi odstup, to onda znači da se satnija mora u tili čas rastepsti, raspasti, likvidirati, ishlapiti. Nestati mora satnije! Nestati! U potpunom smislu te riječi. Ne-sta-ti! Kao da je sam Gospodin nad vojskama bacio kamen u sredinu satnije, tako treba da se satnija rastrči. Odstup, to je udarac batinom po močvari iz koje su zirkale mnoge buljooke žabe, a onda ih je nestalo u jedan hip.

Na to se kod četa osobito dobro pazi da svaki domobran na odstup formalno đipne sa svoga mjesta kao da su mu čavao zabili u stražnjicu, i da nestane kao da je propao u zemlju.

Upecnuo je dakle srditi "odstup" satniju u petu, i satnija se raspala u gomilu porazbacanu, kao kup opeka u koji je netko udario nogom. Tek što se satnija raskotrljala, već viče gospodin satnik, pognavši Micu trkom, za nekoliko kamenometa: - Hodna satnija!

Satnija se opet sva ukočila grozomorno bubnuvši petama, te očekuje u strahu i neizvjesnosti što će biti. Sve one sitne neugodnosti da nekoga tišti u mjehuru, da su obojci zgužvani kao kamen u tvrdim novim bakandžama, temeljito i do krvi nažuljali nogu, da se oštro i neiznošeno remenje zarezalo u kožu, da je čoha kabanice prosta i surova te grebe i vrijeđa meso, da su ruke u novim rukavicama nezgrapnim natekle, a tjelesa u kožusima znojno nabuhla te golicaju prljave pore, sve se te malene neugodnosti na moment zaboravljaju u neizvjesnosti i očekivanju eventualno većega zla koje neminovno slijedi po zakonima kraljevske ugarske logike.

Ovakav jedan avizo taktički, barokni, belvederski, potrese domobranima, i oni očito zaboravljaju sve manje brige. Jer srditi satnički avizo navještenje je zlih stvari i zao znak. Može se dogoditi da će sad morati trčati hitro do ciglane i natrag, za kaznu, jer se nisu dobro svrstali u zbor! Do ciglane se trči još kako-tako, nije baš ni daleko, ali natrag je već teže; onda će već mnogima navreti krv i bale na nos, mnogi će pasti u blato i zaprljati se, a mnogi će dobiti nogom u meso ili kundakom u leđa.

Može se dogoditi da bude lezi, ustaj! Lezi, ustaj! Lezi, ustaj! I tako dugo, dugo, do apsolutne obnemoglosti, one nesnosne, blesave, nedostojne obamrlosti, kad se sve tetive mišica prenapnu, i ruke klonu dršćući kao posječene u zglobovima. Navrla je krv u glavu, bije srce u kožuhu, te se osjeća na cijelom remenju i na svim čvorovima kožnatim gdje bije domobransko srce. Bolesna vrućina pali domobrane kod tog mučenja, a baš i jeste gadna stvar lijegati u balegu i vodu i močvaru gnojnu, a sve bez razloga i bez ikakva smisla.

O, toliko se toga može dogoditi, dakle, što je sve u ovaj hip mnogo važnije od sviju ostalih briga i misli. Takav jedan srditi avizo prelije se kao crna tekućina preko svih onih lelujavih oblika što su titrali u domobranskom mozgu još čas prije. Sva ona nostalgija i bol i tuga i domobranska rezignacija, sve se to sledi u pozoru i magli, i domobran se ukoči i čeka. On je samo naćulio svoje domobransko uho da ugrabi njime onu kobnu riječ što slijedi, i koja je za njegov život slijedećih deset minuta od fatalnog značenja.

Ako bude ta riječ značila trku, domobran će trčati. A ako bude značila to da domobran mora da padne u blato, on će pasti u blato; ako ga navede na to da juriša, domobran će jurišati i ubiti i klati i urlati, kao grabežljiva i divlja životinja. Sve je u njemu dotučeno, i ono malo životne mudrosti što je jedan "ograničeni tupoglavac" skupio po svijetu u četrdeset godina, i ono je nekako sapeto i podavljeno. Sve eventualne pozitivne životne emanacije, sve je kao

potpuno suvišne disciplina ostrigla sa domobranske duše, a domobran nije nikada ni od jednog svog gospodina doktora čuo da je ta kraljevska ugarska disciplina glupost, osuđena na političku smrt. Probudila je ta disciplina u njemu porive kojima je domobran u dubljinama svojim nepoznatim još nabijen i koji ga krvavo vežu sa rodbinom u nižim živinskim vrstama. To su porivi tamni i prljavi, porivi animalni, i njima disciplina operira i njih dresira. To nisu ljudi civilizirani, to su sada lešine čovječanske. Njihova su lica mrtva, kao lica u drvenih kipova na mostu seoskome. Sve su te fizionomije jednolične i mrtve, preko svega se prelila neka idiotska monotonija kao najjači motiv beznadne rezignacije na smrt osuđenih nevinih kadavera. Ta je monotonija kao kakva kiselina paklena spržila sve misli i sve osjećaje koji su bubrili i pušili se u dvije stotine domobranskih glava čas prije. Spržila ih je i uništila kao kiselina pljesnive gljive što pali. A već je bujao sentimentalni lišaj pod discipliniranim "domobranskim tikvama" obilato. Ne treba mnogo, i on se odmah pojavi i počne da se zarazno širi. Potrebna je vrlo česta kraljevska ugarska dezinfekcija da ga uništi i da čuva domobranske mozgove zdrave i da ih konzervira za carski mehanizam. Jer lišaj je elementaran i kipi za čas opet. On je doduše potpuno dekorativne naravi, ali se za čas u njemu ipak javljaju početni oblici civilizacije, i zato je opasan.

Škripnula su negdje nenamazana kućna vrata i čuo se glas žene na hodniku gdje viče nešto u dvorište, a lice joj je poliveno rumenilom vatre. "Eto! Trebalo bi namazati vrata! A je li ono Rumena kod zdenca? Što vraga korito kisne ovako na snijegu? E, vidi se, vidi se! Nema gazde!" Ili je gdjegod zamirisao hambar i zapjevale žene, a negdje dijete plače i tiktače ura. "Ona stara ura, sva čađava, na kojoj jeste kukavica, ali ne kuka nikad, i utezi vise u polutmini i škripe prašni i rđavi, i trebalo bi na sajmu u Ludbregu kupiti novu kukavicu."

Sav taj lišaj u mozgu, pun bolesne nostalgije i mekušaste domobranske boli, prelio je okrutni avizo, dakle, i sve se to u momentu ishlapilo, i ostala je praznina. Očajna praznina u dvije stotine domobranskih glava koje moraju a ne će.

- Pazi! Ne miči se, sto ti bogova, kad ti Ja zapovijedam, izderao se gospodin satnik na ukočenu satniju. Taj "Ja" naglasio je oštro i značajno, kao da u tome "Ja" leži središte cijeloga globusa. Jer gospodin satnik doduše često naglašava i Kralja i Domovinu i Državu i Dužnost i Vježbovnik, ali on to govori samo frazerski. On to brblja. Mislio bi čovjek kad čuje aktivnog oficirskog retora gdje se nabacuje velikim riječima, kako je on doista neka vrsta individualnog psihologa, pa čak možda i mislioca, monarhista po političkom uvjerenju ili lojalnog krvnika à tout prix! Ali da, vraga, sve su te njegove riječi i svi su ti pojmovi niz blebetavih fraza u govorničkom automatu: on izgovara riječi potpuno mrtvo, duhom odsutno i bez ikakve veze i smisla, kao papiga. On nikada nije razmišljao ni jednoga trenutka o tim pitanjima o kojima laje godinama, citirajući razne autore kao iz rukava. On u svojim mislima nije dopro dalje od svog mnogopoštovanog kapetanskog "Jastva", on veoma nježno, upravo lirski njeguje sve relacije svog kapetanskog "Jastva", spram čitavog carskog i kraljevskog mehanizma, jer je ipak tako na ovome svijetu da je "Aula pro nobis" samo lijepa utjeha, a opet naša mnogopoštovana kapetanska ličnost svakako je važnija od svake carske Aule. Ne postoji ništa na ovom domobranskom svijetu što bi bilo važnije od samog gospodina satnika u bundi, u lakiranim čizmama, na njegovoj kobili pod blistavim zvijezdama koje su isključivo oficirske zvijezde. "Pa ako ne stojiš u pozoru, to "Mene", gospodina satnika, vrijeđaš time, jer "Ja" tražim od tebe da stojiš u pozoru! "Ja" ti zapovijedam trkom, pa ako si lijen, "Mene" ignoriraš! "Ja" sam tvoje sve, a ti si domobran i nitko i ništa! "Ja" imadem u ruci sablju i mogu te sasjeći i samo napišem pismenu izjavu i stvar je riješena! Toliko sam "Ja" silan. "Ja" mogu da te objesim, da te istučem, da te zatvorim, da te uništim. "Ja" te

hranim. "Ja" te na dopust puštam. "Ja" te odgajam, ti domobranska gnjido, sto ti bogova! Dakle! Ne miči se, kad ti "Ja" zapovijedam!"

Nikada ovakvom gospodinu satniku nije palo na um da to nije "On" koji zapovijeda pred linijom, držeći ovu antipatičnu vojnu mašineriju u svojoj ruci. Zaludu svako objašnjenje! Nikada se toj sorti od čovječanstva ne može prikazati da to nije njihova "lična vlast" kojom sude nevine ljude na smrt strijeljanjem ili vješanjem. Kad se ti slabo plaćeni kondotjeri izdiru na "pripravu" da se pojavi na sceni kao bijesna doga, pa kad je dojurila ta do zuba naoružana "priprava" u jurišnim kacigama i s blistavim bajonetama kada gospoda ratnici urlaju na prestravljene Židove u Galiciji kao na bijednu raju koja se predala na milost i nemilost, kada hapse pijane domobrane bacajući ih u okove i bajboke ili vješaju špijune, gospoda krvnici su uvijek lično, temperamentno angažirani u toj plemenitoj krvničkoj stvari, kao da je ta stvar vješanja, klanja ili ubijanja vlastitih građana isključivo njihov lični građanski poziv. To je taj papagajski individualizam carskih i kraljevskih i kraljevskih ugarskih oficira koji je prolio u posljednje doba oceane krvi i po globusu razulario legione bjesova i patnje, a sve za bečke grofove i grofovske ljubovce i dućane.

Gospodin satnik izgledao je doista mnogo bjesniji nego što je on to uistinu bio. Dugotrajnim komedijanjem pred frontom u aktivnim se oficirima razvijaju glumački talenti, te bi čovjek mislio da je oficir pobjesnio, tako urla i viče i maše sabljom, a začas će od koga kolege sasvim mirno i tiho zatražiti cigaretu ili dalekozor ili potpuno bezazleno zapitati koliko je sati?

- A tako? Podne je prošlo? E, onda ništa! Servus! Odoh ja na rendez...

Domobrani su se dakle prepali.

- Pravac bijela kuća kod ceste! Zbor! Trkom!

S mnogo plahe ambicije i straha, samo da stvar odjednom i glatko uspije, pa da se tako mimoiđu mnoge suvišne neugodnosti, napeli su

ljudi svu svoju moždanu i tjelesnu energiju, samo da ne dođe do trenja, do konflikta sa svemoćnim gospodinom satnikom kome je Trinaesta hodna igračka. Jer svaki konflikt sa gospodom cijepa domobransku tužnu kožu. Zato u želji da se satnija što bolje i korektnije skalupi, trče kao podmazani svi u nekom hitrom naletu: brzo, brzo!

- Prvi vod! Drugi vod! Četvrti vod! viču komandanti ukočeni jedan za drugim, a šarže su bijesno potrčale naprijed da se postave kao okviri u koje će se onda sliti satnijski materijal, bučno i brutalno gurajući se i kunući.

- Pokri, mater ti zagorsku! Odmakni, svinja bedasta! Trdak, lopov bedasti! Kurtanjek! Vrag te dal i stvoril! Sredina prokleta, boga ti tvoga! Lijevo krilo unutra! Unutra! Svinja! Pajtak! Sredina se ne miče!

- Ne miči se, sredina Desno, ti prokleti Desno krilo, primakni! Lopovi božji! Razmak! Je li to razmak? Pazi! Gore glavu! Trbuh unutra! - Tako viču potčasnici i ravnaju satnijom kao govedom.

A trubači i bubnjari i saniteti, taj pomoćni satnijski personal, vrzu se među vodovima i tuckaju nosiljkama i instrumentima i smješkaju se samodopadno da oni nisu baš satnijska bagra u potpunom smislu te riječi. Oni stoje ipak za sebe, izvan voda, gdje se kako-tako ali ipak slobodnije diše, otmjeno, aristokratski. To su satnijski separatisti i aristokrati, ti bubnjari i saniteti, i za vrijeme ščetanoga vježbanja pada na njih mnogi zavidni pogled iz gomile domobranske, potrpane u zagušljive kutije četveroredova i vrsta:

- Blago sanitetima, vrag ih je dal i stvoril!

- Tko je ono kod četvrtog voda? Tko ono kopa nos? pita gospodin satnik istegnuvši se u svom sedlu.

- Tako! Lijepa stvar! Vodnik! Zapovjednik voda još k tome! Pa ovako prednjači! Marva ti ogavna! - Pograbio je gospodin satnik uzde Micine i pognao kobilu okomito uz rub satnije, očešavši malko "čašće" na desnom krilu. Zatjerao se do četvrtog voda.

- Tko je ta svinja? Kako se zove ta svinja?

- Hajoš Lajoš, gospodin satnik, pokorno javljam!

- No! I takvoj svinji su dali zlatnu kolajnu? Pa kako to da si ti ovdje zapovjednik voda? Je li? Govori!

- Gospodin kadet su se bolesnim javili, pokorno javljam, gospodin satnik, pa sam ja onda preuzeo komandu!

- Metlu u ruke, a ne komandu! Slepčević! Slepčević! Kakav je to način? Što ste vi? Što flangirate vi ovdje za satnijom i držite ruke u džepu! To nije nikakav način!

- Ja nemam udjelbe, gospodine satniče, pokorno javljam, otresito i osorno i strogo se javio gospodin narednik Slepčević gospodinu satniku. On se držao demonstrativno. Njegovo je samoljublje i naredničku taštinu povrijedilo što ga je satnik svrgnuo sa zapovjedništva voda koje mu je predao Kukolj još jutros na početku. Slepčević se dakle demonstrativno šetao za satnijom cijelo vrijeme i pušio i grijao ruke u džepu.

- Što se, vraga, šećete kao kakva frajla? Niste vi frajla! Eto, ta svinja u četvrtom vodu kompromitira pojam potčasnika! I to je zapovjednik voda! Slepčević! Preuzmite vod! Odstup, ti gade! Naučit ću ja tebe kako se kopa nos! Marš! Kao prosti domobran u vrstu! pognao je gospodin satnik pogrđenog vodnika u vrstu, a narednik Slepčević namrgođeno je izvukao sablju i preuzeo zapovjedništvo četvrtog voda.

- Mir! Mir! Da se nisi maknuo! Kad je pozor, onda je pozor! I ako ti rođena mater krepava pred očima, ne smiješ da se makneš.

Tako viče gospodin satnik i obilazi satniju korakom na Mici istegnuvši se u bokovima, te promatra satniju odozgo plastično i pregledno.

- Ovi prokleti trubači! Kako su se oni amo nagurali! Jesu li to dva koraka? Marva, stao je gospodin satnik da sa Micom policijski svrstava trubače iza drugog voda.

- Glupan! Što se bojiš konja? Ne će ti odgristi njušku! Pametniji je od tebe! Vole! Onaj prokleti prvi vod! Onoga ću ja izbatinati do krvi! Tko se tamo migolji u trećem vodu? Tko je to? Hej! Kadet! Treći dvočlan od sredine lijevo! Tko je taj? Da, da! Taj!

- Domobran Jambrek, gospodin satnik, pokorno javljam, odazvao se kadet trećeg voda.

- Šmrkavac prokleti, a ne domobran! Dajte mu po glavi jednu! No! Što je? Što čekate? Udarite ga po glavi! Ta svinja se grebe! Na prijavak s tom svinjom! Dat ću ja tebi! Čekaj, ti, čekaj!

- Mir! Mir! Samo mir! Kad je pozor, pozor je! tako viče satnik sa Mice i gleda dvjesta poslaganih glava domobranskih u četverokutu i sortira ih još i sam, kao lubenice, da stoje urednije i dekorativnije ove domobranske prazne tikve!

I tako gospodin satnik obilazi na Mici satniju svrstanu u četverokutu i viče ljudima tu i tamo: - Mir! Samo mir, velim! Kad je pozor, onda je pozor!

- Odmor!

Ljudi su klecnuli na zapovijed, a bakandže i potkove, sve je to odjeknulo zvučno i drveno. Ali satnija se skupila u zboru da vježba, a ne da planduje. I taj odmor nije bio pravi odmor, veliki odmor kad se čovjek može doista i odmoriti kao pravi čovjek! Ne! To je bio neki kapriciozni odmorčić koji bubne u dugom pozoru samo kao kratki intermezzo. Iza toga slijedi odmah opet pozor. Takvih ispremiješanih odmora i pozora može biti niz. Ujedljivi i kapriciozni komandanti znadu svoje čete takvim sitnicama sekirati do luđačke nemogućnosti. Događa se da svrstana četa često puta i preko pola sata neprekidno skače iz odmora u pozor i iz pozora u odmor, tako dugo dok odmor doista ne ispadne po propisu, a poslije takvog odmora onda slijedi opet pozor.

Odmor se doista nije svidio gospodinu satniku, i on je odmah izbacio nervozno:

- Po-zor!

Opet su zagrmjele bakandže po komandi, i opet nije bilo dobro. Nikako stvar nije onakva kakva bi trebala da bude.

- Odmor!

Sve se opet uzgibalo i uznemirilo. Glave su klonule i ljudi uzdahnuli i popravili su vitlić i nategnuli remen.

- Tako! Svinjo glupa ti! Sad, kad je odmor, sad se popravi! Sada pogrebi po hrptu te svoje masne četine, sad kopaj nos koliko hoćeš! Ali kad je pozor, da mi stojiš kao svijeća!

- Po-zor!

Ljudi se pod dojmom zabadanja gospodina satnika ukočili naročito. Ovakvo sitničavo uznemiravanje često puta znade biti preludij velikim neugodnostima! Zato je bolje dati vragu mir! Na mnogim i mnogim licima odražava se neka naročita emanacija i neko nastojanje da se poduzme po mogućnosti sve, samo da se zadovolje hirovi gospodina satnika! Otići će onda prije! I prestat će već jednom ipak da muči sebe i satniju. Jer momci su već naučeni na koješta i iskusili su već koješta! Tako to ne ide samo danas! Niti jučer! Tako to ide već od oktobra kada su došli u tu kraljevsku ugarsku ludnicu kao neiskusni regruti. Od oktobra do februara, dan na dan, jedno te isto, jedno te isto! Nema tu nikakvih bogatih varijanata i novih obrata. Sve je to jedan mizerni klišej, i taj se ponavlja do glupe i bolesne nemogućnosti. Dan na dan, bez obzira na to da li pada kiša ili snijeg, da li je ružno ili vedro, ujutro, o podne, navečer, na prijavku, kod menaže, kod priprave i na straži, ovdje na vježbalištu i streljani, na hodniku satnijskom i kod čitanja zapovijedi, u nedjelju po podne kod pozdravljanja, uvijek iste riječi, uvijek i uvijek iste kletve, uvijek sve isto, slaboumno isto. Ti regruti pridošli su kao kvrgasti i nesimetrični ljudi, a sada su im ti famozni tokari armijski sve nezgrapne izrasline odbrusili. Otesali su ih po propisu, obukli po propisu, pobrojali ih po propisu i svrstali ih u četverokutu po

propisu i načinili od njih Trinaestu hodnu satniju. Uštrcali su disciplinu u krv i meso ovih jadnih izmučenih regruta, obukli su ih u nove zelene kabanice, dali im bakandže, tvrde kao drveni holandijski opanci, i sada ih kao dobro sortiranu robu lifraju na frontu. Zamata se ta regrutska roba u reglemanske tirade, propise i paragrafe da se ne bi roba pokvarila od zraka i od revolucionarne epidemije, jer je takvo raspoloženje među domobranima da bi pucali, samo kad bi im netko objasnio kako da pucaju i zašto. Govori se momcima i vježba ih se ščetano, neumorno i neprekidno iz dana u dan. Propovijeda i tumači im se na rajonu, na cesti kad stupaju u četveroredu, i u satnijskoj školi koja se drži poslije svega, navečer po zadimljenim sobama. I tako će im govoriti i u grabi i na fronti i u bolnici i u oporavnom odjelu, na cijelom onom patničkom putu koji preko sviju ovih dosadnih muka vodi s ovoga vježbališta u grabu i u nepoznatu smrt, ili opet u reparaturu, pa opet natrag u grabu i onda konačno u smrt. Jadna domobranska duša ne može nigdje da stane, ona mora neprekidno da kola po svim velikim stanicama armijskog organizma da ne bi glupavi kraljevski ugarski domobranski krvotok stao. Svi domobrani koji su zapali u ralje carske nemani putuju po njenoj utrobi, po svim žilama i crijevima etape i zaleđa i fronte, a kad ih neman izbaci, onda su ili kljasti ili mrtvi ili nestali, i to će trajati sve dok neman ne krepa.

Koliko ljudi ima sada ovdje u satniji koji su svoje grudi već toliko puta isprsili ruskim i srbijanskim kuglama, te im je cijelo tijelo isparano brazgotinama i ranama, a sada hodaju ovdje po magli i čekaju depešu koja će staviti hodnu u gibanje da opet kolju ili da budu zaklani. Onda će se ukrcati sa pijanim transportom, pa udariti daleko nekud preko karpatskih klanaca, i zaraženi ovim kraljevskim ugarskim kretenizmom zagrepsti u blatu galicijskom negdje za vječnost. To će biti slavna apoteoza domobranske duše, kada bataljonska zapovijed javi patetički da su domobrani Četrtek i Petek od te i te bojne satnije slavno pali, kao junaci za carskog kralja i za kraljevski ugarski dom. A ti kandidati za kraljevsku madžarsku

domobransku slavnu smrt u smislu Nagodbe od god. 1868. hodaju, eto, ovdje u trećem vodu kao ovce, trčkaraju i još razvijaju i u pozoru udaraju, a umrijet će. Za mjesec dana će umrijeti! Past će! Nestat će ih i nitko ne će ni znati da su ikada živjeli.

No, međutim, nisu svi domobrani tako naivni i nisu svi domobrani tako plitki, pa da vjeruju oficirskim lažima! To su oni kraljevski ugarski veterani koji su progledali carske i kraljevske karte i uvidjeli da ih se vara kod te gospodske lopovske igre. To su stari horvacki ratnici i bake koji su svoju bakezersku filozofiju iskonstruirali praktično, na licu mjesta, gdje tanad zviždi i granate vrcaju i glave padaju. Nepismeni su to ljudi, ali lukavi, pa su prozreli tu ogavnu kraljevsku ugarsku uzicu koja im se steže oko vrata sve jače. O, prozreli su oni tu jadnu mudrost gospodina satnika koji misli da kroz njega, kad u toploj bundi na Mici komandira, udara os svemira. Ne vjeruju oni gospodinu satniku ni jedne jedine riječi. Ne vide oni stvari jasno i ne bi znali obrazložiti zašto oni u to ne vjeruju što im patetično propovijedaju gospoda oficiri, ali više-manje oni ne vjeruju u pobjedu carstva. Ne vide oni stvar jasno, i konačno sve se slaže s onim što su ih naučili ljudi u kaputu kroz duge i duge godine. I bilježnik im je govorio isto što im sada govori gospodin satnik, i pop im je sa propovjedaonice lagao isto tako kao što i gospodin satnik laže sa svoje debele Mice. Ali nešto u stvari ipak ne klapuje. Nije nešto u redu kad pada zagorska glava. Žao je kumeku, boga mu pisanog, ako i jedna jedina žuta zrela buča, što je na svojim kolicima sa dva voleka vozi doma za pajceke, padne pa se raskoli, a "kak mu vraga ne bu žal za zagorsku tikvu, vrag ga dal i stvoril"! "Ni tu nekaj v redu!" "Se su to gospodske bedarije!" "Se to ne vredi niš!"

Tako misli kumek i ne vjeruje ni jedne jedine riječi što mu ovdje na uho u mozak nalijevaju. I tako se u mozgu domobrana vrti i vrti, vrije i mota, ne bi li došao na kakvu novu kombinaciju da se izvuče iz te glupe stvari. "Da se osakati? Da poloče nekakve trave, pa da padne u žuticu, da raspori stegno i ranu otruje?"

Oni najjunačniji, oni i učine nešto. Skoče s voza koji ih vozi na frontu u najvećem letu, pa slome nogu u gležnju ili u koljenu. Pobjegnu u goru i fućkaju na žandare. Nadaju se u sebi podmuklo da će pasti u ropstvo. Ali nije nagon za samoodržanjem u "kmetova" jednako razvijen, pa ih ima mnogo koji se apatični i dotučeni prepuštaju sudbini, neka ih nosi kuda bilo. Pa onda imade i optimista koji ne vjeruju ni u jednu riječ što im se govori, i samo se kroz sve krijumčare poput sjena. Kada im govore o pobjedi, oni se u sebi smiju i sjećaju se Potiorekovih pobjeda četrnaeste kada su tri puta bili živi svjedoci tih slavnih pobjeda.

"Šest dana nismo niš jeli, tak smo bežali! A ovaj tu nekaj blebeće da bumo pobedili! Osel lažljivi!"

Sjećaju se kumeki karpatskih i galicijskih batina i ne vjeruju u pobjedu.

"Batine! Batine! To buš dobil! Naharili te buju!" Tako se zlorado kumeki vesele porazu gospodina satnika, jer kumeki su po svom instinktu defetisti, "a ruski dečki su zgodni dečki i pevaju kak i naši!"

Taj osjećaj njihov nikako nije crveno-bijelo-modre boje, i to njihovo Slavenstvo nije Ilirizam, ali to je Slavenstvo instinktivno i javlja se kao osjećaj superiornosti. Taj osjećaj nije politički shvaćen protuaustrijski, niti hrvatski, jer domobranski narod doista nije narodan u političkom smislu ove riječi, ali se osjeća silnim od Zaboka do Vladivostoka. To je klasna svijest jedne naslage robijaške koja osjeća da je ona materijal kojim "netko drugi" hrani proždrljiva topovska ždrijela, te zato mrzi "tog drugog". Seljaci, soldati bez čina, mnogo su bliži jedni drugima, ma koje narodnosti bili, nego oficir i soldat iste narodnosti. Po bolnicama monarhije Madžari i Zagorci, Austrijanci i Česi, Rumunji i Srbi jednako se potpomažu u švindlanju, i u osamdeset su procenata solidarni u metodama švindlanja kako će prevariti gospodu doktore. Njihovu duboku instinktivnu solidarnost kvari samo plitka štampa i ideologija glupe i nenaobražene inteligencije koja ih razdire i sve njihove krvne,

moždane i interesne veze kida, a te veze s Rusima, na primjer, ogromne su i tajanstvene.

Zagorac se pol sata iza boja odmah sprijatelji s Rusom iz bog te pita koje gubernije, i odmah će se međusobno ugostiti ili čajem iz pljoske, komisom, duhanom ili slaninom. Odmah će da poteče besjeda o zemlji, o blagu, o ženi, i smijat će se druzi i biti veseli. Ali se onda na njega izdere krvnički glas oficira inteligenta kao prijetnja okrutna u smislu te i te točke i paragrafa reglemana koji veli da je svaki razgovor i saobraćaj s neprijateljem najstrože zabranjen pod prijetnjom smrtne kazne.

Dobro! Kumek se povlači kao puž u kućicu svoje domobranske pameti koju gospoda zovu podmuklom ograničenošću. Domobran je izručen silniku, i silnik može da ga zdrobi kad god hoće, ali domobran i kumek ipak pod svojim oklopom ne vjeruju tiranskoj peti koja se osovila nad njihovom glavom. Pa kad ih psuju i viču na njih, i kad im se groze, kumeki uvukavši šiju misle u sebi: "Samo ti laj! Laj, laj! Dolajal buš ti svoju popevku! Dolajal buš ju, svinja gospodska!"

To je onaj neizraziti, nevidljivi pasivno rezistentni slavjanski element naših hrvatskih četa koji nema nikakvog oblika određenog, ali ipak postoji nedvoumno. Te su naše hrvatske ljude prozvali "madžarskim domobranima", lažu im o obrani Carstva, Kraljevine, Trojednice, Ugarskog Kraljevstva i Domovine nam hrvatske, a od te su njihove i naše "Lijepe naše" stvorili klaonicu i razorili je tako da od nje nije ostao ni jedan krov u požaru čitav. A to domobrani koji po prirodi nisu palikuće osjećaju veoma jasno, uvjereni da nemaju što da brane, jer nemaju Domovine. Taj hrvatski pasivno rezistentni elemenat ne spoznaje sve te nijanse, ali se u satniji osjeća beskrajna sila njegove tromosti. Sve on to ne će. To njegovo negativno svojstvo jeste ono slavjansko prapočelo golemih naših nepreglednih gomila koje se protežu od jadranske vode do Tihog oceana preko cijele zemaljske kugle u neprekinutoj cjelini, kao nedogledna magluština koja je

obavila ovu nesretnu loptu kao olujni oblak. To je onaj davni, skitski i hiperborejski elemenat koji hrče od azijskih stepa do Ovidijeva Ponta već u ono vrijeme kada je cvala mediteranska civilizacija. To je ona ista masa robova koja je prisustvovala i svojim rođenim očima promatrala propast Atene i Rima, kao što i danas savršeno ravnodušno prisustvuje propasti kapitalističke Evrope. Taj elemenat robova, sarmatskih, ilirskih i makedonskih, talasa se pred zidinama evropskim kao uznemireno more Slavjanstva, a svi pojmovi zapadnoevropski, svi pravoslovni, bogoslovni, državoslovni, tehnički i filozofski sistemi evropski tom su makedonskom, panonskom, tračkom elementu antipatični. On se opirao da vesla na liburnama rimskim, upravo tako kao što se i danas opire da kusa madžarski domobranski gulaš. Svi ti evropski ratovi njega se zapravo ne tiču ništa, on loče svoje kiselo vino danas isto tako pasivno kao što je lokao i jučer pred svojom kolibom, pod svojom slamom, prije hiljadu godina, on ore svoju jalovu zemlju drvenim plugom kao što je orao prije hiljadu godina, on otima pčelama med i prede i tka i rađa pokoljenja kao i prije hiljadu godina, a sve ove kasarne oko njega, ovi ratovi, ovi oficiri za tu su pretpotopnu pojavu mušice za koje je uvjeren da može da ih odmahne repom. Sve to što se danas tu oko njega tako histerično odvija, to je ta domobranska bolest koju će on preboljeti kao svoju gonoreju. Ne zauzima taj pasivno rezistentni elemenat još nikakve određene oblike, ali se u satniji osjeća njegova prisutnost, pa kad ga Gospodin Satnik sada šalje na rusku frontu vezanog u lancima, dobro, domobranski narod krenut će na tu rusku frontu zajedno sa svojim konjima, on će tamo negdje u galicijskom blatu i krepati možda isto tako pasivno i duhom odsutno kao i njegova kobila, ali on ratovati ne će, jer nema zašto.

To je veliki i životni nagon raje, turske, venecijanske, austrijske i madžarske, koju kolju na Balkanu stoljećima dugim i krvavim, pa se ta domobranska raja sa svim svojim životnim bogatstvom pritajila do nevidljivosti. To je ona slavna mimikrija proganjane

domobranske duše, karakteristika domobranskih robova sviju vremena. To su ti veterani, domobranski robovi satnijski, koji se pričinjaju samo da stoje u pozoru i da bakandžama udaraju, a zapravo oni hodaju kao civili i misli im slobodno tumaraju kao i civilima. Oni su u mislima u toplom satnijskom šusteraju te se tamo lijepo griju, puše, razgovaraju, a ovdje se samo pričinja da u "pozoru" hodaju. U biti oni neizrecivo mrze sve ove domobranske laži što ih je Evropa po njima nalijepila, pa da se nađe samo tajna neka sila koja bi znala da razvrgne neke sitne spone, ti bi ljudi udarili po satniji s nečuvenim bijesom i prezirom. Smrvili bi je i uništili bi tu prokletu kraljevsku ugarsku satniju da joj ne bi ostalo ni traga ni glasa. Raščetverili bi gospodina satnika, odsjekli bi mu glavu, zasmradili bi ga i zaklali Micu i razorili kasarne i onda se napili, i to bi bila njihova zagorska pobjeda na ruševinama kasarne.

Ali tako? Eto! Što mogu ubogi domobrani i kumeki? Hodaju u pozoru i kunu mater i oca gospodinu satniku i misle o urlaubu i o zemlji i još o koječem. Jest! Oni koče noge! Stari zečevi i veterani! Oni udaraju potkovom i nategli su remen puščani, ali njih tu zapravo nema. Tu u satniji stoje samo oni podravski kokošari, oktobarski regruti, koji su još mokri od majčine utrobe. Još i koji osobiti glupan stoji ovdje u satniji koji nosi mrenu na mozgu. Ali satnije zapravo tu nema. To je jedna hrpa mesa, mrtvoga mesa, materije neke bolesne, ali militarskoga života u toj domobranskoj hrpi mesa nema ni za lijek. O, mnogo prije će se cijela ta disciplina zajedno s gospodinom satnikom rasplinuti kao fantom nego što će se Zagorac uvjeriti da je sve to što se s njim sada događa važna historijska potreba. Ne vjeruje Zagorac u to, i sve samo markira i sve samo hoda kao da hoda, i ratuje kao da ratuje, a zapravo niti hoda, niti ratuje. Zagorski kmet i kumek čezne, čezne, čezne i kune i proklinje i punta se u sebi i podmuklo čeka batine koje "buju naharile gospona satnika", i zlurado se veseli da će se sve ipak srušiti jednoga slavnog dana, a taj dan, to je jedini blagdan u domobranskom političkom kalendaru.

Jadan je, o, beskrajno je jadan gospodin satnik koji već dvanaest godina viče na to mrtvo satnijsko meso. Jadni gospodin satnik koji se sa svojim plućnim i želučanim katarom muči da objasni satniji što je to zapravo pozor, a ne vidi da tu pred njim nema niti satnije niti pozora. Nikada mu to nije ni na um palo da stoji pred licem od dvije stotine tužnih skeptika koji svi žele njegovu propast, koji se bogu mole da bi gospodina satnika što prije vrag odnio, i koji su neprijatelji, o, mnogo veći neprijatelji gospodinu satniku, nego oni prokleti "perfidni Englezi i degenerirani Francuzi", koji su kod Wörtha sedamdeset i prve načinili grozan taktički skandal i tako se blamirali pred cijelim militarskim svijetom. Ali je gospodin satnik sada sav okupiran time kako da gane to ubogo svoje domobransko društvo da učini nešto s njime, "budući da je pozor, no ajde de, tvrd i miran donekle, i nitko se ne miče".

- Stupati, pravac jablan na štreki, satnijo, stu-paj!

Satnija se zanjihala i istupila glasno i uperila ravno na jablan uz stražarnicu na željezničkoj pruzi.

- Ruk, ruk, ruk, viče netko od šarža u drugom vodu, a Repić na desnom krilu prvoga voda ritmički intonira: - Je-dan, dva! Je-dan, dva! Sto mu bo-go-va! Je-dan, dva!

I tako se giba satnija u koloni kao i prije, i buči i lupa, napinje se i sopće, a gospodin satnik ide uz nju korakom i gleda vrste, gleda razmake, gleda da li se sve sklapa i pokriva u propisnoj i uglatoj četvorini, gleda i kao bog upravlja svojim djelom.

- To je sada kolona, momci, je li! Ko-lo-na! Tako smo i prije išli. A sada ćemo razvijati! Onako isto kao i prije! Ali sada kako treba! Ti ne misli ništa, mater ti, nego samo slušaj što ti se zapovijeda! Drugo ništa! Korak! Glavu gore! Pazi!

- Raz-vi-ja-ti!

- Repić! Repić! Je li? Nas se to ništa ne tiče? Mi idemo dalje, usplahirio se gospodin poručnik Kukolj, posumnjavši na čas u

Repićev autoritet. Jer i prije su išli dalje, pa ipak nije bilo dobro. "Nikada ne znaš što je dobro po tom prokletom Vježbovniku."

- Naravna stvar! Mi idemo dalje, odgovara Repić samosvijesno, i očito mu laska da može pred cijelim vodom briljirati kao jedinstveni specijalist u razvijanju. Repić, živi leksikon četne mudrosti, posprdno se okrenuo i gleda smiješeći se superiorno na starčića Schwarza koji sav uzrujan maše sabljom pred drugim vodom i sav nabijen ambicioznom pažnjom slaboumnih ljudi zapovijeda onaj svoj famozni dvored desno. Lice mu se sve izobličilo u glupavu degeneriranu grimasu što izgriza maske živčano posve podrovanih ljudi. Dvored je Schwarz zapovjedio dobro i dvored je uspio, te je čitav vod udario desno pod pravim kutom.

Kadet Bubnjić i narednik Slepčević izveli su svoje vodove lijevo i opet ih okrenuli u frontu, te satnik, očito zadovoljan kretnjom, već kasa na Mici pred prvim vodom i maše svojom jahaćom palicom i glasom gotovo vrhunaravnim zaustavlja prvi vod:

- Prvi vode, stoj!

- Vode, stoj, zagrmio je Schwarz na vrijeme, kao da je on čovjek osobito rezolutan i borben, tako mu je oštro odjeknuo glas. Kadet i narednik priključili su lijevo u jednu vrstu i sabljom sabijaju one dijelove satnijskih vodova što su se malo ispupčili istrčavši i tako nakrivili jedinstvenu satnijsku liniju.

- No vidite, viče satnik kao udobrovoljen. - To vam je sva ta mudrost! Jasna je i jednostavna kao ćuška. Samo treba da se radi sa srcem! Kada se sa srcem radi, onda je sve dobro! - "Ništa to što satnijska linija nije baš izravnana", satnik ispravlja svoju satniju otkasavši na desno krilo, gdje žmirka i mjeri ravninu satnijske fronte na palicu, pa vidi da se fronta baš ne pokriva s palicom nego da je cijelo lijevo krilo istrčalo, i sve to savršeno nije.

"Ništa to ne smeta! Princip je da vodovi budu izravnani sami u sebi! Da! To je princip! A to što je satnijska linija isprekidana, to nije baš

od tako strašno velike važnosti! Svaki vod je za sebe cjelina, i vod mora da je u sebi jedinstven! Onda i satnija stoji kao modelirana! Vodovi su elementi!"

- Desno se rav-naj!

Ne može gospodin satnik ipak da savlada u sebi svoju cjepidlačku sitničavost cizeljera. Sve ga nešto bocka da izravna satniju. Pa kako i ne bi, a da je ne izravna! On, koji ne može ni pahuljice da trpi na rukavu, nego je odmah kvrcne noktom pa poslije toga još i pogrebe sukno i oduhne s njega dva-tri puta i posljednji trak perca, pa onda tek dere kefom, kako bi on mogao da proguta jednu čitavu satniju koja ne stoji precizno izjednačena u razvitoj liniji, a putuje na ratište, i to pod njegovom komandom.

Satnija se sada ravna desno. Svi su kralješci i atlasi u domobranskim hrptenicama zaškripali, i ljudi su iskrenuli svoje zagorske "glavurde desno", desno do nemogućnosti te se sve izravnavaju sitnim koracima, tapkajući naprijed i natrag, naprijed i natrag, tako dugo dok se cijela fronta ne izgladi u jednoj jedinoj liniji, ravnoj kao niz pločica od domina na kartaškom stolu u krčmi.

- Drugi vod! Sredina, natrag, viče gospodin satnik i maše palicom i ravna satniju. - Treći vod! Lijevo krilo, unutra! Sav je treći vod zafrknut kao kifla! Nismo mi valjda peki? Mi smo domobrani! Sve nabojnjače, svi vitlači, sve pete, sve to mora biti u jednoj jedinoj crti! Još malo unutra! Prvi vod, lijevo krilo! Ta-a-a-ko! Druga vrsta, samo pokri, i odmak! Onda je sve u redu! Odmak!

- Po-zor!

Glave se domobranske opet trgle uspravno kao što su i bile, te su oko laloka domobranskih iskočili mišičavi tvrdi jastučci, jer ljudi stišću zubalo, pa se meso laloka nadima nabubrilo i kao natečeno. Pozor je tih i tvrd, i satnija sada stoji u razvitoj pruzi ukočena u dvije vrste, pravilno razmaknute na metar i dvadeset centimetara, u dva poteza, povučena ravnalom.

- Glave gore! Prsa van! Trbuh unutra!

Pravi domobran još i dah pritegne, kad je pozor, te osjeća cijelu svoju utrobu napeto discipliniranu. I crijeva i bubrezi i pluća i zubi, pa dapače i dlačice u nosu, sve to osjeća u domobranu da je sada pozor. Pravi domobran sada u pozoru ne stoji na petama, nego se nagnuo naprijed u kosinu, pa sve potitrava na mišićju prednjih prstiju što se lijepe u bakandžama. Pravi domobran niti trepavkom ne trene i stoji ukočen, kao mrtvačka straža što se ukočila nad Kristovim grobom na veliki petak po podne.

- Što stojiš kao baba? Što si se raskrečio? Nagni se naprijed, lopove lijeni! Još bolje! Nategni taj svoj remen! Jesi li ti financ? Što ga vraga žališ? Nategni ga samo, mater mu kožnatu! Financu visi puška, a ne domobranu! Pritisni laktom taj prokleti svoj kundak da sve puca! Nije tvoj! Što te briga? Samo pritisni, mater ti! Stoj kao čovjek, a ne kao balerina!

Tako deklamira gospodin satnik, kada je sveta tišina u pozoru, te se njegov glas dobro čuje u praznini. Jedan jedini čovjek na cijelom vježbalištu govori, pa izgleda kao da se glas širi po cijeloj ledini, i da ga i one barijere polomljene i dudovi goli i vrbe crne čuju, pa su se i one ukočile u pozoru u februarskoj magli, i sve šuti u domobranskoj magiji sivog februarskog dana kada se čuje iz magle glas gavrana, tog vjernog pratioca svih vježbališta i groblja, ratišta i leševa.

- Odmor!

- Sada se usekni, svinjo! Što šmrčeš kad je pozor? Prasac ti prokleti šmrkavi! Jesmo li mi dječje sirotište i pučka kuhinja? Sklonište balavaca?

- Po-zor!

Zaprašile su opet pete, pa se isprsili ljudi. Nisu domobrani bolesni nervčiki, niti su domobrani kavanski ljudi, dekadenti lirski. Orali su domobrani zemlju cijeli jedan život i borili se s olujom i snijegom i tučom i zimom i suncem. Krčili su domobrani šume i sadili

vinograde po omari i žegi, oluji i vjetru i magli, te su okorjeli, oprženi i tvrdi. Ne smeta domobrane u njihovom dubokom miru gospodin satnik što kao komarac zvrnda oko satnije na Mici. Još je satnija mirna, potpuno mirna i uzvišena. Gdjegdje možda javlja se po koja misao u kome mozgu, ali i to posve spontano, da se već u slijedeći hip ishlapi kao mlačna voda, i iza nje ne ostane ništa. Kakva mala, posve malena mrljica što u mozgu još nikako ne dolazi kao faktor opozicije. Više poluidiotsko priželjkivanje sitnih radosti.

"Već bi bogme vreme bilo da se ide doma. Kaj, je li došel telegram, ali ni? Da se vidi! Da se zna! Da li kod satnije kuhaju noklice ili gulaš? I kaj je? Već je dost! Barem je za danas dost! Kad nijedna hodna ne vježba, samo baš mi moramo! A valda još niš ni došlo, jer da je došlo, već bi gospon vodnik Kon bili poslali ordonanca iz pisarne! Onda bi već popodne išli! Onda bi pili "pivu"! Onda bi sad odmah išli doma! I rum bi fasovali! I cvibak! I šlivovicu bi gucnuli u kantini!"

- Po-zor!

Prekinule su se sve kombinacije, kao pod giljotinom. Praznina. Čisti vakuum. Daleki zvižduk lokomotive.

- Pravac crveni dimnjak! Satnijo, stu-paj!

Teška je to stvar kad jedna bojna satnija stupa u razvitoj pruzi. Frontalna duljina satnije u razvitoj pruzi iznosi stotinu koračaja po prilici. Uzdržati uravnanu vezu, pravilne razmake i točnu direktivu na tako lošem, poplavljenom terenu jedva da bi mogla elitna i rutinirana momčad pravih majstorskih ekipa, sastavljenih od profesionala. Tu nastupaju toliki naoko neznatni momenti koje civilni mozak ne bi ni primijetio, a koji su ipak svi za gibanje satnije u frontalnoj razvitoj liniji od neizrecive važnosti. Tako, na primjer, inteligencija samog ljudskog materijala, njegov smisao za simetriju, njegove soldačke ambicije, dispozicija momčadi, vrsnoća podoficira, kvaliteta terena, vrijeme, sve te naoko neznatne sitnice od velikog su značenja. Sve one uplivišu na konačan rezultat skladnog gibanja

ogromne vandejske mase koju Habsburg od Jelačića upotrebljava za pobjedu svog španjolskog mraka. Što to znači kad se veli da stupa jedna potpuna bojna satnija u razvitoj pruzi, to može sebi da predstavi samo onaj mozak koji detaljno poznaje četni život i koji znade koliko se silno mnogo energije i truda uložilo i dnevno ulaže u svaki korak koji izbace ovakve mesnate gomile discipliniranih carskih i kraljevskih ugarskih armada. Sve te sitnice dakle, koje u cjelini sačinjavaju sve ono što se zove "život koji pulzira žilama četa", kako tu kretensku stvar nazivaju debeli inspicirajući hemoroidni generali, kad okruženi svojom generalskom svitom dijele legendarne i osobito mudre savjete, sav taj Život, dakle, "koji pulzira žilama četa" zapravo je žalosna agonija carstva.

Tako se naša Trinaesta hodna satnija dakle zaputila u razvitoj liniji pravcem na crveni dimnjak ružne neke fabrike što već dugo ništa ne radi jer je rat, a u ratu se kuće pale, a cigle se ne peku. Stvar je bila takva da su ljudi bili zlovoljni već sami po sebi, jer su ih izveli danas, na takav dan, u magle. "Takav dan kada se depeša čeka, ili takav dan kad se na ratište kreće, to nije običan dan. Čemu dakle takvim suvišnim ludorijama kvariti svečanost koju smo mogli da provedemo lijepo doma na strožama?"

Zatim vrijeme! Da je još barem lijepo vrijeme!

Ali su mlake i lokve pune sniježnice sive i blatne, pa je cijela tratina natopljena vodom, tek tu i tamo proviruje po koji lanjski krtičnjak, još napola bijel od zamrznuta snijega. Sve je to močvarno tlo, pa ljudi propadaju do gležnja u vodu, a u one polupapirnate cipele koje su samo naoko cipele, a zapravo su kožnati humbug "madžarskih prevaranata", u te takozvane cipele počela je da probija vlaga. Penje se vlaga polagano, penje kroz obojke i platno, te već gdjekoja noga osjeća njen ledeni i antipatični cjelov na stopalu i na peti. Znojni i prljavi, kako su ljudi još bili od nedavne trke, dabome da se nisu dobrovoljno pokorili ovako kompliciranoj "ščetanoj kretnji" koju

momčad već u principu ne voli, jer taj ratnički elemenat instinktivno mrzi barokni carré.

Satnija je još u prvom zamahu pošla, ali je onda počela da se valja nemarno i nehajno. Topot se polagano, polagano gubio, a onaj čuveni "jedan-dva" potčasnički grmio je još tu i tamo, ali je onda bivao sve tiši i tiši te je konačno zanijemio. Ljudi su počeli da gube vezu i da glavinjaju, a eto onoga nesretnika iz druge vrste drugoga voda gdje je zalutao u treći, te se tamo vrze kao puran. Netko u prvom vodu hoće da zaobiđe vodu, pa gura svoje drugove postrance, netko je u drugom vodu skočio preko mlake i pokvario ritam. Počeli su ljudi da se osvrću na tren, a kada ljudi pretpostavljaju svoj lični interes cjelini, onda dabome to ugrožava samu ideju jedinstvenoga gibanja. Sredine su zaostale, krila istrčala, vrste se preplele, a tu i tamo spotaknuo se po koji domobran i ljosnuo zapljusnuvši blatnom vodom te tako pobrkao sklop i red satnijski.

Imade momenata kod jahanja kad se osjeća kako se ravnoteža polagano gubi. Kako os jahača iz vertikale nečujno i neprimjetljivo klizi u kosinu, i kako nevidljivi elemenat priteže čovjeka k sramotnom padu.

Takav osjećaj počeo je da hvata dušu gospodina satnika. On je stao osjećati da mu dominanta nad satnijom klizi iz vertikale, i da bi se moglo dogoditi da bubne posve i da se osramoti. Jer kao što je sramota dobrom jedrenjaku da ga prebaci vjetar, i jahaču da se sroza s konja, još je veća sramota za komandanta iskusnog ako izgubi vlast nad svojom četom. Ugrožena vlast dakle treba da se za vremena učvrsti. Politička vlast po metodama carskim i kraljevskim i kraljevskim ugarskim učvršćuje se žandarima i vješalima, prijekim sudovima, pokretnim sudovima, opsadnim stanjima, taocima, nasiljem, kundačenjem, paležom, silovanjima i pljačkom, a soldačka batinom i kletvom, špangama i metkom.

Istina je živa da gospodin satnik nije nikada sistematski batinao svoje ljude. Da! U velikom bijesu dogodilo se već i to da je katkad ćušio koju "marvu" da ju je krv oblila. I nogom je znao da udari čovjeka u koljeno da sve poplavi. Po kestenovima je satnijskim znao da povješa kakve lopove, osobito Cigane. Ali ne bi se moglo reći da je baš sustavno tukao ljude, kao što to mnogi i mnogi njegovi drugovi sistematski čine. Otkuda, kako i zašto, ali gospodin satnik smatrao se velikim demokratom i naprednim oficirom, čovjekom savršeno odgojenim i neobično kulturnim. On je često znao da brblja prazne fraze o tome kako je zapravo kasarna škola, i kako moderna kasarna ne smije da pozna psovke niti kletve kao ni crna, popovska akademija. Ali to su bile samo fraze! Uistinu bilo je sve to smušeno i besmisleno i glupo i mnogim tiranskim ispadima bolesnoga temperamenta uprljano fraziranje.

Gleda, dakle, gospodin satnik svoju satniju kako se gubi u neredu i kako se njezina razvita linija raspuzla u blatu kao pogažena glista, i u njemu je počelo da kipi. Osjetio je kako se stvar nagiba, i kako satniji nestaje direktive, pa treba dakle opet nekoliko udaraca pod rebra ta životinja prokleta, da se gamad indolentna osvijesti i dođe k sebi. "Svinje i čuješi!"

- Satnijo, stoj! izderao se gospodin satnik na gotovo rastepenu gomilu satnijsku i počeo je da objavljuje satniji na Mici i da viče ogorčeno: - Na, vi cucki zagorski! Na! Also, pogledajte se! Samo se pogledajte! Je li to satnija? Krdo svinja ide tako, a ne satnija! Gdje je samo to prokleto lijevo krilo? Kamo se odšetalo to prokleto lijevo krilo? Svinje, ter svinje!

Tako jadikuje gospodin satnik i luta na Mici po velikoj rupi u sredini satnije koja je pukla duga možda i deset metara. Lijevo se krilo satnijsko istrglo i samovoljno obišlo veliku lokvu snježnice i tako polomilo satnijsku vezu, samo da ne smoči svoje papke.

- Tko je tamo na lijevom krilu? Ha? Tko je ono, je li? Onaj potčasnik koji vodi lijevo krilo danas na prijavak. Dat ću ja tebi mater tvoju

lijenu! Čekaj, čekaj samo!

- No! Što je to? Zar ja uzalud govorim? Jesam li ja vaš gratulant, pa vam deklamiram, vi, svinje zagorske? Priklopi, boga ti zagorskog, de-e-sno, jer ako ne ćeš, bogami, izvaljat ću te po vodi kao palačinku! Jesi li čuo, svinja? Priklopi! Priklopi desno!

- No što je? Zar ne ćeš da priklopiš desno? zapiskutao je gospodin satnik nagnavši Micu na to revolucionarno lijevo krilo satnije što se samovoljno uklonilo poplavi, i to još potpuno protupropisno i, zapravo, ako se uzme, bezobrazno!

Mica je divlje zapjenila vodu, a kada su ljudi uvidjeli da nema druge, nekako su se nećkajući počeli da povlače desno, zagazivši u vodu sve do zgloba: "Kaj se more, gda vrana posrče mozak bolvanu!"

- Priklopi! Priklopi! Ta gibajte se, šarže, mater vam lijenu! Derite se, derite se, derite se, lopovi vi lijeni!

Gurnule su šarže ljude laktom pod rebra, i uzvikao se uglavnom tu i tamo po koji glas. Ali je sve to išlo tako nehajno, tako umorno, tako tromo, kao da se satniji baš nikako ne će. Satnijska opozicija još se nije javila, ali to su već bili svakako simptomi zlovolje. Već je i šaržama bilo svega preko glave.

- Po-zor! Stupati, pravac crkvica na brdu! Satnijo, stupaj!

Satnija se opet ganula i udarila na bijelu kapelicu svetoga Duha što stoji na brdu povrh kasarna. Ali nered je već jedanput došao do tako konkretne forme, da je bilo otprilike jasno da se reformama ne može na ovoj strukturi više mnogo izmijeniti. Gospodin satnik nije bio radikal po odgoju nego reformist. On je držao da bi se galamom još ipak mogla da spasi situacija. Zato je opet počeo da melje, da parlamentarizira, da djeluje argumentima.

- Mater vam božju bistričku! Mrcine vi lopovske! Svinje svinjske! - Tako reformira gospodin satnik svoju prokletu lazaronsku bandu da bi gospodu urazumio da se radi o biti ili ne biti.

- Satjerat ću vas u vodu do koljena! Tati vi Kristuševi, dakle tako vi meni, je li? Meni, koji dan i noć razbijam glavu, samo da vama bude bolje i ljepše! I daske za kruh sam vam dao sabiti po vašim psetarnicama, iz svoga rođenog džepa! I brijete se kod mene za groš! Kao gospoda! I kakva vam je samo kuhinja? A vi meni ovako? Mater vam vašu zagorsku, prasci, vi svinje svinjske, čekajte, vi! Samo čekajte! Bagaža bezobrazna!

- Odstup! Potčasnici k meni!

"Šta ću, vraga, da vičem na sve", mislio je gospodin satnik. "Bolje je da govorim direktno potčasnicima. Kod njih ipak nije sve to bob o zid. Potčasnici imaju čin, potčasnici su školovani domobrani, potčasnici su ljudi, potčasnici su elita."

Čin naime, pa bio on ma kako niske kvalitete, on je u soldačiji ipak aristokratska životna oznaka, to je feudalni pojam po kome se ljudi dijele u više i niže ljude, podljude i naddomobrane. Pa tako i čin razvodnički ipak je neka vrsta plemstva domobranskog. Razvodnik zapravo i nije potčasnik nego tek samo eventualni kandidat za korporaliju, i tako jadni čin razvodnički, čak i on opravdava da se s razvodnikom govori o nekim odgojnim, edukativnim i četnodidaktičkim problemima za koje prosti domobran ne pokazuje ni trunka razumijevanja, ni smisla. A ona razvodnička zvijezda, ma da je tužno samo jedna pod vratom i samo od prostoga kaučuka, za krajcar komad, ali je ono ipak zvijezda! Mater joj i zvijezdi!

Momčad se rastepla i odahnula zlovoljno, izmučena i mokra, a potčasnici se zaputili do gospodina satnika. Gospodin satnik bio je tako kivan da mu je srce od uzbuđenja lupalo u grlu, i on dugo vremena nije mogao da dođe do riječi nego se sve zahlikivao kao da je sipljiv od prirode.

- Vi ste propast satnije, a ne satnijski stupovi, mater vam vašu! Potčasnici! Sramite se! Sto puta ste gori od posljednjega momka, svinje lijene u vrsti! On nije kriv što je svinja! On je takav, njega je mati rodila svinjom domobranskom, i on je svinja! Ali vi ne smijete

da budete takve svinje! Gdje je u prostom momku osjećaj dužnosti? Nema ga! On nema osjećaja dužnosti! Zaludu! On je marva! Ali vi niste marva! Vi nosite zvijezde pod vratom, mater vam zvjezdanu! Osjećaj dužnosti može samo onaj da pojmi u cijeloj dubljini njegovoj koji zvijezdu pod vratom nosi. Je li to bio razviti hod jedne pristojne satnije!? Je li to bila hodna satnija? Moja rođena hodna satnija koju ja sam vodim na ratište? Skupite se, potčasnici! Upozoravam vas! Skupite se! To Domovina traži od vas da se skupite! Potčasnici, Domovina! Zar to nije sramota da vi ovako vodite satniju? Zar vi ne znate što znači razviti hod jedne satnije? Zar vi ne znate što je to cilj? Kako treba da se ide na cilj? Zar vama nisu toliko puta rastumačili što je to međucilj? Zar vama sve to nije jasno, potčasnici? Ja ću propasti, eto, propasti, ali ja ću doći na cilj, ako mi se zapovjedi! Pro-pa-sti, ali zapovijed ću ispuniti! A zar vi ne znate, potčasnici, što je zapovijed? Što? Što je zapovijed?

Tišina.

- No! Neka laje već netko što je zapovijed?

Tišina.

- Tako! Lijepa stvar! Potčasnici, pa ne znaju što je zapovijed! Sramota! Ako Pajtaka pozovem, i Pajtak će mi znati reći što je zapovijed. Osramotit će vas Pajtak!

- Pajtak! Pajtak! Pajtak!

I zaviknuo je gospodin satnik spram satnije i pozvao Pajtaka.

Pajtak je domobran, satnijska bluna i satnijski pajaco. Nema živoga čovjeka u satniji koji Pajtaka već nije udario nogom ili šakom ili na njega barem pljunuo. Pajtaka tuku za šalu do krvi po noći i po danu. I kad je odmor na vježbalištu, i kad je menaža. Znadu ga svući do gola, pa ga po zimi istjeraju na hodnik, i onda cijela satnija divljački regeće kada se Pajtak na hodniku od zime trese sav modar i dršćući. Taj je domobran Pajtak satnijski kreten i degenerirano neko bolesno dijete koje je zapelo u vojsci, pa nikako ne može da se spasi. Pajtak je

tako glup da ne zna doslovno niti to što je lijevo, što je desno. Krastav je sav od rana i od batina izgreben. Slina mu curi iz usta, a iz ušiju gnoj. Sa liječničkog pregleda vraćaju ga uvijek natrag, motivirajući da je Pajtak besprijekorno zdravi domobran koji će moći sasvim lijepo i pristojno da umre negdje u grabi za Kraljevinu. Nijedna hodna formacija nije htjela da ga primi, bacali su ga kao nogometnu loptu amo-tamo, dok ga gospodin satnik, na začuđenje čitavog personala, nije sam vlastoručno uvrstio u svoju hodnu satniju. Bila je u onaj mah u gospodinu satniku sinula zvjerska i podmukla misao ne bi li se tog kretena dalo gdjegod osobito dobro upotrijebiti. Pajtak je glup, pa će bez oklijevanja u propast! A takvi ljudi nisu nikada na odmet kod jedne čete čiji komandant imade tako visoke ideale kao što je kronenorden koji treba da imponira milostivoj gospođi Loeblovoj, i to još na dolami, i to u cercleu u operi na Karmeni ili Mignoni ili Travijati, svejedno!

Pajtaka je silno zbunilo to što su mu potčasnici domahivali rukom da se požuri i potrči, i dotrčao je nespretno i teturavo, te čak i pao dva-tri puta putem od uzbuđenja.

Stoji. Blesavo zuri u potčasnike, ršće i misli da će ga opet tući.

- No! Pajtak! Reci! Da li ti znadeš što je to zapovijed, zapitao ga gospodin satnik, sagnuvši se znatiželjno s konja. - Pajtak!

Pajtak se krevelji i, razjapivši usne sve do ušiju, ogledava se visoko po maglama i slina mu se cijedi i curi po kabanici.

- No! Čuješ li? Pajtak! Pazi amo! Pazi dobro! Ako mi veliš što je to zapovijed, dobiš zekser! Pazi, Pajtak! Zekser!

- He, he, he, smije se Pajtak zekseru. - Zekser, zekser, zekser, ponavlja majmunski i smije se, jer mu je pomisao na zekser draga.

- No da! Eto! Zekser dobiš, segnuo je gospodin satnik u novčarku pa drži nikal sa dva prsta. - Eto! Vidiš li? Samo moraš da kažeš što je to zapovijed, i dobiš zekser.

- He, he! Pokorno prosim, to je zekser! smije se Pajtak, kada mu se pričinilo da ga ipak ne će tući, nego da se ljudski razgovaraju s njime. I odmah je posegnuo rukom da pogrebe kraste za uhom što svrbe nemilo, pa se životinjski počešao lijevom nogom po desnoj.

- Iš, svinjo! Niti u pozoru ne znaš da stojiš! Mrcina! Ni to ne znaš što je zapovijed! Sto puta ti mater tvoju bedastu koja te je rodila! Marš! Da te ne zgazim, podbo je gospodin satnik Micu na Pajtaka, a on se sav životinjski skupio, pa, strugnuvši u brzom skoku kao prestrašeni zec, udario u trku spram satnije, a potčasnici udarili u gromki smijeh.

Taj smijeh potčasnika, ma da je bio spontano iskren, ipak je povrijedio gospodina satnika u žilicu. On ga je osjetio kao porazni udarac i divlje se izderao na taj glupi i majmunski smijeh.

- Što se, vraga, kesite, vi mulci! Kao da ste vi bolji od Pajtaka? Žalosno je to, žalosno! Potčasnici! Plakati biste mogli, da, da, tako je to žalosno! Dobro je! On je Pajtak, on ne zna, zato je Pajtak! On se rodio takav Pajtak da ne zna. Ali vi niste Pajtaki, sto vam bogova! Ili, jeste li i vi možda Pajtaki? A zašto ste onda bili školarci? Zašto onda nosite te svoje proklete medalje i zvijezde pod vratom? Zvijezde! Potčasnici! Zvijezde! Ja vam velim, potčasnici, skupite se! Jer kad Ja nešto hoću, onda to mora biti tako kako Ja hoću! To mora biti, i tu nema boga živoga! Ja hoću razvijenu liniju, i ona mora biti, pa makar svi vi krepali prije! I ona će biti! Oho! Jeste li me razumjeli? Mora! No! Što blejite kao pomuzene krave? Jeste li me razumjeli ili niste, da znadem na čemu sam!

Potčasnici su osjetili da gospodin satnik ovaj put ne deklamira samo. On je već bijesan. Grobna šutnja.

- A što, vraga, zijate u mene kao polupani stolci? Jeste li razumjeli ili niste? Lajte!

Taj je demokratski ton iz naroda, skupljenoga pred gospodinom satnikom, konačno ipak istisnuo neke glasove, i čuo se tu i tamo glas

naroda tih i prigušen: - Jesmo, jesmo, gospodin satnik!

- No, onda! Odstup!

Jedva što su se potčasnici pokunjeni povratili do satnije, već je gospodin satnik otkasao dalje dvadeset koračaja i više.

- Hodna satnija! Pravac kuća kod mosta! Zbor! Trkom!

"Što se sada tu može, na takvu zapovijed? Ako ne trčiš onda te tuku do krvi. Ideš na prijavak, dobiješ špange, objese te na kesten, natrpaju ti telećak opekom, psuju te, zatvaraju te, po danu vježbaš, a po noći spavaš u ledenom podrumu na tri gole i tvrde daske. A ako pak trčiš, onda se oznojiš, srce ti bije, jedva dišeš, i noge ti klecaju, umoran si i bolan. Zlo ovako! Zlo onako! Onda je ovo posljednje ipak manje zlo! Dakle, trčimo!" Tako filozofira praktično satnija i trči. I bolje je još da dotrči na vrijeme, pa da se sve što prije svrši. Trči satnija dosta brzo i sprema se na pošteni kompromis. Zatrčala se satnija i razvila kako-tako. Slupali se ljudi u četvorinu i dosta se brzo gibaju i stvar je potpuno neuspjela. Gospodin satnik bijesan je i baš ne će kompromis!

- Odstup! Marš, trkom natrag gdje ste bili! Naučit ću ja vas reda!

Ljudi su i na to naučeni. Poznati su njima i takvi grifovi. Trčali su oni već oko razne gospode vodnika i narednika u krugu do nesvjestice. Trgli se, dakle, i trče natrag gdje su bili. Trčali su oni preko balkanskog reljefa vjekovima, i od Lombardije do Danske su trčali, i od Lavova do Krakova, pak što? Ali sada markiraju. Sada ne trče po propisu devedeset i osme točke Vježbovnika koja veli da je broj koraka u minuti trka sto šezdeset, a duljina da je svakome koraku devedeset centimetara, nego sada trče domobranskim švindlerskim trkom, naročito preudešenim za takve izvanredne događaje. Trideset pet koraka na minutu u dužini od pedeset centimetara. Stari trening! Oni sada trče i poskakuju kao španjolske mule na kojima sva oprema kao demonstrativno zveči, a zapravo tapkaju posve sitnim koracima, ne bi li tako ipak uštedjeli snagu.

Vidi gospodin satnik prevaru, da ga na svakom koraku varaju barem za punih dvadeset i pet do trideset centimetara, ali ne će da vidi. "Vrag ih odnio! Smanjili su na trideset svinje!"

- Hodna satnija!

Satnija, koja je u trčećoj rulji već dosta daleko odmakla, zaustavila se u magli i okrenula licem spram gospodina satnika, ukočena u pozoru, a s nje se puše oblaci pare. Dime se ljudi kao psi.

- Pravac kuća kod mosta! Zbor! Trkom!

Opet pojurili ljudi, pa se svrstavaju u četri voda i guraju i mrmore, a potčasnici urlaju i buče srditi i nervozni. Gospodin satnik popravlja remenje na sedlu i zamata razne svitke i krugove i sapinje spone na kamašama, te misli kako su to životinje, te proklete svinje satnijske, a ne ljudi!

"Kakvi bi to ljudi bili", okrenuo je on Micu i pilji u satniju što nastupa tik iza njega s velikom grajom. Zuri gospodin satnik u rulju vodenooko i razbijeno i misli: "To nisu ljudi! To su životinje! Baš prave pravcate životinje! Eto četrdeset i trojica se javila danas u bolesnike. Njegova hodna satnija ima danas, na takav slavni dan kad treba da se krene, četrdeset i tri maroda! Sramota!

- Slepčević! Slepčević!

- Molim pokorno, gospodin satnik!

- Koliko je tih životinja danas išlo na liječničku pregledbu?

- Četrdeset i osam, gospodine satniče, pokorno javljam, odjekuje glas službovodećeg narednika Slepčevića, iza satnijske gomile u četvrtom vodu.

- Koliko? lecnuo se gospodin satnik formalno prestrašen.

- Četrdeset i osam, gospodine satniče!

- Nečuveno! Četrdeset i osam! A ja sam mislio četrdeset i tri! Svejedno! I četrdeset i tri bilo bi nečuveno!

"Pa jesu li to ljudi? To su živine! Ali ništa to! Vratit će se ti prokleti simulanti i švindleri još pod njegovu šaku! Dat će on njima! Još danas će ih sve smrviti! Sve će ih povješati po kestenovima satnijskog dvorišta. Neka vise do nesvijesti! I ne će ih odvezati kad im pozli! Ne će popustiti! Neka ih polijevaju kantama, ali dovisit će do kraja! Pokazat će on tim simulantima!"

- Svi će oni koji se vrate danas na prijavak! Slepčević! Jeste li čuli?

- Razumijem, gospodine satniče, već sam odredio topogledno!

Satnija se još nije umirila, i još se vrzu ljudi, a posljednji glupani tek su sada, u posljednji čas, opazili svoje mjesto, pa trče da se uguraju u tor ščetani.

- Gadovi, mir! Ne miči se! Tamo se opet netko miče! Što se migoljiš, vraga? Ja ću te sasjeći, lopove ti musavi, natjerao je gospodin satnik Micu na drugi vod i u bijesu mu raspršio cijelo drugo krilo i zamalo nije oborio svoju žrtvu, jadnog nekog starkelju bradatog koji je popravljao duhan u svojoj krušnoj torbi. Starkelja bi bio zacijelo pao da se nije instinktivno prihvatio za uzde kobile i tako ih povukao, da se Mica prepala, skočila koso unatrag u prvi vod, te mu razjurila cijelu desnu polovicu. Skoknuli su ljudi širom da se maknu uplašenoj kobili što se baca s prednjih nogu na stražnje i lomata nemilo kopitima lijevo i desno.

- Šta se, vraga, konja bojite? Valjda niste od marcipana, ljuti se gospodin satnik i s mukom zauzdava Micu koja se sva pjeni od sitosti i voljke obijesti i žvače obijesno željezne lance što su joj sapeli čeljust, te pokazuje svoje ogromne zubetine, a slina joj visi u nitima niz gubicu kao bijela paučina. Mica ne priznaje nikakvog Vježbovnika, pa kad njoj udare njene muhe, onda se ona baš nasred satnije razigra, i svoj ples obično završava neugodnim i vonjavim finalom, pa zarzne dva-tri puta i onda se smiri. To je njen konjski privilegij. Ona je po protokolu eksteritorijalna. A gospodina satnika to grozno bjesni kad se "njegovi ljudi" boje "njegovog konja", jer konj i momčad, sve je to "njegovo". To je njegov nervozni i zli običaj da se

zaletava u sredinu čete na krivca. Imao je nekoć i taj običaj da izvuče sablju, pa dotičnog krivca ploštimice izlema. Nasrnuo je tako jednom na nekog jednogodišnjeg "dobrovoljca", pa ga je čestito izbio, a nije znao da je to "dobrovoljac", te mu razbio glavu. Stvar je onda imala da se razvije do skandala, ali je gospodin satnik nekako uspio da stvar retušira zgodnom gestom. Poklonio je "dobrovoljcu" svoj skupi Zeiss za tri stotine kruna, a ovaj je tako podmićen odustao od tužbe. Gospodin satnik ne izvlači sablje na "svoje ljude". Ali zaletavanja u satniju s konjem ne može da se oduči nikako, i uvijek ga onda iznova hvata bijes. Gleda on nered satnijski i viče:

- Kukavice! Kukavice! U smrt se spremate, a mog vlastitog konja se bojite! Mater vam vašu kukavnu! Naučit ću ja vas već pameti!

I miri i tucka po debelom vratu Micu, zauzdava je i misli, "kakav je sve to loš materijal, ta prokleta "njegova" hodna satnija!".

"Još do pete, do šeste, do devete. No još i do desete išlo je kako-tako, ali onda odjednom prestalo je kao odrezano. Ono su još bili ljudi! Ono je još bila kasarna! Ali ovo danas, ovo je sve špital. Sve sami maroderi, simulanti, blune, Pajtaki, sušičavci i kukavice, koji se još i jedne pišljive kobile boje. Još tako dobre kobile i mirne kao što je Mica. I nikako, nikako ne može čovjek da ih skupi i svlada. Uzalud im trubi i dan i noć, glupi su i tvrdi kao kamen. Boga mi moga, ako ovo kamenje i ove cigle na vježbalištu ne bi već znale da se prije svrstaju u satniju nego ovi kramari i kuburanti. Švindleri! Simulanti! Svinje!"

"Predobar sam ja njima, eto, odatle je to! Odatle je to! Predobar! O, mnogo, mnogo predobar! Ja sam demokrat, ja sam fin, ja sam pravi oficir! Ja sam im tako sklon kao otac rođeni! Kako ja samo radim za njih! I menažu im kušam njihovu svaki dan, je li dobra! I brijačnicu sam im otvorio! Tako su divno svi ošišani! A ništa! Nema rezultata. Ne uviđaju ti ugljenari i kokošari prokleti zagorski da sam im ja dobar! Ne valja to ipak tako kako ja činim! Bolje su ipak Jurčićeve metode!"

(Jurčić, to je komandant druge doknadne satnije. To je kapetančina i krakeler, vanredan mačevalac, a kažu da je neodoljiv ženskar. Razbijač na glasu po cijeloj garnizoni. Taj Jurčić mlati svoje ljude kao parcove. Čovjek i domobran, to je za njega nespojiva formula. U njegovim vrijednostima domobran je jednak životinji koja nikako ne smije da preživi rat u interesu države.)

"Da, da! Bolje su ipak Jurčićeve metode. Ono je radikalno! On lijepo udari svinju po gubici bičem, da poteče krv, da mu pukne lubanja njegova kokošarska, mater mu tatsku zagorsku. A onda kad udreš, onda je kmet dobar. Onda te u ruku ljubi mater mu kmetsku! Ali ovako, riječima, kao ja, što to koristi? Ja sve bacam riječi na ovu gamad ušljivu, a riječi se moje tope kao i ovaj snijeg što se na blatu topi. Ne koristi to ništa! Predobar sam ja njima! Ne pojme oni kako sam im dobar! Trebalo bi da ih skupim! Da ih stegnem, te životinje smrdljive! Kako samo zaudaraju, kao skunksi! To su tvorovi, boga im smrdljivoga! Sama gnjila jaja! To su žohari i stjenice, kiselinom bi ih trebalo!"

- Što ste žderali, tvorovi vi ušljivi? hraknuo je gospodin satnik gadljivo da ispljune iz sebe smrad svoje rođene satnije.

Iz satnije se isparivao doista neki kiselkasti zadah koji je mnogo teži od običnoga zraka, te tone kao dušik i obavija noge četa. To je onaj takozvani slavni carski i kraljevski "miris kolona", plin koji prljave čete rađaju i koji za četama ostaje, kad su prošle, kao crni trak. I komis, koji domobrani jedu, pun je tog kiselkastog plina što se zavlači u odijela i u obuću i u tjelesa ljudska koja se, otkada služe Cara i Kralja ugarskog i hrvatskog, vrlo rijetko i gotovo nikada ne peru, jer se domobrani obično nemaju vremena prati, a i onda kada to čine, peru se iz istih šolja iz kojih jedu, a o tome da li se domobrani peru i kako, o tome ni Car austrijski ni Kralj ugarski nisu baš sebi razbijali glave stoljećima. A kada se domobrani kupaju na zapovijed u velikoj parnoj bataljonskoj kupelji, to je onda tako robijaški žalostan događaj da je i bolje da se o njemu ne priča u

okviru ove beletrističke kronike o kojoj su mnogi uvjereni da je svinjarija.

Tako dolazi gospodinu satniku da se izbljuje nad svojom rođenom satnijom i gadi mu se satnija kao kup zgaženih insekata niže vrste, i tog je trenutka čisti kondotjer.

"To su torci razulareni! Trebalo bi po njima tući čavlima zakucanom i načičkanom batinom! Buzdovanom turskim! Stegnuti bi ih trebalo da krvavu vodu puste! Stegnuti! Stegnuti!"

I sjetio se gospodin satnik nekog japanskog generala koga je upoznao na svojedobnom oficirskom kursu negdje u Madžarskoj. Drži taj general japanski počasnu smotru nad cijelom garnizonom, što su mu je predveli da pokažu Japancu svoje slavno madžarsko djelo. Defiliraju čete, defiliraju u neprekidnom nizu, i udara bubanj veliki, a mali Japanac gleda ravne linije satnija i odobrava glavom. Taj mali Japančić, golobradi starčić u kaki uniformi, s mnogim raznobojnim vrpcama evropskih visokih ordena, on se okrenuo spram oficirske svoje pratnje, pa im priča, za ono vrijeme, nečuvene stvari. Ne sjeća se više gospodin satnik gdje je to bilo, u velikom i nepreglednom kompleksu mugdenske bitke prelazio je taj mali japanski general preko neke rječice u žestokoj artiljerijskoj i infanterijskoj ruskoj vatri. Dok su se čete japanske prebacivale u pontonima, on je, da stegne "svoje ljude", ščetao na drugoj obali i vježbao ih puškohvate.

"Tako je! Treba ih stegnuti, živine", rekao je gospodin satnik sam sebi, kad je njegovom dušom prelijetao svijetli oblak uspomena na davnu madžarsku smotru i na dobar jedan i uspio mimohod kome je i pobjednički japanski general klimao glavom.

"Pravo je imao Japanac! Željeznom japanskom rukavicom treba stegnuti to prljavo meso! Onda ide! A ja sam mlitavi demokrat! Ja sam čovjek premekan, ja nisam Japanac. Uopće: japanski je sistem najbolji na svijetu. Mikado je Bog, a generali polubogovi. Tako je bilo i u Rimu. Nema discipline bez vjere, a vjere bez vojske". I došlo je

gospodinu satniku da postane Japanac i da okrutno stegne te svoje skunkse satnijske, neka još bolje smrde, mater im smrdljivu! "Ajde, da ih stegnem sa nekoliko puškohvata!"

- Pravac most! Satnijo, stu-paj!

Satnija je grunula naprijed, a jedva je odmakla desetak koračaja, već viče gospodin satnik okrutno, kao da je pravi i neumoljivi Japanac koji u mugdenskoj bitki zida visok toranj japanske državne veličine i budućnosti. Gospodin satnik zapovjedio je glasom smionim i jakim: "Na pre-vjes!"

Što je to "na prevjes"? To je obična, normalna kretnja kojom se puška skida s ramena u ruku. Ali kao što su sve tihe i normalne kretnje u tom baroknom sistemu simbolično poglupjele, tako su i od ovih prirodnih kretnja načinili neki pruski grenadirski obred koji se obavlja po posebnom reglemanskom ritualu, glupo, marijaterezijanski, ne tako kao što bi to učinio svaki obični i glupi civilni lovac, nego se puška skine u toliko propisanih trzaja i žestokih udaraca rukom da puška odjekne, a dlanovi zadrvene. To su grenadirski elementarni preostaci u današnjem Vježbovniku koji su ostali još iz onih vremena kada su se vojske stvarale za oko, za parade iz Sedmogodišnjeg rata. Ali unatoč tome što su glupi da je to svakom laiku odmah na prvi pogled jasno, oni su ipak sveti i nepovredivi i bitno pretežni. Na njih se gubi devedeset posto izobrazbenoga vremena, i oni su mjerilo da li jedna kraljevska ugarska četa vrijedi ili ne. O tim kraljevskim puškohvatima, kako se svi ti elementi skupnim imenom zovu, napisana je nepregledna evropska literatura koja je tako velika da bi pod sobom pokopala cijelu ovu jadnu satniju, kao grdna lavina što pokapa kutijicu žigica. Protiv takvih elemenata neznatna se zagorska satnija dabome ne može da bori, i ti su puškohvati neke nepovredive istine koje stoje kao činjenice spram kojih su panonski muži potpuno nemoćni.

Ta nenadana zapovijed puškohvata frapirala je i iznenadila dvije stotine kumeka koji su u ovaj čas očekivali bog te pitaj što sve, samo

ne "na prevjes"! Kumek, dakle, nije bio pripravan na kristalizirani dril, te se podredio zapovijedi kao nekoj nadljudskoj uputi i skinuo puške u štropotu raskidanom, nejedinstveno i neizjednačeno.

- Ha! Sto vam bogova! Je li to "na prevjes"?

- Satnijo-o-o-o! Stoj!

Satnija je stala i stoji mirno u blatu i snijegu, a sve je oko nje razrovano krtičnjacima i kopitima, sve je oko nje magla olovna, antipatična, paklena magla jednog samrtno tužnog proljeća, posljednjeg proljeća velikog Faraona, Kralja ugarskog i hrvatskog, Franje Josipa Prvog.

- K nozi!

Kundaci su nečujno klonuli iz desne ruke do tla i utonuli u glibu i mokroj travi.

- Na ra-me!

- Dakle, to je "na rame"? To je nekakva karikatura, a ne "na rame"! To vi mašete veslom, a ne puškom! Čekajte, dat ću ja vama veslo! Svinje vi lijene! Preveslat ću ja vas preko ovog blata! Prasci!

- Na pre-vjes!

Gospodin satnik sada zapovijeda dosta tiho. On vidi otpor, pa štedi racionalno svoju silu. On zapovijeda odsječno, u tri sloga, nagla, reska i oštra, a puške lete s ramena, ali ne odsječeno na trzaje kao na zapovijed, nego ležerno i spojeno u nekoj nehajnoj i lijenoj oblosti. U gospodinu satniku polagano se budi zmaj.

- To nije "na prevjes"! Tu ja ne vidim nikakav "na prevjes"! Gdje je tu "na prevjes"? To gradski smetlari ovako metlu skidaju sa ramena! Je li to metla? Lopovi vi lijeni!

- Na ra-me!

Imade momenata, kada se jasno osjeća da satnija oponira. To znade zauzeti izrazito demonstrativne oblike, ta satnijska opozicija. Ona se koji put znade oboriti na kojeg narednika ili potčasnika, koji je sebi

preduzeo da pokaže "svojim" mužekima da sada "On" ima vlast u ruci. Taj kontrast, koji je vječno između kumeka i vlasti, mužeki onda osjete plastično kada im njihovu kmetsku krv pije kmet sam, jer osjećaju iznijansirano svoju bijedu.

"Em kaj se taj osel tu špinči? Ima tri zvezde, a mi niš! A pod kožom je krvav baš kak i mi! Em je člövek kak i mi! Pa zakaj bi mi njemu? Mulec cugsfirerski!"

Takve superiorne predodžbe mužek o oficiru nema. Oficir nije za kumeka čovjek koji bi bio krvav pod kožom kao i on. "Oficir ima čiste bijele ruke, on je sapunom opran, i zlatne zube nosi i narukvice skupocjene i lak-cipele i ostruge. Oficir se u kočiji vozi, a oficirske ženke u svili šušte, i oficir je posve nešto drugo nego oni. Ali ovakav desetnik ili vodnik, taj je ravan njima. On dobiva mazdu kao i oni, i jede zelje satnijsko smrdljivo kao i oni, i spava na zemlji zajedno s njima na stroži ušljivoj, pa zašto da mu se pokoravaju?" To što se u njima rađa kao opozicija kad satnijom zapovijeda koji potčasnik, to je otpor seljaka seljaku, i taj otpor zauzima često prkosne forme. Ali otpor koji satnija rađa pod oficirskom rukom, to je otpor izmučene životinje koja osjeća jaram i bič, ali je boli, pa se lomi. To se onda dvije stotine satnijskih robova, povezanih jakim i teškim lancem, trza pod teretom koji su na njih navalili, i markira kao da vuče, a doista ne vuče.

Ne dolazi tu nikada ni do kakve katastrofe ni herojskog ispada! Da! Događa se i to! Ali vrlo rijetko i to obično kod rastrovanih i koleričnih pojedinaca. Događa se da takav jedan izmučeni čovjek istupi, kad je u njemu potpuno prekipjelo, istupi i baci sa sebe okove i lance i isprsi se, pa neka sada bude što ima da bude. Neka ga vode na prijavak, neka ga bace u špange, neka ga objese, svejedno je. Ali njemu je dosta! On ovako više ne može i ne će! Padaju pljuske, vade se revolveri, puca se, i često takvi sukobi svršavaju katastrofalno.

Ali satnija se u cjelini nikad ne upušta u ovakve eksperimente. Ona osjeća da je ideal, da bi ona mogla u jednom trenutku zbaciti sa sebe

kraljevski ugarski jaram, tako nedohvatan i nemoguć da se ona ne usuđuje na takve ispade. Ona nastoji kako bi se prilagodila. Ona se lijepo pritaji, pa čini psine potajno. Satnija nije karakter buntovnog sputanog individuuma, ona je pasivno rezistentna elementarna prasnaga, duboko nagonski svijesna da diše mnogo dublje od svih efemerida koje joj smetaju kao mušice kobili. Ona osjeća kako će jednoga dana mahnuti svojim repom. Satnija je elemenat koji može mnogo da podnosi. Satnija će solidarno da viče protiv menaže! I zbog toga, ako satnija dobije krišku hljeba manje nego koja druga satnija, ona će se dati fizilirati, za kruh! Pa kad narod ogladni, on će pobjesnjeti i polomiti mnogo veće i teže okove nego što je satnijska disciplina. Ali narod je još sit. On je još relativno sit, pa se buni tiho i podmuklo. Narod satnijski sad već, na primjer, vrlo dobro znade o čemu se radi. U prvi momenat narod je pokvario stvar nehotice. Ali sada već znade da se radi o prevjesu. Sad narod znade da se puška diže na rame odjelito, u četiri pravilna trzaja! Ali ne! Satnija će sada voditi opoziciju tako da pušku presklizne na rame u jednom jedinom potezu, u jednoj jedinoj lijenoj liniji. Ta je linija dokumenat da se satniji ne dâ da radi. Ona već prestaje biti disponirana da skače po taktu. Pa da se onda komandant razdere živ, ona će ostati kakva jest. Podmukla. Neodoljivo grozno podmukla satnija. Panonija. Dunav. Azija.

- Na pre-vjes!

Puške su kliznule s ramena tiho i neizrazito, a satnik je planuo kao prah. Lunta. Lagum.

- Ne čujem ništa! Ne čujem ništa! Gdje je zahvat, sto vam bogova? Hoćete li vi da me razbjesnite? Hoću da čujem "na prevjes"! Što vi to meni krijumčarite tu pušku? Jeste li vi šverceri? Ne žali ti nju! Nije tvoja! Pograbi je! Boga ti lijenog švercerskog! Pograbi je da pukne! Pa što onda ako pukne? Imade car dosta pušaka! Dat će ti drugu!

- Na ra-me!

- Tako zar? Ha! Je li! I vi to zovete "na rame"? Gdje je tu jedan, dva, tri, četiri? Gdje su jedan, dva, tri, četiri? Ha? Je li? To vi balansirate samo kao frajle sa suncobranom! To nije ambrela, mater ti zagorsku! Fakini vi lijeni! Čekajte! Ne ćete vi i ne ćete milom! Pa dobro! Kad ne ćete, ne ćete! Do-o-bro! Meni je svejedno! Meni je posve svejedno!

I već je došlo gospodinu satniku da potjera satniju trkom u krugu oko sebe. To je stara i oprobana metoda. Trči satnija svrstana u dvoredu u velikoj kružnici oko Mice. - Tra-ta-ta-ra, tra-ta-ta-ra, viču u početku potčasnici, dajući takt topotu trka, i svaki onaj duboki ton četvrtog koraka muklije akcenat te monotone inkvizitorske muke. Prvih četiri-pet minuta ide još kako-tako! Ali onda snaga dalje geometrijski opada. Ljudi pušu od muke, zahliktavaju se, posrću, uzdišu, zaostaju, gube ritam i vezu, a trče dalje, ljudi se guše, ali trče.

- Dalje, dalje, mrcine vi lijene, proklete, dalje!

A ljudi trče, stisnuli su zube, i nadimlju im se grudi da zahvate dah. Teško je to, trčati potpuno opremljen, tri puta ranjen, sa četrdeset i pet godina teškoga rada i muke. I takvim se metodama satire ta prokleta zagorska puntarska krv. "Onda, kad ljudi teturaju i padaju od umora, kad si im iscrpao i posljednju snagu iz mišica kao i konju prkosnom, onda su ljudi savladani i mekani. O, tako su onda mekani kao tijesto, kad im noge dršću, i usijane se nosnice lijepe, i znoj teče, a krv je navrla u glavu. Onda ih možeš sažeti, zgužvati, sve što hoćeš, to možeš da učiniš od njih. Onda će se pokazati da će pokorno i voljko ispuniti svaku i najtričaviju zapovijest. Oramit će pušku, stajati u pozoru, hodati kao golubi! Ne će više moći da rade od umora, ali će pokazati volju da slušaju. A to je ono glavno. Drugo se i ne traži, nego samo dobra volja da pas miče repom. To!"

Gospodin satnik, međutim, ipak nije htio da tako drastično istupi. "Izmučili bi se ljudi, a popodne ipak moraju da idu u crkvu na propovijed, kroz grad s glazbom, u slučaju da depeša nije stigla! A ako je stigla, onda i onako treba još snage za paradu! Dakle, to ne bi ništa koristilo!"

- Momci! Slušajte me! Odmor! Nemojte da se razbjesnim. Tako mi boga, povaljat ću vas ovdje u blatu kao prasce! Ništa zato što ste u novim kabanicama! Doći ćete kući kao svinje! I takvi, tako musavi, takvi ćete ići kroz grad na kolodvor! Kao svinje! Što će misliti civili po ulicama kad vas vide traljave i zamazane? Sramota bi to bila! Momci! Pazite! Zašto me jadite? Zar nije bolje da živimo u dobru? Pazite, momci! Sada ćemo nekoliko pristojnih "na rame"! Lijepih, zvučnih, odijeljenih "na rame", onako kako treba. Onda, neka vas vrag nosi! Ja i onako idem na bataljon, već je kasno! Skupite se dakle, ljudi!

Glas gospodina satnika postao je već plačljivim. On je već bio spreman na pošten kompromis i na dogovor i na moljakanje, samo da izmuze iz te svoje satnije nekoliko pristojnih puškohvata. Da se uvjeri kako njegove riječi nisu padale kao biblijsko sjeme među trnje i kamenje.

Počelo je da sniježi.

Guste krpe mokrog februarskog snijega padale su iz sivih i beznadnih magla, i cijeli je horizont utonuo u bolesnoj, tužnoj i beznadnoj rasvjeti. Grada je nestalo u maglenim zavjesama, sve kule i tornjevi na Griču i predgrađa i kaznione i fabrike na Savskoj cesti, sve se to rasplinulo kao priviđenje. Jedva se razabiru samo glomazne bijele gromade kasarna na kraju Ilice, gdje miriše po cikoriji i gdje se dime kod vodovoda visoki tornjevi za koks kao barbarski žrtvenici.

Na gospodina satnika također su pale magle beznađa i umora. Probdjevena noć, zlo probavljena jela, alkohol i nikotin, sve se to zgusnulo u glavobolju koja se prije bila malko pritajila, a sada opet zarazno provaljuje, kao da ga netko bode trnjem u mozgu. Podriguje se gospodinu satniku na trapist, zebu ga noge pod kožnatim kamašama, prijeti mu gorka omaglica, a on ovdje sjedi na Mici i viče na satniju, a gospođa Loebl sigurno će ga prevariti!

"Eto! Pada snijeg! A ja se mučim tu sa svojim bolesnim crijevima i apicitisom. Ta odurna banda!"

Počela je skepsa da ruje po gospodinu satniku i da ga grize. A skepsa je ogavna bolest, i sve bijele i svete stvari truje otrovnim sokovima. Ne izgleda onda ni bataljon ni sve ono što se događa na bataljonu baš tako strašno vrijedno da se živi. Oni pretpostavljeni na bataljonu pričinjaju se sada kao krvoločni jastrebi što kljuju pluća i jetra prikovanoga gospodina satnika. O službu je prikovan gospodin satnik i ne može da se makne od te proklete prometejske službe. Pa da barem postigne odnekud kakvo priznanje i zahvalnost za svoj trud što svjetlost sije među narodom.

"Vraga! Oni intriganti na bataljonu žderu ga živoga i ne trpe ga i utopili bi ga u žlici vode. U vatri živi čovjek, s lijeva i s desna, sa sviju strana reže hulje i psi u dolamama! Bogato dekorirane hulje, glupani i ljenivci i trutovi što kradu med sa poštenog i mukotrpnog rada gospodina satnika. Za njegove hodne formacije oni ubiru priznanja, i bataljon je postao znamenit isključivo po njemu, pa mjesto da mu to i priznaju, oni ga guraju u pozadinu gdje mogu. Eto ni danas se on ne štedi! Da mu barem danas pukovnik; kada dođe na bataljon i kad mu javi da je ipak izašao sa satnijom sve do jedanaest, unatoč blatu i kiši, povodnju i nevremenu, da mu barem danas pukovnik prizna stvar! Da ga pohvali u bataljonskoj zapovijedi! Jedno maleno litografirano priznanje u bataljonskoj zapovijedi! Tamo lijepo na lijevom margu stoji razmaknuto: Priznanje satniku Jugoviću. A onda slijedi kratko i jezgrovito: Gospodin satnik Jugović odilazi danas na čelu svoje hodne satnije na frontu. Gospodin satnik, koji je vodio izobrazbu uvijek u najuzornijem redu i koji je prednjačio u bataljonu kao vrstan organizator, ostavlja u doknadnom bataljonu najljepše uspomene, kao nosilac sviju vrlina vrsnog časnika!"

"Ništa više! Samo ta dva litografirana retka! Što bi to stajalo pukovnika da zapovjedi ađutantu da to uvrsti u zapovijed? Ništa! Ali ni to ne će! Nigdje ni tragu priznanju! Nezahvalnost crna i

podmuklost! A ovi ga smrdljivi lopovi ovdje žderu tim prokletim puškohvatima i tom svojom zagorskom lijenošću."

Došlo je gospodinu satniku da se otrese satnije kao crnog žohara ili stjenice, kad plazi čovjeku po ruci! Ali mu je onda došlo i to da bi to sada, ovako, značilo poraz! "A on se ne će dati poraziti od ovakvih telaca zagorskih, valjda? Oni moraju da prignu glavu pred njegovom voljom. Moraju!"

- Po-zor! Sad pazite, ljudi! Dajte! Nemojte me bjesniti! Sada ćemo najprije na broj, a onda kako treba! Žurite se da stvar dobro ispadne! Momci!

"Na prevjes", to znači kombiniranu sintetičnu akciju snimanja puške s ramena. Taj znameniti "na prevjes" može se rastaviti na sastavne dijelove: egzaktno, na tri dijela. Svaka fiksirana kretnja dobije svoj broj i može se izvesti zasebno, kao samostalna akcija. Takvi sastavni dijelovi znadu biti vrlo često groteskni fragmenti, komični, ali i silno naporni. Osobito kada se zglobne vježbe, što ih čete obično vježbaju ujutro (kao za elasticiranje zglobova), rastave na sastavne dijelove, pa se koji sastavni dio drži fiksiran dulje vremena, to znači torturu moderne kasarne koja postoji kao garant reda, rada i zarade financijskih magnata sa 300% čistog profita od Bagdada do Beča.

Na primjer: ljudi čuče i drže ispružene ruke s puškom vodoravno tako dugo dok se ne ruše od grčeva. Ili se naklanjaju do omaglice, ili skaču do klonuća na jednome mjestu tako dugo dok takav majmun ne pomokri krv. Onda je opica pitoma, onda skače kroz obruč. Takve higijenske vježbe pod mudrom komandom kakvog desetnika ili vodnika znadu na bataljonskom rajonu zauzeti karikirane ekstreme perverznog mučenja koje traje u kraljevskoj ugarskoj domobranskoj kasarni već pedeset godina.

Tako je i gospodin satnik rastavio prevjes na brojeve i zapovjedio oštro: - Na pre-vjes! Jedan!

- Daj nategni samo taj kundak da se isprči! Potčasnici, odstup! Dajte malo poravnajte po vrstama te proklete kundake! Potčasnici! Vi ste pomoćni personal! Što se date moliti? Sve u jednoj crti. Što si potegnuo tako visoko? Ti bolvan!

Potčasnici su istupili iz odjeljenja, pa poravnavaju momčadske kundake što su se ukočili u prvom trzaju, kada se puška skida s ramena i kundak se zanio naprijed. Potčasnici ispravljaju sada ljude, viču, kunu i tuku, a satnik se istegnuo u boku te zirka nemirno je li sve u redu.

- Dva!

- Daj se ti požuri tamo u četvrtom vodu! Vidim ja tebe! Nemoj ti misliti da ja tebe ne vidim! Oho! I kako te vidim! Kao da si mi na dlanu! I misliš da te ne poznam? Pa kako je to bilo tiho? Da li ti je puška sametom obložena? Što? Zašto ne lupnete po kariki? Što? Povrat dva!

Puške su se povratile u stav sastavnoga dijela broj jedan, kundaci su se ispružili kao i prije.

- Povrat dva je bilo! Zar ne čuješ ti tamo u drugom vodu, majmune? Molim vas, Zvjezdić! Šupite tu gluhu mrcinu!

- A što ga vraga gladite? Šupite ga da čujem!

Iz drugog je voda odjeknula glasna, zvonka domobranska ćuška. Ćuška kakvu dijele samo osobito vrsni i pouzdani korporali, a Zvjezdić je majstor u pljuskanju.

- Pazite, ljudi! Ako ne bude išlo kako treba, sunca mi, po potoku ćemo razvijati rojnu prugu! Dva!

Grožnja potokom, to nije prazna grožnja. Ona izgleda samo praznom. Gospodin satnik bio je čas prije doista svega sit, i njemu se već sve gadilo, i on je odmah htio da odjaše. Ali sada je već opet pao u elemenat, i sada ga već opet ždere bolesna strast. I samo jedan čas manjka, i on će, ako plane, doista razvijati rojnu prugu po potoku, i ljudi će skakati po februarskoj magli u vodi do koljena. Zato je ta

grožnja potokom očito upalila, jer su ljudi udarali po ocjelnim karikama tako da su zasadi drveni muklo zaječali. Misle domobrani: "Vrag te odnio, ter te odnio!"

- Tri, požurio se gospodin satnik, i puške se objesile na prevjes.

- Pusti ruku, nek slobodno visi! Što si se zgrbio, ti grbo nesretna? Pazi! Sada ću brojati "na rame"! Da ide! Jer ako ne ide, jao onda vama!

- Na rame, jedan!

Puške se iz prevjesa digle u jedan mah i stale ukočeno u prvom trzaju, zanesene sve do visine očiju.

- Povrat!

- Gadovi vi lijeni! Gruni tu pušku gore kao strijelu! Boga mi, još samo jedanput ako ponovim, polizat ćete sav ovaj snijeg!

- Na rame, jedan!

- Gore glavu! Karike do brade! Oh, potčasnici! Vrag vas lijeni odnio! Dajte! Mičite se! Prsti u žljebovima sklopljeni! Stoj tamo mirno! Uh! To je da poludiš! Da poludiš! Onaj se tamo migolji! Što je, do vraga? Zar ti stršeni svrdlaju crijevo?

- Povrat sve!

- No, ja ću kuniće roditi, marva vi prokleta, od muke! Potčasnici! Jeste li vi babe? Ako budete tu blejali kao babice s klistirima dok se ja mučim, ja ću vas postrijeljati. Sve ću vas postrijeljati! Razbojnici vi potčasnički! Hulje! Pazite, momci! Pazite! Sada ćemo mi sami bez ovih lijenih svinja! Pokažite sad, momci, da i bez lopova lijenih znadete! To nisu potčasnici! To su simulanti!

To je stara demagoška greška gospodina satnika neodgojna i nepsihološka! On je kod svoje satnije takvim gestama potpuno kompromitirao pojam potčasnika. On drži u takvim momentima da je on kmetovima neposredniji i bliži od potčasnika, i da je on centralna satnijska ideja, da je autoritet vrhunaravni koji može da

zanese cijelu satniju na čudo. Ali smeće s uma u vatri bijesa da tako izvlači ispod satnijske zgrade famozne svoje satnijske balvane.

- Na rame, jedan!

- Jeste li čuli? Jedan! Ne ide! I ne ide! Oh, to je prokleto!

- Povrat!

Puške se digle do brade, kao da će poletjeti na rame, a onda opet razočarano pale. Gdjegdje je po koji čovjek u satniji uzdahnuo duboko. Duboko. To su momenti kad se od duge ukočenosti u pozoru počinju šetati mravi tijelom. Počnu odnekuda da izviru iz pete, duboko negdje u jezgri mišičnoga tkiva, tamo je središte mravinjaka. Mlaze dakle mravi iz pete, pa preko kosmatih nogu i klecavog koljena sve u mlazovima teku do porebrice. Šeću mravi, šeću, od porebrice po leđima, i tijelo trpi i pati se i koža se ježi nadražena i nervi bodu kao komarci. Čovjek bi se domobran radije onako pošteno, ljudski pogrebao po leđima, onako jako, crnim, prljavim, kao pocrnjela škuda plosnatim i razbijenim noktom ili još bolje tvrdom košuljom zgužvanom - to bi baš godilo. Ali pozor je pozor, i ruka je drvena prihvatila pušku i prsteni jastučci ne osjećaju ništa, samo ledene okove manliherice tri i pol kile teške. Težaku i drvodjelji konačno tri i pol kile nisu nego igračka, ali se osjećaju zlobni prsti matere zemlje na toj igrački ipak nakon deset minuta, i teret u rukama biva iz časa u čas sve teži i glomazniji. Razdrte krpe mokroga snijega padaju po licu, i oni se vlažni sivi dronjci vješaju kao vata po obrvama i brčinama, i pun je nos vlage čađave i guste, te se ona kao katran zgušnjava s materijom i teče po dlakama crna te se lijepi, a čovjek ovdje stoji do gležnja u blatu i diže i spušta pušku na broj.

- Na rame, jedan!

- No! Hvala bogu! Hvala dragom i jedinom gospodinu bogu! Je li? Molbenicu bi trebalo valjda pisati i još je biljegovati, da se ta gospodska satnija udostoji zanijeti pušku. No! Vi svinje!

- Dva!

- Ne boj se! Ništa se ne boj! Samo zatakni ruku! Ne ćeš je oguliti! Lijevo drži vrat! Mir! Kuda trčiš? Sad opet trči! Pazi da te ja ne natrčim! Mule!

- Povrat dva.

- Pazite! Ne ljutite me! Držat ćete mi puške pod bradom, boga mi i Isukrsta, do ponoći. Ovdje ćemo ostati do ponoći.

- Dva! U jedan mah, vrag vas odnio! U jedan mah!

- Tri! I opet on trči! O, kamo trčiš? Samo za vitlić zatakni! Ruka ostaje gore, marvo marvasta! Gore ostaje ruka! Jesi li čuo? Čekaj! Životinjo! Gdje ti je ruka?

- Četiri!

- Sad je suni! Da je nestala! Mir! Pozor je! Opet se mičeš! Mir! Pazite, sada ćemo najednom! Potčasnici marš unutra! Gadovi lijeni! I s vama ću se obračunati jednoga dana!

- Odmor!

- Pozor!

- Na pre-vjes!

Potčasnici su ustupili i odmah se osjetilo da su unutra u satniji. Zanijeli su nekamo taj puškohvat do skladnoga čina i svojom vikom, udarajući takt, oduhovili su stvar do života, do onako idealnog oblika kakav je otprilike u reglemanu ocrtan.

- Hu-hu-tres, tako viče Repić u prvome vodu, koji gotovo sve vodove nadvisuje za jednu glavu, te je sastavljen pretežnim dijelom od starih bakezera koji dobro umiju da barataju svojom meštrijom. Onomatopeja klikćućih potčasnika opojila je, izgleda, te bakezerske duše i dočarala im koju mrtvu uspomenu na tolike zabačene puškohvate, pa su karike prvoga voda metalno zazvečale i puške zviznule u zamahu brzom. Ta je smjelost djelovala i na ostale vodove, i satnija je ovaj put odbacila puške dosta dobro.

- No! Vidite da ide! Kako, vraga, ne bi išlo! Dobro je! Sada pazite!

- Na rame!

- Hu-hu-hu-hujt, huču potčasnici, a puške poletjele do pod bradu, pa se zakvačile o vitlić, a ruke kliznule niz remen, da je milota. Ima ritma i zanosa u mrtvim puškohvatima. U stvari ti puškohvati nisu drugo nego najprimitivniji rituali neke vrste ljudskog čopora, upravo čovječanskog, koji vojnički protokolarno osvaja Globus i krči prosjeke "progresa" (tj. novca i boga) kroz prašume majmunskih, još uvijek nesavladanih nagona. Samo oblici posve primitivnog početnog stadija ljudskog, kada je čovjek živio u čoporima i stadima, lijući krv u službi posljednjih utvara zdravoga mozga: Novca i Boga, ovakvi glupi puškohvati bili su idealom generacijama.

U stara mirna vremena, kada je koji general držao smotru, pa se na cvjetnoj tratini skupili bataljoni zdravih četa u kalpacima i dolamama u paradi, svi okićeni trolistom hrastovim, svi ulašteni i izglačani, a trube udaraju i glazbe tresu zrakom, te tutnji kavalkada sa crvenim svilenim ruhom generaliteta i zelenim perjanicama, onda je bilo i neke inspiracije u tim puškohvatima. Svi stari soldati gledali su romantično na paradni osamnaesti augusta koji je počeo s topničkim salvama, a svršavao s lampionadom. U grimiznim šatorima dizali su biskupi hostije, gruvale su baterije, a čete su stajale u pukovnijama svrstane - te su im već dan prije uzicama, kolčićima i vapnom označili mjesto postava. Kada su onda satnije bacale puškohvate, razigrane rogovima i bombardonima limenim, omamljene dekorativnom pompom ovih carskih i kraljevskih slava, onda to i nisu bili puškohvati nego prava grmljavina. Ali tome je davno.

Imperij Habsburga stoji u odsudnom boju na život i smrt i napeo je svu snagu da održi ravnotežu, i carske i kraljevske slave su pomrle, a život se nacerio groteskan, kao što jesu oblici - iznakaženi ludilom kriminalnim. Danas Imperij nije više romantičan heroj stjegova i kopalja i mačeva, to je danas ubogi razbijač i provalnik, odrpan i

gladan, kome vire prebita rebra i cijede se krvave rane. Sve je postalo sivo i bezbojno, kao i ove vreće pepeljaste u kojima hoda danas duša carske vojske, kao što je ovaj dan maglen i snježan. Preživjelo se sve to, i slave i mimohodi i puškohvati, i danas tuguju za njima jedino ovakva gospoda satnici u kojima se skrutile okamine carskog i kraljevskog i kraljevskog ugarskog oficirskog mozga. A na tim okaminama usjekao se život generacija oficirskih kojima je bio nedostiživi ideal crno-žuta feldbinda generalštapskog oficira, koja ne visi oko pasa, nego se kao lenta nekog velikog ordena ovjesila preko zlatne spone ne lijevom ramenu, i pada preko prsa desno u velike crno-žute rese. Lijeva kavalerijska zlatna naramica i crno-žuti pojas generalštapske feldbinde na zelenoj bluzi, to je bio nedostiživi ideal onih vremena kada su kapetani Jugovići puškohvatima dominirali Evropom. A danas je sve postalo nekako obično, starodrevno i merkantilno. Viteška se romantika promijenila u industrijalni pothvat najvećega stila, kao kopanje kakve prevlake ili tunela, i sve izgleda prije burzovna spekulacija nego rat. Onakav rat, o kakvom je gospodin satnik sanjao godine i godine, zapravo je fantom i ideal opisan tako divno u knjigama.

Tako razbijeno misli gospodin satnik o mrtvim carskim paradama, o velikim iluzijama koje se nisu ispunile, i o prozaičnom pogonu i trgovačkim dimenzijama ovog rata koji se sve više profanira iz dana u dan. "A svemu su tome krivi oni perfidni Englezi koji su kramari, te ne trpe nikakvih svetinja nego od svega stvaraju trgovinu." I gotovo od neke duboke potrebe da se spasi nešto lijepo, otmjeno, izvježbano, disciplinirano, marijaterezijanski barokno, gospodin satnik je manijakalno zavapio: - Na pre-vjes!

Satnija mu se ovaj put pokorila kao glomazni medo što se prorupljenih nozdrva pokorava ludom djetetu.

"Hajde de! Neka mu bude", tako misli satnija, "još ovo dva-tri puta učinit ćemo mu na volju. Neka mu bude! Ali bude li dalje još zabrundavao, vrag ga odnio onda!"

I opet će se ona seljačka lica namrgoditi, na čelo će iskočiti nabori, u prsima planuti gnjev, i sve će se zamutiti i pritajiti. A ako se satnija ponovno pritaji, onda je sve uzalud. Onda bi trebao neki veliki i brutalni gigantski napor koji bi mogao da trup tih zagorskih tjelesa oživi i da im nekom nepoznatom injekcijom istjera njihovu podmuklu otpornost. Taj bi autoritet morao biti mistična neka harmonika koja bi znala da Zagorce omami, pa da ih zavede da opet poigraju taj đavolski ples, a te harmonike kraljevski ugarski harmonikaši ne umiju svirati. Domobrani Gebeš i Benčina slušaju tu novu harmoniku s onu stranu Urala kao vojnopljeni!

Tako su kumeki poslušali gospodina satnika i dobro izbacili puške. "Za kompromis, kak bi rekli, nek mu bu!"

- Na ra-me!

Puške su opet poletjele na rame u četiri grenadirska kraljevska ugarska pokreta, otesana, glatka i uglasta. To doduše nije onaj kristalizirani prusijanizam kojim momci Fridrika Velikog zapanjuju svijet, kada na Novo Ljeto ujutro pozdravljaju najodabranijim puškohvatima ove kugle zemaljske velikoga Imperatora, ali ti su puškohvati s fredericijanskima svakako u rodu. Malo su se degenerirali bečkom i peštanskom interpretacijom, ali je barokna carska duša u njima ostala. Ta kmetska zagorska varijanta luđačkog prusijanizma kojim gospodin Jugović, kraljevsko ugarsko žandarsko dijete, dirigira februarskog dana, kada se XIII. hodna sprema na frontu i u smrt, ipak se doima tjeskobno i čudno. Ona je bezuvjetno jedan od dokumenata da smo se svi mi, koji smo vidjeli stotine i stotine takvih satnija, rodili u apsurdno vrijeme, kada su Evropom vladala tri božanstva: financijalnokapitalistička kasarna, biblija i sifilis.

- Na pre-vjes! Na ra-me! Na pre-vjes! Na ra-me!

Monotonim zapovijedanjem uljuljao je gospodin satnik cijelu satniju u ukočeno gibanje između dvije mehaničke kretnje "na pre-vjes!" i "na ra-me!". To se ponavljalo slaboumno i naizmjence i neprekidno

tako dugo dok se satnija nije uživjela u te kretnje kao poluga kakve parne mašine što se giba između dvije osovine. Disciplinirani ljudi osobito naginju na mašineriju. (To se osobito često zbiva u vatroboju. Stoje, na primjer, ljudi u boju na srednju daljinu s "neprijateljem", te su otvorili vatru na plastične i jasne ciljeve. Događa se da je "neprijateljskog" cilja već davno nestalo i da se ljudi već dugo biju s prazninom, a vatra je sveudilj još živa i puca se kao ludo.)

Ljudi su se, dakle, tako zaljuljali u te dvije kretnje, kad je onda najednom palo gospodinu satniku na um da zaviče: Sprem!

Taj "sprem" pao je u satniju kao bomba. On je u ono jednolično makinalno gibanje između komanda "na rame" i "prevjes" grunuo kao udarac, koji je razbio monotoniju toga gibanja i konfuzno prenerazio dvije stotine mozgova koji su kao mozgovi kmetski vrlo polagani. Kmetovi zagorski trebaju često i po nekoliko stotina godina dok im se jedna stvar u mozgu objasni. Za vrijeme Matije Gupca objasnila se stvar kmetovima na momenat, pa onda opet ugasila i sada vlada za gorom tama, a tome je već davno. Nije kmet dekadent, i on još kao najprimitivniji organizam mjeri svoje vrijeme na vjekove a ne na minute. Mozgovi se domobranski, dakle, polagano otvaraju, a "sprem" je jedna neizrecivo brza kretnja. To je jedan komplicirani bijou puškohvata, pa kada se izvodi cizelirano, onda puške opišu krug neopisivom brzinom, a druga vrsta priključi k prvoj ustupivši kao grom. Ljudi se nisu snašli ni orijentirali na taj iznenadni sprem. Ono prvo gibanje bilo je naučeno i polagano i sivo: jedan-dva-tri-četiri - jedan-dva-tri - jedan-dva-tri-četiri, a sada najednom - sprem kao munja, i dvjesta mozgova trglo se prestrašeno.

"Što sad?"

A dok se u brazdama domobranskih mozgova i onim paučinastim moždanim ćelijama objasni i sine što je zapravo taj "sprem", i kako smo mi to naučili, i kako se to zapravo radi, pa dok se tamo plastično prikažu forme da je "sprem" to i to, dotle su prošla već dva-tri hipa,

to je jasno. A kako svi mozgovi ne rade niti ne rađaju istodobno, događa se onda da jedan izbaci svoju pušku u drilu odmah čim je čuo zapovijed. Taj radi nesvijesno, dresirano kao pas i na uho, i to je onda dobar materijal. On bi ovako na zapovijed skočio u vodu, pojurio na nož, zapalio kuću, sve odmah u tili čas. Ali dobroga materijala vrlo je malo u satniji, i on doduše daje inicijativu, i za njime pojuri obično oko pedesetak majmunskih glava koje ne razumiju ni jedne zapovijedi, već žive od toga da majmunski oponašaju druge oko sebe. Tako u prva dva-tri hipa nastaje u satniji očit raskol. Jedna je polovica već izbacila "sprem", a druga još nije. Tek su se onda ganuli mnogi prednjaci što su se nemoćno ukočili, a koje su oni nespretnjaci u drugoj vrsti temeljito odalamili po glavurdi puškom, i bacaju puške neuredno i razasuto, i tako se sve raspalo u nemogućnost babilonsku.

Gospodinu satniku pozlilo je od muke, i sva probdjevena noć i skepsa što ga je mučila, sve se to zgusnulo u žučljivu provalu što ga je podrovala. "Što može da se radi s ovim božjim oslima i volima? Zaludu je tu sve! Da im opet tumačim na jedan-dva, jedan-dva? Ta već su barem pedeset hiljada puta izbacili "sprem", a sada ga konačno ne znaju pa kako da se apelira ne srce i karakter tih ljudi, kada nemaju ni srca ni karaktera. Da se pozovu potčasnici? I oni su iste svinje kao i satnija! Zagorski lopovi! Sve to nema smisla! Vrag odnio čitavu tu hodnu! Eto! Danas ide u boj, a niti to ne zna što je "sprem"! Niti hodati ne zna! Vrag ih odnio na sve vijeke vjekova!

- Đavoli vi prokleti svinjski! Mater vam i oca, ter vam mater i oca zagorskoga! Vas niti sam božji belzebub ne bi ukrotio!

- Odstup! Odmor!

I gospodin satnik je srdito odmahnuo rukom kao da se odriče satnije, te je s Micom zakasao opet u širokom krugu da tako zaboravi i satniju i "na prevjes" i "sprem", pa da se mislima zanese da li je Franjo sve dobro zapakovao. "I košulje i gaće, kamaše i maje, konjak

i čokoladu. Naročito konjak i čokoladu! Oni su najvažniji i osobito prijaju nahlađenome crijevu."

A satnija je odahnula. Najprije je sumnjičavo čekala čas-dva, je li to doista pravi odmor ili opet samo kakvo zabadanje hirovito. Ali kada se pokazalo da je to pravi odmor, satnija je počela da vadi lule, pripalila duhan i počela da pljucka i da mokri i da se smije. Satnija je počela da se u svojoj elementarnoj veličini smije. Tu veličinu ne može da smuti ni glupost ni nervoza ni nesnosna kapricioznost gospodina satnika, ni regleman, ni hodna, ni rat, ni bilo što. Ta je satnijska veličina praživotna, primarna i iskonska, kao svi okeani globusa i kao sva flora i fauna od pola do pola, po svima meridijanima i sunčanom ekvatoru. Imade u satniji snage, one čudne snage što bije u svim stanicama života, i u lišću i u kristalima, zvijezdama i kozmičkim maglama. A ta je satnijska snaga neiscrpljivo vrelo sviju obnovljenja i preporoda, a sve rane koje danas teku mirišljiva su smola koja od preobilja i mladosti teče. Satnija raste kao šuma, i u biti ona je spram ove tragikomedije što od četrnaeste harači Evropom uzvišena. Jest, šuma stoji u žestokoj artiljerijskoj vatri, i padaju raskoljena stabla, cvili polomljeno granje, ali šuma i dalje divno pjeva na vjetru i sije sjemenje i pelud, i u svetoj tišini živi i čeka da artiljerijska vatra ugasne. Pa kad topovi prestanu da gruvaju, šuma će i opet dalje da raste, crna i čvorasta, u svetom očekivanju da dođu veliki radnici tminosječe koji će po njoj udariti sunčane i svijetle prosjeke i putove i navrnuti svjetlost u guštare i tminu dugotrajnih krvavih vjekova.

Tri domobrana

Onoga dana kad je oglašeno bilo da će hodni bataljon sutradan u jedanaest sati na kolodvor s glazbom, u pratnji podoficirske škole (koja je tobože počasna pratnja, a zapravo je to špalir bajoneta i oštro nabijenih pušaka, što goni hodni bataljon u vagone), onoga dana događaji razvili su se ovim redom:

Kapetan Ratković Jablanski morao je na bataljon na raport, pa je odjahao sa vježbališta cijeli sat prije, i tako je satniju vodio gospodin poručnik Mayer, u civilu bankovni činovnik.

Poručnik Mayer, kratkovidan kontoarist, imao je tremu. Nije to mala stvar voditi satniju kroz glavnu ulicu! Ide čovjek sam, nasred ulice, a za njime na šest koraka satnija, i bubnjevi i trube halabuče, pa čovjek mora da napne svu snagu da ne nastane skandal. Jer velik je skandal, ako koji zagrižljivi topnički major zaustavi cijelu satniju, pak je nasred ceste na mrtvo ime ispsuje, jer mu nije odala počast; skandal je opet ako satnija daje počast kakvom stražaru ili financu. A teška je stvar za kontoarista Mayera razaznati majora od stražara, kad se ulica tako brzo razmata kao film i maske samo teku lijevo i desno.

I tako stupa kontoarist Mayer pred satnijom i dršće od treme i promuklo viče hermafroditskim glasom i diletantski maše sabljom u strahu da će mu pasti u blato.

Gaca satnija kroz magle i kao opsjednuta trza glavom desno, pa opet lijevo, i bije po blatu u mimohodu i tako se vuče uz one trule plotove i krčme kao družba vatrogasaca, a ne domobrana. Vidi se već u daljini žuta bataljonska kasarna i pred njom stoji velika grupa oficira.

Podoficiri Mayerove satnije u prvom dvoredu, koji poznaju ljude više po njuhu kao psi, nanjušili su da to pred bataljonom stoji Slavko Wallenstein.

"Jest, jest! To je On! To je On",ööršće Mayer neobično potresen i boji se da će se nešto dogoditi! "Ili ne će propisno da spusti sablju "na lijevu nogu", ili ne će topot biti dosta jak! Eto! Ne drži koraka na bubanj! Satnija pleše mazurku, umjesto da hoda! Oh! Skandal! Skandal!

- Pazite, molim vas ko boga! Recite momcima da se dobro nategnu! Wallenstein nas gleda!

Moljaka tako Mayer podoficire, i teče glas po satniji od glave do repa da pred bataljonom stoji sam Wallenstein!

- Wallenstein! Wallenstein! Psst! Dečki! Čkomete!

Wallensteina se svi domobrani boje kao đavola, i na Njegovo Ime cvokoću čavli u soldačkoj peti. Wallenstein nije lola ni gigerl ni kartaš ni ženskar, on je aktivni pukovnik i pozna samo jednu svetinju: ta se svetinja zove kasarna. On živi za porte-épée i zastavu kao kondotjer, nosi visoke ordene i bataljonski je krvnik. On je zakopčan u svojoj uniformi do vrata, uvijek šuti, pa kad mu ađutant drži slušalicu telefonsku kraj uha, jer gospodin pukovnik ne drži slušalice sam ("zašto ima ađutanta"), ađutantova se ruka trese i treperi od respekta. Wallenstein ima izvjesnu metodu kojom je izgradio svoj crni ugled. U miru još, postrijeljao je nekoliko ljudi po stražama, a onda se pročuo s jednog marša na kome je palo sedamnaest ljudi od sunčanice. Ljude tuče ostrugama i sabljom, vješa ih po kestenovima, baca u okove; podoficirima para zvijezde i globi ih oštro, viče da se sve stakla tresu, pa ga se tako boje i štakori po magazinu i kuhari po kuhinjama, i kad on ide po kasarni, sve je prazno i sve se spasava u zahode, kao da ide tigar.

- Wallenstein! Psst!

Protrnula je dakle satnija na alarmantnu vijest da će defilirati pred Wallensteinom. Pa kad je Mayer digao sablju i prepalim glasom zapovjedio mimohod, satnija je narasla za tri prsta, istegla se junački, te su one žute lokve po kolosijecima pune sniježnice i blata i mokraće konjske samo štrcale kao vodoskoci.

- Pazi! Pokri! Curiš! Kvakar! Osel božji! Pokri! Jedan dva!

Plis-plis-plis-plis, defilira satnija pred pukovnikom u blatu, šlop-šlop-šlop-šlop.

Wallenstein stoji na čelu oficirskog štaba i čeka ekscelenciju baruna Illyésházy de Alsó Rekettye, adlatusa njegove preuzvišenosti domobranskog ministra, koji se jutros nenadano brzojavno avizirao da pregleda kraljevsku ugarsku posadu.

Poludio je bataljon kao mravinjak kad ga udari kopito blaščeta. Magazineri počeli su sortirati cipele i remenje po stelažama, kuhari šmirglaju kotlove, ribaju se šusteraji, marodecimeri, pisarne, te je provijantoficir, štoviše, rasporene svinje u ledvenici sam vlastoručno simetrično razvješao da bude veći red kad ide adlatus. Kelneri u menaži blistaju stakleninu, a i sam Wallenstein na čelu štaba mrvu je nemiran.

"Što znači to da mu ministar baca na vrat adlatusa bez prethodnog obavještenja? Adlatus je tu, već cijelu noć spava u Palasu, a njega je okružje tek jutros izvijestilo? Zašto to?"

"To su valjda opet Büdöskutyjevi prsti! Gad onaj štreberski!"

(Büdöskuty je major generalnog štaba, operativni šef hrvatsko-slavonske domobranske divizije, i stoji s pukovnikom Wallensteinom u napetim odnosima.)

Stoji tako Wallenstein i misli o Büdöskutyjevim ministarskim intrigama i gleda satniju, kako pred njime defilira.

"Kako su ti ljudi blatni! Nisu baš trebali da danas izlaze u to blato! Baš će ih na putu sastati adlatus, pa šta će misliti kad vidi ove svinje?"

Pa se okrenuo i okom potražio kapetana Ratković Jablanskog, nervozno.

- Danas je bilo posve suvišno izlaziti! To je bilo ludo gospodin satnik, ići u ovo blato! Mogli ste mirne duše ostati kod kuće!

Kapetan Ratković Jablanski sav se ukočio. I tako u pozoru gleda gospodinu pukovniku u sive oči, kao pseto koje misli da je dobro donijelo aportl, a sad je dobilo po njušci.

"Eto na! On je jedini danas izašao od cijelog zbora sa svojom satnijom! I sav se još zablatio! A sad mjesto pohvale dugi nos!"

Onda se gospodin pukovnik Wallenstein opet okrenuo spram satnije i pozelenio od bijesa. Prolazila je ispred njega baš sredina satnijske trupine. I tamo, na koncu drugog voda, jedan se domobran zgurio, spustio glavu, te klima kao da spava. Ne haje taj domobran za to što je mimohod, niti što je zapovjeđen glavokret pred gospodinom pukovnikom, niti je spustio ruku kao što je propisno, niti je obuhvatio vrat kundaka, niti hoda u pozoru, nego se kotrlja kao vreća krumpira. "Spava. Ona svinja spava."

- Jeste li vidjeli, gospodine satniče? To su vaši ljudi! Ovako izgleda vaša satnija! Koja je ono životinja? Molim vas, dajte zaustavite tu bagažu! Dakle, to je nečuvena impertinencija, okrenuo se gospodin pukovnik Wallenstein spram svoje svite koja šuti iza njega kao zalivena.

Kapetan Ratković Jablanski protrnuo je i zaletio se bezglavo na cestu.

- Stoj, stoj, viče i maše uzrujano jahaćom palicom svojoj satniji da stane. Šarže dodavaju glas naprijed, i leti glas po satniji, ali ipak treba tren-dva da dopre do kontoarista Mayera na čelu koji se veseli u sebi da nije bilo brodoloma.

- Stoj! Stoj!

"Pfuj! Dakle ipak! Oh, mein lieber Gott!"

- Satnijo, stoj!

Satnija je stala, ali još uvijek drži vratove kundaka i gleda desno ukočeno, jer joj nije bilo komandirano da digne glave i da ne gleda desno.

- Tko je onaj koji nije pozdravio za mimohoda?

Satnija gleda desno, drži kundake i šuti.

- No! Tko je? viče gospodin satnik Ratković-Jablanski, a oblilo ga žuto zelenilo. Na repu drugoga voda izgurao se iz dvoreda jedan čovjek, pognut i umoran.

- Ja sam!

Ratković je ugledao Račića i prepao se.

"Naravna stvar da je to Račić! Tko bi i bio drugi nego Račić? Zloduh prokleti! Demon. Sudbina! Taj će ga čovjek upropastiti!"

Pa se gospodin satnik uzbjesnio dvostruko.

- I baš vi! Baš vi morate stvoriti skandal! Nitko drugi, nego baš vi?

- Ovamo s njime, da ja vidim tog razbojnika, povikao je gospodin pukovnik Wallenstein. Pa se Račić i Ratković zaputili spram gospodina pukovnika do oficirske grupe na bataljonskoj porti.

Babe s kišobranima i djeca s kantama, svi se okupili u dalekom krugu i plaho promatraju što će biti. I jedan je žuti tramvaj stao, te mnoge maske zirkaju na zahukane staklene table.

- Tko je ta svinja, zapitao je gospodin pukovnik gospodina satnika Ratkovića, kao da mu je i on nešto lično skrivio.

- Domobran Račić, gospodin pukovnik, pokorno javljam!

- Pa zar je ta svinja gluha? Zar nije čula zapovijedi? No! Što je! Zašto ne laje? Šta je u civilu taj idiot?

- Tako! Ništa! Piše tako okolo po novinama, gospodin pukovnik, pokorno javljam, odgovara vrhovnom šefu kapetan Ratković za svog jadnog klijenta, za svoga domobrana, za svoju sramotu.

- Pustite svinju, neka sama govori! Zašto nisi pozdravio, što? zapitao je Wallenstein Račića direktno pristupivši mu za korak bliže.

Domobran Račić gleda u pukovnika Wallensteina i vidi iza njega cijelu oficirsku svitu. Navorala se ona niska čela, osula se vlaga po brčinama engleskim i čupavim i kojekakvim, a tamo kacige, grbovi i mačevi, crni heraldički lakirani ukras porte bataljonske i tamo priprava pod puškom i kiša. "Kako je sve to tako dekorativno namješteno, kao na sceni. Eto! Jedan se pisar u kancelariji lijevo prikrao do prozora i zirka što će biti, a motor tramvajski grmi i tramvaj se skliže po žici, što - što?"

Račić je umoran! Bio je cijelu noć kod žene i tamo se svađao i plakao, sada je cijelo jutro hodao po vodi kao mjesečar, pa mu se nervi sklapaju: čaške uvenulog cvijeta. Osjeća gravitaciju zemlje pod svojim nogama, samo to osjeća cijelo vrijeme. Zemlja ga vuče k sebi, grobovi se otvaraju. I cijelo vrijeme po ulici dok je stupao, samo je to osjećao kako ga zemlja vuče dolje i kako će se stropoštati u blato, ako ne napne svu snagu. I tako nije ni čuo za mimohod, ni primijetio pukovnika Wallensteina, jer da je čuo zašto ne bi izvršio? I tako sad stoji tu i gleda pukovnika i boli ga glava, tramvaj već daleko cvili i zvoni tramvajski signal, "što da kaže, što da kaže?"

- Pa zar taj gad renitentni ne će da govori? izderao se gospodin pukovnik na ovu kreaturu, i sam zbunjen šutnjom ovoga tipa.

- Nemam što da kažem, rekao je Račić prirodno i mirno. Još je htio da nadoveže nešto, ali u taj je momenat to ispalo izazovno i demonstrativno.

- Ha-a-a, provalio je iz Wallensteina njegov tigarski poklič, i on se bacio na Račića i potresao ga kao lešinu.

- Ha-a-a, huljo, ti nemaš što da kažeš? Govori! Govori! Mater ti bezobraznu! drma pukovnik anemičnim Račićem, kao zelenom otrcanom prnjom. - Govori!

- A što? Što da vam kažem! htio je Račić da se otkine, pa je podignuo svoj slabi glas, ali ga je uto Wallenstein u slijepom i manijakalnom napadu ćušio desnicom tako silno da je Račić zateturao. U isti tren gurnuo ga je Wallenstein ljevicom rutinirano još jače, i tako je Račić pao u blato, pa ga je pukovnik još dva-tri puta udario nogom.

- Marš! Gospodine satniče! Ovoga gada dajem vama! To je nečuveno! Also, nečuveno! Ja, das ist also, wirklich...

Račić se sav blatan teško podigao i oteturao za satnijom, što se pokrenula uz tutanj bubnja, još uvijek s ispruženim vratovima desno u mimohodu, a sve je ispalo mnogo gluplje no što se nadao.

Zaječale su bataljonske trube, jer se kod novogradnje na zavoju ukazali bijelci sa karucom podmaršala baruna Illyésházy de Alsó Rekettye, adlatusa domobranskog ministra.

Kod satnije, koja je bila sedma (od trećega bataljona prva), i kao takva na kvartiru u zgradi gradske pučke škole u Cvjetnoj ulici, kod te satnije sve je bilo nervozno. Jedan je ordonanc stigao sa bataljona tramvajem i donio glas o propalom mimohodu na bataljonskoj porti pred gospodinom pukovnikom Wallensteinom i o pljuski i o tome da je gospodin satnik pobjesnio kao furija, i to je pisare još više uzrujalo.

U ovakve dane, kad se otprema transport na frontu, ima ionako posla da poludiš, a danas se povrh svega toga nagomilala jedna lavina događaja i danas će biti - što će biti, kad gospodin kapetan dođe.

Prije svega, tu su marodi.

Od trideset i pet maroda ostala su samo tri obična i šest spolnih, a sve je drugo vraćeno natrag. I to još samo po sebi ne bi bilo tako strašno, tih dvadeset i šest švindlera, da se nije tu dogodila jedna komplikacija.

Kad se tih dvadeset i šest očajnika vraćalo s bataljona u Cvjetnu ulicu, dvojica od njih, i to: domobran Fink Gjuro i domobran

Skomrak Franjo, ta su dvojica nestala. Mislilo se u prvi momenat kod satnije da će se vratiti i da su samo navrnuli u koju krčmu na špricer, ali se pokazalo da je to bila iluzija. Jedna mala djevojčica donijela je komad papira za gospodina kapetana i taj je komad papira zapravo otvorio oči satnijskom personalu, da se ni Skomrak ni Fink ne će vratiti.

Taj će papir u historiji današnjega dana igrati još veliku ulogu i on je nadasve važan momenat u ovoj pripovijesti o našim domobranima. Dakle dvadeset i šest švindlera i dva nova dezertera.

Zatim se dogodio tu na satniji jedan skandal osobito delikatne naravi. One žene pod crvenim kišobranima, koje se obično roje u ovo tužno vrijeme oko plotova kasarne kad odlazi transport, nagurale se i danas oko školskog plota, pa je tako na nepoznat način došlo do konflikta između tih baba i straže. U onom natezanju jedan je domobran u bijesu uzeo pušku i udario jednu babu kundakom po glavi da se srušila. Slučaj je htio da je prolazio pandur na konju, te zapisao cijelu stvar. Soldat se branio da on nije ništa kriv, jer je on "uredovao" na zapovijed komandanta straže, gospodina vodnika Kosa. I tako je u toj gunguli nadošao gospodin pučkoustaški poručnik Rajner koji je u civilu gradski zastupnik i pekarski majstor, i stavio se na stranu pandura, protiv vodnika Kosa, u civilu licitara i medičara iz Vlaške ulice. (Kos i Rajner mrze se još iz civila, pa su svoj cehovski sukob iz gradske vijećnice prenijeli ovamo u domobransku arenu.)

- Vi ste tu pipali te žene i štipali ih, moj dragi, viče poručnik i senator Rajner (dvokatnica u Donjem gradu, parna fabrika Venera d. d.) na Kosa (šatra sa srcima i gvercom kod Svetoga Roka i Svetoga Petra).

- Ajte vi... Jeste li me čuli? Kaj mislite da mi taj vaš canšteher imponira? Valda ne mislite da ste pravi oficir?

Na to je Rajner planuo kao pravi oficir i dozvao pripravu i dao uhapsiti komandanta straže Kosa, da mu pokaže - tko je on i kako se to s njime govori. Osim toga su patrole vojne policije uhvatile

satnijskog dezertera, domobrana Cigana Gjuru Makeka, koji je dezertirao odmah istoga dana čim se satnija obukla, pa je prodavao po gradu vojnu opremu, i tako su ga i uhvatili. To da su kuhari razlili cijeli lonac masti i da je velika svjetiljka na zahodu razbijena, i da je došao telegram domobranu Trteku da mu je umrla mati, to su sve sitnice.

Jedan od većih događaja svakako je to da je netko iz hodnika ukrao četiri nove karabinke. (Kad se hodni transport sprema, puške se napadno kradu. Karabinke Zagorci osobito vole.)

To bi bio uglavnom materijal koji treba referirati satnijskoj glavi, koja će sad na svaku minutu stići sva upaljena i goruća, i jao onda cijeloj pisarni kad se ta glava raspali. A raspalit će se! Nema nikakve sumnje da se ne će raspaliti! Da nema ništa drugo, nego samo to nesretno Skomrakovo pismo!

Tako sve gužva ono fatalno pismo domobrana Skomraka gospodin desetnik Kohn, šef pisarne, u civilu agent luksuznom robom en gros (visina 145 centimetara, dvadeset i devet godina, O-noge i cviker i sasvim malena guša sa tahikardijom i neurozom srca).

"Šta da učinim s tim pismom? Da ga predam ili da ga spalim? Što?"

Svaki aktivni oficir imade po koju pasiju. Ili skuplja marke ili jaše ili polazi koji kurs ili čita "Streffleura", i tako se uvijek nađe po koja pasija. Tako su u ratu na primjer pasije generala parkovi, pa su ti generali parkirali cijelu jadnu Galiciju i sadili rondoe i udarili aleje, te ih onda krstili aleja Njegova Veličanstva ili aleja feldmaršala Hindenburga, aleja Kajzera Vilima Drugoga i tako. Niži oficiri vozikali bi se na giku ili dresirali pse, fotografirali, pa kad već nisu mogli da grade park, a ono su svakako u zaklonima, gdje se dalo, podizali sjenice od bijele brezovine, pa ih zvali: "paviljon Minka" ili "vila Marijana", i tako od fronte stvorili "Stubenglück-filisteriju". Nije se govorilo za postave, da je tamo i tamo palo toliko mrtvih, nego se veli: tamo nam je bilo dobro, tamo smo imali lijepu "laubicu".

Koje čudo dakle da u ovo vrijeme, kad se milijuni soldata igraju rata, da i kapetan Ratković ima svoju pasiju.

Ta je pasija kapetana Ratkovića njegova brijačnica koju je on "stvorio od ničega". To ništa su dakle bile školske ploče što su nagomilane stajale u pivnici. Sve još ispisane kredom. Od tih školskih ploča sabili su satnijski stolari crni španjolski paravan i neko pokućstvo, pa je Ratković iz učiteljske zbornice dovukao jedno veliko zrcalo, i tako je u trećemu be razredu stvorena satnijska brijačnica "od ničega". Pozabijale se po stijenama slike carske i generalske i još karta mezopotamskog ratišta s ruskom frontom kod Erzeruma, i tako se tu briju domobrani za deset filira po glavi u korist udovičkog fonda.

- Jesi li se ošišao, nesrećo? Što? Skidaj kapu da vidim! Marš, ušljivi gade, da se šišaš!

- Zašto se ne briješ? Tako divnu brijačnicu imaš, pa se ne briješ!

- Svinjo! Pazi da te ja ne ogulim žlicom! Sutra na prijavak ošišan!

Tako lovi Ratković po hodnicima svoje domobrane i ganja ih u svoju vlastitu brijačnicu koju je on sam stvorio "od ničega" i tako djeluje karitativno za udovički fond, a sam se, dakako, brije badava!

Mila je stvar brijačnica, stvorena "od ničega", u kojoj čovjek ne treba da čeka ni minute! Jer ako i sjedi tamo kakva "bagra domobranska" pod britvom, to samo kvrcnu pete, i kmet prosti zagorski onako nasapunan stane pobožno u kut i pušta gospodina satnika da prvi sjedne pod nož domobrana Tepeša, satnijskog brice, i sve ide kao namazano.

Gospodin kapetan Ratković jurio je k satniji neobično zlovoljan i jedina mu je utjeha bila da sad ne će trebati čekati ni sekunde, nego čim stigne već će ga Tepeš nasapunati, i sve će biti gotovo u tren-dva, i još će stići u kavanu da gucne koji konjak prije objeda i da tako zaboravi sve. "Jer danas je bio loš dan. Prvi "gikser" s onom vježbom prokletom. Ublatio je ljude i sebe i još mu je pukovnik dao pred svima pod nos. Pa onda trideset i pet maroda. Kod prve satnije nul,

kod druge dva, a kod njega trideset i pet! Veli stari (tj. Wallenstein; tako šefa tituliraju po svim satnijama i bataljonima), da je tu svaki komentar suvišan!"

"Istina! To je skandal, trideset i pet maroda. Ali šta im ja mogu? Ne mogu nalijevati u narod moral na traktur kad morala nema. Svinje švindlerske! Moral neka stvara štampa!"

"Pa onda onaj Račićev skandal! Sam mi je đavo bacio ovog čovjeka na put. Anarhistički gad! A pol satnije nije cijepljeno! I to ono staro magare mora nanjušiti. I tako, mjesto da vodim poslije podne bataljon sa glazbom u crkvu, ja ću morati da cijepim bagažu! Kako je stari samo zakriještao da moramo doći na cijepljenje! Usidjelica stara! Žao mu je što on ne vodi bataljon! A svemu je tome kriv Kohn! Prokleti Kohn!"

I tako se kapetan Ratković razbjesnio na Kohna pri pomisli da bi danas poslije podne bio vodio bataljon s glazbom kroz grad, a tako će vani na bataljonu mirisati neoprane gole Zagorce u marodecimeru. "A svemu je kriv Kohn!"

- Svinja švindlerska lijena! tako viče satnik na Kohna kad je Kohn nešto kriv.

- Kohn, vi ste moj ađutant, smješka mu se benevolentno kad mu Kohn opet dobavi kutiju najfinijeg purzićana uz predratnu cijenu, premda pri toj transakciji naplaćuje iz vlastitog džepa.

Razdrt sivim polumislima pao je kapetan Ratković ravno u svoju brijačnicu i dao dozvati Kohna.

- Gospodin desetnik, pokorno javljam, javio je u pisarni usplahireno ordonanc Kohnu, zovu vas gospodin satnik u brijačnicu!

Kohn je ušao (zapravo se ušuljao) u satnijsku brijačnicu s podvinutim repom i rastegnutom usnom, kao da stoji za pultom i dvori kontu.

- No, što je, Kohn što je? okrenuo se Ratković sav bijel od sapunice spram Kohna nervozno, dok je ovaj stajao u kutu nijem, valjda cijelu

minutu. - Što je? Što me gledate kao tele! Znadete li vi da se pol satnije nije cijepilo?

- Kako? Ne razumijem, gospodine satniče, uzrujao se Kohn. - Satnija je cijepljena i protiv kolere i protiv tifusa! Ja imam potvrdu...

- Nije cijepljena! Kad vam ja velim da nije, onda nije! Satnija nije cijepljena! Meni je sam gospodin pukovnik rekao da nije! Pol satnije, to jest! I ta će se polovica cijepiti danas poslije podne!

- A koja polovica, gospodine satniče, pokorno molim?

- Kakvo glupo pitanje. Svejedno koja! Takva je zapovijed! Dva voda u pol tri! Čujete li, Kohn? Ja ću biti prisutan! Prvi i četvrti vod! Jeste li me razumjeli?

- Jesam, gospodine satniče!

- No! Što je, Kohn? Što se mrijestite ovdje? Kao da ćete jaje snesti! Niste vi valjda kokoš, Kohn! Što kuhaju danas za objed? Je li gulaš?

- Jeste, gospodine satniče! Gulaš!

Pa se sad Kohnu pričinila najbolja prilika da zahvati materijal svoje referade. "Svejedno sad, prije ili poslije! Zlo je uvijek!" I Kohn, kao da će mu vaditi kutnjak, energično je trgnuo glavom, te počeo da govori kako su kuhari prolili lonac masti i kako je tome tramvaj kriv koji je prevalio kolica - i kako srećom to nije ništa.

- Dabome! Tramvaj! Lonac masti! To je vama ništa! Naravna stvar, kad ste vi prevarant an gro. Vi varate na hiljade, vi ste prevarant! Ali erar nije prevarant! Eraru je svaki lonac masti imetak! Ha! Boga im kuharskoga! Na prijavak! Na prijavak! Platit će mi taj lonac - platiti...

Viče tako kapetan na Kohna, kao da je Kohn prolio mast, i sve pljucka slinu, kad mu se pričinilo da to nije sve, i da Kohn ima da mu još nešto javi.

- No! Što je, Kohn? Što buljite u mene? Imade li možda još štogod?

Kohn je htio da progovori (puklo kud puklo) o slučaju Fink i Skomrak, ali se prepao te je u posljednji hip promijenio aranžman,

pa je počeo da nešto "fufla" o smrti majke domobrana Trteka, smrti koja je potvrđena općinskim štampiljom u telegramu.

- Kakve su to gluposti, Kohn? Nego? Naravna stvar! Mati! Zašto nije umrla prije tri dana? Smiješno! Nema ni govora! Dabome! Dopust! Samo uvijek dopust! Neka mi ne dođe pred lice! Išćuškat ću ga! Svinja! Pa što se to mene tiče, Kohn? Valjda treba da rat stane radi Trteka pišljivoga? Šta tu koješta frflate, Kohn? Dalje!

Onda je Kohn javio da je primio od bataljona sedam hiljada dvije stotine pedeset i tri krune i sedam filira za soldačku mazdu, i o marodima je bila riječ, o onih dvadeset i šest švindlera, marve kmetske, zbog kojih mu je Wallenstein dao pod nos, pa se kapetan Ratković zagrozio, da će im izbosti oči, još danas, pa nek budu marodi, gadovi odurni! Vijesti da su Cigana Makeka uhvatile patrole kapetan se poveselio očito.

- Ha-ha! Dolijala je lija! Ha-ha! A gdje je?

- U pivnici! Svezan je!

- Na prijavak s njime! Dat ću ja tatu Kristuševom...

- Već sam odredio topogledno, gospodine satniče, pokorno javljam! Sa bataljona su već tri puta telefonski pitali za Cigana, ali ga ja nisam dao prije, dok ga gospodin satnik sam ne izvoli vidjeti!

- Dobro ste uradili, Kohn! Vrlo dobro! Pokazat ću ja njemu što to znači bježati od mene! Lija ciganska!

Počeo se kapetan radosno smijati, pa se Kohnu pričinilo tako da bi sad bilo najzgodnije da se izigra najteža karta. Sad još kapetan osjeća u raljama Cigana Makeka, što mu ga je vješto bacio u ždrijelo, pa se ne će tako razbjesniti! I kao da mora progutati žlicu ricinusa (i tu nema druge, ili ricinus ili smrt) skočio je Kohn s trambulina jedan saltomortale.

- Gospodin satnik, pokorno javljam, zaletio se Kohn energično, a onda pao u glasu za tri skale, gospodin satnik, kad je desetnik od

dana, desetnik Jurković, doveo marode natrag k satniji i kad ih je prebrojao, bila su samo dvadeset i četvorica. Dva su manjkala!

- Što-o-o?

- Dva su manjkala! I to: domobrani Skomrak Franjo i Fink Gjuro.

- Lopovi! Kako se usuđuju izostati iz udjelbe? I nisu se još vratili?

- Ne! Nisu! To su dva zagrebačka fakina!

- Tako! Lijepo! Zagrebački fakini! I to vi tako mirno velite, kao da novine čitate? To nisu novine, Kohn! To je satnija! Kohn! Sto mu bogova! Tu ljudi dezertiraju an mas! A možda će se ipak vratiti? zapitao je Ratković kao da ne može da povjeruje u to, da bi danas netko mogao dezertirati. Kohn je neurastenično u ovaj posljednji tren valjda milijun puta promijenio odluku bi li predao onaj papir satniku ili ne? I odlučio je da ga ne preda, kad mu je upravo demonski izmakla apodiktična izjava da se ti fakini ne će vratiti. Sad je tek osjetio Kohn što je rekao.

- A šta me se konačno tiče? To nije moja stvar, pa je otvorio svoju satnijsku knjigu i iz nje izvadio jedan zgužvani papir i predao ga kapetanu. - Eto! To je donijela prije jednog sata neka curica i rekla da joj je to dao jedan soldat na uglu!

Kapetan, napola obrijan, a na drugoj polovici još nasapunan, omotan servijetom, koju je domobran Tepeš svezao u velika krilata bijela ušesa, mahnuo je Tepešu rukom da stane i problijedio kao popareni bjelanjak.

Njemu je odmah bilo jasno o čemu se radi: to je opet jedno domobransko pismo!

(Bilo bi načelno krivo kad bi čovjek mislio da Zagorci ne filozofiraju o svemu tome što se s njima po satnijama događa. Vide Zagorci da u prežganoj juhi nema ni oka masti, i da na jedan cijeli domobranski roj, deset glava po prilici, pada jedna kocka kave. Ribe smrde, mesa nema. A kako je to da mesa nema, kad se kolje svaki dan i ledvenice su pune? I Zagorci kopaju satnijski vrt, a paradajz i karfiol jede

oficir-menaža. Daske za kruh po sobama jesu, a kruha nema! A brijačnica? Kakva je to svinjarija, ta brijačnica? Globe domobrane za groš i još ga pljuskaju jer nije obrijan, i tako mu obriju cijelu mazdu i još krunu povrh mazde iz rođene kese.)

Sve su to tati i lopovi! Pa kad se ide van, na frontu, onda se na sve to reagira na domobranski način: kako ti meni, tako ja tebi. - "Ti si po meni pluval i po blatu me gajnal i brijal me i za moju menažu sebi hiže zidal, a ja bum tebi na glavu se naredil!" I još ni jedna formacija nije ostavila satnije matere da se poslije nisu otkrili tragovi jedne geste. Satnija zablati i zasmradi školske sobe na pasji način. Sve slamnjače ostavlja prljave od smrada, ili u posljednji čas razreže vreće, pa prospe slamu po sobama. Nariše na zid gospodina satnika sa cigarom - želudac kao ništicu, a prsti i ruke sa pet dlaka, a da se vidi da je to gospodin satnik, potpiše satnija: ovo je osel Ratković. Ili nariše satnija bluzu sa tri zvijezde pa je popljuje, a po slici Njegova Veličanstva Cara i Kralja cijede se same hrakotine, pa se netko baš pred satnijskom pisarnom čas prije pomokrio i voda se cijedi niza stube.

I to nije sve.

Sa fronte poslije dolaze pisma i karte s izmišljenim imenima, a tamo ovako piše: "Tisinas mučil, a ne naučil. I mi bogu falimo dasmotese reši li. Tisi be dak ane satnik. Ostani gdje si ti baba ti prasec. Kralsi nam naše groše ti brijač prokleti. Tat!"

To neobično čudno djeluje na gospodina satnika Ratkovića, i kad on primi takvu jednu bojnu kartu, spljošti i se i pokunji pa pada u misaone monologe pred pisarima:

- Eto! To je naš narod! Daješ za njega i srce i dušu i zdravlje, govoriš mu dan i noć, a to je hvala! Ja sam im dao kuhinju obojadisati crveno-bijelo-modro. Bio sam im otac i majka. Vrt sam im dao i brijačnicu, a eto oni tako! Canaille! Najbolje je pseto po njušci! Udri! To je ono pravo. - I tako je sada kapetan Ratković s izvjesnom tremom uzeo iz Kohnove ruke taj Skomrakov papir, da doživi jedan

novi atentat na svoju čast. Pisalo je na papiru ovo: "Ti si svinja, a ne satnik. Mati ti je bila svinja i svinja te je rodila. Kaj ti misliš, da ja ne znam, da si ti svoju kobilu kupil za erarski novac ti si tat i vrešt bi te trebalo. Kad te vlovim na cesti plunem ti vlice tebi i onoj tvojoj flundri bogataškoj Kajserici. Mrcina lena, strelil te bum kaj cucka, ti osel kaj misliš da sem tak bedast pak dase dam zatuči od tebe. Rajše krepam tu gde jesam. Skomrak Franjo."

Posljednja rečenica sa potpisom bila je ispisana po rubu papira uokolo debelim i teškim pismenima.

Kapetanu se zalile oči krvlju, počeo je drhtati i tako je nenadano skočio do prozora da je izgledalo da će se kroz zatvoreni prozor baciti van.

Onda se vratio i stao nasred sobe i samo je duboko uzdahnuo: "Kao psa, ustrijelio bih ga kao psa! Kao psa!"

Šutnja. Kohn se prepao i stoji kao drven, a brijač se pripio uz ogledalo i drži britvu u lijevoj ruci i gleda što će biti.

- To nisu ljudi! To su socijalisti!

I kao netko, tko je išao ulicom pa mu pao crijep na glavu, te se tek sabire i gleda oko sebe, tako je i Ratković dolazio k sebi iz duboke i neshvatljive omame.

- Kohn! Kohn! Jeste li telegrafirali? Na sve strane treba telegrafirati! Odmah! Telegrafirati!

I već je Ratković vidio kako brenče svi telefoni i svi telegrafi cijele kraljevine, silna mreža telegrafa, i kako će se ipak uloviti taj prokleti Skomrak negdje u toj mreži.

- Kamo da telegrafiramo, gospodine satniče, pokorno molim?

- Kamo? Kamo? Oh, kako ste bedasti; Kohn! Telegrafirajte svim žandarskim postajama po cijeloj zemlji. Da ne pobjegne ta svinja! Da ga ja dobijem u svoje ruke. Ja ga moram imati, lopova! Moram ga imati! Živoga ili mrtvoga!

- Jeste li na policiju telefonirali?

- Nisam još, gospodine satniče! Htio sam - pa...

- Opet ste nešto htjeli! Uvijek nešto hoćete! Stojite na tako važnom mjestu, a nemate inicijative. Uopće, nitko se ni za što ne brine! Sve moram ja sam! Jeste li barem tjeralicu raspisali?

- Nisam još, gospodine satniče! Sve se dogodilo prije pola sata...

- Tako? Prije pola sata? I zato ne treba tjeralice! Onu pišljivu blanketu niste ispunili! Nosite se k vragu, Kohn! Da vas ne vidim! - Pa je Ratković počeo da objema rukama gestikulira te je zagrabio dugim koracima po bijačnici, gore-dolje, i maše Skomrakovim papirom, grozi se i kune. Kad je bijesan, samo madžarski kune: "Az atya úr istennét, büdös disznó! A szentséges atya úr istennét!"

- No! Što zijate, Kohn? Što je? Što još čekate? Nosite se van, da vas ne vidim! Marš!

Kohn bi nestao, ali ako ne javi sve do kraja, onda će dolje kod raporta pred dvije stotine ljudi opet sve početi iznova. "Sve treba da se referira, to gospodin satnik hoće. Bolje je ovako u četiri oka."

- Gospodine satniče, pokorno javljam, još bih imao da gospodinu satniku javim neke stvari. Četiri karabinke su ukrali! Policija je stražu uhapsila! Lampa je na zahodu razbita! - To je govorio Kohn na uzmaku, šuljajući se sve korak po korak natraške spram vrata. I da nije već držao za kvaku, bio bi ga kapetan zacijelo dohvatio nogom.

- Marš van! Marš van! jurnuo je Ratković na Kohna da ga pljusne, posiječe, udari, da nešto učini, ali je Kohna nestalo u tren.

- Pa to je revolucija! Puške kradu, demoliraju zgradu, groze se! To je revolucija! Topovima bi trebalo sve to potući! Topovima! Az atya úr istennét, diese Rebellenbande müsste man erschiessen! Aufhängen! Vernichten!

Satnijska pisarna bila je u prvom katu u učiteljskoj zbornici. Prenatrpana prirodopisnim i fizikalnim ormarima, globusima i zemljopisnim kartama, sve punjene sove, orlovi, polutke i kontinenti Azija i Amerika, pa onaj veliki skelet u kutu, te bi čovjek mislio, kad ne bi bilo satnijskih pisara, da je ušao u kakav učenjački kabinet.

Kad je kapetan Ratković ušao u pisarnu, pisari se osovili kao svijeće, i jedan je srušio stolicu.

- Koja je opet to svinja srušila stolicu? Je li? Za vas je štala, a ne soba! Samo u takvoj satniji, s takvim personalom moguće je da se tako što dogodi! - I kapetan je bijesno mahao Skomrakovim papirom kao bijelom zastavicom te nije ispustio toga pisma ni na čas iz ruke, pa je tako sjeo za stol i naslonio taj papir vertikalno na tintarnicu pred sebe. Tintarnica je prikazivala brončanog honvéda na zelenom mramoru, i to je bio dar milostive Kaiser. To je ona ista milostiva koju je Skomrak u tom pismu nazvao "bogataškom flundrom" Kajsericom. Tog honvéda dobio je Ratković od milostive gospođe Kaiserove na Badnjak! Bio je honvéd u paketu sa crvenom vrpcom i svježom jelovom grančicom. "Onda se šampanjiziralo! Gdje je sad to? Onda se na horizontu još nije pojavila sablast od Fregattenleutnanta von Kertschmareka! Onda je još sve bila idila. I ova životinja odurna, ovaj Skomrak, onda je još bio ordonanc gospodina kapetana, pa je svaki dan nosio kiticu Parminih ljubica sa pismom milostivoj gospođi "flundri", koja mu sada nabija rogove sa Fregattenleutnantom von Kertschmarekom."

"Kako se čovjek vara u ljudima! Dobar si, a oni te nožem u leđa!"

Kad se Ratković sjetio Skomraka, došlo mu je da pljune.

("On je išao s tim čovjekom četiri godine u pučku školu. U ovu istu školu tu u Cvjetnoj ulici, u kojoj je sad satnija na kvartiru. Pa kad se onda sastao u životu s tim lopovom, uzeo ga je k sebi za slugu, da ga poštedi kadera. A on, mjesto da mu bude zahvalan, prijavio se bez njegova znanja na bataljonskom raportu, da ne će biti ordonanc, jer

da ne će služiti kao sluga. I tako je Ratković opet dobio pod nos na bataljonu.")

- Pa dobro! Kad ne ćeš biti sluga, a ti budi domobran!

- Pa je Ratković stegnuo malo tu nezahvalnu "rebelsku svinju". Za prvi put špange, onda samica u pivnici, pa straža, pa opet samica s postom, pa jedanput kesten, i tako je između drugova, koji su se tu nekoć u dvorištu pučke škole u Cvjetnoj ulici "špekulali", nastao konflikt koji je eto urodio poznatim pismom. "Nije Ratković imao sreće sa svojim drugovima. Eto! Tu je taj Račić, na primjer! I njega je htio strpati u računarski tečaj, spasiti ga, a taj je digao nos, kao da je barem ministar. A što je? Nitko i ništa! Protuha gladna! Kakve mu samo skandale pravi!"

I tako u meditaciji nad crnom ljudskom nezahvalnošću, najedanput je Ratković povukao prstom po stolu kao luđak, pa se onda sagnuo u horizontalu nad polituru stola da vidi trag što ga je njegov prst uzorao po prašini.

- A tko je danas brisao prašinu? Je li?

Šutnja.

- No! Tko je danas brisao prašinu? Ordonanc! Ordonanc! skočili su Kohn i desetnik Jagalčec i satnijski narednik Videk, te svi viču u jedan glas: "Ordo-na-a-nc!"

Ušao je kostur, dva puta prostrijeljen, u posljednjem stadiju sušice, domobran, invalid, kadaver u kraljevskoj ugarskoj domobranskoj službi, čuješ, svinja i majmun Frajno.

- A? To si ti, svinja? Dođi amo! No dođi, dođi! mignuo je gospodin kapetan kažiprstom. - Je li? Pogledaj! Pogledaj, što je to? - Pa je prihvatio kapetan ordonanca za uho i počeo da mu šarafi uho sa dva prsta, i prignuo je glavu ordonancu na stol tako da se njuška tog skeleta klizala po polituri i zelenom suknu.

- Je li, je li, je li? piskuće Ratković, a lice mu postaje sablasno prazna grimasa. - Je li, je li? vuče on skeletovu lubanju amo-tamo po stolu. -

Amo pogledaj, amo, je li to čisto? Što? Je li to čisto?

Zakašljao je sušičavi ordonanc domobran Frajno, a satnik ga gadljivo odgurnuo, da je posrnuo sve do vrata i tamo bubnuo glasno o dasku.
- Marš, gade, da te nogom ne opalim! Marš! Dakle, naprijed, Kohn! Da vidimo, što ima!

Pristupio je Kohn s omotom spisa i drži se važno kao pravi referent, nad kojim lebdi sveti duh "vječne birokracije", pa je predložio prvi spis pred kapetana da ga riješi ili da ga ne riješi.

- Što je to, Kohn?

- Molba Marije Petanjek iz Ključeca Donjeg da bi joj muža Franju domobrana hodne...

- Dalje, gurnuo je satnik molbu Marije Petanjek prstom.

- Devetero djece na dva jutra, gospodin satnik, pokorno molim, usudio se Kohn.

- Gluposti! Šta se to mene tiče? To je laž! To nije istina! Sve je to laž! Šta lajete gluposti, Kohn, dalje. - Pa je gospodin satnik Ratković pograbio spis žene domobrana Petanjka Franje i rasparao ga na dva, pa na četiri dijela i bacio na pod.

- Samo mi pijete krv, Kohn. Dalje!

- Molba rudara Ptičeka iz Gornje Rijeke zagorske da mu se predloži na bataljon arak za reklamaciju...

- Dalje,

- Gospodine satniče, Ptičekova je molba potvrđena rudarskim satništvom! On je rudar, pokorno molim,

- A što se mene tiče pišljivo rudarsko satništvo? Je li ta svinja u hodnoj?

- Nije, gospodine satniče, pokorno javljam - nije,

- Svejedno! Dalje! Ako nije, bit će! Dabome! Ja ću ići sutra na frontu, a gospodin rudar Ptiček će na dopust! Ni govora, dalje,

- Molba Franceković Katice...

- Kohn! Ćušit ću vas! Zar se vi danas šalite? Koji vam je đavo? Bedastiji ste od moje kobile! Već bi se ona bila naučila da ne ću ni da čujem o molbama! Što mi dajete te gluposti na stol? Neka pišu na rimskoga papu. A koji to đavo smrdi? Tu neki đavo smrdi, počeo je kapetan da njuška po zraku.

Doista! Cijeli je satnijski personal već otprije osjećao u zraku neki truli zadah. Ali kako je personal nahlađen, neinteligentan, pa ne vjeruje sam sebi, a pisarna se ionako slabo zrači, to taj vonj nije bio satnijskom pisarskom personalu ništa napadno.

- Smrdi, smrdi, uvijek smrdi, bog moj, slegli su ljudi ramenima, pa je tako smrdjelo dalje. Ali sad, kad im je šef potvrdio slutnju, sad su svi počeli njuškati kao psi, iza ormara, po kutovima, po pljuvačnicama, ali se nije našlo ništa naročito.

- Otvorite prozor! zapovjedio je kapetan i htio da otvori svoj pisaći stol, pa da zapali cigaretu i da razbije taj loši miris.

- Oho! Što je to? sagnuo se gospodin satnik do ključanice i okreće ključ, a ključ ne će da ide u ključanicu.

"Ključ je dobar! Nešto je tvrdo u bravi! Tu je sve oguljeno oko ključanice."

Svi se sjatili oko stola. Brava je rasklimana i vide se tragovi nekog tvrdog predmeta lijevo i desno na polituri.

- To je netko provalio u stol, govori Videk i gleda kakva je to stvar. On je specijalist u tome. On je kraljevski tamničar u civilu kod kraljevskog sudbenog stola. Zna on šta je to kad netko provali u ladicu. Pa je udario Videk šakom po ladici odozdo dva-tri puta i onda je izvukao energično. Bilo je i što da se vidi!

Slap kiselkastog trulog vonja udario je u nos cijelom pisarskom personalu i svi se trgli nad onim skandalom u ladici. Sve cigaretne kutije i olovke i pera i papiri, sve je to bilo popljuvano i zasmrađeno. Drvena kaseta u kojoj je Ratković čuvao čisti dobitak brijačnice, ta je

kaseta ležala polomljena, otvorena i prazna. Sav je novac odnesen, sve je popljuvano, a lopov se zasmradio baš u sredini ladice, da sve voda teče i zaudara trulo.

- Pfuj, pljunuo je kapetan i sam u ladicu. - Pfuj! Nosite to van, tiho je ponovio gospodin satnik, tako tiho kao dijete. I zamalo da nije zaplakao. I tako je stajao i zurio pred sebe bez riječi. Dugo. Osjećao je udarac, kako mu je pao ravno po glavi.

- Kohn! Zar vi niste noćas ovdje spavali?

Kohn spava u pisarni navodno, a zapravo kod svoje puce. Sad je laž isključena.

- Nisam, gospodine satniče, pokorno javljam!

- A jeste li vi imali dozvolu da vani spavate? - Posljednje je tri riječi zaurlao Ratković tako silno da su to čuli i kuhari u kuhinji i babe kod plota i prijavak na dvorištu, te su svi ljudi plaho naćulili uši, kao što to čini rogato blago kad daleko grmi.

- Kaj si čul, kak se dere ovaj norc božji? Ha?

- Kaj si čul, kak se dere? zatreperio je šapat po satnijskim sobama i po hodnicima od zahoda do straže.

- Nisam, gospodine satniče, prepao se Kohn.

- Niste! Naravna stvar da niste! Prekršili ste zabranu! Vi ste isto toliko kriv kao ovaj lopov ovdje! Svi ste vi tati i hulje! Cijelu ću satniju objesiti! A vas prvoga, Kohn, jeste li me razumjeli? Kohn! Mater vam vašu! Čekajte! Dat ću ja vama svima! Videk! Videk! Alarm! Alarm! Odmah alarm! Cijela satnija odmah pod oružje! Alarm! Polubataljon, alarm! Ja ću vam dati, lopovi vi prokleti! Revolver! Gdje mi je revolver, Kohn, Videk, moj revolver! Postrijeljat ću vas kao pse! Alarm! Alarm!

Odjeknuo je signal alarma po momčadskim sobama.

Ima Haydnov alarm u sebi nešto od one panike koja se rađa u čovjeku kad zvona biju na stranu i kad negdje gori, pa od usne do

usne teče ona čudna riječ "vatra" i plešu crvene pjege, a strah se javlja u zagorskim dušama pred ognjem, pred elementom, pred kozmičkim tajnama.

Palili su Zagorci po razredima cigare, lule i cigarete, i kefali cipele i odijelo, te se digle guste i smrdljive magle, i neka duboka depresija polegla je na sve one slamnjače i prljave parkete i kmetove što se spremaju u smrt.

Ljudi govore mnogo i smiju se i pripovijedaju na silu i kefom drljaju erarsko sukno i gumbe podšivaju i sir grickaju, ali se osjeća da im nije ni do kefe ni do duhana ni do sira: štimunga nema.

Moraju nešto da rade, pa će sad zakolati čuture i zaklokotati dar božji, da se ne vidi kako to sve izgleda, kada doista tako izgleda kao da je sprovod.

Još se ne pjeva po razredima, ali je štimung veseo i lica crvena, pa kad se javio alarm iz hodnika, ispljunuo je tu jedan duhan što ga je žvakao punim ustima, tamo drugi steže hlačnjak, i ganuo se narod tako te je neka nezemaljska lupa potresla pučkom školom od pivnice do tavana. Prte ljudi na sebe pune ruksake i vežu se remenjem i manliherice bacaju na vrat kao jaram, staje narod pod pušku, alarm, alarm!

A gore u satnijskoj pisarni poludjelo je sve, kao da je granata udarila usred zbornice.

- Kohn! Policiju! Pozovite policiju! Psi! Zašto policija ima pse? Da se nađe, tko je! Kohn! Policiju! Videk, stražu! Cijelu stražu hoću da vidim! Jagalčec, bataljonu telefonirajte! Telegram! Kohn! Boga vam prevarantskog! Revolver! Zar još nije stavljena ta marva? Mrcine! Pisari! Videk! Kohn!

Tako viče Ratković, i stavila se straža, i javili mu da straže zapravo i nema, jer da je straža uhapšena na zapovijed gospodina poručnika Rajnera.

- Šta? Taj je blesavi pek dao uhapsiti stražu? A tko je taj majmun? Dajte mi toga peka da ga sasiječem!

(Aktiva uopće u načelu ignorira rezervu. Pa ako rezervni oficir i obuče sto puta uniformu, on ipak ostaje ono što je u civilu: fiškal! Pisar! Činovnik! Ph! A pogotovo pučki ustaše koji su se javljali dobrovoljno u vrijeme kad se pjevalo po gradu "marširala, marširala" - kao budnica na posljednji sveti rat Cara Franje Josipa, ti naši pučkoustaški pseudooficiri, oni su objekt po kome se može pljunuti, "jer što su, do vraga, oni u civilu? Niti profesori nisu! Nego soboslikari, licitari, vrag ih odnio gadni".)

- Ha! Rajner! Sto mu bogova! Je li? Tko je vama rekao da uhapsite stražu?

- Gospodin satnik, pokorno javljam, dao sam uhapsiti vodnika Kosa, jer je štipao žene, a onda, kad su plakale, dao ih je istući!

- Tko je vama rekao da uhapsite stražu, to vas pitam? Imate li vi pojma kakvu ste glupost učinili?

- Gospodin satnik, dao sam uhapsiti vodnika Kosa jer je kundakom...

- Što kundakom! Da je samo vas kundakom po glavi vašoj pekovskoj...

- Gospodine satniče...

- Mir! Ni riječi...

- Ali civilno se redarstvo umiješalo...

- A koji je to vrag, to vaše civilno redarstvo? Vama to imponira, meni ne! Vi ste danas još civil! Kako to samo stojite pred svojim satnikom? Zar vi ne znate što je bonton? Dajte vi stanite u pozor! Vi niste sad veteranac na pučkoj zabavi,

- Gospodine satniče, ja nisam veteranac, uvrijedio se Rajner. - Ja sam se javio dobrovoljno i ja sam dekoriran - i ja sam kućevlasnik i gradski zastupnik...

- Vi ste nitko i ništa, jeste li me razumjeli? Bili ste nitko i ništa i to ćete i ostati! Jeste li me razumjeli?

Zadrhtao je pekarski majstor i kućevlasnik Rajner, jer se to dogodilo na hodniku, pred momčadi, te se sve i nehotice prihvatio balčaka svoje sablje, a ta je gesta ispala kao izazovna, te je Ratković uskipio kao bik na crvenu krpu.

- Šta, vi se valjda hoćete sa mnom duelirati? Ha-ha! Ja ću se tu duelirati s jednim pišljivim pekom! Marš! Nosite se da vas ne sasiječem tu na mjestu...

- Gospodin satnik, pokorno javljam da je straža pet momaka i jedan potčasnik, stavljena, javio je Kohn prilično drsko iza leđa gospodina kapetana, gdje su se stavili ostaci pohapšene straže.

- A tako? Straža? Gdje je ta prokleta straža? najurio je Ratković u jednom elanu na stražu i ostavio Rajnera usred hodnika pofurenoga. - A, to ste vi, banda? Jeste li vi tako stražili satniju? Što? Na! Pogledajte, boga vam pospanog, udario je kapetan Ratković nogom u onu famoznu ladicu, što je tu stajala prislonjena o zid. - Na! Turnite svoje nosove u to! Tu tati i lopovi provaljuju u satnijsku pisarnu, a vi dolje stražite, svinje vi krmeljive! Cijelu ste noć hrkali! Čekajte! Dat ću ja vama! Kohn! Jeste li me razumjeli? Te svinje ostaju na straži još četrdeset i osam sati! Mrcine pospane, lopovi, četrdeset i osam sati, dok ne krepaju...

- Gospodin satnik, pokorno javljam da je hodna satnija na dvorištu stavljena, javio je gospodinu satniku gospodin narednik Videk energično. Trgnuo se Ratković, ostavio stražu pospanu i izmučenu od prošle noći i trkom se spustio dolje niza stube u dvorište. Satnija se ukočila u magli, a snijeg prši u sve gušćim pahuljama. Djeca školske podvornikovice izmiljela iz pivnice i zirkaju u soldate, sva zamotana šarenim fantastičnim krpama.

- Dajte! Potjerajte tu derišćad! Što se vraga pletu tu među nogama, izderao se Ratković na djecu, i već je nekoliko oficira skočilo i počelo

da mlati dječurliju, što u strahu vrišti i spasava se k mami u pivnicu.

- Pozor! Satnijo, desno glej! odjeknula je komanda, i zaružili okovani kundaci.

- Gospodin satnik, pokorno javljam, dvjesta i tri momka, javio je visokim glasom gospodin Leutnant Mayer, a sitna glava izgubila mu se u očupanom lisičjem krznu okovratnika. Kapetan Ratković bio je tako uzrujan da su mu sve koljena podrhtavala, ali se ipak svladao i nekako se vrhunaravno ukočio. To mrtvilo hladno jeste španjolska habzburška dvorska etiketa, te je po carskom dvorskom ceremonijalu ušla i u kraljevski ugarski Službovnik, i tako kapetan Ratković prima vijest od zagorskih kmetova po španjolskom ceremonijalu u varijanti kraljevskog ugarskog Službovnika iz godine 1868. Nema tu ništa! Može da je čovjek ne znam koliko bijesan i žalostan, on treba da sve ljudsko u sebi svlada i da postane bezlično biće kad prima prijavu. Stoji Ratković ukočen pred satnijskom frontom, i tišina je, i snijeg prši, tek bi Ratković htio da skupi svoj mozak i da se domisli zašto zapravo stoji tu tih dvjesta ljudi pod puškom i zašto su trubili alarm? To je bio samo jedan trenutak kad Ratković doista nije znao zašto se sve to dogodilo u posljednjih deset minuta. Jer od onog momenta kad je narednik Videk gore u pisarni istrgao ladicu, pa sve dosad, to je bio jedan grč, groznica nerava bez jedne jedine misli. Mehanika, klišej, mrtva stvar, porozan mozak, blato.

"Ah! Da! Skomrakovo pismo! Provala, krađa, buna!"

I tako je stao pred satniju i počeo da govori o buni:

- Momci! Dogodio se u satniji slučaj bune!

Trgli se Zagorci. To ih je iznenadilo. "K vragu! Nije to mala stvar! Buna." Od prvoga dana, otkako su soldati, čuju uvijek o toj prokletoj buni. Buna se kazni štrikom, tanetom, lancima, kundacima, batinom, buna je neka vrsta đavola, koga se domobrani boje kao fratri Belzebuba. Buna je riječ koja ima magičnu snagu.

- Jest, momci! Dogodio se slučaj bune! Dezertirala su jutros dva domobrana, i jedan mi se zagrozio u pismu da će me ustrijeliti kao psa...

- A, a, žamorila je satnija, kao uzrujana.

- Jest! Zagrozio mi se da će me ubiti. A znate li vi šta čeka tog nesretnog lopova? Štrik ga čeka! Jezik će mu se isplaziti do pupka! To ga čeka! Ali to još nije sve! Noćas je netko provalio u moj stol gore u pisarni i ukrao sve novce i zasmradio stol na svinjski način! Potčasnici! Ja apeliram na vaše poštenje i na vaš karakter da mi nađete toga lopova! Momci! I vaša je dužnost, vi, koji ste zakletvu prisegli, da odate tko je to bio, jer ću vas bogami ustrijeliti svakog desetog! Koliko je ono bilo, Kohn, u ladici?

- Dvjesta i pet kruna i šesnaest filira, pokorno javljam, gospodin satnik,

- Jeste li čuli, momci? Dvjesta i pet kruna ste mi noćas ukrali. I ako se ne nađe tko je, svi ste vi tati!

"Hej, sto mu fileka", zaprepastila se satnijska desnica, "celi imetek!" A oni cucilisti i jakobinci kompanijski, oni tati i kokošari sve se smiju u sebi, te im je milo da je kapetana baš tako opatrnulo: "A kaj mu je ko fkral? Svoje je nazaj zel..."

- Momci! Čujte me! Bolje mu je, mater mu tatsku, da se sad sam javi nego da ga ja ulovim, oderat ću kožu s njega!

Tajac. Satnija šuti. Nitko se ne miče.

- Momci! Pozivam vas posljednji put da se ta svinja javi! Jer, bogami, stradat će cijela satnija zbog jednoga! Za cijeloga transporta ću vas po vodu petoricu vezati, jeste li me čuli? Bit ćeš svezan kao pas u vagonu. Odbit ću vam mazdu za pedeset dana! Momci! Sutra ne ćete piti piva, nego ću to smrdljivo pivo razliti, jeste li me čuli? Vi znadete tko je! Vi morate znati tko je noćas izlazio na zahod.

Satnija se uzrujala. Još i ne toliko zbog vezanja, koliko zbog mazde i "pive". I tako je pošla istraga od voda do voda kao puž: ki je vrag po

zahodu lupal, i koji je vrag pri ženi spal?

Ustanovilo se da noćas baš nije mnogo ljudi išlo na zahod, a i oni koji su išli (bilo je to u trećem vodu tri i u četvrtom dva), ti su se odmah i vratili. Bili su vani najdulje dvije minute, pa nije vjerojatno da bi bili krivi, i tako se nije nikako mogla da nađe neka nit. Za Skomraka i Finka, na koje je pala najveća sumnja da su oni to zapečatili satnički stol, polovica prvoga voda tvrdila je da nisu spavali u vojarni nego da su došli u kasarnu za budnice, a drugi su se opet kleli da to nije istina, i tako se nije ni u toj stvari moglo doznati ništa. Onda se netko sjetio da je domobran Račić izbivao cijelu noć. I on se vratio u kasarnu tek kad su trubili budnicu.

- Račić! Račić! zavikao je Ratković osorno.

- Hoćete li do đavola trkom? Nemojte da vas posebno molim! Je li to istina da vi niste spavali ove noći u vojarni?

- Nisam!

- A tko vam je dozvolio da izbivate?

- Nitko!

- A gdje ste bili? Kod kakve ste se to opet ženetine povlačili?

Račić je pogledao Ratkovića bez riječi, a u kapetanu je sve još jače uzavrelo. "A što me još gleda tim svojim bezobraznim zelenim okom? On mene još i fiksira! Tu se skiće cijelu noć i pokvario mi je mimohod i još tu diže nos! Nitko! Jedan ovakav nitko! Ni mature nema!"

- Što je? Što me gledate? Govorite, gdje ste bili?

Račić gleda kapetana u oči. Ravno u oči. I šuti.

- Tako? Vi prkosite?

I tu je sunula jedna prljava misao mozgom kapetana Ratkovića i on ju je odmah sam porekao i odgurnuo kao nedostojnu.

"A zašto ne, konačno? Ovakav jedan sasvim obični "nitko"!" Pa se tako sam ohrabrio, i da polomi Račićev pogled koji ga tako bode, da

polomi onaj pogled, on je udario grubo: - A što stojite tu tako, kao da se vas to sve ništa ne tiče? Zar vi mislite da nije moguće da ste vi baš onaj koga tražimo? Dajte! Jagalčec, Petek! Pretražite tog domobrana dobro, da vidimo što je s njim!

Priskočili su Jagalčec i Petek i bacili se na Račića kao dvije zvijeri. Istrgao mu Petek tri gumba i još ga oderao noktom na prsima, sve u suludom bjesnilu. Čeprkaju prljave ruke po Račićevom džepu i po hlačama i kabanici, pa strgli s njega onu zelenu vreću i bacili je u blato i iskreću podstavu. Ništa! Nigdje ništa! U džepu je bila svega jedna kruna i dva groša, jedan zgužvani rubac i mrtvačka cedulja. Gleda tako Ratković u Račića, pa je povikao bolesno, osjetivši i sam nešto abnormalno u taj hip, ali se već zaletio:

- I hlače mu skinite! Da vidimo! I hlače!

Strgali tako Račiću i hlače i gaće, i stoji on pred satnijom u rubači, polugol, u poderanom svom rublju, a snijeg prši i u gradu se javilo podne.

Sjetio se Račić da stoji zapisano da su tako Sina Čovječjeg skinuli do gola pod Poglavnikom Poncijem Pilatom i da su ga popljuvali, i sve mu je postalo smiješno. Nije mogao da se svlada i nasmijao se glasno.

- A tako, vi se još smijete? ošinuo ga svojim hladnim pogledom gospodin kapetan, a tako? Čekajte! Imat ćete još prilike za smijeh,

- Gospodin satnik, pokorno javljam da je prijavak stavljen, javio je narednik Videk ohrabren time da već zvoni podne, pa da je već kasno.

- Dajte vi, Videk, rukovodite ovom istragom tu! Meni je svejedno! Događa se u njihovom interesu! Vagoni će biti zaključani, vezani će biti svi kao psi! To im recite! Piva ne će dobiti, ni mazde! To im recite, Videk! A vi, marš tamo na prijavak, izderao se na Račića koji je navlačio na sebe sav mokar i prozebao svoje blatne erarske krpe.

- Tamo ćemo se razgovarati još zbog onog skandala pred bataljonom! Dat ću ja već vama prilike da se smijete! Ovakav majmun nadriinteligentni!

Raport je danas bio duga glista; od školskog zida pa sve do plota na dnu dvorišta. U ovakve važne dane, kad ljude dijeli od fronte samo dvadeset i četiri sata, uvijek se mnogo toga nađe što treba na audijenciju. A tu se danas postavila ona dvadeset i četiri švindlera marodera, te dok se gospodin kapetan probije danas od desnoga na lijevo krilo, već će se davno ohladiti menaža, i već će opet trubiti "zbor" u crkvu i na cijepljenje, te kumek ne će nikako imati ni minute vremena da se porazgovori kroz plot sa svojom ženom, što ga čeka tamo vani u blatu pod crvenim kišobranom. Prvi je bio na udaru desetnik od dana, gospodin desetnik Jurković. Tresao se od straha, ali je zato hrabro salutirao da su patrontaše sve zazvečale od udarca, te uzrujanim fortissimom otpjevao svoj prijavni klišej.

- Pozdravi još jednom, svinja lijena! Je li to pozdrav? Tako, a ti si, veliš, pregledao satniju, svinja lijena? Ha?

- Jesam, gospodin satnik, pokorno javljam...

- A kada si to pregledao, što, svinja lijena?

- Oko ponoći smo sve prostorije prešli sa gospodinom kadetom, gospodin satnik, pokorno javljam!

- I ništa niste primijetili?

- Ništa, gospodin satnik, pokorno javljam,

- A, tako, gade, ništa niste našli? To je tebi ništa što vi niste našli? I lampe u zahodu razbite, je li, i to je ništa? I četiri puške nestale, i to je ništa? I dva ti fakina pobjegnu pod nosom, i to je ništa? To je revolucija, a ne ništa, sto ti bogova lažljivih! Revolucija! Pa kako samo grbavo stojiš? Gledaj me u oči, što zuriš u noge kao pas! Digni tu svoju glavu! Govori! Što je to sa Skomrakom bilo? Svinja lijena!

- Gospodin satnik, pokorno...

- Kuš, kuš, svinja! Kako si samo blatan kao svinja? Kad si se prao posljednji put, svinja? Kakav to samo sos imaš tu na kabanici? Kohn! Dajte mi jednu kefu!

Našla se kefa za kefanje podova i digla se prašina s kabanice gospodina desetnika Jurkovića, upravo: oblačić prašine.

- Vidiš kako si blatan, marše? No, da li vidiš? - Tu je kapetan s gađenjem povukao oštrom i prostom kefom po licu desetnika, a ovaj je skočio korak natrag od bola, trgnuo glavom, tako da mu je pala kapa s glave.

- Hoćeš li stajati u pozoru, svinja lijena? Pa kakvu to samo dugu frizuru nosiš, kao bohem? Znaš li što je to bohem? Šta si ti, bohem? Maler? Tat? A zašto imaš gore brijačnicu, je li? - Pa je počeo gospodin kapetan da nakovrčava kosu desetnika nad uhom i da ga tako skube do kože i da tu svinju uči pameti.

- Cviliš, cviliš, je li? Samo cvili! Zapamtit ćeš ti, svinjo, kad si cvilio! Da ne idemo sutra, svario bih ja tebi! Ali ja sam dobar, pa ne ću! Dosta će ti biti ova noć! Videk! U pivnicu s njim! Smjesta! Neka zebe dolje do jutra! Niti kapi vode, ni kruha, do jutra! Vi ste mi odgovorni, Videk! Dat ću ja tebi, gade! Marš!

- Gospodin satnik, pokorno javljam da preuzimam službu "desetnika od dana", javio se drugi kandidat "desetnika od dana" za korak desno, pa se tu kapetan Ratković požurio i samo je premarkirao svu tu pišljivu službu ("da je vrag nosi, jer je već kasno, podne je prošlo"), i tako se zaustavio kod domobrana Trteka.

- Gospodin satnik, domobran Trtek Alojz pokorno javlja da mu je mati umrla!

- Kohn! Vi ste indolentna marva! Jesam li vam rekao?

- Gospodin satnik, pokorno molim, ja sam ga otjerao, ali je tu plakao da mu je majka na odru.

(Trtek je kombinirao više s tim da se spasi od fronte nego da ide materi na sprovod. Jer kad se vrati, pa makar i za dva dana, već ne

će biti tu satnije, a do druge je još daleko. "Do onda morti i rat stane...")

- Plakao je? Osel je po ledu tancal pak je plakal. A što ti ja mogu, ako ti je mati mrtva? Mi nismo pogrebno društvo! Vol ti zalupani! A što bi plakao? Laže! On i sad tu laže!

- Gospon satnik, pokorno prosim, od općine su štempl vudrli...

- Jest! Štempl! Vi prefrigani Zagorci, kao da ja ne znam što je štempl! Štempl košta dva purana! Zar ja, misliš, nisam takav mudrijaš kao ti? Na! Pa još si i neobrijan! A tko se tamo na lijevom krilu miče? Koja je to svinja?

To se maknuo domobran i Cigan Gjuro Makek koga je uhvatila patrula militerpolicije. Svezali su mu lancima ruke unakrst, pa se željezo zasjeklo u živo meso, te je Cigo pokušao da zubima popravi lance, i to je bila ta fatalna raketa u lagum.

- Tko je to? jurnuo je Ratković na lijevo krilo kao jastreb. - A? To si ti, Cigo moj dragi? A-a-a! Vidi, vidi! Ti, pa na prijavku! A šta radi tvoja čergica, pa tvoja slobodica, tičice? A? Ha-ha! Pa što si se vratio amo k nama? Tu i onako smrdi po soldačiji!

Iz nekog bolećivog sarkazma prebacio se Ratković u bjesnilo furiozno.

- Beštija jedna crna! Ne samo da si bjegunac nego se još i mičeš na prijavku. A što da uradim s tobom? Da te ispljuskam? Ali! Čemu da mažem ruke? Čekaj, ti crni! Videk! Videk! Molim vas...

Cigo je odmah znao što to znači kad se zove Videk. Imao je temperaturu, cijelu su ga noć tukli, a sada tu bos stoji na snijegu, pa su mu živci popustili, i on je počeo da kuka.

- Oj, gospon kapitanju, ljubim im nogice i zemljicu crnu! Oprosti mi, oprosti, nikad više - bum dobar - nikad više, gospon kapitanju, pokornički pokornisimus prosimus...

- Videk! Videk! Marš, gade, da te ne udarim po gubici!

Počeo je Cigo da ljubi čizme kapetanove, te se baca po blatu i kuka glasno: - Ajoj, ajoj, gosponček kapitanju...

Došao je Videk iz pivnice, gdje je baš minutu prije toga na ugljen bacio gospodina desetnika Jurkovića, te je zasukao svoju profosku brčinu i stao u pozor.

- Videk! Dajte objesite tog lopova da vidi što to znači baciti pušku i prodati erarsko dobro!

- A joj - a joj - a joj...

- Ustani, Cigo! pristupio je Videk krvnički k Ciganu, pa ga gleda svojim malenim svinjskim očima, što su utonule u salu. - No! Ustani, Cigo! Je si li čuo! Zapovijed je, Cigo, sve tako bodri gospodin narednik Videk Makeka i turka ga vrškom cipele u rebra. Ali Cigo ne će ni da čuje, nego se grči kao padavičav: - Ajoj, ajoj, ajoj! Gospon kapitanju, pokornisime...

- Dajte ga pograbite! Što se tu šali? Povikao je Ratković grubo, pa su priskočila dva desetnika i osovila Makeka i drže ga da se ne bi opet bacio na zemlju.

- Jeste li vidjeli, momci, tako se događa svakome tko prekrši zakletvu! Što ćeš se vraga ti šaliti s državom? Naša je država tako silna i jaka da te može smrviti kao buhu, pa nikom ni petka! A ti ćeš se s njom, ti kmet ušljivi! I zato je najbolje da se sam javiš, ako si ti onaj koji je gore noćas u pisarni bio! Javi se! Jer jao tebi ako te ulovim!

Tako govori Ratković ljudima, a ljudi stoje nijemi u tužnome mrtvilu i gledaju kako su razvezali Cigana i postavili ga pod kesten, i sad će ga dići da visi. Visiti, to je teško.*

Digli su bjegunca Cigana, domobrana Makeka, a on je počeo da očajno, ciganski, nadljudski viče, a to je tako potreslo podvornikovicu i njenu dječurliju u pivnici, da je nastalo luđačko tuljenje tu i tamo: dječji plač u pivnici i cigansko naricanje pod kestenom.

- Skočite tamo do babe i recite joj da bude kuš, jer će i ona na kesten i ta njezina bagaža balava, uvrijedio se Ratković, te se ušetao pred prijavkom amo-tamo.

- Momci! Čujte me! Nađite mi onu svinju koja je haračila gore u pisarni! Jer ako se još danas ne nađe, vezat ću vas po vagonima kao pse! Momci! Ja ću vas još danas po podne vješati svakog desetog bez razlike! Još danas po podne - ako se ne nađe.

Sluša tako Račić Ratkovića i stoji na prijavku i misli: "Jest! On sada tu ovako laje u vjetar. On se grozi! I on će to doista učiniti! Nema ničega što bi njega spriječilo da on to ne učini! On će nas vezati za cijeloga transporta kao pse, i ljudi će jaukati u onim vagonima na cijelom putu. I poslije podne će tu visiti po kestenovima kao trupla. I to će on komandirati, kapetan Ratković! Onaj isti Ratković koji je iza mene slijedio u alfabetu u gimnaziji i koji se tu sa mnom u ovom istom dvorištu pučke škole u Cvjetnoj ulici igrao slijepog miša oko ovih kestenova. Je li to on? Onaj Ratković kome sam ja šaptao nepravilne grčke glagole i s kojim sam prešao herbarij i kopao biline po Zelengaju? Pa koji je đavo u tom čovjeku? Glup je! Ništa drugo! Netko je glup, a netko nije glup, to je sve!"

Osjetio je gospodin satnik Ratković na sebi pogled domobrana Račića.

U taj je čas Cigan na kestenu baš počeo da bljuje od muke i iz pivnice je opet briznuo plač podvornikovice, histeričan i nesnosan. A tu stoji pred njim falanga raporta, musavi stupovi ljudskog mesa jedan do drugoga, satnija pod puškom i snijeg.

"A možda je sve to glupo, što ja sada činim", pomislio je gospodin satnik na trenutak. "Zašto ja to činim? Ta valjda ipak ne ću dati sebi smraditi u stol? Tu mi se groze da će me ustrijeliti, pišu mi otvorena pisma, a ja ću još biti dobar? A što se ja tu opravdavam? Tko mi šta može? Radim što me volja! A što me fiksira taj Niemand tako izazovno? On mene fiksira!"

- Šta me gledate ovako? Je li? Zar mislite da ja ne vidim da vi mene gledate? Je li? Već ste me i tamo za vrijeme istrage fiksirali! Dajte se vi pazite, jer bih vam ja mogao da pokažem koga ćete vi fiksirati. No! Što je? Što je? Što me gledate? Gledajte ravno! Ravno gledajte, jeste li čuli? pošao je Ratković iritirano spram Račića.

- Domobran Račić, gledajte ravno! Jeste li čuli?

Ali Račić nije skinuo svog domobranskog pogleda s kapetanovih očiju. On gleda pred sobom onoga Ratkovića koji je od njega prepisivao latinsku i grčku zadaću, a taj kreten pred njim to ne pojmi.

- Šta vi to gunđate tu? Jesam li vas što pitao?

- Ništa ja nisam gunđao...

- Kuš! Gledajte ravno pred sebe, a ne u mene! Da li me razumijete? Stojte u pozoru i kuš!

- Ne gledam ja nikoga, nije Račić mogao da se suzdrži.

- A tako? Zar sam ja nitko? Ja sam nitko, je li, to hoćete da kažete? Tako anarhisti misle! Anarhist! Zar mislite da vas "Ja" ne mogu objesiti kao i onoga tamo?

Račić je mirno slegnuo ramenima...

- Slušaj me, Ratkoviću! Ti si kreten! I da ti samo znaš kako je meni svejedno hoćeš li ti mene objesiti ili ne...

- Šta-a? Šta-a? navalio je Ratković na Račića i htio je da ga gurne šakom u prsa, ali ipak nije izveo svoje namjere. Svladavši se, on je zastao u posljednji hip.

- Videk! Vežite tog anarhista! Da vidi što to znači igrati se sa mnom! Odmah! Videk! Brzo! Vežite tu svinju!

I tako su pograbili Račića i svezali ga na drugi kesten, čije su grane isto tako oguljene bile od tih eksperimenata, kao i grane kestena na kome visi Cigo modar kao antracen-tinta.

Prepilila je Račića žestoka bol, pa sav onaj umor od prošle probdjevene noći, napor od vježbe, onaj skandal sa ćuškom pred bataljonskom portom i istraga od čas prije, sve se to sada spustilo crno i zgusnuto u jedan mah i on je odmah, poslije treće sekunde, klonuo.

- Onesvijestio se, gospodin satnik, pokorno javljam, javio se Videk specijalistički.

- Skinite ga! Dosta mu je! Nek se nosi gore! I onu svinju cigansku skinite! Postrijeljati bi ih trebalo kao pse, a ne ovako samaritanski!

I tako su skinuli Račića, i dva ga kaplara odvela gore na slamnjaču, a on je teturao kao pijan i noge su mu samo klecale, kao da su mu kosti polomljene. Nije simulirao. Bilo mu je dosta.

- Videk! Dajte ga zapišite da noćas ostane na straži! Ne zaboravite!

- Razumijem, gospodine satniče, pokorno prosim!

I tako je gospodin kapetan nastavio proceduru na prijavku i u svojoj ruti došao do domobrana asfaltara Grilca.

(Tamo pri plotu u crveni vuneni rubac zamotana, u poderanim cipelama, sva prokisla na snijegu, tamo drhturi Grilčeva žena i čeka da se svrši taj dugi prijavak i da joj Grilec dade komis koji je fasovao za frontu. Oni već dva dana nisu jeli kruha, jer na cedulju nije dosta a "peneza nema za kruh ispod ruke" koji se po gradu šverca za skup novac. I tako stoji tu na raportu asfaltar Grilec koji ide sutra na frontu, i čeka svoga gospodara da ga pusti noćas da prespava ovu noć pod onim njegovim crvenim gnjilim poplunom doma.)

- Gospodin satnik, pokorno javljam da molim izlaz do sutra ujutro.

Ratković je blagonaklono disponiran spram domobrana Grilca, jer mu je Grilec asfaltirao cijelu kuhinju i još je sam dao svoja tri hljeba asfalta.

- No, što je, Grilec?

- Gospodin satnik, bi lepo molil izlaz do sutra ujutro!

- A, da, Grilec, ti si oženjen!

- Jesam, gospodin satnik, pokorno javljam!

- A gdje ti stanuješ?

- Na Tratinskoj cesti, gospodin satnik!

- A koliko ti je žena stara?

- Trideset i devet godina, gospodin satnik, pokorno molim!

- Hm, hm! Što da uradim s tobom, Grilec? U tvom je interesu da te ne pustim! Jer sutra ćeš onda biti krepan, a ja ne trebam krepanca sutra! Sutra ćemo defilirati pred adlatusom, pa treba biti jak, a u ratu se ratuje a ne spava sa ženama!

- Gospodin satnik, pokorno molim, celi keden nis bil doma! A zutra idem, pak Ih pokorno prosim ak more bit...

- No! Dobro je, Grilec! Ja ću te pustiti! Ali moraš biti pametan i dati mi časnu riječ da ćeš biti pametan,

- Hoću, gospodin satnik, pokorno prosim,

- Kohn! Dajte Grilcu do budnice!

- A što ćeš ti, magare? stao je Ratković opet korak desno do drugog domobrana.

- Gospodin satnik, pokorno, e, ne, ne, zbunio se kumek od treme i oblio ga znoj, ne, ne, gospodin satnik, domobran Cafuk Mijo, pokorno prosim izlazak do budnice!

- I tebi je valjda žena došla, što?

- Je, došla je, gospon satnik,

- A koliko je stara?

- Dvadeset i tri godine, pokorno javljam, gospodin satnik,

- Ne, ne ćeš ići, nema ni govora,

- Gospodin satnik, ja ni dva meseca nis žnjom bil...

- Jest! Ja ću vas ovdje po randevuima slati i sparivati vas, a vi ćete meni ovako? Ja nisam Stundenhotel! Razmeš!

- Ja sem uvek dober bil...

- Kuš! Što ti? I ti izlazak? Ha-ha! Je li? Sada sam ja dobar, je li, sada plazite preda mnom, gadovi podmukli, ali nek se samo minutu jednu okrenem, već ste svinje, hijene vi smrdljive! Ne dam! Nikome ne dam izlaska! Jeste li me razumjeli? Nema noćas bordela! Tko moli izlaz, ruku uvis!

Digla se duga linija ruku, ravna, sve jedna ruka do druge, i sada strše kao ispruženi semafori, a ima ih bezbroj.

- Koliko ima tih svinja? Kohn!

- Dvadeset i sedam, gospodin satnik, pokorno javljam!

- Tako! Dvadeset i sedam! Oni misle da je satnija hotel valjda ili pastuharna! Satnija nije kupleraj! Satnija nije pastuharna! Nikome ništa! Nema govora! Jeste li me razumjeli? A tko se ono miče, što?

Skočio je Ratković preko dvije-tri mlake, pa se zaustavio pred jednim domobranom, koji se maknuo, te sad ne zna bi li spustio ruku kad govori sa gospodinom satnikom ili bi je ostavio u zraku.

- Kako se zoveš, lopove?

- Domobran Kolarec Ivan! Ide mi voda v cipele, zato sam se maknul, pokorno javljam, gospodin satnik, ostavio je Kolarec ruku u visu, jer i on moli izlaz.

(Doista! Teren je u dvorištu školskom bio valovit, i tamo, gdje je stajao domobran Kolarec, baš se voda razlila iz kanala u gležanj duboku jamu, i on je stajao u samoj vodi.)

- Pa što da učinim s tobom? Da te tu povaljam po toj vodi? Daj ga pljusni ti! Što čekaš? Valjda ću se ja tu još mučiti da vas pljuskam? No! Što je? Domobran lijevo od Kolarca, daj pljusni tu svinju! Jesi li čuo?

Što se može? Zapovijed treba da se izvrši, i tako je domobran od Kolarca lijevo pljusnuo svog druga i to prilično jako. To je razveselilo kuhare i oni se počeli glasno smijati kod kotlova pod krovom. Tamo je toplo kod kotlova, a kuhari su siti, pa kako da se ne smiju cirkusu.

- A što ovi kuhari tu krekeću? Oni će se meni tu glasno smijati? A zašto oni nisu tu na prijavku zbog masti? Videk! Dajte vi svrstajte te svinje kuharske tu! Samo jedan neka ostane kod kotla! Tu u jednu vrstu! Veliki čučanj, dva! Ostaju na dva! Pokazat ću ja njima što znači smijeh!

I tako je Videk svrstao kuhare i zapovjedio im veliki čučanj jedan, pa onda dva, i kuhari se najprije podigli na prste, a onda propali u zemlju i tako ostali nategnutih koljena i savijenih nogu.

- No, što je? A što vi tu čekate?

Dvadeset i sedam zelenih semafora još uvijek stoji ispruženih ruku i čeka sudbinu. Udarila je u njih panika. Ono kod Grilca oni su odmah osjetili da će teško ići, jer kad je tako sa Grilcem, koji je dao svoj asfalt, tri kotača asfalta, a svaki po pet kruna i sedamdeset i pet filira, kako će tek s njima, simulantima mladoženjama. Ali se ipak ponadali. Žene ih čekaju vani, pa ako ne bude izlazak do budnice, a ono barem do devet sati! Ili do jedanaest, a onda se može i izostati! I tako im noge pustile korijenje, pa drže u visu ruke i čekaju.

- No! Što je? Vas dvadeset i sedam tu! Pozor! Nazad front!

Ljudi se okrenuli za sto i osamdeset stupnjeva bez riječi.

- Pravac satnija, stupaj! Marš! - I tako se semafori rastepli po satniji, i još je uvijek po koji ostavio ruku u visu, pa ju je tek tamo spustio na svome mjestu u svome vodu, kao udaren po glavi tužnom i tvrdoglavom stvarnošću.

Zinula u prijavku golema rupa od dvadeset i sedam koraka, a tamo su stajali marodi, na razmaku od dvadeset i sedam koraka.

Kad se javio prvi marod, Ratkovićevim je licem zaliznulo crvenilo. On se sjetio Skomraka i pisma i ladice, jer sve je to marodersko djelo,

i sve je to jedno društvo! "Bagaža krastava! Kukavice podle! Maroderi! Simulanti! Kuplerajci! Svinje!"

- Je li? Sad vam uniforma smrdi? Sad biste obukli onu špitalsku reklu? Sad biste pili karbol? Ali kad ste doma na dopustu, onda se dičite uniformom, je li? Onda prišiješ zvijezdu ako je i nemaš. Onda nosiš odlikovanje da te cure vide? A sad ti uniforma smrdi! Sada si podvukao rep! Sad nije ponoćka! - I bio bi kapetan Ratković zacijelo ponovno pao u jaki afekt, pa bi bio možda i dao vješati marode i ispljuskao bi bio zacijelo i izbio dvojicu-trojicu, ali je u taj tren iz prvoga kata dotrčao ordonanc i javio da gospodina satnika zove telefon.

- A tko zove?

- Jedna milostiva, pokorno javljam, gospodin satnik!

"Oh! To je Ketty! Koliko je sati? Pol jedan je prošlo! Krucifiks! Ja sam zakasnio na objed! Prokleta ta bagaža! Pol jedan i pet minuta." Pa je kapetan Ratković ostavio istragu i raport i kuhare u "velikom čučnju dva" i, zvečeći ostrugama, požurio se gore u prvi kat na telefon.

Objed kod milostive gospođe Ketty Kaiserove bio se otegnuo preko četiri sata. Milostiva gospođa Ketty Kaiserova bila je dama iz takozvanog otmjenog građanskog društva (kakvim se kod nas smatraju već činovnička gospoda iznad osmog čina, što obično imaju izgrađene veze s uplivnim krugovima oko Kraljevske zemaljske vlade). Njen muž, gospodin Milan Kaiser, bio je arhitekt, jedan od onih slavnih naših arhitekata, koji su u posljednjem deceniju posazidali one mnoge neukusne, strašne kuće po našem gradu, obložene majolikom i skulpturama, koje se toliko sviđaju svima. Sada je gospodin Milan na fronti već treću godinu i piše da mu je kao tipičnom rezervnom oficiru "dobro". Gradi mostove na Visli. A gospođa Ketty, sterilna, samotna kao što je bila, postala je gospođom

kod Crvenog Križa, i tako je kapetan Ratković postao po redu njen drugi ljubavnik u drugoj ratnoj sezoni.

Makart-Speisezimmer, Sang-und Klang-limunade i jedna marina od poznatog našeg maestra marinista u neutralnom salonu, "Zabavna biblioteka" i kavana Corso svake srijede i subote, to otprilike znači gospođa Ketty Kaiser, koja bojadiše kosu, usne, obrve, a da i ne bojadiše sve to, ne bi bila bez izvjesnog šarma kojim odiše konačno svaka mlada i okupana i u čisti batist obučena žena, naročito šarmantna u bijelom dresu koketne bolničarke.

Gospodin satnik Ratković nije dugo osvajao te tvrđave, ali sad, u posljednje vrijeme, izgleda da će na gospođinom bastionu zalepršati bojni flag bojne lađe "Seiner Majestät Schiff Erzherzog Max", što ga nosi gospodin Fregattenleutnant Kertschmarek, šarmantan Flieger i poznati vitez u krugovima ratnih udovica kavane Corso.

Cijeli je taj odnos između gospodina satnika Ratkovića Jablanskog i gospođe Ketty Kaiserove već dulje vrijeme kao rasklimani zub kojemu ne treba mnogo pa će biti vani. Još je bilo nekoliko nerava i ti su kao zaboljeli, ali se gospođa Ketty pokazala energičnom i povukla žestoko, i tako je išlo lakše nego što se mislilo.

To je bilo prošle noći. Dramatska, teška noć.

Leži Ratković i osjeća toplu ženu i osjeća sjenu gospodina Fregattenleutnanta Kertschmareka, koja će se lijepo zagrijati pod tom žutom svilom, dok on bude vani u Galiciji uši trijebio, pa mu je sve postalo neugodno i suviše dramatski grubo.

"Nije to konačno, ako se pravo uzme, sitnica. Lomi se tu sve i kida!"

"Pada plinska svjetlost sa ceste kroz rolete u prvokatnu sobu, i sjaju se vaze porculanske (koje je gospodin Milan kupio u Fiumi sa japanske lađe), i dobro je tu! A vani, u jami, kad kiša pada, tko može da baš znade da đavo ne spava? Zaluta koja prokleta kozačka kugla..."

- Sve je to tako glupo ispalo da opet moram van! A mogao bih da ostanem. Bolestan sam! Ketty moja, dosta mi je svega!

Leži gospođa Ketty i šuti i ni riječi da bi rekla. "A samo da kaže jednu riječ, sve bi se to moglo preudesiti još u posljednjem času. Mogao bi se još naći kakav plućni katar ili koje pokvareno crijevo ili živci, već bi se javio lijepo marod, i idila bi potrajala. Ali nema inspiracije!"

- Konačno, zašto da se čovjek žuri? Nema to smisla!

Ali gospođa Ketty šuti. "Ona bi sada mogla da nešto kaže. Ona šuti. Ona misli: zbogom, dragi, zauvijek zbogom!"

- No, Ketty! Kako ti se sviđa ta moja ideja?

- Koja ideja?

- Pa da ostanem u Zagrebu! Da ne pođem na frontu! Da se javim marod. Bolestan sam konačno,

- Pospana sam, milo moje! Pospana sam! Već je kasno! A ne bi bilo dobro da ostaneš do dana! Sve je to kompromitantno...

"Aha! To ona mene upozorava da je već kasno!"

- Ako se vratim preko Beča, hoćeš li onda gore? Ketty! Mogli bismo u Gastein. Ja ne ću ostati dugo gore. Mjesec-dva...

(Lane je gospođa Ketty bila kod Ratkovića u Beču. Ono je bila kulminacija toga romana, što zapravo i nije bio roman nego noveleta.)

- Ne znam. Kada bi to moglo biti? Kako da dođem u Beč?

- Pa tako oko Uskrsa, nadam se...

- Ja mislim na Uskrs u Lovranu...

- A tako? Na more? Ah, da, vidiš, ja sam posve zaboravio! Ti voliš more - da, da...

- Kako to misliš? "More"? Soll das eine Anspielung sein, Liebster?

- Pa nikako! Nikako ja to ne mislim! Nikako! Voliš more! I ja volim more, bože moj! Lijepa je to stvar, "more"...

I tako je počeo umorno i dotučeno Ratković da se oblači u polurasvjeti zgužvane tople spavaonice, u mirisima mlade žene, tražeći pod posteljom svoje čizme, svoje stvari, svoje misli, sebe uopće.

"Likvidacija. Sve su knjige zaključene i potpisane. Lovrana! Naravna stvar! More! Carsko i kraljevsko more!"

"Taj prokleti Marineflieger ima svoju bazu u Fiumi! Da, da, marina! Fiuma je najgluplji grad na svijetu."

"Eh, da, da! I tu se ništa ne može! Eto! Tu te jedna žena doslovce gura iz tople postelje van u grabu, u jamu, na frontu, a ti sebi još sokne navlačiš i svitnjake vežeš i čizme tražiš, a ona je pospana! Ona zijeva! Ah, da-da!"

I tako je objed bio konvencionalan i glup. Bila je tu jedna kuzina gospođe Ketty, supruga nekakvog doktora, i taj famozni Fregattenleutnant Flieger, sav dekoriran germanskim (i turskim štaviše) odličjima. Jeli su gljive i meso, pili crno vino i fingirali konverzaciju o narodu našem koji je strašno zapušten, i o bataljonskim intrigama koje se pletu po bataljonu, isto tako kao i po provincijalnim teatrima, i tako se Ratković oprostio, a prijeko u drugoj sobi tukao je veliki engleski zidni sat polovicu.

Već se hvatao suton.

Dunuo je jugo koji se tukao cijelo poslijepodne sa sjeveroistokom, pa je pritisnuo jug magle i oblake, i počela se cijediti topla februarska kiša. Pretproljetna, mlačna, dosadna.

Kod satnije su u pisarni zapalili plinske svjetiljke i sve je izgledalo žalosno. Tamo je bila velika konfuzija. Brenčao je telefon, isplaćivao se novac, fasovala se municija i dvopek i rum, i nitko nije znao gdje mu je glava.

Predložio je desetnik Kohn gospodinu satniku zapovijed za sutrašnji dan koja je bila duga skoro tri stranice, ali je Ratković bio potpuno rezigniran i potpisao je bez riječi. Koliko se puta tu znao svađati s Kohnom zbog satnijskih zapovijedi:

- Kohn! Vi niste svršili ni normalku! Vi ste analfabet, Kohn! Tu je morala biti dvotočka! Mater vam kramarsku, kakve vi kvake mećete! Je li to a? To je e? Napišite do sutra na arak papira, koliko redaka stane, jedan red e, drugi a! Da vas naučim pisati! Ni pisati ne znate! Vi pišete hebrejski!

Pokucao je netko na vratima energično.

Ušla je u sobu postrance sagnuta mekana siva figura sa halbcilindrom i crnim psom na uzici, pa je uperila ravno na gospodina kapetana.

- Gospodine kapetane, molim, ja sam Vlahović! Od tajne policije, molim! Bili su oko podne telefonirali k nama u jednoj važnoj stvari - ja sam tako slobodan da se predstavim...

- A, vi ste detektiv! Da, da! - Sjetio se Ratković sada svega što se tu dogodilo, ali je bio tako podavljen nečim, tako duhom odsutan da to nije ostavilo savršeno nikakva dojma što se tu pojavio detektiv, te je zapovjedio naredniku Videku neka odredi sve "svrsishodno", a njega neka ne gnjave.

Zatrubili su "zbor" i satnija se skupila u dvorištu u polutmini, pa su donijeli lampe da se bolje vidi.

Netko je dao oribati onu famoznu ladicu i tako Cezar, znameniti pas kriminalne policije, nije mogao da omiriše objekt na licu mjesta, pa je njegov majstor gospodin detektiv Vlahović odmah izrazio svoju stručnu sumnju glede rezultata pretrage.

Ali kad je već Cezar došao, zašto da ne trube satniji?

I tako su sišli dolje i Cezar i gospodin detektiv i Videk i gospodin satnik Ratković, pa je Videk počeo da tumači satniji tko je zapravo taj Cezar, i kakvo je više, cezarsko značenje ove posjete!

- Taj črni pes je spametni pes! Spametneši od tvoje vušlive zagorske glave! Jeste me razmeli? On se vidi i se zna! Momci! On vas sad gleda i z repom miga i već je spetil onoga tata Kristuševog, koji je bil noćas gori v pisarni. Vre ga je spetil. Jeste me razmeli? Zato je bolše i pošteneše, momci, da se sam onaj javi, neg da ga ovaj črni vrag tu zgrabi za šišak! Jer znate onda, kaj vas čeka! Onda to znate! Jeste me razmeli?

- Visit će svinja cijelu noć na kiši! To mu ja velim na svoju poštenu riječ, javio se gospodin satnik Ratković iz pozadine, te je baš netko maknuo svjetiljkom i tako je jedan trak pao po njegovoj kabanici.

Škropi tiha kiša, a satnija u pozoru šuti, i nitko se ne miče.

Pustio je detektiv Cezara, a Cezar se zaletio na satniju. Cijeli je prvi red ponjuškao uredno, prvu i drugu vrstu po istoj metodi, kako to čine i visoki oficiri kod smotre. Onda je Cezar zalajao i presjekao drugi vod po sredini, i izgubila se negdje crna bestija i njuška glasno i kiše oko bakandža satnijskih. Optrčao je tako Cezar cijelu satniju pa zalajao na čelu; zabio u zemlju sve četiri noge, iskesio zube i nekamo hoće da skoči kao lovački pas kad je na dobrome tragu.

Već je detektiv htio da fijukne, kad je Cezar opet bijesno zalajao, te je onako bijesno lajući zaskočio samoga gospodina kapetana.

- Marš, marš, viče gospodin satnik Ratković, ali Cezar ne će da se odbije. Osjeća Ratković mokroga psa, vidi one oštre i šiljaste derače, i spopao ga crni jezoviti bijes, navrla mu krv u glavu i uzrujao se silno. Pred licem čitave satnije zaskočio ga policajni pas, i laje na njega crni đavo, kao da je on tat.

"Baš on sam! On, koji uvijek ostavlja po tri krune tringelda kelnerima i koji je svojim novcem stvorio brijačnicu, njega je zaskočio pas, i to pred čitavom satnijom, i to baš njega."

Osjetio je gospodin satnik Ratković na sebi četiri stotine plamtećih zagorskih očiju, a iz svakoga se oka iz one male domobranske rupice smije po jedna duša da je tat otkriven.

"Ha-ha! Ti si tat! Ti si tat! Ti si nas opkral za ono brijanje i sad imaš svoje!"

Manijakalni strah pred mračnom neizbrisivom prljavštinom prelio se preko cijeloga Ratkovića, i ma da mu je sve izgledalo glupo i ma da je htio da to apodiktički odbije od sebe, ipak je žalac bio tu, u njemu, u mesu, u mozgu, u srcu.

"Eto! Kohn ga gleda sumnjičavo! I sam detektiv se izobličio! I Videk i Petek i Jagalčec i svi ga čudno promatraju!"

Sve je to bilo tren. Otrgli su, naravna stvar, Cezara, i detektiv ga opalio remenom (mrcinu bezobraznu), da je pseto zacviljelo, a Ratković ga je očepio nogom žestoko. Detektiv je tamo nešto mljeo o kriminalnim slučajevima i mahao svojim halbcilindrom, i sve je izgledalo tako neugodno, razbijeno, kompromitirano, izgubljeno.

- Žalim, gospodine kapetane! Duboko žalim! Da ste me citirali odmah ujutro! Žalim još jedanput! Klanjam se! - Tako maše detektiv svojim halbcilindrom, i ovaj ogavni Kohn tu stoji, i lampe se puše, i kiša pada. "A sada još kući! Pa cijela oprema!"

"Rublje! Kamaše! Šlape! Konjak! Pa onda na bataljon na večeru! Oh! I na cijepljenju nisam bio! Kako je to sve gadno!"

Pljunuo je gospodin satnik Ratković i zaputio se bez riječi na kišu, u sumrak. Nestao je tiho kao sjena.

Domobran Račić, onaj koga je gospodin pukovnik Wallenstein ispljuskao pred bataljonskom portom i koga su kao tata svukli pred cijelom satnijom, pa ga onda objesili na kesten, ležao je gore u sobi u prvom katu na slamnjači. Ruke su mu odrvenjele, i pekli ga zarezi od špage, i pozlilo mu, pa se tako mučio jedno vrijeme, a onda je nastupio stražu.

Račić je bio jedan od onih naših intelektualaca koji su mnogo toga htjeli, a nisu nikada i nigdje pravo pustili korijenje; pa kad je došao ovaj veliki potop, digao ih je kao gnjilo smeće, što se staložilo po

našim kanalima, i povaljao to sve sa sobom. Da se sve to nije dogodilo tako abnormalno, možda bi i Račić bio nekud izrastao i nešto postao. Ali tako se povlačio po redakcijama, grizao se s jednom ženom duge godine, pa onaj njezin šnajderaj, ono dijete što ga tako vuče u dubljine (i ni sam ne zna zašto bi ga vuklo, ali tako mu se čini), sve to svakidašnje, dosadno i prazno, sve je to bila smrdljiva atmosfera koja se konačno zgusnula u to da su Račića uzeli u vojsku i tako je postao domobran i sve mu je to izgledalo kao neka vrsta izlaza.

Dogodilo se tako da je pao baš u Ratkovićevu satniju.

Sa Ratkovićem je išao u pučku školu i u gimnaziju. Bili su drugovi iz jedne donjogradske ulice i igrali se zajedno: razbijali praćkama okna i krali čokoladu po dućanima, a onda je Ratković izrastao u kadeta koji je u paradi hodao po pivanama i kavanama, dok su Račića baš u ono vrijeme nekako bacili iz gimnazije, i on je pao u nekakvu političku aferu oko atentata i povlačio se po zatvorima, i Ratković je čuo za Račića da se negdje skita po Evropi i da je propao. To se Ratkovićevoj mami Gabrijeli Jablanskoj, udovici kraljevskog kotarskog suca, tužila Račićeva majka, žena financijskog akcesista. Uglavnom: Ratković Jablanska imala je tri sobe i glasovir i kredencu, a Račićevi se stisli u jednoj jedinoj sobi, i svakog prvog su kucali neki crni ljudi na njihovim vratima. Dugovi. Ovrha. Neprilike. Bolesti. Sin propalica. Žalost. A povrh toga svega, taj propali sin, na koga su bile stavljene sve karte, pa je sve propalo i izgubljeno, i nije ostalo ništa nego crkva i suze, svibanjske pobožnosti, bijela kava i suze.

Za balkanskih ratova, baš za vrijeme pobjeda makedonskih, vratio se Račić bolestan i poderan iz Evrope, i bile su u familiji velike krize kad se i Ratković našao u gradu; došao je na dopust iz jedne madžarske provincijalne garnizone, pa je posjetio svoga prijatelja iz djetinjstva Račića da ga vidi i da se porazgovori s njim, sa starim svojim drugom iz cvjetnouličke pučke škole.

U pozadini dakle crvena makedonska, kao tobože panslavenska bengalska rasvjeta, a tu crna polomljena mati, jedan elegantni kraljevski madžarski oficir u paradi i jedan bijedni, bolesni poderani dečko koji je anemičan i izgladnio i koji je bio u Ženevi uhapšen dva tjedna jer se skitao bez putnice, i u Milanu je bio opet uhapšen tri tjedna jer su ga pitali za dokumente, a on ih nije imao. I konačno se nekako izvukao da ga preko Trsta eskortiraju doma. I to je bila Evropa! A on deklamira o Balkanu...

- Vidiš li Juricu? Gospodin Jurica (naime gospodin Oberleutnant Juraj Ratković) je svoj gospodin! Gledaj ga kako imponira, kako je feš! A daj pogledaj sebe, drago dijete! Šta si ti? Tko si ti? Dajte vi, gospodin Jurica, djelujte na njega da dođe k pameti! Jer ja ne znam! Ja ću isplakati svoje oči! Ja ću skočiti s drugoga kata! Taj moj dečko je abnormalan!

Potresen tom scenom gospodin je Oberleutnant Jurica pokušao da djeluje na tu jadnu protuhu koja po cijele noći negdje po šumama hoda, a po danu hoće da spava u toj jedinoj sobi i kune mater kad ujutro pometa, i tiranizira cijelu kuću. "A što on kani? Što on jest? Što će biti od njega? Što je svršio? Od čega živi?"

I tako riječ po riječ, došlo je do konflikta koji se svršio tako da je ta jadna blijeda protuha udarila mater stolcem po glavi, a gospodina Oberleutnanta Juricu ("idiota prokletog") bacila na cestu. Odonda nisu Račić ni Ratković više nikad progovorili ni riječi dok nije došao rat, i jednoga dana je bogme domobran Račić domarširao u cvjetnoulički pučku školu kao regrut, pod komandu mladoga "feš" kapetana gospodina Ratković Jablanskoga, legendarnog junaka, odlikovanog ratnim odličjima, stratega i majstora.

Ratković je savršeno ignorirao Račića, jer je znao za njega da je "nacionalistički novinar" koji je ("pfuj! prljavštine li beskarakterne") za beogradske pare pisao kojekakve ludorije! "Ali sad, kad Beograda nema, sad šute te pasje gubice! Sad hodaju kao skorpioni zgaženi! Bagaža odurna!" Međutim to nije bilo točno jer Račić nije bio

nacionalist nikakav u tome smislu. Ipak, s obzirom na njegovu nesretnu mater (koja je došla moliti za protekciju gospođu Jablansku, a da za to Račić naravno nije znao), s obzirom na tu nesretnu ženu poduzeo je Ratković neke korake, te je tako Račić imao biti premješten kao školovani novinar k bataljonu, gdje se pisala slavna kronika bataljona po inicijativi Wallensteinovoj. (To je pukovnik Wallenstein zamislio neku vrstu epskog ditiramba, crveno uvezanog, u kome će se pjevati o junaštvu i o slavi pukovnije, pa će se to prodavati u korist Crvenog križa.)

Onda je Račić na hodniku pristupio Ratkoviću i bez pozdrava, bez ičega, rekao mu neka on tu ne protežira nikoga, a njega pak najmanje.

- Ti si glupan! Jesi li me razumio? Glu-pan! I ne upleći se u moje stvari jer to nema smisla! Nije te za to nitko molio! Ja hoću na frontu! I to s prvom formacijom po mogućnosti.

Ratkovića je taj Račićev istup tako frapirao da se još ni cijelu minutu poslije nije snašao. "Šta? Ovakav Nitko, pa ga je tu ispsovao kao služnika, a on mu je htio dobro? I još je otišao bez pozdrava! Okrenuo mu leđa! Luđak! Dakle, to doista prelazi sve granice!"

I odonda nije Ratković htio da dopusti Račiću da spava u gradu, nego je uvijek poderao njegovu cedulju. A što se događalo? Račić je spavao u gradu bez cedulje i nije kapetana nikad pozdravljao. I opet je Kohn javio gospodinu satniku ujutro da je domobran Račić izbivao vani cijelu ovu noć do budnice bez dozvole, a Ratković je sve škrgutao zubima i nije znao što da učini tom lopovu? Da ga veže, da ga baci u samicu, da ga tuži? Bio je sam vezan ("ipak, što će reći stara nevina gospođa mati jadnica i majka ove lude, pa i njegova majka?"), i peklo ga je to kao otvorena rana, i mučio se s tim, a Račić je svejedno spavao vani na čudo cijeloga satnijskog personala i čitave satnije. I tako je njihov odnos cijelo vrijeme bio nabijen i neobično tajanstveno zapleten, pa odatle to da je danas sve u Ratkoviću

prevrilo i da je ispao iz forme i pokazao ipak da je u njegovoj ruci vlast.

Kad su oko njega tukli ljude, Račić je uvijek zadrhtao. Odjekuju ćuške, a lica se domobranska krevelje, i gibaju se donje čeljusti kao u preživača, i ljudi stoje kao voštani kipovi. "Zašto tuče čovjek čovjeka? Zašto ovi ne udaraju natrag? Oh, kad bi barem jedan jedini udario natrag!"

Stoji tako Račić u disciplini i cijelo se vrijeme boji ćuške kao neshvatljivo neizrecivog užasa. A danas, kad se na njega oborila ćuška, on je ostao miran. "On je bio išćuškan: ne na rajonu, gdje te ne vidi nitko (jer što je to soldateski ćuška), nego baš ne sredini ulice pred babama i dječurlijom i tramvajem. Pred cijelom ulicom! Pa ništa! Pošao je dalje u satniji i promatrao kuće po cesti, na sjever okrenute, pa se od vjetra i pljuskavice ogulio mort i proviruju gole crvene cigle. Mirno je gledao sve te stvari i slušao bubanj i ono ritmičko talasanje hrptenica u satniji, i još je držao topot, kao i svi ostali domobrani lijevo i desno u koloni."

"A ne samo da ga je pljusnuo. Nego ga je još oborio u blato i udario nogom. A što je mogao? Da je skinuo pušku i raskolio pukovniku glavu, bili bi ga ustrijelili! A konačno, ako se točno uzme, to i nije bila prva ćuška što je pala danas po njegovom licu. Zar ga otac njegov pokojni nije tukao? Otac ga je tukao istim pletenim korbačem što je ostao iza mrtvoga psa. I mati ga je pljuskala! I učitelj i kateheta u Cvjetnoj ulici, i oni! Koliko puta! I dečki, fakini ulice, koliko je samo od njih dobio batina? A zar ga razrednik u gimnaziji nije pljuskao? A ono poslije, u takozvanom životu! I žene i redakcije i ideje i prijatelji, oh, Gospode, Gospode, koliko je tu bilo pljusaka? Koliko poniženja! Sramote! Mizerije! Dugova. Poniženja."

"I konačno, što je to ćuška? Simbolična jedna životnost i sve se to već milijardu puta dogodilo i opet će se dogoditi da će netko pljusnuti a netko biti ispljuskan. Sve je to već milijardu puta zapisano od biblijskih do domobranskih dana, i opet će se zapisati! Pa neka se

samo i događa kao što je zapisano. A zapisano je da će ga popljuvati i ispljuskati i osramotiti i poniziti i svući do gola i pribiti na križ."

Pa kad su Račića svukli do gola pred satnijom i pretražili ga kao tata, on se sjetio da je to zapisano da će ga svući do gola kao tata! I upravo nekom fatalnom višom logikom on je osjećao da to još nije finale, pa kad ga je Videk povukao gore na kesten, i špaga se oštro sve dublje zarezivala u njegovo meso i počela da ga para u dlanovima i podlaktici, kao da mu tko meso reže oštrim nožem, on je osjetio neku bolesnu paniku kao da mu teče krv i da su mu dlanovi probijeni, i onesvijestio se s nekim čudnim smiješkom, što ga je Ratković kvalificirao kao ironiju izazovnu, a nije bila ironija nikakva nego bolećiv smiješak raspetoga čovjeka. Smiješak nad glupošću jedne simbolike bez smisla.

Kasna je noć, i Račić sapet patrontašama i manlihericom stoji na straži pognute glave i bije se sa snom i umorom. Zamijenio je jednog domobrana što je jutros kopao nos, pa je zato bio kažnjen da stražari cijelu noć, i tako je stajao taj domobran za kaznu, a sad stoji i Račić za svoju kaznu.

"Što je to bojni zov?"

Spavao bi Račić jer je umoran, ali mu kopa po glavi to vragometno pitanje što je to bojni zov? Svaki domobran koji na straži stoji mora da znade što je to bojni zov, jer to nije mala stvar! Domobran na straži je brava koja se otvara ključem, a kako će se otvoriti, na koji ključ, kad je zaboravio? "Budapest, bajonet, Bayern! Nešto na Be je bilo! Samo što? "Bojni zov": budala!"

"Ponovio je glupo za komandantom kao gramofonska ploča? Papiga! A sada ne zna! A ako sada dođe inspekcioni oficir, gospodin "vojarnonadzorni" natporučnik Holzer, izlupat će ga jer Holzer rado mrcvari momčad. Rastrgala mu granata lijevu ruku, pa mu odrezali tri prsta. Tako je podivljao i nije više čovjek!"

"Sad svejedno! Bilo što bilo! Preživjet ću valjda još i taj "bojni zov"!"

Počeo je da oko njega cvate crni mak sna, pa je Račić stisnuo zube, i da se oslobodi onoga masnog i teškog zapaha, što kao opijum vonja, a puši se u mozgu, prošetao se do plota, te se zagledao u crnu i praznu ulicu.

"To je crna ulica! Nekamo puca u tamu! Kroz tu sam ja ulicu došao i opet ću izaći! Bio sam dijete i mislio sam da ću nekamo doći, a kamo sam to došao? U kasarnu! U kasarnu...! Od pučke škole u Cvjetnoj ulici postala je kasarna..."

"Pa da! To je ona pučka škola u Cvjetnoj ulici! I to su oni kestenovi, i to je onaj vrt! Onaj isti vrt u kome su na Petrovo i Pavlovo bili postavljeni stolovi, prebačeni zelenim suknom, s nizovima crveno i zlatno ukoričenih knjiga za odlikaše! Oh, Petrovo i Pavlovo, i sada će početi ferije! Cijele jedne ferije! - I Račić je odlikaš, i srce mu bije od veselja pred ferijama!"

"A gdje su te ferije proklete? Što se dogodilo s tim odlikašem u bijelom novom odijelu? Objesili su ga tu na kesten i popljuvali ga!"

I tako je steglo Račića u grlu kao da ga je netko sapeo koštunjavom rukom.

"A što ću, vraga, da tu uzdišem nad samim sobom? Nisam valjda baba! Glupo je sve to!"

Pa je energično zakoračao pod kestenovima uz plot, amo-tamo. Ali ga je nešto vuklo da gleda u tu svoju školu. "Taj veliki portal i ona crna plastična slova nad njim: Dječaci. Tamo, prizemno lijevo, onih pet prozora, ono je njegov razred. Visi Kraljevina na zidu i još neke druge mape, i tamo je crno računalo i ormar u kutu i ploča za geometriju i lavor i krst, sve to tamo stoji. U trećoj klupi u sredini lijevo, tamo je njegovo mjesto. A pred njime sjedi Ratković, plavokosi dječarac. A gdje je stari učitelj s debelim zlatnim lancem i sivim suncobranom, malo astmatičan sijedi gospodin? On leži horizontalno dva metra pod travom i drži drveni krst u rukama, i možda je još samo malo ostalo od salonroka i kravate, a drugo je sve

zemlja. A gdje je cijeli onaj razred? Galović je mrtav također! Mali Galović! Korenić je poludio u Stenjevcu. Puntek je pao na fronti, raznijela ga granata, pa je samo jedan špigl ostao iza Punteka. I Kamenar je mrtav, a Francetićev Pavle je advokat, doktor, veliki gospon, ima svoju kočiju. Glupan. Bavi se politikom. Vrti se oko Sabora. A gdje su oni drugi? Nestali su, pomrli, izgubili se, pa sve kad bi htio da se sjeti cijeloga razreda, ne bi mogao. Sivo je sve u mozgu. Još se sjeća jasno Skomraka! Franjo Skomrak u onoj crnoj šubari od Dobrotvora, a tata mu je pek, helfer kod Bratanca, da, da, tamo je Račić nosio kruh, pa u onoj crveno-bijeloj maji tata Skomrakov baca hljebove u usijanu krušnicu. Franjo Skomrak! On je pobjegao! I pisao je Ratkoviću nekakvo pismo, rekao je ordonanc. Da! On je bio Ratkovićev sluga i pripovijedao je Račiću da je Ratković strašna svinja i da ga sekira cijele dane, i da on to ne će dugo izdržati! Javit će se radije na frontu! I još mu je pripovijedao o nekakvom novcu erarskom koji da je Ratković pronevjerio, ukrao, šta li? Račić, Ratković, Skomrak, tako su slijedili, tim redom! A što je to danas? Glupost! Čemu te lamentacije? To je život! To je provincijalno naricanje nad brodolomom!"

I htio je Račić da se prošeće i da tako razbije svoje fantazije, ali nije mogao. Stao je kod drugog portala za "Djevojčice" i tamo se naslonio o zid od umora.

"Djevojčice! Tu, gdje su ulazile djevojčice, tu je kapija simbolički zaključana. Što bi djevojčice u kasarni?"

A za stubama portalnim, između onih staklenih vrata u mezzaninu i samog ulaza, tu na stubama za djevojčice spavaju trubači, pa se dobro čuje kroz ključanicu kako hrču.

Prislonio je tako uho Račić o ključanicu i sluša trubače kako hrču i razmišlja o djevojčicama što su nekad ulazile na ovaj portal. "One su u bjelini pjevale na Tijelovo, i dječaci su svi bili zaljubljeni u te djevojčice. A šta je sad? Gdje su te djevojčice sad? Nabrekle im sise vise kao svim ženkama, poudavale se, zatrudnjele, poumirale, pa se

pate, kuhaju, djecu tuku i žderu se po posteljama s umornim ljudima. Kelnerice, švelje tuberkulozne ili kao Marta Heflerova, koju Račić još i danas pozna i koja je postala doktorica, pa danas u špitalu ispire bolesne žene i bije se za žensko pravo glasa i hoće da postane "svoj čovjek". Govori fraze kao papiga. A pučka škola u Cvjetnoj ulici stoji kao razorena košnica, i po njoj pužu domobrani, crni bolesni žohari. Tko bi bio rekao da će Jurica Ratković, onaj šutljivi pasivni dečko koji nikako nije znao računati sa česnicima, da će on, baš on, udariti čizmom o tu školu, razvaliti je i od školskih ploča sabiti brijačnicu? A, eto, tako se dogodilo, sve se tako dogodilo. Satnija spava, i život teče dalje. A onda će se satnija probuditi, opremiti se i poći na defile pred adlatusa, pa na frontu, a regruti će po dvorištu lupati o zemlju: jedan, dva! I kuhari će fasovati mast i meso i bažul i krompir, padat će opet snijeg, i žene će nositi napoj satnijski, i život će dalje teći kao da se ništa dogodilo nije. To se zove normalan ritam stvari."

"A dogodit će se zapravo grozna stvar! Satnija će sutra poći na frontu! Slušat će ljudi veliki bubanj što ga vuče poni, i činele i klarinete i frule i male bubnjiće, i to će slušati ljudi, da "još ni jeden Zagorec nije prodal vina" - a nitko ne će ni pomisliti da je to sad jedna neizrecivo grozna stvar, da idu u smrt, a zašto? Za nekakve faraonske mumije. Za bečke grofove. Za banke. Za advokate."

"Šta bi ljudi po ulicama da im netko objasni što je zapravo to i što se događa to i što zapravo znači ovaj rat i kakav mu je dublji smisao? Počeli bi mahati rukama, glasno plakati i kukati i bacili bi se sutra na satniju i ne bi je pustili u kriminal!"

"A tako, sada ništa! Grad mirno spava, i ovih dvije stotine domobranskih osuđenika mirno spava, kao da je sve normalno i kao da se ne sprema ništa! A dogodit će se velika nesreća! Matematski je jasno da će se dogoditi katastrofa! Pa ipak! Ništa! Trebalo bi grad uzbuniti. Trebalo bi ljude alarmirati! Zato i jesu straže! Straža koja bdije, ona bi trebala da alarmira cijeli grad! Da se ljudima kaže, da se

ljudima objasni, da se čitav grad alarmira, da se čitav svijet upozori da svima postane jasno da se radi o katastrofi."

I došlo je Račiću da skine pušku, pa da ispuca cijela dva magazina oštrih naboja što su ih već danas fasovali, pa da uzbuni grad i satniju! "To se ipak sutra ne bi smjelo dogoditi! To ljudi ne bi smjeli da dopuste da satnija ode!"

"Dojurili bi ovi kreteni od straže i mislili bi da sam poludio! To su neke egzaltirane zamisli. A filistri bi digli glave ispod popluna, pa u polusnu slušali tutanj hitaca gdje negdje daleko vani odjekuje, i onda bi se opet pokrili preko glave.

- Nama je dobro! U postelji je toplo! A vani pucaju! Valjda policija puca po rauberima!"

"Nema sve to smisla! Čovjek je danas suviše osamljen u svojim mislima! Pospan sam! Treba da se šećem. I da ne mislim ništa! Najbolje je spavati."

Ušetao se Račić gore-dolje, gore-dolje, pred cijelom školom kao prava straža, samo da se ne sruši od umora. Klecao je, tako je bio slab u zglobovima, a u mozgu je osjećao čudnu prazninu, kao da nema glave, pa bez mozga hoda amo-tamo.

Onda se čulo kako netko pjeva u dnu tamne ulice. Dolazi čovjek i pjeva: "Idem selom, selo viče na me", u strašnom diskantu sa zagorskim akcentom; pjeva tako čovjek i guta te stihove i tetura od zida do pločnika amo-tamo u talasastim krivuljama.

Donjihao se do crnog satnijskog plota, te se najednom instinktivno trgnuo osjetivši u tmini drugu životinju. Prestrašeno je uzmaknuo dva-tri koraka, sav zaprepašten u prvi čas.

Ali je odmah razabrao da je to kasarna i straža, pa se nasmijao sam sebi. To je bio bivši poštar, listonoša, kabanice nije imao, a bluza mu je bila razderana kao da se negdje potukao, i bio je sav poliven vinom, pa je to zaudaralo.

- Aha! Aha! To si ti, soldat božji! Straža! Ha-ha! Straža! A ja sam se straže prestrašil! He-he! Dobar večer, straža! No! Kaj je? Kaj stojiš kak drven? Daj mi ruku! Kaj misliš da ja nis bil straža? Bil sem i ja straža, vrag je njimi simi mater dal i stvoril! Bil sem i ja straža, bil sem i stražaril sem al sem ih se skup poslal v Split!

I tako se rukovao bivši poštar pijani s Račićem kolegijalno kroz plot, toplo, kao što se rukuju čovjekoljubivi brodolomci.

- Serbus, stražica! A kaj si vre bil na fronti?

- Ne, sutra idemo!

- A tak? Nisi još bil na fronti? Ti si, kak bi rekli, jungferica! A ja sem bil! Ja jes! I kak sem bil! I lepo mi je bilo! Puno lepše neg sad! Tam se je se moralo, ak se štelo ili ni. I pluča su mi tam požrli, ali se je ono moralo! Ono je bilo moralno! A tu se niš ne mora, tu se niš ne mora! A ja ipak trpim i skapavlem i moram još biti kuš! Tam sem vani bar žrl kolko sem štel! A tu sem gladen! Ja sem invalid i gladen sem! A onih sedamdeset krun kaj dobim, to nemrem jesti! Na! Sad je v modu došel ovaj žuti kristalni kandlincuker! To bi mi dobro tak v plučima se ono nutri zalizalo, a kaj morem jesti taj kristalkandlincuker? He-he! Ne! Ni odela nemam! Gladen sem! Nemam niš neg malu srebrnu! To je se, a to puno ni!

Pa je taj pijani poštar zamolio Račića "malo kruha", jer frontaš frontaša i soldat soldata može da moli i duhana i kruha kao drug druga.

Dao mu je Račić iz torbe ovelik komad komisa, i on je počeo pohlepno da žvače i da psuje na soldačiju i na državu i na sve.

- Vrag im mater i gospodi i soldatem i simi skup! Tak! Veliju da bu bolše kad rat stane. Bu drek!

Tako je kleo invalid u poštanskoj bluzi i izgubio se u tmini, pa se čulo kako kašlje i kako pjevucka: "Idem selom, selo viče na me, pitam selo, kaj te briga za me, kaj te briga za me."

Dugo je slušao Račić za invalidom koji je gladan i pijan i glup, i sve se pričinilo duboko glupim. Zahodi zaudaraju, proljeće ide, mašine na kolodvoru cvile, noć je.

"I sve pisarne i škole pučke i špitali i kasarne, gradovi, problemi, zvijezde, kako je sve to sramotno glupo! Saznanje se te gluposti manifestira u jednoj tužnoj simbolici: u simbolici bogočovjeka koga su pribili na križ. Fantom među fantomima. Bolesno i nedostojno čovjeka. Saznanje se te gluposti univerzalne otkriva, kad se čovjeku objašnjava kako je to - živjeti zapravo! Kako je to visiti popljuvan, ili vješati i pljuvati. Pasiv i aktiv. I to je cijela stvar! To osjećati, drugo se ne može. To je jedino mudrost, gledati kako je nešto aktivno, a nešto pasivno. Ja sam pasiv, o tome već danas nikakve sumnje nema. I to ja vidim, i to je moja mudrost. Moj plus i minus. Ja sam pasiv i ja ću kao pasiv propasti. Ratković na primjer bio je uvijek glupan, i nikad nije imao talenta da to vidi. Kad smo se igrali soldata, on je htio biti general i imao je zelenu perjanicu na čaku! Ono mu je sašila mati, onu perjanicu, i on je bio general! A zapravo nije ni onda bio ništa kao ni danas nego tako: mrtva materija. Klobuk od novinskog papira, oficir, ništa. Nosio je generalsku perjanicu koju su mu dali, i danas nosi drugu perjanicu. I tako. Uostalom, vrag ga odnio, i tog Ratkovića i Austriju i frontu i mene i sve nas!"

Prolazi netko sa svjetiljkom iz velike gombaonice u kasarnu. Svjetiljka se elastično njiše, i talasaju se žuti traci lijevo i desno, pa padaju gole i očupane sjene kestenova i pužu po blatu, a onda gasnu. "To je inspekcija! Ipak Holzer bdije! Mogao bi doći i ovamo da vidi što je sa stražom. Bojni zov? Bojni zov? Bajoneta. Budim. Budala. Bosna. Bura."

Tišina.

Stoji noć i živi. Sve uvijek živi i nema mira.

Kroz rešetke na prozorima pivnice čulo se nešto kako se srušilo.

"To su valjda štakori."

"Ah, ne! To je desetnik Jurković dolje na ugljenu. On je izgubio Skomraka! On je kriv što su na zahodu razbili lampu."

- Jesi li to ti, Jurkoviću? glasno je zapitao Račić dolje u pivnicu kroz crnu rupu, ali se glas izgubio u tmini kao u zdencu.

Pa se opet Račić ušetao i na drugom uglu kod zida stao i dugo gledao crnu omoriku, kako od plinske svjetiljke padaju traci na nju i kako se mekane sjene liju po goloj stijeni uz tihu muziku vjetra. Gluhonijemo i slijepo granje u gluhonijemoj i slijepoj noći.

Onda su dolje u pivnici sa dvorišne strane zaškripila vrata i dugo cviljela. "To podvornikovica (satnijska kantinerka) pušta narednika Videka od sebe. Čudna je to žena, ta kantinerka. Antipatična, gušava, bubuljičava i debela kao natekla, a opet. Nikad se kod žene ne zna što je to..."

"Nikad!"

"Već mora da je kasno."

Tukle su polovice u gradu. Jedna. Druga. Katedrala. Sveti Marko. Sveti Vinko.

"Je li to pol jedan ili pola dva?"

Na raskršću, gdje se sijeku dvije ulice pod pravim kutom, prošla su crna kola, kao bez kočijaša, desno u kulise.

Teku oblaci, teče vrijeme, gibaju se sjene, samo straža stoji i bije se sa snom. Vjetar u omorikama. Kapljice na granama. Golubovi.

Nenadano iza ugla nahrupile su crne pojave: kacige, bajonete, lanci. Oni su uperili amo u kasarnu. Nešto se dogodilo!

- Stoj! Tko ide?

- Patrola militerpolicije! Domobrana Skomraka smo dopeljali!

- Zapovjednik straže! povikao je Račić u sav glas. - Zapovjednik straže!

Zaškripila su masivna okovana vrata na ulazu za dječake, sinula je svjetiljka, došao je zapovjednik straže, i cijela se naoružana rulja

izgubila s uhapšenikom u školi.

"Skomrak! Taj jadnik ima smolu! A što to on viče? Valjda ga Holzer tuče! To sad zapisnik sastavljaju s njim. Korigiraju ga!"

Patrola militerpolicije je otišla, pa se još dugo čulo kako se kacige teško kese. Valjda se vesele što su uhvatili finu pticu.

Onda je svega nestalo iza ugla. Čulo se kako su Skomraka odveli u pivnicu, pa se kroz rupe na čas vidjela svjetiljka gdje sjaji, a onda se sve smirilo.

Naoblačilo se opet, i zvijezde što su putovale između oblaka rasplinule se, pa je počela da sipi kiša. Glas ptice. Noć.

Negdje na blizom tornju odbila je polovica.

"Mora da sam se prevario za cijelu uru u brojanju! Sad je valjda tek pola dva. Čovjek se tako lako izgubi u noći!"

Zijevnuo je duboko Račić, pa se opet ušetao do omorike i natrag do plota. Gore-dolje...

Ratković se predugo zapleo kod kuće u pakiranju svojih odontosmegma, flastera, rublja, kefica za zube, i zadržavan još suzama svoje majke, plemenite gospođe Jablanske, udovice kraljevskog kotarskog suca, on je dospio na bataljon u posljednji čas.

Na bataljonu je bilo servirano za dvadeset i četiri osobe kod velike potkove u srednjoj, najvećoj dvorani, a u bataljonskoj biblioteci za subalterne oficire. Bilo je i cvijeća i srebra; na lijevoj strani adlatusa ministrovog, ekscelencije baruna Illyésházy de Alsó Rekettye, sjedio je gospodin general-major Svetozar Matić "Likaner, Otočaner, naše gore list". Glupan, krvnik, bluna.

Onda je tu bio opet s lijeve strane gospodina Feldmarschalleutnanta pukovnik Wallenstein, pa barun Leviczky Lendvay (felsö és alsó lendvai Lendvay Leviczky Gyula) dragunski kapetan A De, krilni ađutant ekscelencije adlatusa, koji je kao aktivni lajtnant jurišao

šezdeset i šeste kod Custozze u historijski znamenitoj kavalerijskoj ataki pod pokojnim Feldzeugmeisterom Bechtolsheimom, poslije čuvenim korpskomandantom (koji je ugušio ustanak Eugena Kvaternika kod Rakovice, kad je pod stijegom Blažene Djevice Marije proklamirana Kraljevina samostalnom).

S desne strane simetrički bio je tu nemeš Büdöskuty, major generalnog štaba i divizijski operativni šef, pa von Trotl, Büdöskutyjev ađutant, obični trupni oficir, apsolvent Kriegsschula bečkog, dodijeljen štabu. I tako je oko te potkove u dvorani zvonilo četrdeset i osam ostruga garnizonske madžarske honvédske elite, ali doista elite par excellence, to jest elite i kreme jedne male provincijalne garnizone, među slavnima najslavnije.

Kod te potkove na kraju stola sjedio je i gospodin kapetan Ratković Jablanski, na koga je pala velika čast da primi zdravicu same Njegove Preuzvišenosti Adlatusa koji je nazdravio njegovom bataljonu što će ga on - Ratković - sutra povesti na frontu da tamo prolije krv za preuzvišenog vladara Cezara i Kralja. Ratković Jablanski podigao je čašu i nazdravio Njegovoj Preuzvišenosti Adlatusu, kao čuvenom karpatskom pobjedniku: hura, hura, hura, i tako se kucalo i pilo i govorilo o tome što piše "Pester Lloyd" i "Neue Freie" hoće li u Parizu buknuti revolucija, a vani u predsoblju udarala je glazba "nadnaravne akorde" Walzertrauma: "Leise, ganz leise klingt's durch den Raum..."

Generalitet je ustao, moglo je biti pola jedanaest, i odvezao se autima što su cijelo vrijeme čekali dolje pred bataljonom, a Ratković Jablanski je udario da pije s kadetima i lajtnantima kao što je tradicija, u slavu sutrašnjeg velikog dana.

Bilo je već pola dva za nekoliko minuta, kad se ipak otkinuo da pođe, da se mrvu ispava, jer je cijelu prošlu noć bio kod gospođe Ketty, pa je tek oko pet usnuo, kad je već zvonilo pozdravljenje; a sutra je opet naporan dan! Šumila mu je glava i nije zakopčao ni bunde na svježem zraku, nego mu je baš godio februarski vjetrić što

je mirisao po rastopljenom snijegu i tresao prljavim stakalcima plinskih svjetiljaka.

Glava mu je bila kao natečena, i nikako mu se nije dalo da legne. "Prevrtao bi se samo s jednog rebra na drugo, pa je bolje da se minutu-dvije prošeće, da mu se mozak provjetri i ispari i pročisti svježom noćnom promajom. Sutra, dakle, opet putuje! Još je dobro u vagonu! Dat će svoj vagon prikopčati odmah uz lokomotivu, pa će se grijati! Svući će se lijepo, pa u šlapama ležati, i još se dobro pokriti toplim pledom. Ne će skakati s jedne noge na drugu, kao domobrani u otvorenim marvinskim vagonima, nego će mu ordonanc kuhati čaj, pa mu još poravnati pled ponizno ako gdje slučajno spuzne, i tako će grickati čokoladu i uživati pet-šest dana."

"Ali tamo vani u onom snijegu dubokom! Ono prokleto galicijsko blato! One uši, onaj smrad zadimljeni, ona dosada! Blato, konjak, karte, lojanice! Pfuj!"

I tako je Ratkoviću postalo neugodno od pomisli na galicijsku stvarnost, na blato, na mokre noći, na bdjenje u jami.

"Mogao bi čovjek ipak da nekako zgodnije poživi. Tako, na primjer: lijepo pucketa vatra u bijeloj peći, pa je sve toplo i naloženo. Na stolu modra kristalna vaza, s mimozama, srebro, dobra večera, žena! Mir. Svjetski mir u civilu."

"Bogata mlada žena! Tako, sa dvjesta jutara! Ne više! To je dosta! Dvjesta jutara! Pa bi čovjek odbacio ovaj prokleti život! I sablju i uniformu i frontu, sve bi to čovjek odbacio! Ne bi ga preterirali ni sekirali! Ni Wallenstein, ni bataljon, ni itko drugi! Bio bi samo svoj gospodin! Pa basta! Civil. Veleposjednik. Renta."

I tako razmišljajući o svojoj eventualnoj sreći koja valjda ipak negdje realno postoji, sjetio se Ratković gospođe Ketty.

"Kako bi bilo da pođem do nje? Da joj kažem kako mi je teško! Kao da na zlo slutim! Možda još bdije! Još nije ništa propalo! Mogu se sutra javiti marod!" I tako u nekom teškom polusnu našao se, a da ni

sam nije znao kako, pod Kettynim prozorima. Drvored golog koštunjavog, čvorastog drveća, prazna ulica. A gore u Kettynom šlafcimeru svjetlost. Modrikasta svjetlost.

"Znao je on to! Osjećao je on to! Slatka mala Ketty bdije! Curica mala, srce njegovo, pucica ne može da spava! Muči se srčeko, sirotica moja mala! Ipak! Tko može da zna? Sad se vidimo, a što može biti sutra, to nitko ne zna! Dijete milo! Djevojčica njegova Katarinčica."

I već se sagnuo da nađe kamenčić, pa da se javi "svojoj sirotici", i krv mu navrla u glavu kod pomisli na Katarinčicu, kad se od ulaznih vrata razlio zvek brave. Oštar i glasan.

"To netko izlazi! Mogao bi još da me vidi!"

Sakrio se Ratković u sjenu kestena, pa se pritajio. A crna figura u pelerini što izlazi iz kuće nešto fićuka. Nekakav talijanski napjev. I vidi se sjaj cigarete. Izlazi viteška maska u pelerini: La donna è mobile.

"Oho! Pa to je Fregattenleutnant Kertschmarek! Flieger!"

"A konačno? Život je blatna cesta..."

Iz svoga toplog raspoloženja pao je Ratković u momentu u mračnu ciničku rastopinu u kojoj gnjiju sve okorjele duše. Izvadio je iz doze cigaretu i zapalio je i zakopčao budnu, jer mu je bilo hladno i došlo mu je da pljune.

Pa se zaputio ulicom pognute glave, umorno i teško. A ostruge su za njim brenčale kao ministrantski zvonci, kad nose pomast posljednju i cinkaju. "Katarinčica nabija rogove svome suprugu ratniku i njemu, a i Fregattenleutnant je rogonja, i život nije drugo nego borba za opstanak. To je otkrio Darwin."

Kod vojarnonadzornog oficira u ravnateljevoj sobi prizemno bila je svjetlost.

"Oho! Što moj vojarnonadzorni bdije? Što je to? Da vidim!"

Pa je Ratković na prolazu kroz Cvjetnu ulicu zaokrenuo u svoju kasarnu da vidi što je to kod njega unutra gdje vojarnonadzorni bdije.

Račić svoga zapovjednika nije zaustavio. Prepoznao ga je po hodu, pa mu je bilo formalno glupo da zaustavlja jednoga čovjeka koga već pozna valjda dvadeset godina.

- Straža! Jesi li ti lud, mater ti gluhu? Zar me ne vidiš?

- Ja sam straža, stao je Račić pred kapetana iz sjene.

Ratković ga je prepoznao. Pogledali su se jedan tren. Onda se Ratković nervozno trgnuo i pošao u školu bez riječi. "Ovoga psa trebalo bi ustrijeliti na mjestu", pomislio je i odlučio da će to i izvesti čim stignu na frontu.

Holzer je drijemao, pa je konfuzno skočio kad je čuo ostruge, i javio se propisno.

- Servus, dragi Holzer! Dobro jutro, dragi moj! Oprosti mi što te smetam, počeo je kapetan fingirati da se ispričava, premda je to njegovo sveto pravo da ulazi u svoju kasarnu kad i kako hoće. - Pardon! Ali se vraćam iz menaže! Tamo je bio adlatus, pak smo poslije gucnuli, a eto vidim svjetlost! Što je novo?

- Ja sam bio baš zadrijemao! Satnija je u redu! I straže sam pregledao! Samo sam ovaj izvještaj tu pisao prije pola sata!

I dao je Holzer kapetanu izvještaj o uhićenju domobrana Skomraka, ispisan jasno i čitljivo na cijelom arku od početka do kraja. Sva četna tijela, pododjeli i grupe, sve je to bilo potcrtano ravnalom i razmaknuto na pravilnih tri i po pa na pet i po centimetara, kako što je to propisano u svakoj vojnoj stilistici koju aktivni oficiri svi u glavi nose napamet. Bilo je tamo uglavnom činovničkim suhoparnim i hrapavim tonom ispripovijedano kako je patrola militerpolicije uhvatila noćas u jedan sati i sedam minuta domobrana vražje regimente Franju Skomraka. Pio je u nekakvoj kuhinji na Potoku sa bludnicama, pa kako propisanih isprava imao nije, patrola ga je

uhapsila i predala njegovom četnom tijelu u smislu najnovijeg befela K. u K. Platzkommande. Onda je slijedio zapisnik sastavljen sa Skomrakom tu kod inspekcionog oficira i popis predmeta nalazećih se kod uhapšenog domobrana, i to: 114 (slovom sto i četrnaest) kruna i sedamdeset filira novca, pa jedan otvoreni paket srednje finog bosansko-hercegovačkog duhana. Dva omota cigaretnog Otoman-papira, jedna škatulja za šibice i jedan nož, sve u prilogu po jedan.

Utonuo je Ratković u stilizaciju te prijave, pa mu je postalo milo, čitajući uredno sastavljen spis, koji ima svoj rep i svoju glavu. ("Rijetko se naime događa da čovjek u ovo prokleto vrijeme kad služe sami civili, fiškali, peki i lazari, da čovjek dobije pod ruku ovakav spis!") Ratković je čitao tu prijavu Holzerovu radosno, te bi svaki čas kimnuo glavom od zadovoljstva, kad bi započeo koji novi stavak kao što je to i propisano, na čitava tri centimetra od lijevog ruba desno, a ne onako civilski "hudri-budri", vrag ih odnio sve skupa diletantski! ("Ne znaju ni prijave pisati ti civili, a htjeli bi da vode rat kao i mi!")

- Dobro je, Holzer! Vrlo dobro! Dakle, vrlo, vrlo dobro.

Tek onda, polagano, otrijeznivši se - tako rekavši - od tog birokratskog zanosa, počelo je bivati Ratkoviću jasno da taj spis i nije tako obični, dobro sastavljeni spis! "Ta se prijava njega konačno i te kako tiče. Ta tu se govori, sunce mu božje, da su onog psa prokletog uhvatili! Skomrak, gad, provalnik, tat i svinja je uhapšen! On je dolje u pivnici!"

- A gdje je ta životinja?

- U pivnici, gospodine satniče!

- Gore s njim!

I dok je Holzer istrčao, prošao je Ratković jedanput preko cijele sobe, do vrata i natrag, uzrujan. Onda se vratio do stola, stao i počeo da razvezuje onaj "prilog pod jedan".

Bila je to u crveno-bijelo-zeleno ispruganom rupcu, onakvom istom kakav fasuju sve hodne formacije, na kojem stoji napisan slavni Vörösmartyjev stih: "Hazádnak rendületlenül légy híve, oh, Magyar!" (Madžaru, budi svojoj domovini nepokolebljivo vjeran!), zamotana škatulja istarskih žigica, pa su dva slavenska apostola sveti Ćiril i sveti Metodije tako tužno izgledali poliveni vinom. Onda je tu bio cigaršpic, glava ispaljene bijele polugole vile, pa jedna banka od sto kruna i sitniš.

Ratković je uzeo tu banku među prste i opipao je i tako je - prepoznao. U onaj hip, kako je prepoznao tu zelenu banknotu, navrla mu krv u glavu i on se razbjesnio. Sjetio se jutrošnje sramotne scene u pisarni, pa su mu mišice vilica na lalokama vidljivo natekle, tako je stegnuo čeljusti. "Eto! Holzer je tu sastavio prijavu, a o toj cijeloj stvari ni riječi! A to bi bilo jedino važno! A o tome ni riječi! To je nečuvena indolencija! Naravna stvar! Zar se ljudi brinu za službu? Glavno je da spavaš cijelu noć!"

- Slušaj, Holzer, ti ovdje nisi ni jednom riječju spomenuo cijelu stvar!

- A koju stvar, gospodine satniče? začudio se Holzer ušavši u sobu.

- Koju stvar? Čovječe božji! Šta je tebi? Pa zar ti živiš na mjesecu? Zar ti ne znaš da je Skomrak provalio u moj stol? Ukrao mi dvije stotine! Na! Tu je jedna od te dvije stotine!

- Dvije stotine. Skomrak? Ukrao?

Holzer doista nije o tome ništa znao. Ujutro ga nije bilo u kasarni, a poslije podne je spavao, kad je Cezar bio tu, izvršio istragu i otkrio gospodina satnika kao tata.

- Da! Što me gledaš? Naravna stvar! Pisao mi je da će me ustrijeliti! Eto! Tu si ti jedini moj drug i moj oficir, a nemaš pojma o najvažnijoj stvari! To je indolencija! I cijela je prijava sastavljena indolentno! Nisi naveo ni cigaršpic, ni šibice...

- Mislio sam...

- Tu nema što da se misli! Stvar se jednostavno pobroji i navede! To i to! Tako! To je propisano! Je li! No, also! Propustio si naprosto da navedeš pravo i točno stanje stvari! A jesi li mu dao žnirance izvaditi iz cipela?

- Nisam!

- Vidiš, i to je važno! To je osobito važno! I u Službovniku tako piše! Remen i žniranci se oduzimaju! Još se svinja može objesiti! A to je u Službovniku naročito naglašeno, zar ne?

Ali se svinja međutim nije objesila.

Skomraka su uvela u sobu dva domobrana s bajonetom na pušci. Bio je vezan lancima, i na onom bijelom svijetlu plinskom izgledao je kao lešina. Stoji tu, zgužvan, pokisao, prljav od ugljena, još pijan, a pogled mu potitrava na golim bajonetama.

Bila je tiha stanka.

Ratković je proživio u sebi cijeli današnji dan u taj hip još jedanput. Sve redom, sve pod lupom, sve plastično: i to kako mu se samo Kohn u brijačnici podmuklo smješkao, kad mu je predao ono pismo. Tamo je on, Ratković, nazvan tatom! I to kako ga je Cezar zaskočio kao tata! "Pred cijelom satnijom stajao je zaprljan, ponižen, a tat je tu, u rukama vlasti, sto mu bogova! Tat je tu uhapšen na milost i nemilost! To je jedan od onih koji mu pišu pisma! Ona pisma! I koji smrade njegovu muku, koji mu pljuju u obraz."

Pa je Ratković pogođen tim faktima u jednom skoku skočio, formalno skočio na Skomraka. Jaguarski.

- Tu si ti, svinjo prokleta?

I od toga hipa sve je raslo naviše.

Počeo je da ga bije stisnutom šakom po glavi, pa kako se zaprljao na onoj musavoj grivi, to ga je još više razbjesnilo. Histerički je tako stao da kopa po bundi za rukavicama da se izolira od ovoga blatnog psa.

- Zar ću se ja tu prljati? S takvom životinjom? Čekaj samo dok ih navučem! Je li! To si ti onaj koji se meni grozi da će me ubiti? Je li?

Pa je u rukavicama počeo da ćuška Skomraka desno i lijevo, desno i lijevo, sve brže, sve bjesomučnije, desno-lijevo, lijevo-desno.

- A što će tu ćuške? Nije tu dosta ćuška! Bič! Tu treba bič! Holzer, bič! Dajte mi bič za pse, jer to nije čovjek, to je pas!

- Nemam biča, gospodine satniče!

- Batinu! Dajte mi stvorite batinu! Jeste li me čuli? Boga vam vašega! Batinu!

Izjurio je komandant straže i Holzer za njim. Da nađu batinu.

Skomrak se bacio od ćušaka, svezan, pred kapetana. Ne od nekog pokajanja nego da se tako obrani, pa da zarije njušku u daske poda. Stao je da zapomaže na cigansku.

- Ajoj! Ja nisam kriv! Ja ništa nisam kriv!

- Da! Nisi kriv! Ti nisi kriv! Eto ti, što nisi kriv! Digni se! Gore! Pozor! Svinjo! Ustaj! Čuješ li? Svinjo!

Bije kapetan Skomraka nogom i ostrugom da ga digne u pozor, ali se Skomrak, mišićava životinja, zgrčio kao kornjača i ne da se u pozor!

- Ja nisam kriv!

- A tako? Ti nisi kriv? Još tu lažeš, okom u oko, pa lažeš? Lopove prokleti! Ustrijelit bi te trebalo kao psa! Da li znadeš da će te strijeljati? Kakav si ti čovjek? I ja sam tebi bio dobar? Tebe sam ja htio da spasim? A to mi je hvala? Što? To mi je hvala? Svinja! Mrcina! Pozor! Ustani! Postavite ga u pozor!

Postavili su soldati svezanoga Skomraka u pozor, a kapetan ga je udario pod nos šakom, bokserski, u usnice.

- Šta, ti ne ćeš da stojiš u pozoru?

Skomraka je oblio mlaz krvi, a uto se vratio Holzer i javio da nema batine.

- Tako? Sada još nema batine? A što su tom lopovu dvije ćuške? Što su to njemu dvije ćuške? Njega bi trebalo oderati živoga! Skalpirati bi ga trebalo.

Pa je kapetan jednom rutiniranom gestom povukao sablju. Zvek golog nikla oštro je zazvonio; osjetivši goli nož, počeo je Skomrak da viče, a kapetan razjaren nervoznom vikom stao je da udara sve jače po životinji. (Domobrani mogu da se biju golom sabljom kao batinom ako se rutinirano tuče). Bit će da se Skomrak maknuo ili da je kapetan onako uzrujan i još mamuran od vina trgnuo tupim bridom, dogodilo se tako da je Skomraku na lubanji pukla koža i briznuo mu po licu mlaz krvi, i to je u onaj tren izgledalo strašno i krvavo. To je na pijanoga Skomraka tako djelovalo da se istrgnuo straži i htio da se baci kroz zatvoreni prozor zaurlavši živinski, kad je u taj isti hip pao u sobu Račić.

On je čuo vani pod prozorom sve, i vani se ta klaonička dreka pričinjala kao pravo mesarsko klanje, te nije mogao da se svlada, i tako je uletio u sobu.

Umoran i ispijen, kako je bio od bdijenja i od cijeloga dana, on je ustvari više lebdio nego hodao, i tako je sve ispalo lirski.

- Juro! Molim te ko boga, to nije dobro...

Dalje nije Račić znao što hoće da kaže, nego se bacio na koljena pred kapetanom, a puška se oskliznula s ramena i pala na pod kao neki mukli duboki akord. Skomrak je stao i zaprepastio se.

Račić, Ratković, Skomrak - tako su stajali u alfabetu i tako sada stoje tu u toj sobi, i to je jedini fakat koji može da se pojmi.

- Ko boga te molim, to nije dobro...

- A što? A što?

Gospodina satnika Ratkovića zbunila je ta neočekivana samaritanska scena potpuno te onako, s golom krvavom sabljom, on je stajao kao voštani kip; pričinilo mu se negdje duboko u nagonu da je dobro što se tako dogodilo. "Vrag ne spava! Mogao sam još tu i krv proliti! A

onda opet pisati očitovanje, nije to ugodna stvar! Nije važan, na koncu, ovaj pas, ali ministarstvo ne voli takve incidente."

- A što?

- Molim te, pusti to i dođi na jednu minutu van! Samo na jednu minutu!

Račić nije znao zašto on hoće da spriječi kapetana, i što će onda biti kad ta minuta prođe, nego ga je sililo da ga povuče iz toga, a Ratkoviću se pričinilo da je to sada neki izlaz i rješenje, pa je slaboumno popustio i na čudo straže i Holzera i cijele sobe izašao s Račićem u hodnik.

Tako su bez riječi izašli na portu u vrt i tamo ostali kod plota, i tako je izgledalo toplo sve i ljudski, pa se Račiću pričinilo da će moći da objasni stvar ovom ovdje pijanom glupanu u dvije riječi.

"Ipak, žive već dvadeset godina paralelno. A ovo je slijepac tu pred njim i ne vidi života. Ne vidi što je to. Ta on je mali kadet, on već petnaest godina vježba regrute! Za njega egzistiraju samo satnije i kote. Njemu je sve to mrtvi materijal! Treba iz toga iskopati njegovo srce! Njegovo ljudsko dostojanstvo! Treba naći onu žicu! Kako je samo jadan njegov život! Kolona lijevo! Kolona desno! Raport! Fronta! Mobilizacija! Demobilizacija! Rat! A što on ima od života? Kamo je on to propao? To, to, to!"

I tako je Račić tražio pravu riječ, a to je trajalo dugo, i kiša je padala, a Račić se izgubio u svojim riječima i nije znao da se snađe.

Kapetanu se to pričinilo savršeno glupim. "Što on tu stoji s jednim egzaltiranim norcom na kiši. Što on hoće?"

- Što vi hoćete? Domobran Račić, što vi želite?

"Taj glas! Taj grozni, brutalni, strašni kapetanski glas! Vi! Što vi hoćete? Srce, srce! Ah, taj glas!"

- Juro! Boga ti živoga! Ma jesi li ti čovjek? Ma pojmiš li ti, Juro, da je sve to što se sa svima nama zbiva velika nesreća? Juro! Katastrofalno

je sve to! To je propast civilizacije, razumiješ li ti to? Mi smo tu išli u pučku školu! Eto! Na ovu istu portu! I ti i ja i onaj treći čovjek tamo u lancima! Ono je Skomrak. On je bio dijete, on je bio čovjek! Mi smo išli tu na tu portu, bili smo djeca! Pa zašto da budemo krvnici? Juro! Krvnici! Ti si mene jutros osramotio i pljunuo si po meni i objesio si me, a ja nisam bijesan na tebe! Ja sam ti sve oprostio! Ja te žalim! I sebe žalim! Mi smo svi nesretni! Oprosti! Vidiš, oprosti i ti!

"Kako? Što on meni tu govori! On meni nešto oprašta? Pa sam je kriv! Što je izostao bez dozvole cijelu noć? Zašto se micao na prijavku? Što ne pozdravlja kada je mimohod? I sada nešto bunca da mi još oprašta?"

I još je Račić htio nešto da kaže, ali je osjetio da govori u tminu. Bio je preumoran za sve. Osjetio je kako je to preteško za njegovu glavu i za njegove nerve, i nije nikako mogao da se održi na visini. Tako je sve izgledalo u njemu kao da je negdje prsnula sjajna raketa, a sad pada i gasne. Ona se plastika odnosa gubi: sve postaje mutno, i kapetan i njegovo korijenje iz koga je izrastao, i sve tendencije, sve je tako indiferentno. Tako svejedno.

"A što ja mogu konačno nekome nešto da objasnim? Kakva je to profetska ludost? Svatko živi svoj život! Šta se mene sve to konačno tiče? Ispadam kao slinava baba!"

Ali onaj elan s kojim je počeo, i sva situacija tu, ta ga je silila da govori. Logika toga da je on Ratkovića povukao van silila ga je da se izjasni. Da to sve motivira! "Kako, kako?"

Pa je počeo da govori i da objašnjava. Ovo i ono. Ovako i onako. A najposlije:

- Svi smo mi nesretni i treba da se toleriramo! Svi smo mi promašeni i svi smo promašili. Samljeveni smo kao između dva žrvnja. I tebe ganjaju isto tako kao i mene! To što ti zlatne porte nosiš i ostruge, a ja bakandže, to je smiješna diferencija! Nas ustvari ganjaju! Svi smo mi slabo plaćeni! To nisu naši interesi! Konačno, društvo, banke,

kapital. Tako to. Smrt. U Smrt! Svi mi možemo da umremo za koji dan. Pa zašto da sa krvavim prstima stupimo u tminu? Skomraka će isto tako jesti crvi kao i mene i tebe! Pa bi bilo glavno da poživimo tu gdje jesmo, kako najbolje znamo...

"Fraze, same fraze! Kako je sve to grozno prazno što ja tu brbljam! Umoran sam! Glava me boli! A ovaj me tu gleda i ne razumije ni slova."

"Što ovaj glupan sada tu hoće? O nekakvom pomirenju govori? To je socijalizam, što li? O kakvom vražjem pomirenju? Gdje ja mogu da se pomirim sa Ketty? Ketty! Koja me je tako sramotno prevarila! Sreća! O sreći govori i o tome da smo nesretni! Da ne idemo na frontu! La donna è mobile. Darwin. Borba za opstanak. Socijalizam. Ovo je socijalist."

"To bi konačno bilo lijepo, ne ići na frontu! Pomiriti se! Obući dolamu, sjediti u loži i gledati Ketty pred sobom!" - Ali što vi hoćete time da kažete? Ja to ne razumijem! To je glupo! To je socijalistički bedasto. Razmete?

- To je glupo! Naravna stvar da je to glupo! I te kako glupo! Ja hoću tu jednoj kabanici, jednoj oficirskoj kabanici da objasnim nešto! Ostrugama! Odurno! Zar sam ja pop? Neka sve vrag nosi! Glupane prokleti!

- Jeste li me razumjeli? Vi tu nešto buncate, a sve nema ni repa ni glave! Vi ste društveno smeće!

- Točno, gospodine kapetane! Ja sam glupan! Sve nema ni repa ni glave! Razumijem sve, gospodine kapetane! Razumijem, pokorno javljam!

Tako se Račić ukočio, stao na tri koraka u pozor i udario desnom rukom po kundaku da je odjeknulo.

A gospodin satnik mu je kimnuo i pošao, i još se dugo čulo kako ostruge zvone.

* Već su za krstaških vojna ljude ovako vješali, a ta praksa nije ispala odonda ni iz jednog evropskog rata. Žrtvi se svežu ruke krstopletom na leđima, pa se tijelo posebnom uzicom digne tako da vršci nogu jedva dotiču zemlju, i da cijelo tijelo leži na unakrst sapetim rukama. To rađa bolove u podlaktici i zglobovima i ti se bolovi teško podnose.

Baraka pet be

Grof Maksimilijan Axelrode, komtur Suverenog malteškog reda, postao je johaniterski chevalier de justice, u potpunoj gali sa srebrnim krstom, u svojoj četrnaestoj godini. Mjesto šesnaest plemenitih i viteških predaka na liniji svoga gospodina oca i svoje gospođe majke, visokorođene kneginje, potrebnih za rang visokog dostojanstvenika visokog Malteškog reda, grof Maksimilijan Axelrode brojio je na svojoj lozi dvadeset i osam perjanica i kaciga pod kojima je već ključala modra krv, pa kada je veliki priorat Suverenog malteškog reda poslao kabinetskoj kancelariji Njegova Veličanstva skupocjene povelje sa zlatnim pečatima na visoki i najviši "Imprimatur", to bijaše onda velik događaj kakav se rijetko zbiva na kugli zemaljskoj.

Grof Maksimilijan Axelrode imao je za cijeloga svoga života samo jednu ideju, da za svoju visoku maltešku devizu - Pro Fide - povuče goli mač, da se zaogrne svojom crnom pelerinom što pada u teškim naborima, i da sune u smrt, vedra i smiona čela. Kao kad je putovao prvi put u Jeruzalem, zaplakavši gorko na mramoru Santae Mariae Latinae od tuge što mu nije bila dana velika sreća da tu, prije osam stotina godina, posije svoje plemenite kosti sa velikim Gottfriedom Bouillonskim, ili ako to već ne, a ono da se barem rodio trista ljeta kasnije kada su topovi grmjeli na Rodu i na Malti. Ali ne! On je pao ovamo na globus u kukavno i glupo doba kada su plemeniti Villiers de l'Isle-Adami postali kao nekakvi socijalistički agitatori i bune fukaru na prvoga maja, i kada je najveći vojnički događaj po koji manevar na kome se puca slijepo, ali i to slabo jer nekakav ministar financija i nekakvi "blesavi" parlamenti viču da armada mnogo

košta. Pfuj, ovo idiotsko doba parnih lokomotiva kad je sve sapeto šinama i takozvanom socijalnom, upravo socijalističkom demokracijom, i kad se plemeniti malteški vitezovi sastaju po hotelima u halbcilindru purgarskom, a i dvoboji su zakonom ukinuti.

Grof Maksimilijan Axelrode tugovao je tako jalovo pune šezdeset i tri godine, kad se jednoga jutra probudio i bilo mu je kao da sanja. Predao mu lakaj depešu priorata visokog Reda da je proglašena mobilizacija i da će Suvereni malteški red, po svojoj visokoj tradiciji, zabiti stijeg u ime velike devize "Pro fide" i da će negdje vani u carskoj etapi razapeti šatore i organizirati špitalsku službu. Tako je grof Maksimilijan Axelrode postao šefom velikog malteškog špitala koji se sastojao od četrdeset i dvije velike drvene barake, vlastite električne centrale, cijele kompanije sestara Crvenog križa, i tako dalje, i tako dalje. Armade su se gibale sto kilometara na istok, pa onda dvije stotine kilometara na zapad, i onda opet na istok, od ratne sezone do sezone, i to je bio rat, i tako grof Axelrode putuje sa svojim malteškim cirkusom s istoka na zapad od Stanislavova do Krakova i obratno dvije pune godine, a sada je august godine šesnaeste, sunce grije četrdeset i devet Celzija i situacija je napeta i ozbiljna.

Špital je kompletan sa hiljadu i pol pacijentskih lubanja i sve tako izgleda da će Rus podrezati željezničku liniju lijevo i desno i da će gospodin grof, veliki meštar malteški, za dva tjedna biti u Moskvi. O podne je došla depeša da je Rus doista prebacio liniju sjeverno između dvije stanice, ali neka špital stoji jer da je protuakcija u toku. To da je Rus na sjeveru podrezao liniju, to je značilo da su se svi transporti na toj liniji počeli gibati na jug, i tako je došlo, naravna stvar, do karambola (sedamdeset i dva mrtva, iks ranjenih), i do toga da su svi vozovi ostali bez provijanta, pa ranjenici viču već peti dan bez vode i hrane ih (oh, ne smijte se, to je istina!) prominclama protiv glista, i svi su kolodvori na liniji izgubili glavu, i tako je grof

Axelrode morao da primi k sebi, povrh kompleta, još pet stotina pacijenata. Bio je baš toga dana najvrući dan cijeloga ljeta, pa je sunce formalno zdrobilo svojom ognjenom masom zemlju, i tako je izgledalo kao da je netko na drvene bijele barake bacio gorući mlinski kamen da se sve zapalilo. Savijale se daske i pucale od suše, pa se kreč sa stijena lupio kao koža staračka, i slak zeleni i tulipani po dekorativnim rondoima, sve je to venulo, trulo, gnjilo i zgaženo.

U grupi od novih pet stotina ranjenika, koje je grof Axelrode morao da primi povrh kompleta, ležao je i Vidović, student, a pluća su mu bila prostrijeljena, pa je krvario. Doista, nigdje čovjek ne može da se tako zablati kao na fronti, ali kad su Vidovića unijeli u veliku parnu kupaonicu, onako musava kao što su prljavi pacijenti iz transporta ranjenika marvinskih vagona mjeseca augusta, on je još mogao da se gadi.

I da ovako jadnu nervoznu figuru, kao što je Vidović, unesete iz izvjesne relativne evropske životne forme u onu kupaonicu, vrlo je vjerojatno da bi ovakav jedan Vidović pao u grčeve i počeo da bljuje. Ali poslije svega što se s njime dogodilo jučer i danas, poslije onog požara prošle noći na kolodvoru kad su eksplodirale kante s benzinom jedna za drugom, pa poslije onih promincla protiv glista, kad je hiljadu dvije stotine grla vikalo za vodom, a vode nije bilo, pa poslije onog svinjskog vagona, Vidović se u pari kupaonice nije izbljuvao, ali mu se sve ipak gadilo.

U betoniranom bazenu bućkala je smrdljiva žuta voda, pjenila se sivozelena sapunica i plivali krvavi zavoji i vata. Gnojna vata. Puši se voda i smrdi po blatu i po ilovači, pljušte parni tuševi, a u gustoj pari vide se crne sjene što trče amo-tamo u magli, i sva su lica ljudska natečena i krvava, i dinamo negdje zvrnda, i podne je u kolovozu. Tu umire pod tušem na staklenom stolu jedan čovjek, tamo drugi jauče, ventilatori zuje kao insekti nevidljivi, a Rusi u kaki rubačama nose novi ranjenički materijal kao vreće, i sestre i ranjenici i doktori, svi viču, svi trče, svi su izgubili glave.

Vidovića su okupali u blatnom i krvavom paklu i unijeli ga u baraku "Pet Be" koja je izgledala kao utroba velikog šlepa. S okrutnom protestantskom pedanterijom precizno sortirano stajalo je tamo šezdeset postelja, na svakoj po jedno tijelo, a nad svakim tijelom etiketa, da se zna kako s tim tijelom stoji. Šlep je razdijeljen u tri grupe. Prva grupa, polomljene kosti. (Kosti strše kao iveri. Ljudi leže bez glasa po danu. Samo kad je noć, javljaju se ranjenici, golgotski i iza glasa.) Druga grupa, amputirani. (Ruka ili noga, ili ruka i noga. Rane se ne povezuju, nego se pod tilovima suše kao suhomesnata roba.) Treća grupa, do ulaza lijevo, grupa "cuvaksa". Taj cuvaks samo je na proputovanju kroz Pet Be. On putuje iz kupaonice u mrtvačnicu. I kad netko bude smješten u treću grupu, onda već baraka Pet Be znade kakva je stvar, novi kandidat smrti, cuvaks!

Kada su ranjenog Vidovića unijeli u baraku i polegli na broj osam, onda je jedan Madžar, ljudeskara iz grupe "broj jedan" (polomljene kosti), prezirno otpljucnuo i načinio prstom krst u zraku:

- No hát, Istenem! Ovoga su mogli direktno prenijeti u mrtvačnicu. Szerbusz!

- Došao je novi broj osam! Djeco!

- Broj osam! Broj osam!

Razlio se glas barakom i mnoga se glava digla da vidi novi broj osam. "Istina je! Sve je njih život temeljito izmrcvario i raskrvario! Ali, prije svega, ako čovjek i nema noge, on ipak nije broj osam! On je broj dvadeset i jedan! Ili broj petnaest!"

"Nemam ruke! Da! I kost mi je polomljena! Da! Ali živim! Gospode Bože! Još uvijek živim! Pa kad sutra Rusi unesu crni lijes i strpaju u nj novi broj osam, ja ću lijepo napuniti svoju lulu i gledati muhe gdje se lijepe na želatini, i piti mlijeko! Ipak je to život! Nije to sudbina broja osam!"

Već četiri dana redom mijenja se broj osam! Još su ujutro ruski robovi iznijeli jednoga svoga ruskog kolegu. Imao je razderana

crijeva i vikao je dva dana i dvije noći. Prije Rusa bio je tu neki dobri Bečanin, a sad je došao Vidović.

Na broju sedam, lijevo od Vidovića, leži Mongol, Sibirjak, s tanetom u glavi, i već treći dan viče u agoniji. Nešto viče, neke oštre samoglasnike, ali to nitko ne razumije, i svi misle da je već gotov, kad on uvijek iznova počinje da se baca i lomi, pa mu kroz povez na glavi probija trak crvene goruće krvi. Na broju devet, desno, umire mladi pan Slovak sa prostrijeljenim grkljanom. Prerezan mu je dušnik i on diše na staklenu kanilu, pa se jasno čuje kako u cjevčici grgolje sline pjenave, gnoj i sukrvica.

I tako se baraka Pet Be počela kladiti na Vidovićevu glavu da ne će do jutra.

- Znadem ja našega doktora. Kad on ne će odmah pod nož, onda je amen!

- Nije istina! Ne bi ga puštao do sutra da je tako! Mlad je još!

- Onaj "bači" iz Beča već je rižu jeo i smijao se. A mi smo odmah išli pod nož.

- No, dakle, što? Vrijedi flaša crne? Do jutra?

- Vrijedi! Flaša crne!

I tako je pala kolovoska noć.

Zapalile se velike zvijezde, krupne i blistave, a silan modri svod poklopio je kao kristalna zdjela cijelu uvalu s Axelrodovim malteškim špitalom, pa se hiljade i hiljade tona usijanih plinova naleglo na baraku Pet Be, i nigdje ni lahora da bi samo za tren zatitrao. Muhe su sad zaspale u baraki i više ne zuje, a tamo negdje u sredini te perverzne lađe, krcate ljudskim mesom, tamo gori zelena svjetiljka i sve pliva u polutmini. Tmina, tmina, polutmina, i bol, neizreciva bol, koja se po danu pritajila, a sada diše na sve pore i odbija sa svakim kucajem srca. Sad se osjeća svaka treskica i

najsitnije prepiljene kosti, sada trese nervima potres i baca iz dubljine čovjeka glasove kao vulkan lavu. Stišće čovjek zube, cvokoće u znoju, pjeni se i grize jezik i usne, kad se odjednom cijela donja čeljust nekud istegne, i lice se iskrevelji u grimasu živinsku, i glas viče iz dna utrobe kao iz rupe studenca.

- Mamma mia, mamma mia! vapi netko talijanski u dnu.

- Gospodi, Gospodi, Gospodi! stenje Rus s tanetom u crijevima, onda opet mir, zeleni mir, polutmina.

Od gubitka krvi iscrpen, spavao je Vidović cijelo poslijepodne, a sad se probudio i ne zna gdje je i što se to dogodilo, i kako je pao amo. Čuje ljudske glasove gdje stenju, i ono vrenje u njegovim ranama nekud se smirilo, i žar kao da se pogasio, te je izmučeni Vidović našao na jastuku jedva jedvice jedno kao hladnije mjesto. Lijepe mu se opet zapečene vjeđe, i nalijeva se na njih gluha i teška tišina, i žeđa se nekud ishlapljuje, i baraka već počinje da se rastapa i rasplinjuje u ugodnoj crnini, kad opet barakom prodre živinski poklič utjelovljenog bola, te taj glas odjednom razbija cijelu zgradu sna tako mučno sazdanog negdje na hladnijem rubu jastuka, i sve se ruši u jedan jedini tren.

I tako to ide cijelu noć uvijek iznova.

"Oh! Samo pet minuta! Samo minutu sna!"

Već mora da je noć duboka jer se jasna svjetlost nalijeva kroz zelene tilove. Vani viču straže, a slak, što se penje po špagi, kao da podrhtava na jutarnjem vjetriću. Kruže leptirići oko noćne svjetiljke i lepeću krilima.

"Koliko je sati?"

Nema vremena! Nema ničega! Samo bol.

- Mamma mia! Mamma mia! Gospodi! Gospodi!

"Ah, da mi je usnuti samo na minutu! Samo na sekundu!"

- Gospodi!

Drugog jutra situacija počela se ozbiljno mijenjati. Rus je rano u zoru prodro na jugu i podrezao tako posljednju carsku i kraljevsku željezničku vezu, te se počeli vraćati vozovi, i bila je izdana zapovijed mašinistima, pa su lokomotive letjele u zrak kao igračke. Sve se nasukalo. Artiljerija, ranjenici, magazini, velike divizijske peći sa čađavim dimnjacima, pontoni, konji, potop; samo su muklo grmjele detonacije razorenih lokomotiva. I cijelo su jutro marširale trupe, pa su pacijenti malteškog špitala iz A i Ce i De baraka (lako ranjeni, što ne putuju na nosiljkama, nego se gibaju sami) veselo gledali kroz bodljikavu žicu van u užas, gdje je "rikcug", i gdje će danas ljudi padati po cestama od sunčanice, a njima je, eto, gle, ipak kako-tako dobro. Stoje tu, pod Crvenim križem, i ne će ih nikud ganjati, a ako dođe Rus, i opet će ih transportirati nekamo daleko, u ruske bolnice i logore, i tamo ne će biti rata, i ostat će živi i rat će se tako, po svoj prilici, za njih još jutros svršiti. A to da se taj rat što prije svrši, to je jedina ideja u glavama ranjenika.

Grof Maksimilijan Axelrode, šef malteškog špitala, otpremio je otmjeni ženski personal (dvije-tri barunice i jednu generalicu) automobilima, a sam je odlučio da ostane sa svojom malteškom zastavom tu u opasnosti do posljednjeg. Zvonilo je zvono na mrtvačnici, a grof Axelrode u svojoj crnoj odori s malteškim krstom hodao je kao i svako jutro po barakama i gledao žute gole lešine što su ih Rusi nosili u lijesovima; a Rusi nose mrtvace i još pozdravljaju grofa i skidaju pred njim kapu do zemlje.

"Ne bi čovjek rekao koliko je toga u posljednjih dvanaest sati u cijelom špitalu popustilo."

"Jest! Istina je! Jučer je bio neobično nervozan dan. Usijalo je sunce prokleto sve mozgove, a alarmantne vijesti, i depeše, i minirane lokomotive, sve je to djelovalo na "štimung"! Pa onaj novi transport koji je posve poremetio kućni red špitala, i po kuhinjama i po ambulatorijima. Da! I taj transport! Ali danas kad prolaze vani čete, i

kad se sve to vidi kao na šahovskoj tabli, kad se vidi kako padaju figure, danas sve više pada u oči i sve izgleda destruktivnije. Gdje bi se onaj kapral sanitetski bio usudio, još jučer u to doba, da pred ekselencijom pije konjak iz velike boce? A, eto, on je primijetio da dolazi grof, pa ipak je pio mirno dalje, kao da ga se sve to ništa ne tiče. A što se gotovo svi pacijenti tako podrugljivo kese? A što to Rusi pjevaju? (To ruski robovi pjevaju kod službe svoje u baraki, jer je danas pravoslavni blagdan.) Eto! Danas nitko ne polijeva rondoe, mada je to naročito naglašeno u špitalskoj zapovijedi! I nigdje nema nikoga! I on je potpuno osamljen u ovoj rulji!"

Stoji tako grof sam kao sjena, i sav je potresen te ne osjeća u sebi energije da postavi stvari onamo kamo spadaju, i ne zna što bi. Spoj s Oberkomandom ne može dobiti, ne zna dispozicije, a divizijski generalitet projurio je u automobilima prije nekoliko minuta i nije se zaustavio! Pa je grof sazvao u svoju baraku šefove odjeljenja na vijećanje da se stvori odluka što da se radi.

Jedni su bili za to da pedeset procenata personala ostane, a drugih pedeset procenata da ide; drugi opet nisu bili za to, a treći nisu bili ni za jedno ni za drugo nego za nešto treće, i to je natezanje tako dugo trajalo dok konačno nije zaključeno ništa, "do daljnjega".

To "daljnje" je, međutim, nastupilo već oko pet sati poslije podne, kada je postalo nedvoumno jasno da će špital tu istu noć po svoj prilici ostati između linija; jer Rusi, kako izgleda, na ovom dijelu fronte ne drže kontakt s našim trupama. I ako zasnivani protuudar velikog stila, koji je već prije četrdeset i osam sati najavljen, ne uspije (a to je vrlo vjerojatno), onda će sutra u to doba o malteškom špitalu stvarati odluku po svoj prilici sanitetski referent koje ruske divizije.

Tako je onda ipak zaključeno da će se grof Axelrode sa kirurzima i najskupocjenijim materijalom i sa pedeset procenata personala povući za ovu noć na jedan majur, kojih petnaest kilometara zapadno, da se tamo stavi u kontakt s kojom većom grupom i da se pismeno potuži što su njega i njegov špital zaboravili; kao da je on

igla, a nije igla, nego malteški špital sa hiljadu i pet stotina ranjenih glava.

Posljednje su infanterijske veće formacije pasirale, i topovi se čuli izbliza. Onda su pacijenti već rastrgali ogradu od bodljikavih žica i sjedili po grabama ceste i razgovarali s ljudima, što dolaze iz bitke, o "Njemu". A "On", to je Brusilov. "On", to je Rus.

- Gdje je "On"? Je li "On" tu? Šta radi "On"? Kad će "On"? "On" je bogme na putu. "On" se ne će zaustaviti do Beča. "On" ide.

A trupe su bile umorne i žedne, i svatko je govorio drugo, i nije se znalo ništa, ali "On" svakako dolazi.

Palo je veče i reflektori su počeli da mašu po nebu, i topovi su grmjeli daleko, i posljednje su čete prošle, a "Njega" nije bilo. "On" je stao iz nepoznatih razloga i tako čudno, kao da se zaustavio dah, tako je stao i stoji.

Pred špitalom na tri kilometra tekla je u vrbinju blatna razlivena voda, i tamo su gorjeli mostovi, i to se jasno vidjelo, a prijeko na drugoj obali, tamo je bio mir, i kao da nije bilo nikoga. U to tajanstveno vrijeme kada se nije znalo ništa, ni gdje je "On" ni što radi "On", osjetio je cijeli malteški špital da visi u zraku između Beča i Moskve, i da je vrlo vjerojatno da je bliže Moskvi nego Beču - pa je netko bio duhovit i ukrao iz magazina prvu bocu konjaka, jer tko zna što će biti sutra? Ruski intendanti još su pedantniji od austrijskih.

Bilo je u magazinu i konjaka i burgundera crnog i madžarskih vina vilanjskih i šampanjca, i jedan sat zatim cijeli je malteški špital bio pijan do grla, i vino je samo teklo po barakama, i razbijale se pune pivske flaše, jer tko će da pije pivo! Ruski robovi, omamljeni svijetlom iluzijom da će sad, sutra već, u svoje derevnje na Ural, na Volgu, počeli su da plešu preko sviju baraka, a kad je neki madžarski doktor pucao iz revolvera za verterima i htio da svlada

alkohol barutom, nastala je cijela mala bitka i puškaranje, te se taj madžarski doktor pobijeđen povukao pred elementom i nestalo ga sa sestrama bolničarkama u tmini. Dvije su Švabice, sestru Fridu i sestru Marijanu (kojoj je zaručnik pao kod Verduna i koja je uvijek čitala Ullsteina) uhvatili još u njihovim sobama i silovali ih, a poslije toga puklo je sve, i gomila je počela da pije slobodu sve silnije i sve dublje, pa se napila te iluzije do ludila, i sve je postalo kao pijani san. Svaku raketu, što se od minute na minutu dizala s druge strane iz šuma, pozdravljali su ti pijani ranjenici, u košuljama, sa flašama u ruci, ijujuškanjem divljačkim i zviždanjem, i sve je izgubilo glavu, kao na pučkim zabavama.

U baraku Pet Be nosili su onim ranjenim bokcima vino na škafove, i one polomljene kosti, i one odrezane noge što se suše pod tilom kao suhomesnata roba, sve se to bogme napilo, pa su na Vidovićevoj postelji neki Madžari zaigrali "ajnc".

- Banka, resto! Resto, banka, tako padaju povici, i miješaju se karte, i pije se, i sva lica izgledaju kao maske kineskih pirata, izobličena i nacerena, načičkana krnjim zubima, pa se kese: "Resto, ajnc!" Neki se đavo popeo na tavan barake i počeo da pleše po tavanu i samo se žbuka lupi, i tako je izgledalo kao da će se proderati tavan i da će sve nekamo propasti. A iz Ce-barake čuje se harmonika i okarina i gusle, tamo su Sremci, pa se sve ori od pjesme: "I mama i tata", pa obijesni i razuzdani skerco titra i dobro se čuje ovamo na Pet Be, gdje leži prorešetani očajnik Vidović, i samo mu jedna misao kopa po glavi: "Hoće li me operirati? Da su mi danas izvadili van ovo sve, ne bih krvario! Gdje su? Zašto me ne operiraju? Što se to događa?"

- Resto! Ajnc! Resto! Banka!

- Mert arról én nem tehetek, hogy nagyon nagyon szeretlek, taralala lalalala, pjeva netko od amputiranih peštanski kuplet, pa je pokrovac od organtina za nogu amputiranu metnuo na glavu kao šešir i koketno se klanja lijevo i desno. A jedan Talijan pjeva iredentu, ječi njegov tenor čuvstveno - "amor, amor, amor"! Pjeva se, pije, razlijeva

se rakija, pa se svrabljivci počeli da ganjaju metlama kroz barake, i viču, i sve reži kao menažerija, i tako izgleda da će se sve te barake, kao ranjene musave kokoši ćorave, skupiti pa početi poskakivati na jednoj jedinoj odrezanoj i povezanoj nozi amo-tamo po taktu topovske glazbe što grmi od željezničke stanice sve silnije, sve glasnije.

"Hände waschen vor dem Essen
Nach dem Stuhlgang nicht vergessen"

počeli su Tirolci jodlati u koru, sa cedulja što u takozvana tri državna jezika vise po špitalima. Madžari se ne daju, pa pjevaju i oni svoj madžarski stih iza toga:

"Egyél, igyál de mindig elöbb mosdjál",

a treći stih:

"Peri ruke svagda prije jela
peri poslije ispražnjenja tijela",

taj treći stih, u hrvatskoj domobranštini, ne pjeva nitko, njemu se samo rugaju kao nečem afrikanskom. Kratkovidni jedan štajerski "kajzerjeger" (kome lupe naočara povećavaju oči, pa su mu se zelene izbuljile kao staklene špekule), taj kajzerjeger hoće da pukne od smijeha. U njemu kašalj kipi i hripi, sav se zarumenio i još će se zadaviti te lomi jezik i htio bi da pročita tu slavnu hrvatsku pjesmu: "Peri ruke svagda prije jela, peri poslije ispražnjenja tijela."

- Haha! Ist da aber wirklich dumm! Ist das dumm dieses "peri"! Was ist das, du, dieses - peri?

- Vazistas! Vazistas! Bedak zalupani. Niks! Niks! Daj mu ti reci, Štef, kaj pita! Ti si bil v Gracu! Kum! Kum! Šnaps!

I piju i kese se, navlače, pjevaju, urliču: Babilon veliki! Netko je naučio u logoru za talijanske zarobljenike: "Porca Madonna, io parlo italiano!" pa to sad viče Talijanima i maše im rukom. "Porca Madonna, porca, porca, porca", a netko se ruga Rumunjima jednim citatom iz tifoidnog epidemi-špitala: - Nueste permis aščipi per podele! Haha! Šči rumunješči!

- Braćo draga! Molim vas! Mir! Mene boli! Mene strašno boli, viče Vidović, ali mu se glas gubi, i on samo hropti, i krv mu navire na zube.

- Te! Mi az? Boli? Mindig ez a boli? Mi az boli?

- To je, kada te boli, moj dragi, tumači jedan nastrijeljeni Bunjevac Madžaru. - Znadeš, kada si ranjen, onda boli! Ili si se udario! I onda boli!

- Micsoda? Dario? Boli? Haha! Boli! Boli!

- I mama i tata...

A topovi sve jači, kao da netko drva cijepa pod barakom.

Onaj, još prije četrdeset i osam sati najavljeni protuudar velikoga stila doista je uspio, i Rusi su u zoru bili bačeni u jednom zamahu daleko natrag, zahvatom sa obaju krila. Bilo je zarobljeno oko petnaest pješačkih bataljona i nekoliko baterija, pa je grof Maksimilijan Axelrode u pratnji barunice Lichtenstein već u pola deset stigao autom u špital.

Prije svega, bila je velika istraga zbog silovanja Švabica (koje su spolno upotrijebili Madžari), oko pol jedan sedam je Rusa ustrijeljeno, a sami su sebi prije toga iskopali grob, i oko trista pedeset švindlera (trahomaša, svrabljivaca, spolno bolesnih, štrajfšusa laganijih, pa sve interne barake A 2, 3, 4, 5, osim

temperatura iznad 38°C) bilo je bačeno u borbu, i već u pol jedanaest u špitalu je opet zavladao trijezni johaniterski malteški red.

Da bi uspostavio autoritet carske zastave i discipline koji je te noći izgledao tako kompromitiran, zapovjedio je grof Axelrode špitalu da se ova velika pobjeda od prošle noći proslavi bakljadom i mimohodom. Svi će pacijenti (bez razlike) defilirati pred crno-žutim stijegom, a oni koji leže, njih će nositi Rusi na nosiljkama, ali defilirat će svi. Tako je i bilo.

Sve se barake svrstale u čete i svatko je dobio u ruke gorući lampion, a povorku je predvodio jedan provijant-oficir koji nikad u svom životu nije sjedio na konju, ali zvecka ostrugama i kao režiser svrstava gomilu. Skupila se povorka od nekoliko stotina glava u sivim rubačama krvavim, i svatko drži u ruci zeleni ili crveni lampion, pa se na pepeljastomodroj tekućini sutona sve jake boje pale plastično, i sve izgleda kao sablasna vizija.

Ide povorka.

Unuci mrtvaca što su pali na bečkim barikadama, četrdesetosme, djeca Garibaldijevih stjegonoša, husiti, božji bojovnici, Jelačićevi graničari, madžarski Kossuthovi honvédi, svi sakati, šepavi, iznakaženi, povezani, amputirani, na štakama, kolicima, nosiljkama, guraju se, nose i turaju, a tamo stoji velika crno-žuta zastava, i pod njom grof Axelrode u crnini s malteškim krstom, a za njim sestre bolničarke sa crvenim krstovima i doktori, i svi pjevaju u koru: "Gott, erhalte!" Ljudi stupaju tiho, pognute glave, kao postiđeni, još mamurni od prošle noći, i nose žute lampione kao voštanice na sprovodu, a jedan se hornist popeo na krov od barake pa intonira "general de šarž".

Kad su Vidovića donijeli s toga sramotnog mimohoda natrag u baraku Pet Be, plamtio je u visokoj vrućici.

Sve se okrenulo na zlo još prošle noći, a i cijela baraka, razigrana alkoholom, sad osjeća rane u visokoj potenciji. Sibirjak na broju

sedam napio se prošlu noć i ujutro je već bio mrtav, te su ga tek poslijepodne iznijeli iz barake, i sve je strašno vonjalo, jer se ona obilata krv upalila. Slovak s kanilom na broju devet muči se još uvijek, i čuje se kako diše. A jedan Rus viče strašno negdje dolje, tamo među Madžarima. Htio je noćas da pleše, a sad viče kao lud.

- Az atya úr istennét, ennek a Ruszkinak! Ruszki!

- Kuš! Ti Ruski! Što se dereš?

- I mene boli, pa šutim!

- Ja hoću da spavam! Mater vam prokletu!

- Ruski kuš!

- Psst! Mir! Psst! Psst!

Leži Vidović i sluša baraku kako se svađa i osjeća konac.

"Čemu sam se ja zapravo rodio, i koju je to svrhu imalo? Roditi se u ovako blesavoj "Gassenhauer-civilizaciji", gdje nema ni žalosti i gdje je sve opereta. Kako je sramotna moja smrt! Kako je duboko sramotna! Ja sam htio da doživim i da poživim! A što se dogodilo? Špital i sami špital! Koja fraza kugle zemaljske može da otkrije smisao ovoga špitala? Sami špitali! Ja već sada dvije godine putujem kroz same špitale. Dekorativni gradski špital s gospodskim kurvama! Samostani gdje umiru tuberkulozni! Štrcaju ih serumom, a nitko ne vjeruje u taj serum. Barake! Ovakve prljave, smrdljive, ušljive drvene barake! Ah, kako je sve to žalosno i gadno!"

I od potrebe za nekom akcijom, da se trgne, da skoči, da jurne, da poviče iz svega glasa, htio je Vidović da se uspravi, ali nije mogao. Priteglo ga je. Bol je nadvladala uzbunu njegovih živaca, i on se izgubio u maglama i počeo glasno da stenje.

- Pst! Pst! buni se baraka i psiče iz tmine.

A bol je počela sve jače šarafiti po bezbrojnim krvavim i razderanim udima, razbacanim po cijeloj baraci Pet Be. Bol je počela zauzimati vrhunaravne forme i ljudi su počeli zazivati Boga. Sam Gospodin

Bog dozivao se kao posljednja instancija, kao što se i na dvorsku kancelariju pišu molbenice kad je sve drugo zatajilo.

Zazvao je neki Madžar svoga Ištena! Da mu pomogne! Da dođe taj Išten u velikim čikoškim gaćama, pa da ispije dvije-tri flaše bikovlje krvi crvene, pa da zasvira neki đavo u gusle, i da se već jednom umre ili uskrsne. Ovako to dalje ne može ići! - Gospodi, Gospodi! Gospodi! viče Rus proziran i blijed kao bizantinska ikona, i moli se ruskom Gospodinu Bogu u boljarskoj bundi, što sjedi na zlatnom prijestolju u Kremlju gradu, i viče ruski čovjek, viče da mu se glas čuje sve do Majčice Moskve, tako viče, i sklapa ruke, i plače kao novorođenče: - Gospodi! Gospodi!

Pa se trgnuo Vidović, i tako mu se pričinilo kao da je došao Išten k Madžaru i da je sjeo na njegovu postelju i da ga napaja iz čuture, te Madžar pije sve jače i pije i ciliču gusle, ah, dobro je to piti iz nečije ruke uz cilik gusala! Dobro je to! Od toga se spava! I ruski Gospodin carski Bog, i on hoda kroz baraku u svojoj bogatoj pratnji, i plamte ikone i zvona zvone Svete Majčice i onaj stari Gospodin u bijeloj bradi i svilenoj bundi, on kopa po ruskim crijevima i vadi ruskom čelovjeku ono krvavo tane i lakše je, ah, lakše je, hvala ti, Gospodine, lakše je!

"Gle! Svatko od njih imade svoga Boga! Svatko od njih imade svoga Boga!"

"I onaj Fijumanac ("Mamma mia! Mamma mia!") i on imade svoje kardinale i pape i rimske zastave, i Rus i Madžar, i oni imadu svoju gospodu Bogove, a koga imam ja? I mene boli! I ja sam nastrijeljen baš kao i oni! A ja nemam nikoga!"

I tako je zaboljelo Vidovića da je dignuo ruke i ispružio ih za nekim, i ruke su mu ostale u zraku, i on je osjetio strašnu prazninu, i steglo ga je u grlu, i zaplakao je glasno.

"Oh, da! Ja sam vidio pred našim krčmama visiti Kristuša! Ono je bio pravi hrvatski Kristuš, i sva su mu trideset i tri rebra bila

prelomljena, i sise prorupljene, i krvario je na bezbroj rana! A ja nisam nikad vjerovao u njega! Onakav drveni Kristuš na blatnoj cesti kojom se cijedi gnojnica, kraj koga ne prolazi nijedna pijanica, a da ga ne bi proklela, onakav drveni hrvatski Bog, gol, bijedan, kome fali lijeva noga, oh, Bog sa soldačkom kapom, on, on - njemu da se pomolim da mi pomogne..."

"Lieb' Vaterland, magst ruhig sein,
- Wir wollen alle Mütter sein
Treu steht und fest die Wacht am Rhein."

"Šta je? Zar sam ja poludio? Kome se ja to molim? Boli me! Ja se molim! Kakvi su to glasovi?"

Izvana, kroz zeleni organtin nad Vidovićevom glavom, sipala se žuta svjetlost i čuli se ženski glasovi u molu gdje tiho prebiru stihove. I čulo se kako zveči kristal čaša! Tiho zvoni, i glasovi tihi ali jasni: "Lieb' Vaterland, magst ruhig sein..."

Tik uz baraku Pet Be bila je sjenica, i u njoj su redovito večerali doktori i templarske dame od Crvenog križa. A večeras prisustvovao je toj svečanoj večeri iznimno grof Axelrode da proslavi s personalom pobjedu.

Razigran veličanstvenim događajem pobjede, kad je već izgledalo da je kocka pala krivo, a onda se ipak sve tako divno okrenulo, i uljuljan patriotskom melodijom svojih germanskih gospođa, spremnih da zanesu u interesu rata i ratovanja, grof Maksimilijan Axelrode, komtur Malteškog reda, ustao je i dignuo čašu da nazdravi pobjedi. Govorio je zanosno o pobjedama Njegova Veličanstva, uz koje se vije i malteški stijeg, neporažen i suveren.

- Moje dame! Luogotenente Fra Giovanni Battista Ceschi a Santa Croce, koji je svojim rođenim očima doživio napad jakobinaca na ovaj naš sveti malteški krst, koji ja imam čast da tu reprezentiram, taj

plemeniti vitez zapisao je u svoju kroniku, moje dame: kad će Njegovo Božanstvo nad pogašenim suncem dijeliti dobro od zla, da će u sjeni božjoj kao garda stajati crne malteške pelerine...

Vidović je čuo zveket čaša u sjenici i prepoznao glas grofa komandanta i sjetio se njegove maske večeras na bakljadi i mimohodu.

"Ja sam poludio! Ja sam već htio da se molim! Oh! A to ovi vani pjevaju! Doista! Slave pobjedu! I taj malteški vitez govori..."

- Što je to s brojem devet? On je istrgnuo kanilu iz grla! On krvari! Sestra!

- Pst! Pst!

- Ali broj devet krvari! Sestra!

- Nikoga nema nigdje! Gdje je sestra? Broj devet...

Vani u sjenici, na drugoj strani okrečene daske, zvonile su čaše, a tu je broj devet u agoniji istrgnuo kanilu, i potekla je krv. Disao je broj devet teško, hroptao je, kao što hropće zaklano prase, a onda sve tiše i tiše...

Vidović je htio da viče, ali nije mogao do glasa. Jasno mu je bilo da bi trebalo broju devet da se zapali svijeća.

- Svijeću bi trebalo zapaliti! Za pokoj duše bi mu bilo! - Samo to je ponavljao neprestano, a oči su mu se prikovale o lokvu crne krvi broja devet. I iz sve je snage htio da zaurla, ali to je u njemu tek pištalo kao u rešetu.

- Kuš! Majku ti božju!

- Az apád istennét! Csönd!

- Kuš!

"Umro je broj devet! Umro je broj devet! A ovi kavaliri vani pjevaju i kucaju se čašama! Fra Giovanni Battista a Santa Croce! Da ga vidim! Da ga vidim Kavalira s Malte..."

I u zanosu posljednjeg napora koji je bio zapravo već samrtni grč, ustao je Vidović kao sablast i razderao organtin nad svojom glavom! Tamo je bio svijetli kvadrat i u svijetlozelenom osvjetljenju među lišćem sjenice vidjele se bijele dame s crvenim križevima, polupijane, nasmijane, glasne, buduće majke budućih krvoloka.

- Pfuj, htio je da poviče Vidović, i još mu je sinula svijetla misao da bi trebalo da baci na onaj bijeli stolnjak svoju porculansku posudu s blatom i da sve zaprlja - da zaprlja, da ostane na onom bijelom stolnjaku velika strašna mrlja, i svi da zaviču: - Mrlja, mrlja.

U realizaciji te svoje posljednje jadne zamisli Vidović se sagnuo za svojom zdjelom, i osjetio je još u padu kako mu ruke glibe u strašnu materiju - pa se sve utopilo u krvi što je potekla bujicom...

Domobran Jambrek

Jambrek je došao k bataljonu pijan sa cijelom ruljom regruta, i kiša je padala; a dečki su okićeni trobojkama išli zagrljeni kao falanga posred ceste, preko cijeloga grada, te je sve izgledalo kao pir i pobjeda, a mokri kišobrani na asfaltu i fijakeri, sve to kao da se uklanjalo lijevo i desno pred ovom veselom zagorskom falangom, što ide k bataljonu i pjeva.

- Kuš! Mater vam pijanu zagorsku! Kuš! Zapri taj tvoj gubec smrdljivi!

- Bute vi, bute vi vre drečali! Čekajte! Mater vam regrutsku!

Tako su ih dočekali unteroficiri na bataljonu, i bilo je u podoficirskom glasu toliko sarkastične, upravo mesarske zlobe, s kojom se na klaonicama govedo bije po njušci kad beči. I tako su ih nagurali stotinu u jednu malenu sobu prizemno, gdje je sve bilo obijeno rešetkama, a stakla siva, prljava, da se van nije vidjelo ništa.

Tamo su do stropa stajale naslagane smrdljive slamnjače, i toliko je bilo slamnjača i regruta da leći nije mogao nitko. Bljuvali su pijanci i bulaznili prostote i svinjarije, a jedan padavičavac srušio se i počeo da bije nogama oko sebe sav zapjenjen. To je djelovalo na nekoga drugog padavičavca, te se i taj stropoštao i počeo da se grize do krvi, i dugo su tako čekali, i već je bilo kasno poslijepodne, kad su ih izgurali na hodnik, gdje ih je brico ošišao do kože, stojećke, kao robijaše.

Onda su ih natjerali u magazin i dali im smrdljive stare, krvave i prnjave bluze (to je bila uniforma), i tako je Jambrek postao domobran.

Kiša je padala, a flautisti su u jednoj sobi u prvom katu prebirali "Meistersingere". Dolje na rajonu, na neugodnoj praznini, koja izgleda kao stratište, tamo na kiši "vješali" su domobrana hodne satnije Ignaca Sovca, koji je "natrag ćušio" jednog kaplara. Regruti onda još nisu znali što je disciplina, i taj je "slučaj Sovec" dobro došao podoficirima da regrutima zorno pokažu što je zapravo disciplina i kako je to s tom disciplinom.

- Eto! Taj je domobran "natrag ćušio" gospodina desetnika! Sad bi ga mogli predati vojnom sudu! Svezati ga i predati vojnom sudu, i tamo bi ga ustrijelili kao psa! Ali gospodin satnik to ne će! Gospodin satnik je dobar čovjek! Neka poživi, svinja! Neka se popravi! Ima prilike da sve poliže!

- To je "egzemplarni" primjer, taj domobran! Poglečte si ga dobro, momci! - I tako regruti, koji još nemaju pojma o svemu tome te ne znaju ni to što je satnija, a što disciplina, stoje u čoporu prestrašeni i promatraju Ignaca Sovca kako visi na kestenu.

A Ignac Sovec visi kao poderan kaput i ruke su mu pomodrele, i onesvijestio se već dva puta, ali ga uvijek iznova polijevaju vodom da dođe k sebi. Savilo se tijelo domobrana Sovca od muke, i on rokće kao prase, a na nosnice mu isplazila dva žuta puža, i oči natekle kao pogaženoj žabi.

I tako su te "momke" natjerali kao marvu i pali na domobrane sa sviju strana, pa će sada početi da krote te zagorske svinje i lupače, mrcine i kumeke, mateke i bolvane i čuješe.

- Čuješ, ti!

- Čuješ, ti mrcina! Vrag ti oca i mater! Udri da sve puca! Te škornje nisu tvoje! To je erarska koža, te dal i stvoril!

- Čuješ, ti! Lopov prokleti! Opet simuljeraš!

- Čuješ, ti! Gad leni! Amo čašu vode!

- Čuješ, ti! Očisti mi cipele! Jer buš lizal z gubicom tvojom zagorskom blato na potplatu če mi ne očistiš špice!

- Čuješ, ti! Tat Kristušov! Daj potegni taj tvoj meh! Gaće nutra, prsa van! Si razmel, bolvane božji?

Desetnici izlaze i ulaze i udaraju vratima autoritativno, a ljudi se plaho nagurali i posjedali na svoje crne sanduke te vade pogače, sir, meso (već kako koji kmet može), i šute i čuče prestrašeni. Tako izgleda na dnu treće klase prekooceanskih giganata, kada se en gros lifruje zagorska kmetska roba za paklene talionice i rudnike tamo prijeko na drugoj obali u slobodnoj USA, a cijela ta domobranska klasa izgleda kao da je u jednoj strašnoj kajiti čudne, austrijske lađe smrti, te sve putuje polagano u brodolom. Matematski sigurno.

U kutu, u polusjeni, pijucka gospodin vodnik Repić regrutsku rakiju pa govori o krađi i o tome kako svakome tatu, koga kod domobranstva ulove, čavle pod nokte zabijaju i potkivaju ga bosoga da sve brizga krv, jer je to soldačka pravica.

- Ne kradi, kad ti ja velim, mater ti zagorsku! Jer znaš da te vlovim! Kaj misliš da te ne vlovim? Ja sam vodnik! Tvoj gospodin Bog vodnik! Jesi me razmel?

- Pa ak si ti tat domobranski, onda sem ja tvoj vodnički obertat! Je l' to razmeš, ti osel regrutski!

- Ja sem po rangu, bumo rekli, viši od tebe, i moj rang vidi črez tvoj rang! Ja vidim črez tebe, jer ja sam Gospon, a ti si kmet! Ja vidim črež tvoja čreva! Pa ak fkradneš, ja odmah se vidim i se znam! I gde si fkral i kak si fkral, razmeš? I ne buš ti meni niš skril! Razmeš? Pa ak ti banku fkradneš, pa si morda još i tatsko seučilišče zvršil, kaj ti morda misliš da ja to nis zvršil? Ak ti banku fkradneš i petu si odbiješ, pa petu opet nazaj zabiješ z bankom skup, kaj misliš da sam ja tak bedast da ja tu kakbirekli mudroliju ne znam?

- Hoho!

- Kuš i čkomete, mulci! Ak' si ti rabšic, onda sem ja oberrabšic! Ja sem navek ober tebe! Vidim ja se! I znam se! I zato ti meni se, kaj javlaš, po-kor-no javlaš! Razmeš: po-kor-no?

Tako pije vodnik regrutsku rakiju i tumači principe subordinacije, da je on, kakbirekel, oberlopov sem lopovom!

A tamo se gospodin desetnik Gradiški gosti piletinom i racetinom tustom, pa sve lijepo zalijeva crljenikom mirisnom, te (da bolje u tek ide) govori o čistoći zahoda, i o tome kako je čistoća zahoda barometar satnijske discipline i kulture.

- Mi smo sad kultivjerani ljudi! Razmete, dečki! Onaj koji je gad i smrad, taj bu kakbirekli bumorekli žrl svoj gad i smrad! Bu bogme, dečki, žrl i požrl! Vrag meni mater moju, dečki, ak' ne bu! Razmete?

- Žrl bu one stražare okol naokol! Kad ti ja velim da ih buš žrl, svinja ti zagorska, onda ih buš žrl, i nek me vrag odnese ak' ih ne buš žrl. Fakini poscani, bum vas navčil kak se to dela,

- Gospon kapral, naj izvoliju, prosim ih lepo, ovu bocicu! Kaj ne vidiju kak je žuta, kaj cekin?

- Mi nismo kaprali, vole, sto put ti velim! Mi smo de-set-niki! Gospodin de-set-nik, po-kor-no molim! Po-kor-no, a ne lepo! Jesi li čuo? Mule tulumansko!

Ovi prvi dani zelenih regruta su kolonijalna radost za gospodu kraljevske ugarske podoficire. Sada su regruti satjerani kao blago u novu štalu i svega se boje i ne znaju što bi i kako bi, te samo paze da se ne bi kome zamjerili jer su regruti plahi kao govedo.

Sada su regruti krcati smokom (a i novcem nakljukani), pa samo treba da se napipa zlatna žila, i da se nađe dobra metoda, jer sad u prvo vrijeme može se od regruta sisati do grla. Regrut se može podojiti kao krava, samo mu treba napipati vime.

Tamo gospon "desetnik od dana" sakuplja novce za lampu, za petrolej, za fitilj, za svijeće, za šolje, za viks, za kefe, đavo bi sam znao za što sve ne skuplja novce gospon "desetnik od dana". Stotinu sitnica treba čovjek u kasarni svaki čas, i sve izgledaju u prvi čas suvišne, a opet se bez njih ne može da živi po kasarnama.

- Treba da imaš ekstrakragn če očeš da te fajn puce glediju, tako viče iskusni gigerl, znameniti don Juan, gospodin "desetnik od dana", kome je bluza oficirski prekrojena, kragen uštirkan i tvrd, zvijezde oštre i uglaste od bijeloga kaučuka. (Pet za dve krune prek kod "Veselog domobrana!")

A regruti daju namete i prireze i poreze i domobransku carinu na sve artikle, koje bi sami mogli da kupe u kantini za polovicu jeftinije, ali šta, kad su regruti glupi, pa ne znaju što bi, i daju sve. Kao ovnovi predali se na milost i nemilost, i sad bilo što bilo. Iz te se kože ne može. Čovjek strigne ušima ko magare i uzdiše duboko. Prvi su to dani domobranskog seučilišča, a u drugom-trećem semestru odjedrit će ovi brucoši do Tobolska, do Barnaulja, do Semipalatinska, samo da se riješe ove domobranske kuge!

Dobio je domobran Jambrek manlihericu i naučio je četveroredove i dvoredove desno i lijevo i sada je već domobran pravi i hoda na bubanj, kao što je to propisano: lijeva-desna - jedan-dva! Seno-slama - jedan-dva. Domobran Jambrek je sedmi član Vodu gospodina vodnika Repića, u Vodu druge satnije, a lijevo i desno od njega stoje sve sami podravski kokošari i tati.

Gospodin vodnik Repić je strog gospodin, koji načelno prezire regrute, stari ratnik, stručnjak za "ščetano vježbanje".

- Nema takoga traktura s kojim bi človek mogel da naleje regrutu v glavu domobransku mudrost. Regrut je kaj tele! Moraš mu se z šakom pokazati!

Gospodin vodnik Repić dakle radi po svim prokušanim metodama domobranske zorne obuke i sve šakom pokazuje.

On je onaj koji je izumio da se domobranu može letica i svi balistički principi protumačiti najlaganije pljuvanjem na razmak i u lice. A zašto zemlja privlači tane, i kako se to zbiva, to se vidi lijepo iz parabole urina, te svi domobrani moraju da mokre na komandu da

bi zorno mogli da predoče sebi onu liniju koja se domobranski zove letica i koju opisuje tane kad je izletjelo iz cijevi. "To je para-bola - razmete, momci, a zato se levorver zove para-bolum!"

Stoji dakle gospodin vodnik Repić pred drugim vodom i raskrečio se tiranski izazovno, i ruke drži na leđima, pa tumači svom vodu što su to patrole i čemu služe patrole u domobranskom životu.

- Domobranski se patroli veli kakti "ophođa". Razmete? Pazite, momci, dobro amo! Kaj je to kad se veli "desna ophođa" na primer? I zakaj ima patrulah kaj se zoveju "ophođe", kakbirekli, i kaj su one? Ha? Ko zna?

A drugi vod stoji u pozoru, šuti i bleji, i nitko nema ni pojma što bi to zapravo mogla biti "desna ophođa" i kaj je to pravzaprav.

Bjesni takva glupost gospodina vodnika silno, te su mu žile na vratu nabrekle kao biku, i sada će nekoga nabosti na rogove.

- Glupi ste i slepi ste i gluhi ste i leni! Teško je to z vami! Jambrek! Dojdi sem! No! Dojdi sem, kad ti velim! Mater ti zagorsku! Si čul, Jambrek!

Istupio je domobran Jambrek u strahu, jer ne zna što će se dogoditi s njime. A nešto će se dogoditi, i to što ima da se dogodi, jasno je da ne će biti ugodno!

Možda će opet morati da mokri, a to je teško pred svima, jer je čovjeka stid i994 dršće, i stvar nikako ne uspijeva, a onda Repić ćuškama crpe vodu iz čovjeka i cijeli se vod tome smije.

Stoji dakle Jambrek u pozoru, a ugursuzi, stari bake, već se smješkaju novoj psini gospodina vodnika, jer su oni veterani i prošli su sve domobranske univerze i seučilišča.

- No, dojdi sem! K meni! Kaj si čul? Vol ti mulasti! Na korak!

Pa je pristupio domobran Jambrek gospodinu vodniku sa tri koraka na jedan, i tamo se ukočio kao stup.

- Daj! Stisni oči! No! Stisni oči, mulec ti prokleti! Tak! Dobro ih stisni!

Domobran Jambrek je stisnuo oči i na zapovijed zažmirio kako se mora. Stoji sapet u pozoru i žmiri. Čeka svoju sudbinu, kao kunić na medicinskom stolu lancetu. Stanka.

- Je li kaj vidiš?

- Niš, pokorno javljam!

- No! Samo ostani tak kak jesi! Pazite sad si dobro sem! Osli zalupani zagorski!

Pa se je prikrao gospodin vodnik domobranu Jambreku tiho i nečujno i zamahnuo rukom.

Pala je pljuska. Temeljita. Zvučna.

Domobran Jambrek sav je zateturao od pljuske i zbunio se kao oda sna, a vod je udario u smijeh razuzdan i domobranski surov.

- Hahaha, hihihi, kesi se vod u koru glasom cirkuske arene, koja se okrutno smije klaunu koga ćuškaju.

- Kuš, vi mulci! Kuš! iskesio se gospodin vodnik Repić na vod te glumi, kao da je tobože srdit! A nije on ništa srdit, nego se samo tako pričinja, te još i uživa u svojoj roli i u cijeloj komediji toj, gdje se zorno prikazuje dublji smisao "desne ophođe".

- No, no, no! Kaj se smijete kaj krvavice raspuknute? A kaj me ti glediš kaj krava pečena? Krava! Kaj me glediš? Kaj sem ti naredil? No! Kaj ne čuješ, kaj te pitam? Jam-brek!

- Šupili su me, pokorno prosim, gospodin vodnik!

- Tak je! Šupil sam te! A zakaj sam te šupil? Je li? Zakaj?

- Ja ne znam, pokorno molim!

- Ti niš ne znaš! Ti si bedast! Ti si krava pečena! Krava! Da ti nisi žmiril kak slepi miš, boga ti tvoga slepog, neg da si me gledel, kak me sad glediš, kaj bi bil napravil, kad bi videl, da te hočem šupiti? Ha?

- Ja ne znam, pokorno molim!

- No! Kaj čkomiš, ti čuba bedasta? Otpri taj tvoj gubec prokleti!

- Ja ne znam, pokorno molim!

- Hodi k vragu! Bil bi valda ruku zdignul! Valda bi se bil obranil! Ne bi se bil dal šupiti. Je li da ne bi? Z rukom bi se bil obranil! Eto! Tak! Ruku bi dignul! No! Dobro je! Marš nutra! Sad pazite amo, momci! Vidite! Jena satnija, kad putuje po svetu, po bregu, po dolini, gori-doli, desno-levo, kad putuje, ona ne vidi ni levo ni desno ni gori ni doli ni nikud. Zakaj ne vidi satnija kad putuje po svetu? Ha? Ko zna?

- Žmiri, pa ne vidi, javio se jedan kokošar na lijevom krilu.

- Vražja mater žmiri, a ne satnija, ti zalupanec prokleti! Ne žmiri satnija niš, neg satnija nemre videti! Nemre! Jer je satnija mala! Satnija je mala, bregi su visoki! Satnija nemre videti prek na drugu stran! Satnija je slepa! Satnija je slepa kak ja sad!

I gospodin vodnik Repić je zažmirio i hoda ispred voda sklopljenih vjeđa, žmureći, gore-dolje, gore-dolje, i tako demonstrira jasno kako je satnija malena i slijepa na velikom terenu, po kome se giba kad putuje svijetom kao gusjenica.

- No vidite! Ja sam sad satnija! I mene more saki vrag da šupi levo i desno, kak i ja Jambreka, jer ja niš ne vidim! Ali satnija ni bedasta kak Jambrek! Satnija ni Jambrek! Ima satnija više špiritusa neg Jambrek! Ne da se satnija šupiti! Zato je satnija već napred zdignula ruku, da se obrani, jer je satnija spametna! Zna satnija kaj dela! Tak! Glečte dobro sim! Zdigne si satnija levu ruku tu levo! I desnu opet tu desno zdigne si satnija! No jeste li vidli, mulci vi kokošarski, jeste li vidli kaj to dela satnija? Ha? No! Eto! Te moje dve ruke, ova desna i ova leva, to su desna i leva "ophođa", to su desna i leva patrula satnije...

Sve to mumlja Repić kao medvjed i, dignuvši obje svoje kosmate ručetine uvis, on se još uvijek žmureći šeće pred drugim vodom, kao živ simbol satnijskih patrola.

Taj će se problem patrolski još i dublje protumačiti metaforama, da je satnija hrušt, a patrola ticalo, i da je satnija slijepac, a patrola batina kojom se pipa, ali za ove buče i tikve zagorske je danas to dosta, da je patrola pesnica kojom se satnija brani od ćuške, jer satnija nije domobranska tikva bedasta nego kraljevska ugarska satnija!

- Jeste li me razmeli, momci?

- Jesmo! smije se drugi vod u koru. - Jesmo!

- No! Eto! Sve to zgledi da je strašno vučeno i spametno, a kad primiš i pogulediš zbliza, kak je to, zaprav, s tom patrolom, vidiš da se to ni niš! Čisto niš! Se je jasno kak pekmez!

I tako je domobran Jambrek počeo da razvija rojne pruge i da puca oštro i prao je zahode i hodnike, kancelarije i vodovode i šusteraje, i svaki sedmi dan, kad je bila nedjelja, išao je u crkvu.

U onim batinama i ponizivanju, u onoj prljavoj bujici psovaka i kletvi, nedjelja je bila u svemu jedan svijetli dekorativni akord. Nedjelja je dan kad domobrani s glazbom idu u grad na svetu misu. Svirale, trube i bubnjevi zveče, goli nikal na sabljama blista, i gladnoj se satniji kmetova i prosjaka na hip tako čini kao da ovaj glupi kraljevski ugarski rat nije bijeda i mizerija, nego je sve to vesela igra sitih i jakih soldata, koji će doista u borbu potrčati s nadnaravnim elanom, i ljudima se čini kao da plešu na svečanom, čudnom kostimiranom plesu. A gore na mramornoj propovjedaonici pod Duhom Svetim osvanuo je jedan oficir u roketi s raspelom u ruci, jedan kavalir, koji zlatne rojte nosi i ordene, i ostruge mu zvone, i udvara se damama kao mušketir šesnaestoga vijeka, takav jedan maskirani kavalir osvanuo je pod krinkom Svete Matere Crkve Rimske ("naše dobročiniteljice, naše zaštitnice"), i sada će da govori u ime Njegova Veličanstva Cara rimskog i Kralja jeruzalemskog i u ime Gospodina Boga, koji je tu kod nas na ovoj strani fronte, u ovo sudbonosno vrijeme, ratuje na strani Centralnih sila, na strani madžarske Krune u smislu Nagodbe iz g. 1868.

Onaj kavalir, Kristov stjegonoša, pod Svetim se Duhom mramornim zapalio u ognjici retorskoj, i ta slavna figura, koja tri ljubovce ima (jer je elegantan u uniformi), taj pomno obrijani vitez u roketi, on govori o Dinastiji Habsburga i o krvi i o smrti, koja je naročito slavna baš na bojištu, gdje padaju ranjenici kao sveti Sebastijani. Pa samo da ne bi ni jedna jedina riječ pala pokraj uha domobranskog, nego da kapne baš ravno u srce kmetsko, taj kavalir govori u slavnom zagorskom žargonu i gudi kao primaš lukavi u uho zagorsko, jer se to tak štima kod naše Dvajsetpete Domače.

A Zagorac, dotučen cijeli tjedan regrutskom torturom, Zagorac, omamljen bojama i glazbom i tamjanom, Zagorac sluša i dragi mu zvuci teku u uho i opijaju ga staroslavenskom panonskom muzikom.

(Čudna je ta melodija austrijske kasarne i biblije, koja može čovjeka da baci duboko i da probudi u njemu sablast mrtvu, koja gazi preko požara krvava i luda, i zvijer je i nije čovjek, a opet, ako mu uzmete još i tu zvjersku dubljinu, što je onda još ostalo u toj jadnoj kreaturi, kojoj nitko već osamsto godina ne govori ni riječi.)

Tako je i Jambrek svake nedjelje bio omamljen ornamentikom šarene crkve, kad su orgulje tako čudno grmjele, i Jambrek je tako tonuo u neke zvjerske snove, kad mu je postalo na hip strahovito jasno, da su svemu zlu krivi samo naši neprijatelji inovjerci, jer su "baš oni hteli da vubiju našega Cesara"!

I sluša Jambrek riječ Gospodnju, i udara mu krv u glavu od velike i grozne Istine, koja se tu objavljuje božjim bojovnicima, domobranima.

Govori rimski kavalir o Ezekijelu, proroku Gospodnjem, koji je jedanput u snu vidio silnu, nepreglednu, groznu, golemu anđeosku vojsku.

- Tabor strašni, celi bleščeči tabor ajngelov! Tak veliki tabor ajngelov, kak i vi, kaj ste veliki tabor, dragi moji domobrani i braćo u Kristu!

- I si su ajngeli imeli meče v ruki, goreče meče, i mahali su ž njimi kaj z rogači goreči, i strašno ih je bilo čuti, kak su šumeli po zraku ti ajngelski šeregi kak plehnati melin,

- A Ezekijel, prorok božji, je svojimi očmi videl taj tabor ajngelski kak leti, i čul ga je kak šumi, i videl je Gospona Boga Našega Jedinoga, kak nad njim komendira kakti general!

- A doli pod Gosponom Bogom našim je gorel pekel, i si oni smrdeči postekleli Luciferi i Belzebubi vu onom žveplu i smradu peklenskom. I vudril je Gospon Bog po svojimi neprijatelji s tim šeregom ajngelskim kak general i poništil ih je za se veke vekova!

- Domobrani dragi i momci!

- Ajngeli božji, oni isti koje je i Krist, naš kralj nebeski, u getsemanskom vrtu videl kak legije, ti bataljoni i regimente ajngelske stojiju oko prestola božjeg i braniju ga i ž njimi tare Gospon Bog se svoje Belzebube i Lucifere paklenske,

- A kak su ajngeli vojska božja, bataljoni i regimente božje, tak ste i vi domobrani vojska carska i tabor carski i kralevski, dragi moji domobrani! I kak ajngeli Boga braniju i vu trompete trompečeju i s krelutjom grmiju, tak i vi branite cara i kralja i dom, i zato vi i jeste domobrani! Naš kral se z vami brani kak Bog z ajngeli.

- I kak su po Bogu vudrli Belzebubi i Luciferi, i po našem su dobrom i sedom kralu vudrli naši neprijatelji s paklenskim žveplom i vatrum, jer oni ne verujeju v našu cirkvu, patareni prekleti!

- Momci i domobrani! Prorok Gospodnji Ezekijel videl je tabor ajngelski kak leti, i čul ga je gdi šumi bleščeči i goreči, a vaše regimente i bataljoni kak legije nebeske treba da vudreju i kaj grad da opadneju na peklensko žveplo, i vaša puška i vaša sabla treba da se vužge vu rukama vašim kaj goreči meč - domobrani dragi i braćo moja u Kristu!

Sluša domobran Jambrek te silne visoke titule od Boga Jedinoga i kralja Isusa Krista, pa do Njegovog Veličanstva jeruzalemskog i

generala i ajngela, žvepla, i pekla, i sve se je zamaglilo u njegovoj domobranskoj glavi od političkog i historijskog dima i požara. Šezdeset je truba soldačke fanfare udarilo zajedno s orguljama i trese se zrak u crkvi kao da buba teška artiljerija, puši se tamjan, grmi Haydn, a Zagorci kleče, i u njihovim se domobranskim srcima razgara čudna radost, da je sve to konačno ipak velika stvar što se tu s njima događa, da su tako sretni te mogu da se žrtvuju za cara austrijskoga i kralja ugarskog i hrvatskog.

Čisti se tako domobran Jambrek svakog sedmog dana od svojih sramotnih sitnih bolova, koji ga vuku nekud za goru u Tužnu Bistru, i kad stupa kroz grad, on sada diže glavu smiono i ponosno, i iz njega kao da izbija svjetlost, koju je prorok Ezekijel vidio kako se pali nad gorečim taborom ajngelskim! Tratarata bum, bum, bum!

Ispucali su naši ubogi domobrani propisanu seriju oštrih patrona, obukli se u zelene koprive, ispovjedili se i pričestili i sada okićeni trobojkama čekaju da pođu. Sve je svršeno, još samo da se razviju stjegovi, pa da udare činele i bubnjevi, i fijukne lokomotiva, te da nestane kadera, kao da ga nikad ni bilo nije.

- Dakle, ipak idemo, momci, što? pita komandant hodne formacije i transporta, pričuvni poručnik gospodin doktor Lulić svoje ljude kod bureta piva što se toči nasred rajona, te su momci već popili dva vedra, i sad se načelo treće, a muzika udara da: "Još nijeden Zagorec nije prodal vina".

- Idemo, dakle, idemo?

- E! Idemo, bogme, idemo, gospodine poručniče!

- A da li baš već sada u podne? pita jedan starčić, malen i neugledan, odnekud iza leđa onih dugonja prvoga voda, i u glasu mu brenči prizvuk zabrinutosti, kao da se boji da je to eto već sve došlo i da se ide.

- A kad bismo? Naravna stvar! Još samo dok se razdijeli cvibak, idemo, stari!

- A što je tebi? Ti kao da se bojiš?

- Rekla mu kći doći, pa je nema, javio se netko fiškalski mjesto staroga iz gomile, jer se stari posramio.

- A jeste li veseli, ljudi? Što? Radujete li se iskreno da idemo?

Ljudi, zbijeni u gustom pojasu oko komandanta, krevelje se i glupo šute te pijuckaju i srču pivo, kao da im se baš ne da niti otputovati niti odgovarati na glupa pitanja svoje glupe inteligencije, kojoj zapravo ne vjeruju vjekovima ni jedne riječi.

"A kaj nas mulec gnjavi? Se je to prazna slama!"

Osjeća se da bi se na čitav niz glupih historijskih pitanja moralo odgovoriti, ali što da se kaže? Kako da se kaže? Je li domobran pozvan da nešto kaže?

Šutnja. Netko je donio gusle, pa je satnijski Cigo počeo da igra srijemsko kolo, i to je mnogo radoznalih odvuklo od ove grupe tu, te su ljudi tu i tamo raspaljeni rakijom počeli da poigravaju.

- Franja Josif kupijo benzina...

Doktor Lulić (latinski i grčki na jednoj provincijalnoj gimnaziji) osjetio je zvuk violine, i došlo mu je da se porazgovori sa svojim ljudima, da im nešto kaže, da ne ostane sve ovako neproporcionalno rastrgano i glupo u ovom historijskom trenutku.

- Sve je to ništa! Sad je barem svemu kraj! I vježbi i rajonu! Sada ćemo lijepo gore, na frontu, da pokažemo što znamo! Rat, to je ispit, momci! Tamo se pokazuje koliko smo naučili kod kadera! Pa ako si bio marljiv, dobit ćeš nagradu. Ali vi ne ćete ništa da pokažete, niti ćete šta da dobijete! Jer ne znate ništa!

- Pa znamo mi, znamo, odzivaju se tu i tamo glasovi.

- Znate! Znate! Samo ste lijeni! Ali sve će biti dobro! Mora biti dobro! Ajde, djeco, u zdravlje, bog vas poživio!

- Zar ne da se veselite što ćete u boj? Što?

Stanka. Šutnja. Tišina.

- Pa mater vam domobransku, što je to rat? Zar već nismo bili u ratu? Stotine i stotine godina stojimo u ratu pa smo svejedno živi! Zar ti ćaća i deda nisu bili u ratu?

- E! Bome jesu! Na Taliji su bili! I još dan-današnji čuvamo srebrni talir koji su ćaća na Taliji zaslužili!

- A moj deda su z Jelačičom Madžare harili!

(O mrtvim ratovima govori se sa sentimentalnim pijetetom kao o milim pokojnicima. O mrtvim ratovima govori se kao da su ti ratovi bili idilični izleti u romantične predjele naivnih pustolovina što ih djetinjasto ljudsko srce trajno priželjkuje kao razonodu da nam na ovoj sivoj i jadnoj planeti ne bi bilo tako beznadno dosadno. Ti davni mrtvi ratovi bili su zaista provincijalne operete spram ovog fabričkog klanja, pa kad se govori o njima, ti se mrtvi ratovi obavijaju posvećenom koprenom pozlaćenog pamćenja, i o njima se pričaju neistinite priče sa historijskim akcentom kao da je sve to tako bilo kako doista bilo nije.)

- No vidite! Kako su vam oci i djedovi sve to preturili! Pa što onda? Svi smo živi i zdravi! Pa i mi smo već bili na fronti! Znamo mi što je fronta! Nek dignu ruke oni koji još nisu bili vani!

Diglo se mnogo zelenih rukava.

- No! Imade vas dosta! Strignut ćete ušima kad vas poliju šrapnelom. Stisnut ćete crijevom pa malo vodu spustiti! Ali ništa to! Pak što ako tko i zagrebe? I onako je glupo živjeti kad ti ne daju živjeti. Barem si za domovinu pao i za kralja našega poštenoga!

- A je li istina, gospon poručnik, da Franc Jožef beloga konja jašeju?

- Pa jaše on i crnoga! Imade on hiljade i hiljade konja!

- A-a-a-a! čude se čudom domobrani i kimaju glavom nad bogatstvom svoga hrvatskog kralja.

- Nego što vi mislite? Pa zar bi Njegovo Veličanstvo moglo da toliko neprijatelja pobijedi da nije tako bogato? Recite, ljudi, a po kome mi to udaramo? Od koga se mi to branimo?

To je za Zagorca problematično pitanje. Orijentacija Zagorca je do rata, a i za vrijeme samoga rata, mnogo logičnija i preciznija od sveukupne orijentacije naše inteligencije. Zagorci su prije svega shvaćali državu caristički, i sve fraze o nekom Ustavu oni nisu poznavali. Car je država, Car vlada, a Zagorac je bio kmet i prije četrdesetosme i poslije četrdesetosme, Zagorac je uvijek bio kmet. Rat je nastao tako da su oni prokleti vlaški krivovjerci (koji svoje kraljeve kolju svakih deset godina jedanput) htjeli zaklati našega Cara i Kralja, a jednoga su Carevića i zaklali negdje već. Onda je Car pozval svoje verne Hrvate (jer Madžarom i Švabom, cuckom prekletim ne veruje) i tako su Hrvati pošli da brane Cara i Kralja, koji je kralj hrvatski, ali mu to Madžari ne daju da bude.

Poslije debakla u Srbiji odmah na početku rata između augusta i decembra 1914. osjetili su Zagorci poraz na svom rođenom mesu, i po kasarnama se počelo pitati zašto Car ne sklapa mir. Glavno vrelo zagorske zbrke od početka bio je rat s Rusijom.

- Naharili su nas Srbi! Naharili su nas, Bog moj! Kajti su bolši soldati od Madžarov i Švabov! Da su bili na Drini samo Hrvati, ne bi nas bili naharili! Kaj vraga mi delamo v Rusiji? Kaj su nam Rusi krivi? Gde je Zagorje? Em nemremo tim Rusima niš! Na sakoga od nas hiljadu Rusov!

I sada je u zagorskom mozgu praznina, i Zagorac osjeća da su sve to vjetrenjače na koje ga gone. Vjetrenjače, to on osjeća. I to da menaža ne vrijedi ništa, i da su domobrani poderani, i ovo, u što su ih obukli, da je papir, i bakandže su papir, i sve je kopriva i sve će se razmočiti i raspasti. To osjeća Zagorac, taj papir, to smrdljivo zelje i koprive. I kako da se onda na sve to odgovori!?

Ljudi su se dakle na to pitanje, na koga se to oni danas zapravo spremaju, zamislili i ušutjeli.

- No! Što šutite? Ta valjda znate zašto se bijemo, do sto đavola.

- Pa jer su nam Cesara vubili!

- Koga? Koga su to ubili? Cesara?

- Je!

- Ti osel! Nije to bil Cesar! Nije to bil, javljaju se glasovi što osjećaju da je to krivo promatranje događaja.

- Nije to bil Car! To je bil onaj drugi! Onaj drugi! Onoga su vubili!

- Franc Jožef je htel da osvoji Bosnu od Muhameda!

- Bolvane! Turčin je naš saveznik! Mi se bijemo protiv Rusa i Engleza!

(Ne ide to u zagorsku glavu da je Turčin naš saveznik. Još je i danas u Zagorju strah od onoga vremena kad je tursko kopito udaralo oko Toplica i Konjščine.)

Osjetio je gospodin poručnik Lulić oko sebe nevjerovane Tomaše i htio da nešto reče o Englezu, koji puši svoju lulicu, pa je potplatio ruskog Cara, koji treba funte, htio je doktor tako da povuče nekoliko svjetskopolitičkih poteza, da orijentira "svoju" satniju, kad je glazba u pol takta prekinula "La Machichu" i udarila tuš, i javile se trube bataljonske. Oko trobojno drapirane govornice nastalo je gibanje među oficirima, jer se na bataljonskom ulazu pojavio gospodin pukovnik sa pratnjom.

- Hodna satnija! Zbor! zavikao je doktor Lulić potegnuvši sablju, a domobrani su počeli da trče oko naslaganih piramida pušaka, i satnija se postavila u osam mesnatih zidova te plaho i rastreseno gleda u gospodina kurata, što se sa raspelom u ruci između crveno-bijelo-modrih stjegova penjao na govornicu da blagoslovi legije carske.

Tamo gdje se Jambrek iskrcao iz vagona stajala je fabrika, sasvim bijela, okrečena, sa stotinu slijepih okana, porušena, i samo su zidovi

stršili polomljeni i začađeni. Tu i tamo bio je koji grob s bizantinskim krstom, i gavranovi su lepetali nisko nad blatnim oranicama.

Prolazio je Jambrek sa svojom četom kroz male drvene gradove i gradiće i gledao sjedobrade jadne Židove, gdje prodaju rakiju i medenjake. Na oknima sinagoga plamtjela su svijetla sedmerokraka, žene su sve uvijek bile zaplakane, a noći duge i oni goli drvoredi jablanova po ravnim beskrajnim cestama, te se samo čuje vjetar u lišću suhom, i ide četa po blatu, i tuckaju limene svjetiljke na čelu svakog voda i dime se smrdljivo kao svijetla mrtvačka. I tako je Jambrek došao u štelung i uživio se u sve ono u štelungu i oko štelunga, kao što su se toliki prije njega uživjeli.

Jer, što se tu može drugo, nego uživjeti se?

Domobran se po propisu uživi, čisti cipele i pušku, kopa jamu i gradi šišarte i čeka menažu i smrt. Između menaže i smrti postoji još jedna, treća varijanta, a ta je: biti ranjen.

I to je sreća velika, ako je domobran dobro ranjen; a ako opet nije, nego nastrada, e, onda je nastradao!

Ona siva dosada kasarne i kadera tu se preselila u jamu, koja nije ni dva metra široka i koja je već iskopana u obliku groba, pa čovjek domobran i ne mora ništa drugo, nego da mirno legne, i sve je gotovo. Nastupila je tiha domobranska smrt. Jedino izvade iz džepa čovječjeg mrtvačku cedulju, pa domobrana premjeste iz domobranskog bojnog stališa u mrtvački, i stvar je opet u redu. Domobran je izvršio svoju domobransku dužnost.

I tako je Jambrek živio jedno vrijeme i pokapao pajdaše, kad je onda jednoga dana pao na njega bijeli oblak "domobranske dužnosti", u višem, krvavom smislu toga pojma.

Bilo je to u vrijeme prije velike proljetne ofenzive, kad su Rusi poduzimali ispade većeg stila, da napipaju slabu stranu zagorskih postava. Navalio je cijeli jedan pješadijski bataljon koncentrično na postav poručnika Lulića, ali on je napad slomio u vatri i iz vlastite

inicijative prešao u protuudar, koji je neočekivano uspio. Kod tog protuudara, Jambrek je nastradao i onesvijestio se. Istoga je večera gospodin poručnik profesor doktor Lulić pisao svojoj gospođi ovo pismo:

Draga moja jedina Katice!

Pisao sam Ti iz Madžarske iz Munkača zadnji put. Jesi li to pismo primila? Moju novu adresu pazi dobro da napišeš. Nije više 364 nego F. P 371. Mi smo putovali opet naokolo kroz Madžarsku i sada smo promijenili postave.

Meni je jako dobro. Ja imadem tišlera u mojoj satniji, pak mi je učinio divan unterštand, i tamo sad visi Tvoja slika. Košta je mnogo bolja nego doma, meso dva puta na dan. I šampanjca pijemo često. Osobito pred patrolu. Ali se ne boj ništa, draga Katice. Malo se puca, to je sve. Jedan moj momak prošle je noći zarobio osam neprijatelja. Zove se Sabliček Franjo. Predložio san ga za veliku srebrnu. Uopće, ja moju satniju držim u divnom redu. Da vidiš kako su divno iskefani i obrijani. Ne bi čovjek vjerovao. Ljudi su pokorni i dobri, i mene jako vole, i kad im ja velim, išli bi i u vatru i u vodu. Pa ti se sjećaš uostalom mog sedmog be razreda? Eto, to je!

Mila moja Katice! Moram da se uvelike pred tobom pohvalim. Uglavnom ovo: ja sam predložen na Verdienstkreuz, i od divizije su eto prije pola sata telefonirali da ću ga svakako dobiti, da sam na Armee-Kommando predložen za izvanredni promak. Ne mogu Ti sada javiti ništa drugo, samo to da su moji ljudi učinili čudo. Čudo, draga moja Katice. Ima dosta ranjenih i sedam ih je palo, pa smo ih lijepo pokopali. Junaci! Baš je divan ovaj naš narod! I kako je bistar!

Draga moja Katice! Sad mi baš javljaju od pukovnije da tamo traže moju fotografiju, poslat će je u Ilustrovani, da se tamo štampa, i zapovjednik mi je bataljona sam lično čestitao prije pet minuta! To je danas bio veliki dan!

A nadam se skoro na dopust. I ako dođem kući kao Oberleutnant, morat će me Ljubičić prvi pozdraviti. Haha! To će onog gada žderati! Onda ćemo u

Zagreb na dva-tri dana, da proslavimo moju pobjedu, gospođo Oberleutnant!

Kako doma? Što radi slatki Milan? Skoro svaku noć sanjam o malom fakinu. Da li se igra sa luftgeverom? Ono je skupa stvar! Pripazi i Ti na nju, draga Katice, da se ne pokvari! Poljubi ga stotinu puta mjesto tate. Pozdravi mamu i kumicu i Lajčeka i javi mi se skoro. Za danas nemam više vremena, to sam sve ovako na brzu ruku.

Ljubi vas sve zajedno Tvoj vječno Te ljubeći vjerni mužek.

Ovo "čudo" što ga je gospodin poručnik doktor Lulić potcrtao u svom pismu gospođi Katici, to je bio onaj protuudar kod koga je nastradao Jambrek. Sva njegova tužna historija spomenuta je u frazi gospodina doktora da imade "dosta ranjenih", a svi pozitivni rezultati te Jambrekove katastrofe zgusnut će se eto u to da će neki gospodin profesor Ljubičić u provinciji (valjda kolega gospodina profesora) morati prvi pozdravljati pobjednika s kote 257 "koji je iz vlastite inicijative ne samo slomio premoć neprijatelja, nego je svojim smionim činom mnogo doprinjeo do pročišćenja situacije", kao što je to bilo litografirano u divizijskoj zapovijedi slijedećeg dana.

Kad se je domobran Jambrek osvijestio prvi put, bilo je podne.

Leži on u glomaznom teretnom autu Crvenoga križa i pred njim se valjaju silni automobili u blatu, i buče motori. Gvozdeni lanci zveče kao da tu hoda netko okovan u verigama, a auto se valja po kolosijecima i grabama kao glomazna lađa, te se čuje kako ranjenici jauču i cvile.

A blijedo se sunce probilo kroz oblake i usijalo pare proljetne i liže blato po blatnim jarugama, gdje se cijede sive krpetine snijega.

Gleda Jambrek sve to i sluša jauk ranjenika i sjeća se kako je izašao iz jame, i vidi još pred sobom one kolce s napetom žicom i samo vidi bijeli oblak i žućkaste, narančaste jezike, što su zalizali, i tako je dotučen, umoran i izmučen da nikako ne uspijeva da sagradi most

između ovih automobila i one jame i onih kolaca s bodljikastim drotom.

"Što to sve znači i kako je sve to?"

"Automobili! On se vozi u automobilu. I tu gle kraj automobila jaše jedan crni konjanik. Kako čudno trči taj crni konj!"

Savio se konjski zglob tanani kao da će pući, pa se nadvija nad zemljom u plosnatom luku, a kopito se tako elastično izvija iz blata da Jambrek svom silom napreže svoj mozak ne bi li mu se objasnilo da li taj konjanik leti ili samo jaši. "On leti, taj crni konj! Leti!" A sunce grije ugodno kao peć i Jambreka ne boli nigdje ništa, samo je žedan.

Leži domobran Jambrek u koritu limenom (jer lim hladi njegove znojne prste kad pipa oko sebe), te mu se čini da je sav svezan, i htio bi da dozna zašto je on to svezan i zašto ljudi oko njega stenju i jauču, pa se htio na momenat da osovi, ali ga je uto nešto presjeklo po polovici, preko cijeloga tijela, i crnina se opet spustila na Jambrekove vjeđe, bezbolna i gluha.

Drugi put osvijestio se u željezničkom vagonu.

Leži Jambrek u postelji, a nad glavom mu titra noćna lampica, i čuje se kako ljudi u snu hrču, svi sortirani u toj crnoj utrobi vagona kao lijesovi.

Ide voz, ide, kotura se po šinama, a kolesa biju o gvožđe šina onako isto kao i na Zagorcu. To je ritam isti!

Jedan jači početni udar, mukao i dubok, sa dva refleksna slabija, koji kao da odjekuju onome prvom, kada već opet tutnji onaj duboki i mukli, i tako se udari ganjaju i love, a vagon se trese kao vodenica i melje pod sobom svoj put.

Grmi duboka lupa, dum-dum-dum, dum-dum-dum, a dva bata poskakuju nad njom kao batići na cimbalu, ta-ta, ta-ta, ta-ta, i sve to igra u dugom i strašnom vicinalnom napjevu: dum-tata, dum-tata...

Koliko je puta Jambrek slušao tu dosadnu zagorsku pjesmu, i čini se njemu da se on to sada na Zagorcu vozi, pa se sav omamio lupom i napeto sluša i pazi da ne bi usnuo, da čuje kada voz stane je li to Zlatar-Bistrica ili je već Budinščina.

Voz je preletio preko skretnice, i lupa se utišala i sve je stalo, te neki nejasni i tuđi glasovi odzvanjaju izvana.

Nekakvi ljudi hodaju uz vagon, i to mnogo ljudi, te se onaj šljunak nasut između tramova i šina osipa s pruge, i čuje se kako ljudi posrću kao da nešto teško nose, i netko se dere glasno, a onda se javila truba, i čulo se rzanje konja i lupa kopita o drvene podove vagona.

"Kakav je to znak? To je konjanički znak trube."

A Jambrek je pješak i domobran, te nikako ne uspijeva da odgonetne što bi to moglo biti. "Zbor nije, ni pozor nije! Što je?"

I dugo je voz stajao tako, i vani su nosili svjetiljke, pa su i ovamo u ovaj crni vagon pali traci žuti, te se prelili preko tamne šupljine od kuta do kuta, a onda opet nestali, i čulo se toptanje konja i oštra zveka lanaca, i poslije se negdje javila neka čudna ptica, kreštava i reska, i sve je opet utihnulo.

Pištale su lokomotive i soptale, i onda se opet vagon polagano i bezglasno ganuo, i sve se nekud zaletjelo i sad opet teče, sve samo teče: dum-ta-ta dum-ta-ta!

Njiše se vagon desno i lijevo, i trese se ta grubo otesana kutija na ocjelnim osima, a žute pruge fenjerčića, što visoko negdje tinja, zaplesale su po daskama i po velikim blijedim licima.

Hrče netko u kutu, a iza Jambreka bije vrućina, i on se sav znoji. Zbacio je sa sebe gunj te mu godi svjež uzduh, što se nalijeva kroz pukotinu kod vrata, i Jambrek duboko udiše da se nasrče toga hladnog noćnog zraka.

- Umiráju, umiráju, gospodi, umiráju, tako stenje netko iza Jambreka, baš iza njegove glave, te Jambrek čuje taj glas i nikako ne

može da vidi tko je to.

I htio je da se digne, mrvu nervozno i silovito, da vidi tko stenje, i što se zapravo s njime događa, trgnuo se živo i htio da se osovi kada mu se prvi put objavio onaj bol.

Ranjen živinski, smrtno ranjen, u saznanju onoga bola, Zavikao je Jambrek glasom, koji je odjeknuo preko dvadeset i dva vagona cijeloga transporta, i čuo ga je čak i mašinist te je pomislio da je valjda koji ranjenik pao pod kotače.

Javilo se u Jambreku nešto neizrecivo mutno i silno, i sve se je zakovitlalo u mračan vir, i on je osjetio kako ga nešto vuče sve dublje i dublje, u strahotno umiranje, koje se ne će svršiti nikada.

Lijevu su nogu Jambreku odrezali iznad koljena još u templarskom vozu, a desnu su mu odsjekli baš točno u kuku, u privatnom sanatoriju Njezinog Visočanstva Marije Annunziate Valerije Konstance.

To se posve slučajno zbilo da je Jambrek pao u Belvedere Njezinoga Visočanstva.

Onaj obični soldački voz Crvenog križa od teretnih vagona na jednoj od transkarpatskih linija razdijelio je po telegrafskom nalogu iz A. K. (Armee-Kommando) sav svoj materijal, te se vratio natrag sa šezdeset kilometara brzine po nov materijal, jer je opet bilo krvi. Desilo se baš tako da u onoj malenoj poljskoj stanici provincijalnoj na liniji nije bilo više mjesta (špital je bio kompletan), pa su tako teški ranjenici čekali u čekaonici preko dvadeset i četiri sata templarski voz za centralu, i tamo su mu u templarskom vozu Crvenoga križa i amputirali lijevu nogu i dali ga u Belvedere specijalistima, jer je bilo vrlo malo nade da će ostati.

Belvedere bio je barokni dvorac Njezinog Visočanstva Marije Annunziate, koji je ona dala preudesiti na svoj vlastiti trošak za teško ranjene proste soldate, i tamo ih sama dvorila i njegovala.

Ta uzvišena samaritanska gesta Njenog Visočanstva bila je izvjestan obrat u posljednjoj fazi tzv. duševnih kriza što ih je visoka gospođa blago izvoljela da proživi na ovoj zemaljskoj kugli.

Njezino Visočanstvo Marija Annunziata završila je naime posljednju spiralu svojih unutarnjih pobjeda usponom do tradicionalnog katolicizma, kome su njeni djedovi i pradjedovi, što su još u oklopu i čipkama hodali, služili mačem i stijegom, i koji su u smislu svoje ovozemaljske vrhunaravne misije poklali prilično mnogo ljudi.

Kao što se za jednu slabokrvnu i histeričnu damu iz najviših krugova pristoji, ona je, sterilna, kao što je za cijelog svog vijeka bila, u četvrtom svom deceniju primila u sebe hostiju, poklekla pred misterijem Matere Crkve i sagnula glavu.

Poslije mnogih Nadásdy-husara u modrim atilama, baruna, što su pobjeđivali i na londonskom Derbyju, pa nekih diplomata u fraku i monoklu, i tako dalje, i tako dalje, ona je najposlije naišla u životu na svetoga oca Benedikta, kome je uspjelo da njene oči otvori za serafsku glazbu u trideset i trećoj neotomističkoj sferi.

(Taj sveti otac Benedikt bio je, naravna stvar, barun i kavalerist u svoje vrijeme, pa se i njemu otkrio besmisao kacige i mača. Vatikanska karijera i kardinalski šešir pričinili se tom barunu i kavaleristu mnogo vrednijima od reglementa i maneža, pa se je obratio jedne noći jašeći - ne u Damask - nego u Ravu Volczynu u svoju galicijsku garnizonu, i skinuo dragonsku dolamu, te se opasao užetom.)

Bilo sad kako bilo, sve je to konačno sporedno po ovu našu historiju koja govori o tužnim doživljajima našega zemljaka domobrana Jambreka na njegovom križnom putu od Galicije do Belvederea.

Važno je u toj stvari samo to da je baš taj sveti otac Benedikt glavom nagovorio Njezino Visočanstvo, da Belvedere (svoje najmanje dobro od dvadeset i tri hiljade jutara) žrtvuje u karitativne svrhe, i to upravo u korist ovog carskog i kraljevskog poduzeća, koje je

odlučilo da prodre do Soluna, da bi tako kneginje visokog Dvora mogle da ubiru 70% kamata.

Ona je to učinila tužna srca i u prvo vrijeme našla je u tom bolničarskom pozivu neobičnu senzaciju, osobito sada kad je u Evropi tako dosadno, te čovjek ne može ni u Egipat ni na Rivijeru. Bilo je u njenom životu koječega. I glazbe i šampanjca i mjesečine i dvoboja, i sve se to rasplinulo, a kao sjena svega ostala je mrtvačka maska Oberleutnanta Freiherra von Brausewitza, egzaltiranog mladića, koji, jedva što joj je cjelunuo koljeno, već se je i pobio sa Njegovim Visočanstvom artiljerijskim generalom i pao u dvoboju. Odonda su između nje i Njegovog Visočanstva generala artiljerije uvijek trideset i tri sobe, budući da spone svetog sakramenta tradicija familije ne da lomiti, i odonda je ganja okolo sjena mrtvog Freiherra, koji ima prosvrdlanu lubanju, te se Njeno Visočanstvo boji tmine i sutona. Od vremena na vrijeme, dakle, dolazi Njeno Visočanstvo u Belvedere, da tamo dvori "svoje" jadne pacijente, i to traje više puta po punih sedam dana. To da Njeno Visočanstvo samo dvori "svoje" ranjenike, to znači oko stotinu livreja, deset automobila barunica i specijalista kirurga, ordonanaca i opatica, i tako se dogodilo da je Marija Annunziata osvanula u Belvedereu baš treći dan kako su Jambreku odsjekli drugu nogu u kuku.

- Kakvo je to blijedo dijete? stala je visoka gospođa nad krevetom Jambrekovim okružena svitom barunica, kirurga i specijalista, pošto je odmah prvi dan održala svoju turneju po dvoranama dvorca.

- To je neki hrvatski dečko, Visočanstvo, tumačio je primarijus servilno, kako to stoji s Jambrekom, i kako su mu obje noge odsječene, i da ga je zasula granata i polomila mu kosti, i da je čudo što je preživio tu katastrofu.

- A hoće li ostati? Siromašno dijete! Blijed je kao papir, um Gottes Willen!

Primarijus je slegnuo ramenima skeptički, i nastala je šutnja. Njezino Visočanstvo se na tren zamislilo ("Ihre kaiserliche Hoheit denkt

nach" proširio se šapat u krugu svite Njenog Visočanstva), a onda je Visočanstvo reklo tiho da "to blijedo dijete" odmah odnesu gore, k njoj, pod njeno visoko okrilje.

To gore, to je značilo u odaje u prvom katu odmah do odaja Njezinog Visočanstva, gdje je bilo posebno odjeljenje za one sretnike koje je Visočanstvo odabralo iz rulje ranjenika da ih vlastoručno svojom rođenom njegom otme elementima.

Takav pacijent nije smio naprosto da umre, jer je Njeno Visočanstvo s takvim pacijentima računalo kao sa svojim metafizičkim dobrim kartama, koje će izigrati na posljednjem sudu kada će se kod zelenog sukna vagati njena duša je li dozrela za lijevu ili desnu stranu svemira. A ako se ipak dogodilo da bi takav pacijent Njenog Visočanstva unatoč svemu umro, onda je obično dolazilo do histeričnih ispada i skandala, i sutradan bi svi oni automobili sa kutijama i barunicama i šeširima ostavili Belvedere u bijesu kao furije.

Njeno Carsko Visočanstvo pristupilo je domobranu Jambreku i pogladilo ga po kosi sa mnogo materinske nježnosti, a čas poslije to su "blijedo papirnato dijete" prenijeli gore u prvi kat pod visoko okrilje dobre kršćanske gospođe Marije Annunziate, austrijske kneginje i generalice, kojoj je suprug zaklao u ovom ratu više od trideset hiljada neprijatelja.

Jambrek se rodio na samo Silvestrovo, a da je još samo nekoliko sati zakasnio, on ne bi bio pozvan na stavnju sa svojim turnusom, nego cijelu godinu dana kasnije, i njegov bi život bio udario, vrlo vjerojatno, sasvim drugim smjerom.

Ali se dogodilo tako da je on još kao golobrado dijete postao domobran i tako pošao svojim trnovitim putem do zvijezda, kao što se to obično ide u vrijeme kad su zvijezde soldačke zvijezde.

Jambrek je bio fenomenalna ljepota, i da ga je čovjek vidio još u ono vrijeme kad je hodao vertikalno kao pravi čovjek na dvije noge, stao bi kao ukopan i zadivio se toj prekrasnoj pojavi. Pa da su ga još obukli u kakav evropski dres, nitko živ ne bi bio nikada rekao, da se taj aristokrat rodio u Tužnoj Bistrici Zagorskoj i da je seljačina, što starci u Bistri pamte već četiri stotine godina.

Istina je živa da je slavetički grof u ono vrijeme dok je još pokojna mati Jambrekova okopavala grofovske vinograde, često dolazio u voćnjake i boravio vani, ali su sve druge Bistranke dolazile u kombinaciju, samo ne mati Jambrekova, koja je važila kao kreposna ljepota u cijelom selu. To će uostalom ostati zauvijek sve prekriveno koprenom tajne, ali fakat jest da je Jambrekovo blistavo oko i visoko smiono čelo dominiralo neobično jasnim licem, a njegovi velázquezovski tanani prsti izgledali su kao fino pletivo, u kome pulzira modra krv. Mišičje je u Jambreka bilo osobito plastično razvijeno, stegna simetrično modelirana kao mramorna, te je ona nesretna granata odista razorila jedno remek-djelo prirode.

U prvi mah, kad je Njezino Visočanstvo opazilo Jambreka, sjetila ju je njegova kovrčava kosa i ono još dječje lice, po kome se posula prva pelud nagona, jednog brončanog Narcisa, što ga je vidjela jedanput negdje u jednom muzeju, već davno. Onaj je Narcis držao u ruci grozd, i kosa mu je kovrčava bila sputana vrpcom, te je Njeno Visočanstvo odmah pomislilo na to kako bi jedna tamnomodra svilena vrpca tako sjajno bojadisala ove kovrčice, i ona je tog Narcisa dala odmah prenijeti k sebi, "to nesretno divno dijete", gore u modri salon u prvom katu. U prvo je vrijeme bila velika kriza, i sve je visilo na jednoj niti, te stoje gospoda doktori, obrijana, golobrada gospoda sa podsukanim rukavima i cvikerima, u čistoj snježnoj bjelini, i gledaju onu jedinu problematičnu nit na kojoj visi Narcisova sudbina.

Ali je Jambrek sve to nadvladao i ostao živ.

Dok se još osjećala kost u kuku, kako viri iz krvava mesa, i dok je rana još bila mokra, te se nije preko svega uhvatilo mrenasto tkivo, nego je još sve palilo i žeglo, onda je Jambrek plakao kao dijete koje sanja bolan san.

On se nije probudio za cijelo vrijeme Belvederea, i ono zlatno pokućstvo i modre zavjese i princeza, koja je sva u bijeloj svili plakala s njime kao mati (te je on osjećao njeno mirisno lice na svom i njene tople suze, kako mu teku u usta i kako su slane), oh, one krvave noge, Belvedere i princeza, sve se to Jambreku činilo da on to sanja.

Jambrek je bio fantastično dijete.

Bio je najbistrija glava u razredu, i učitelj udovac koji je i Matične knjige čitao s olovkom u ruci ("Ovo je glupo!" "Ovo je lijepo!") i koji je sebi citate iz Šenoe i Kozarca ispisivao u poseban notes, taj i takav učitelj je htio dakle da se Jambrek pošto-poto škola. Ali nije išlo. Od onog jednog rala i pol nije išlo, i tako je dijete, koje je na paši čitalo Andersena, otputovalo jednoga dana u Graz u "Hotel Esplanade" i tamo obuklo crveni frak sa rozetama i postalo boy hotela "Esplanade". Tamo u Grazu je Jambrek počeo da čita novine i da ide u operu, i oni kraljevi i princeze što pjevaju u žutom osvjetljenju, koje je on gledao sa visoke galerije, a nije pojmio ništa, samo je slušao glazbu i sanjao, sve se ono pričinjalo Jambreku kao san.

On je sanjao u crvenoj uniformi Hotela Esplanade o kraljevima i princezama, a sad je eto tu u zlatnom dvorcu u svili, i jedna prava, živa princeza ljubi mu ruke i plače nad njim i hrani ga čokoladom i kolačima. Što to sve znači? Hotel Esplanade, opera, kader, fronta, Belvedere, princeza, toga je toliko, toliko strašno mnogo da sve to vri, kipi, to se sve razlijeva, kao da je netko razlio kupu sa mnogo boja, i sve se zapalilo i sad se puši i sja, i sve izgara čudno kao vatromet. I mada je ustvari bilo strašno ležati na leđima, i biti odsječen i osjećati to kako si odsječen, ali kad je došla ona, princeza,

ti znaš da je to prava, živa princeza, te osjećaš njenu ruku na svom čelu i osjećaš kako ti fino gladi kosu, gladi te, miluje, Njeno Visočanstvo Princeza, pa što, čovjek bi dao odsjeći ne samo noge nego i glavu i polomiti rebra, uništiti se, uništiti!

U prvo je vrijeme Njeno Visočanstvo doista osjetilo nijansu samaritanskog zanosa spram ovog blijedog dečka. Bio je to osjećaj koji se rađa u duši kad vidimo čovjeka koji je pao s trećeg kata, ili pseto raskrvavljeno na tračnicama. Ali poslije, za onih dugih bdjenja u plavom salonu, kad je Njezino Visočanstvo klečalo pognute glave na svom grimiznom klecalu, pa onda tiho na prstima prišlo do ranjenika, da vidi spava li i što je s njim (da mu se možda natoči limunada), poslije je ta samaritanska sklonost počela da zauzima čudne, bolesne forme. Najprije nijanse u mislima, a poslije zamisli konkretne, od kojih se rađa neizreciv užas, što tako godi umornim nervima. Nervi su u tom razdrtom kneževskom tijelu Njenoga Visočanstva bili tako zgrčeni, tako iskidani na bolećive niti, a takva bi grozna misao prelazila preko onog mirisnog tijela, kao mekana ruka što sve ove nesimetrije u duši i nervima izglađuje, kao da smo legli goli u nadzemaljsko krzno pa se mazimo.

Diše tako Jambrek u polusnu monotono, i diže se gola prsna mješina gore-dolje, gore-dolje, a Njeno Visočanstvo drži Jambreka za ruku, osjeća puls i gleda onaj mramorni bijeli kip po kom je pala svjetlost modrikasta, one plemenite sjenke i crte tog krvavog lika, i osjeća tu tijelo, muško tijelo, tijelo kojega nema.

Tu leži jedan zdrobljeni akt kome su noge odsjekli. Torzo jednog Narcisa mramornog, samo treba dići zavjesu s tog kipa. I dolazi Njenom Visočanstvu potajna misao da strgne one bijele tilove s ove anatomske tajne i da se zagnjuri nekud, da se raspline, da poludi, da pograbi taj torzo tu u tilovima kao voštanu figuru iz panoptikuma, figuru na kojoj je zgrušana krv crvena, pa da se s tim krvavim grotesknim tijelom zakovitla i baci nekud kroz prozor u dubljine.

I tako silazi Njeno Visočanstvo u čudne bolećive ponore iz noći na noć, a onda se prestrašeno trgne, pa se prepane svega toga, da bi mogla zavriskati luđački i alarmirati cijeli Belvedere, i tako se pati do jutra; a noć traje dugo, kao da vrijeme stoji.

Spram jutra tek, kad se vani nad šumama počinju da svijetle brončane pjege i kad se sa krajine dižu zavjese, onda umorna od bdjenja predaje svog pacijenta sestri Klementi i odlazi kao pijana po onim sagovima skupocjenim nečujno i tiho kao slablast.

A noću opet sve isto. Moli se već tako po stoti put za nesretnu dušu Freiherra von Brausewitza, ali nikako ne može molitve da dokonča jer joj se u polovici javlja đavolska misao.

"Ono u postelji pod baldahinom u bijelom tilu zamotano leži dijete! Taj je Narcis još netaknuto dijete! Marija Annunziata! Dijete!"

I suzbija tu misao i krsti se i opet se krsti, a onda ipak ustaje i prilazi k djetetu, te otkriva tilove i gleda dječje krvave šunke, gleda ih i dolazi joj da ih samo jedan jedini puta cjelune. Da ih takne vrškom usne. Ništa više! Samo jedan jedini put!

I tako se sagnula do krvavog akta u tilovima i ispela se u sebi na sablasne vrhove tantalovske patnje, da dosegne jabuku, a Jambrek leži i osjeća princezu, osjeća njen dah na svom tijelu, on ne spava, on se samo pričinja da spava, a uistinu on bdije i osjeća princezu, koja je tu kod njega i koja skida s njega sve krvavo i strašno.

Na Veliki petak se Njeno Visočanstvo trglo i odjurilo autom u grad i tamo se ispovjedilo kod patra benediktinca i zbacilo sa sebe sav taj pakleni balast. Pater benediktinac joj je preporučio da pobjegne pred tim đavolskim iskušenjem daleko (što dalje može, da zaboravi), i Visočanstvo je otputovalo na more, gdje su već cvale voćke i bilo visoko proljeće.

Kad je princeze nestalo, Jambreku je bilo kao da se budi. On se nije odmah probudio. Budio se prvi, pa drugi dan, pa treći dan, i bilo mu

je strašno, ali se nadao da će se princeza vratiti. Ali kad nje nije bilo cijeli tjedan, pa dva tjedna, onda je u Jambreka ušao demonski strah, i onda je tek počeo da osjeća što se to zapravo dogodilo s njim.

Pao je u vrućice, počeo je da viče, da se baca, dobio je napadaje, gorio je kao vatra, vezali su ga da se ne baci s postelje, ali koja korist od tih trzaja, kad je princeza nestala zauvijek.

- Pa za Boga miloga jedinoga! Meni su odrezali noge! Mama! Mama! Meni su odrezali noge! Moje obadvije noge! Mama draga! Moje noge!

I baš zato, jer je ta Princeza njemu kao velo lebdjela na očima tako da je on tu ležao prvo vrijeme kao omamljen, a sad su mu najednom velo strgli, i sad on zapravo vidi što se to s njim dogodilo, on je pobjesnio na tu visoku gospodu i počeo je da bulazni da mu je ona noge odgrizla, da je to kurva koja je njemu noge odgrizla!

- Gad prokleti! Neka mi vrati moje noge! Moje noge! Moje rođene noge! Kurva ogavna!

Kune tako Jambrek, i još mu nisu nervi nožni sasvim usahli, te osjeća da bi on mogao da rastreska nogom tu zlatnu postelju, samo treba da udre i da digne noge, i to ga boli kad hoće da digne nogu, i kune žestoko, a sestre stoje nad njim i ne razumiju ni slova, nego mu uštrcavaju injekcije i čude se otkuda u tog djeteta tolika grozna snaga.

Ali i to je prošlo. Jambreku su rane zacijelile, i on je otputovao u autu u centralu i tamo dobio proteze, i tako se jednoga dana opet našao u svom kaderskom gradu u prljavoj i pljesnivoj baraki, kao i toliki drugi što hodaju na federe i preskakuju palice metar visoko i tako se kao psi treniraju za nov život.

Neshvatljiva velebna volja za životom, za velikim, čudnim belvederskim životom buktjela je u njegovom nervnom tkivu, i on se počeo da bije grozno sa svim onim crnim što tu zijeva na čovjeka iz

sviju kutova barake. I tako leži po cijele dane u ovoj smrdljivoj baraki, gdje parcovi i miševi skaču preko postelja, i gleda goleme crne sjene ovih ljudi što se u polusvijetlu prelijevaju po stijenama trulim i promočenim.

Sluša razgovore svojih drugova i negdje daleko zvona u gradu, i tako mu je kao da sanja.

"Što se sve to dogodilo s njim? Da li je on zaista onaj Jambrek, koji je nosio krst na procesiji na Majku Božju, onaj boy hotela Esplanade, koji sad tu leži proklet i krvav i sve zaudara po karbolu? Njega je ljubila Princeza! Njeno Visočanstvo Princeza! Ono je bila žena! A što ovi tu govore o ženi? Ono je bila prava princeza u Belvedereu! Što ovi znadu što je to žena!"

"Ah! On je sve to samo sanjao! I sada on sve to samo sanja! Doista! On sanja! Kamenje leži na njegovim grudima, i on mora da uzdahne svaki čas! I neka mu je slana gorčina u dušniku i grlu i sapinje ga, i mučno mu je, i bilo bi dobro da se probudi. Ali on se ne budi! Ne sanja on to, nego se sve to doista događa."

Leži on tu sad na svom stjeničavom kavaletu i sluša kako vani u žlijebu kaplje voda, i nema nogu, nego su to proteze, i to je istina i to će tako ostati do smrti i ništa se ne će dogoditi.

"Da se barem baraka zapali! Da potres čitavim gradom potrese, pa da se sve sruši! Da se dogodi nešto, da to ne potraje dalje tako, jer to je grozno!"

I na hip tako izgleda kao da će se ipak nešto zbiti, ali se onda opet strašna sumnja spušta u Jambrekove misli, teška i gusta kao dim što se nad paljevinom vije.

I biva Jambreku jasno da je on doista napušten od Princeze. "A jedino onaj prinčevski život ima smisla. Zlatni Belvedere! Ono je život! A ne čađave smrdljive kolibe u Bistri, i kaderi i jame i barake i proteze i harmonike i proštenja bistrička."

I sad, kad sluša ove ljude gdje o ženama razgovaraju, njega opet steže nešto u grlu, njega boli za princezom. Nije sad princeza za njega žena! Sad je princeza nešto bijelo i sasvim nestvarno daleko, nešto što je bilo i sada više nije. I da on opet može da osjeti princezu kao onda u Belvedereu, njemu se tako čini, da bi on zaplesao sa protezama kao lud i pijan, zaplesao bi i poživio bi.

Ta samo još jedan tren da mu je da onako kraljevski poživi, on bi dao odsjeći svoju glavu na mjestu!

Kakve žene! Kelnerice! Njega da zapitaju, on bi im znao da pripovijeda što je to ljubav!

"Čemu se smiju ti ljudi? Puše! Viču! Natežu se, piju vino iz zelene flaše. Što hoće sad ova crvena žena, što je došla u sobu? Ona nosi dvije košare i viče. Glasno viče."

- Duhana, momci! Duhana! Eto! Duhana! Cigareta! Hum! Bosna! Flor! Duhana, momci! Duhana!

Tako viče žena sa košarama.

Došla je žena u baraku pa viče, a u svom crvenom šalu i sa zelenim nabuhlim, vodenim očima izgleda kao utopljenica.

Ta žena svlači baraku i kupuje plahte i šolje, cipele i kabanice, sve ona kupuje za duhan. Zlo je kad pritisne čovjeka pa nema što da pripali. Prodao bi onda čovjek i majku božju s oltara, a kako ne bi cipele.

Stoji žena u baraki i trese sisama, a nagoni se bude i zvijeri su već počele da reže. Pa kad se koja soldačka pandža nokata i grabežljiva upila u ona mekana ženska stegna, u onaj gnjili gnjat, žena kao koketljivo cvili, ali ne trči nikud, nego će još da sjedne kojem đavolu na koljeno i da prilegne malo na koju postelju, jer ako ne daju ljudi par bakandža starih za kutiju flora, to će zacijelo dati za flor i za suknju. Tako se draže i smiju, igraju sa ženom i kupuju duhan i nabijaju lule i piju vino, a vani kiša pada cijele dane.

Priča netko kako su u njihovom selu na Spasovo prije sedam godina rasporili jednu djevojku, silovali je i izrezali na komade, izmesarili je cijelu i u oko joj zaboli kišobran.

Sluša Jambrek te riječi i osjeća proteze.

"Tamo su negdje izrezali jednu ženu prije sedam godina! Na Spasovo! I silovali su je! I u oko joj zaboli kišobran! A zar njega nisu izmrcvarili! I silovali! I izrezali na komade! Izmrcvarili su ga i bacili ga van iz Belvederea! Pa nikom ništa!"

- Sve su nas silovali, i svima su nama zabili kišobran u oko!

- Šta, šta?

- Šta? Ništa! Silovali su nas! Izmesarili su nas! Zar nas valjda nisu? Zar nas nisu bacili na cestu?

- A tko je tebe silovao, ti majmune?

- Silovala me Princeza! U Belvedereu! Odgrizla mi noge!

- Hehe! Šta-a? Tebe? Princeza?

Osjeća Jambrek kako mu se smiju, i kako mu nitko ne vjeruje da mu je Princeza odgrizla noge. I tako stoji tu među njima kao da laže. "A ne laže! Sve je to istina! Samo su to glupani, pa ne vjeruju!"

I opet je tako jasno osjetio tu svoju žalosnu istinu i to kako je sam i ostavljen i bačen van zauvijek.

Pa se okrenuo bez riječi i izašao na kišu, polagano, opirući se o štake, da mu se koljeno ne previne, pa da se ne stropošta.

I tapajući tako, korak po korak, u pratnji tužne limene glazbe federa, on se sada vuče kroz mokre i blatne ulice.

Pada kiša i suton je i već su zapalili izloge, pa se žuta plinska svjetlost lijeva po asfaltu, i sve je tako jadno i pusto, i zvona zvone i sumrak se toči maglen i siv i vuče se pod plotovima kao bolesna mačka.

Ide sada Jambrek, šepesa nekud tamo do ugla, gdje stoji rasvijetljen izlog jednog frizerskog salona. U izlogu je tamo voštana dama što

ima isto tako crvenkastu kosu kao što je bila u Princeze, i zubi su joj tako blistavi, i smije se i slična joj je, a usne joj gore, tako strašno gore kao pečati na sudskim pismima i osudama.

Pa će Jambrek tamo stajati i zuriti kroz staklo u onu ružičastu svjetlost, te tako, sklopljenih vjeđa, on će nijemo sanjati o nasmijanoj Princezi. I sanjati, i sanjati.

Smrt Franje Kadavera

U veneričnom paviljonu garnizonskog špitala, "aptajlung" C Draj, zvanom "Kokica", bio je danas veliki dan. Infanterista Imbru Sveteca (od Pedeset i treće Domaće), pacijenta "Kokice", našli su u zahodu u lokvi krvi. Prerezao je vrat britvom i, po mnijenju doktora, to se je dogodilo još pred ponoć. Infanterist Svetec Imbro bio je iz cimera broj trinaest prizemno, pa su ga na nalog komisije prenijeli iz zahoda na trinaesti cimer i tamo ga položili na njegovu postelju i prekrili ga prljavom plahtom, dok ne dođu grobari. Tako je trinaesti cimer postao na minutu senzacija cijeloga špitala i svih krčma i grajzleraja i rakijašnica, što stoje okolo žutih kasarna na kraju grada kao gljive. Pronio se glas po tim prostorima da je u "Kokici" opet jedan soldat prerezao žile, pa je postajkivalo dosta publike cijelo jutro oko one tužne sive zgradetine, čija su okna obijena prst debelim rešetkama. Pacijenti trinaestoga cimera osjetili su da i oni donekle igraju nekakvu "pišljivu ulogu" u cijeloj toj pripovijesti i tako su skakutali po rešetkama amo-tamo kao bolesne ptice u krletki. Kako, k vragu, i ne bi?

Puknuo je glas po pustoj ulici, gdje je sve tako blatno i sivo i gdje se po danu ne događa ništa, tek se "službovodeći" stražmeštri briju po brijačnicama (i gucne se gdjegdje po koji špricer), a sad, eto na, pao je u sve to jedan mrtvac i još je sebi prerezao vrat "prek na prek". Kako trinaesti cimer prizemno stoji, to se frajle i kelnerice penju gore na prozor sobe i kucaju po staklu i traže da se Svetec otkrije, a kad ispod plahte zine duboka crna krvava škrga (tako duboka da bi čovjek mogao da turi u nju cijelu jednu soldačku šolju), onda žene

cvile i padaju s prozora kao da si ih pofurio kipućom vodom, a soldati se tome od srca smiju: "Kak su te babe bedaste!"

Tako je stigla i gospodična Ljubica u crvenoj rekli. Gospodična Ljubica je kelnerica preko puta kod "Kanonira", i popela se i ona da vidi Imbru Sveteca. To je alarmiralo trinaesti cimer, jer je gospodična Ljubica u cijeloj "Kokici" najpopularnija frajla čitave ulice.

- Ha-ha! Gospodična Ljubica je došla! Eto gospodične Ljubice! Serbus, Lubček! Serbus! - I tako su svi pacijenti jurnuli na prozor, te sad mijese grudi Ljubičine i kese se, i ona se jednom rukom drži za rešetke da ne padne, a drugom se tobože brani od znojnih i prljavih prstiju. Nabili se ti poprženi kukci u bijelo-modrim rubačama na rupi od prozora, pa se tamo roje i guraju i pružaju svoje kosmate ručetine kroz rešetku van da dohvate gospodičnu Ljubicu, a gospodična Ljubica se smije i bije ih rukama.

- Iš, iš, vi fakini prokleti! Puščajte me da vidim!

- A kaj buš vidla, Lubček? Em smo mi lepši! Na! Nas pogleč? Nas!

- No, prosim lepo, samo malo da vidim, moli Ljubica svilenim svojim glasom i hoće da proturi glavu kroz rešetke da bi vidjela u tamnoj sobi mrvu velike senzacije koja tamo leži pod plahtom. I tako je drži kapral Zvjezdić objema rukama ispod pazuha, te nekim poluglasom (u molu) komandira da otkriju Sveteca Lubčeku zlatnom. Otkrili su mrtvaca, i Ljubica je zavrisnula i bila bi pala na leđa da je nije pridržao kapral Zvjezdić.

- No, no, kaj se bojiš? Em te ne bu vgrizel!

Ali se Ljubica prepala, "kak da ju je vgrizel", i počela da civili i da se kida i lomata i tuče bijesno, te je Zvjezdić, ipak morao da pusti svoj plijen.

- No, no, mala! Na! Već smo ga pokrili! Već se niš ne vidi! Dojdi nazaj! Mala! Lubček!

Tako se zabavljao dopodne cijeli trinaesti cimer, samo infanterist Kadaver zgurio se do pokojnoga Sveteca i moli krunicu, kao da tamo

nema Lubčeka, i kao da se tu ne kese ovi barabe, i kao da sve to nije trinaesti cimer, nego Sveta Marija. Kleči tako Kadaver do Sveteca i moli se poluglasno, a sve mu se vlasi dižu u zrak od strahovite jedne pomisli: što će biti od njega? Od Kadavera, infanterista Pedesetitreče Domače, čovjeka grešnika i nesretnika kome se zlo stalo da piše.

Jer s infanteristom Kadaverom dogodila se noćas velika stvar.

Njegova žena Kadaverovka, rođena Trputec, stanuje na Potoku, u sjeni Svete Marije, i on ima troje djece i šusteraj, i na zidu dva slijepa slavuja pokrivena zelenim suknom, za koje je sam uvijek sakupljao mravlja jaja po poljima. I tako je on najprije bio mežnar po kaptolskim crkvama, a onda se oženio i krpao cipele, a onda je postao infanterist i kao takav stradao u Pešti, i tako slučajno (u smislu nekog "befela") bio transportiran u svoje kadersko mjesto da bude bolje na oku i u evidenciji. Kako već punu godinu nije bio doma, a sad tu u sifilisu leži već drugi mjesec, nadvladala ga bol, i on se noćas prokrao preko zida (kud toliki pacijenti svaku noć putuju na svoje pustolovine).

Dovukao se tako infanterist i majstor Kadaver pod svoje prozore i slušao svoju zidnu uru, gdje odbija u tami, i dugo se nije ništa čulo, samo tikatakanje ure, i tako je stajao dugo kao tat i gutao suze, i već je davno ponoć minula, kad se preko Gornjega grada i šuma naokolo vratio da ga ne bi srele patrole, što samo vrve gradom i hvataju takve soldačke ptice bez dokumenata. I baš na povratku, kad je htio da skoči sa zida, javila se straža iz tame:

- Halt! Wer da?

Više instinktivno bacio se Kadaver natrag na cestu, ali je uto prasnuo hitac, pa drugi, i treći se zasvrdlao u zid, i čula se žbuka i mort kako se ruši, i kako je Kadaver potrčao u tamu, osjetio je gdje krvari. (Toliko je pacijenata veneričnog C "aptajlunga" okolo pilo svaku noć,

da je stražama bila izdana naročita zapovijed da se puca; to je bilo oglašeno po svim cimerima.) Nastrijelilo ga, i lijeva mu je nogavica bila puna tople tekućine. U jami, na potoku, tamo negdje na vodi, isprao je svoju ranu Kadaver i povezao je prljavim rupcem (jer je bio strašno nahlađen, a to mu je, otkada je u soldačiji, jedini rubac), i tako se vratio kroz gnojnicu na štali ujutro, kad je na paviljonu bilo sve uzrujano, jer je baš komisija bila na zahodu nad mrtvim infanteristom Svetecom.

Međutim je bila najavljena istraga, po kome je to straža noćas pucala, jer je zid bio krvav, pa je komanda špitala pretpostavila da je to ranjen jedan pacijent, i sada će poslije menaže vizitirati sve pacijente da se nađe onaj pacijent lopov, koji nije htio da stane na poziv straže. Taj će onda fasovati svoje! Smrt strijeljanjem mu ne fali.

I tako kleči sad jadni šoštarski majstor Franjo Kadaver nad lešinom Sveteca, infanterista bivšeg, koga se više ne tiče ni špital, ni kasarna, ni rat, ni išta drugo, i gleda onu bijelu plahtu, pod kojom se osjeća infanteristova glava i nos, koji strši uvis, i osjeća kako će sad menaža za koji čas, a poslije menaže će strgnuti rubac s njegova stegna i konstatirati da je to on bio onaj, po kome se noćas pucalo. "Nije ga zgodilo, hvala budi Bogu i Blaženoj Djevici! Samo je štrajfalo! Ali je meso palac duboko istrgano! I peče! Aha! Kako peče! Što će biti? Što će biti?" "Blagoslovljen plod utrobe tvoje - Isus."

- Lubček! Na! Kaj se bojiš? Em te ne bu vgrizel! Lubček! Na!

- Sveta Marijo, Majko Božja, moli za nas grešnike sada i na čas smrti naše...

- Lubček! Na! Lubček! Na, gospodična, srčeko, viču barabe za kelnericom i smiju se, a Kadavera peče rana sve intenzivnije.

"Što će biti? Rešt! Tri mjeseca! Smrt! Kader! Fronta!" "Zdravo, Marijo, milosti puna - Gospodine s Tobom." "Gospode Bože! Noćas je ona ura kod mene doma tako čudno tukla dvanaest sati! I crna mi mačka pretrčala put! I sada tu leži mrtvac! To sve nešto znači!"

"Blagoslovljena Ti među ženama - i blagoslovljen plod utrobe tvoje..."

Oko sto i pedeset pacijenata stajalo je golo golcato, kao što ih je mati rodila, svrstano po cimerima, i tako su ih doktori vizitirali i našli konačno infanterista Kadavera, gdje je ranjen, pa je nastao velik skandal.

- Zašto se nisi odmah javio, svinjo ogavna! vikao je gospodin doktor na Kadavera, jer je bio neobično bijesan što nije mogao poslije crne kave na tarok-partiju, nego opet ovamo u ovaj prokleti špitalski karbol, da gubi vrijeme na ove svinje.

"Što ja imam od "svoga" života? Od sedam do dvanaest mučim se s ovim svinjama zagorskim, i niti tarokirati se čovjek ne može poslije objeda. Niti to! Nego tako tjeraj, dan i noć, dan i noć!"

Kadaver je stajao bez riječi, kao da su mu odsjekli ruke i noge. I što se je tu moglo da kaže? Kleli su ga svi pacijenti, jer su prozebli zbog njega do kosti, zbog mulca prokletog, koji niti preko zida ne zna! Mežnar zalupani! I tako mu je svatko opsovao ponešto. Netko mater, netko boga, netko sreću; a Kadaver je stupao pognute glave u dubokoj depresiji, i tako mu je izgledalo da sve to tako mora da bude.

Pokojnog Sveteca već su bili iznijeli, i ljudi se razgovarali o tome hoće li ga pokopati s muzikom ili bez muzike i hoće li mu opaliti salvu ili ne će, i tako je trinaesti cimer opet izgledao kao da se nije ništa dogodilo. Još prije tri dana bio je aviziran neki visoki general, koji će s posebnom komisijom od Crvenoga križa pregledati cijeli špital, pa su u dvadeset i četiri sata majstori špitalski stvorili od paviljona malo čudo. Tu su cijelu noć plamtjele acetilenke, i krečile se sobe, i prali se hodnici petrolejem, i razlila se sila karbolskih flaša, te je cijela ulica do ugla osjetila da ide general, i svaki je pacijent dobio pljuvačnicu i čašu, i baš su bili dijelili nove rubače, još posute

naftalinom, kad je došla druga depeša da taj gospodin general ne će doći, te se porazdijeljene rubače opet pokupile po cimerima, i čaše i pljuvačnice odnijele, i cijela je "Kokica" opet postala svinjac kao što je i bila. Sad opet leže po stolovima masne neoprane šolje, okna su polupana, pa je propuh, a ispod generalskog kreča izbijaju stare mrlje po zidu. Komis, plahte krvave, porazbijana ogledalca, oglodane kosti, trule slamnjače, sve to izgleda kao sablasna dekoracija, a po klinovima vise crne kabanice, kao obješena trupla i po svemu pada tmina. Bila je već popodnevna injekcija, pa se ljudi vratili raskrečenih nogu, vukući za sobom šlape, oprezno, da ne povrijede upaljene rane, korak po korak, te polijegali tiho po kavaletima, i tako je stajala šutnja dugo nad svim. Čulo se kako vani pada kiša i kako škripe teško natovarena kola u blatu, i kao da su ljudi još mirisali truplo pokojnog infanterista Sveteca, tako je sve izgledalo prazno i glupo, i razgovor nije nikako mogao da se rasprede, i injekcija kao da je danas jače pekla nego obično. Rekao je netko iz polutmine da je to paprika što im sipaju po ranama.

- Paprika!

- A što će nam paprika? Ženi bi trebala da se naspe paprika! Njoj, njoj! Živini prokletoj!

- A! Što bi ženi paprika? Kobili, ako samo toliko naspeš, koliko međ prste stane, pobjesni. A i ženi bi žeravkom trebalo sve ispaliti...

- Ajoj! Ajoj! Al ste bedasti! Kak krave ste bedasti! To vam je lapes! Lapes, a ne paprika!

- I opet laje ovo tele od Dvadeset i pete!

- Kuš, Mato!

Mato, to je ime i naslov čovjeka domobranske vrste "species honvedica". Domobran Mato, tako se veli. "Mateki su jurišali tu i tu." "Mateki idu!" "Glupi Matek!"

- Svinjetina je skuplja od domobrančetine,

- Nekaj da je lapes. Se znam valda ja. Em sam bil vu trahomaškem bataljonu. Tam su nam sako jutro oči z lapesom. Sako jutro na rajonu. Se znam valda kaj je lapes, a kaj ni.

Nekoga je zapeklo, pa je glasno zastenjao.

- A koga đavola jaučeš? Nisi mario da prilaziš ženi. Sad trpi!

- E nisam! Dabome da nisam! A što ću, bogati? Već je tri godine nisam taknuo! A zašto si joj ti prišao? Što?

- A baš me je sam đavo naputio. Bilo je to u petak! A stari je moj očuh uvijek govorio da sve zlo dolazi u petak. Imao je pravo! Petak je turski svetak, pak to je!

- Jest! Kao da u nedjelju nema zla! Ja sam bio u nedjelju! Nije dobro imati s tuđom ženom posla ni u petak ni u nedjelju. To je meni rekla jedna baba, koja je znala i da mrtvaca uskrisi!

- Jest! Znala je vraga a ne mrtvaca! Šta laješ koješta? Sve bi te babe trebalo u oganj! To su vještice! I meni je jedna prorekla da će me ubiti konj kopitom. Veli, crni konj! A vidio sam odonda već valjda hiljadu crnih konja, pa ništa!

- Čekaj malo! Što nije bilo, još uvijek može da bude!

- Jest! Sve su to laži! Strado si, pa si strado! E, eto! To je!

- Tako je! Žena je kriva, a ne nedjelja ni petak! Da nema žena, ni toga ne bi bilo. Znade živina kakva je! Znade da je gnjila, pak ne će da ti veli. Ona je kriva,

- Da, valjda nije luda da ti veli. A zašto da ti i veli? Jesu li i njoj kazali kad je stradala? Od čega bi da živi?

- Nije ona ništa kriva! I ona je nastradala!

- I pravo je tako, da je nastradala! Neka je! Neka nastradaju sve! Neka cijelo selo ode do đavola! Kad sam ja, zašto ne bi i selo? I ne samo selo nego čitav svijet! Vrlo važno!

- Otud i zlo, ljudi, kad smo takvi!

- E! A kakvi da budemo? Je li? Kakvi da budemo?

Šutnja!

- No! Što je? Šutiš? Što? Ne znaš! Eto vidiš! Ne znaš! To nitko ne zna! Ni sam pop na propovjedaonici, ni on ne zna!

- Kakvi smo, takvi smo! I pravo je tako! Stradali mi, pa neka stradaju i drugi. Svakomu svoje! Danas meni, sutra tebi. Serbus!

- Tako je! I pravo je da nas je opalila! To joj je i zanat!

- Sto joj bogova i takvom zanatu! Kakav je to zanat: kurvarluk?

- Bacio bih joj petaču, samo da mi je kazala, majku joj staru!

- Što petaču? Dvije petače! Tri jutra ne bih žalio,

- A što bi joj ti bacio? Što lažeš ovdje i zvrndaš? I opet bi joj prišao! I tri bi joj jutra još platio,

- Ne bih ja! Oslijepio ja ovdje na mjestu ako bih, sad, na, odmah. Iscurile mi oči ako bih...

- A ja bih! Nisam, hvala Bogu, tu prvi put! I opet ću...

- Udario bih ja nogom toga gada odurnog...

- Hehe! A bijela je! Oprana! Pa kako samo gospocki miriše!

- Zato je i bolesna gospocki!

- Hihi! Onda smo svi mi tu sada gospoda!

I tako se tu, gdje ljubav znači krvavi proljev i trule bubrege, govori o ženi cijele sutone. I o tome kako je žena bijela, i kako ju je sam bog stvorio, a javljaju se opet glasovi da nije to bio bog, nego vrag. I o zemlji se govori, i o proštenjima, i o tome kako se u tom i tom selu, kad nekoga zakolju nožem, izdube na krstu nož, ili sjekira, ili revolver, već kako su koga čime zatukli, da se vidi na krstu, za spomen, kako je bio zaklan. I o Mariji Tereziji se govori, koja je ljubila proste graničare da su sve iskre vrcale.

Priča netko da svinje vole da jedu mrtvačko meso i da se od toga dobro tove, a vani sve kiša lijeva i pada polutmina.

Tar dom - tar dom - tar dom - tom - tom
Tar dom - tomtom - tar dom-tomtom...

Ječi prokisla koža bubnja izvana i grmi po cijelom cimeru. To idu po blatu mokre čete i bubnjaju apatično i tromo.

E, ne bubnja se sad više kako se je bubnjalo nekoć, davno, prije mnogo vremena, kad je bio mir. Onda je tambur bio mlad i nabijen snagom i odmorom. Tambur onda nije vježbao s trupom, jer je tambur bio stari baka, a što će stari baka da vježba? Nosio je gospodin bubnjar cijelu tu bakezersku mudrost u malome prstu, a samo bakezerski lisci mogli su da postanu tamburi. Oni su po manevrima nosili u bubnju pečene race i guske, što su ih pokrali po kvartirima, mastili su brk iz tamburske špajze. To su bili filozofi, što su lijepo preživali u sjeni kakvog duda, dok su trupe plazile jezike, pa kad se četa vraćala kući, onda joj je bubanj držao "štimung". Onda je ona bijela napeta opna bubnja grmjela kao da će pući, i nije bubanj pješadije onda ojkao kao danas beznadno i tužno, već je grmio u lubanjama soldačkim da su se sama stegna i mišice napinjale i jurile u zamahu drila i stege.

A sad bubanj jadikuje. Tužno i beznadno spustila je duga, do kože prokisla kolona glavu, pa plazi preko mlaka i žutih lokvi kao pregažena trakavica. Idu dvoredovi, idu jedni u tragu drugih, u povorci, svi polomljeni i samljeveni. A oni se mukli zvuci prokisle kože probijaju kroz zidove i jecaju po trinaestom cimeru, pa pacijenti osjećaju sablast kadersku, kako vani hoda i kako se prijeti. "Još malo, pa će oni svući karbolne košulje i opet se povezati u one zelene vreće, i opet se pognati po blatu i snijegu i propasti."

- Glej ih samo, glej! Kak se kadiju kaj pokisli konji!

- No! Te su baš zdravo lepo ganjali!

I jedan će stari veteran, sav isparan crvenim brazgotinama, otac petero djece, a glas mu je gotovo radosno zadrhtao:

- A što biste vi, pilići moji? Kakvo božje zlo? Što vam ovdje fali? Jedeš svaki dan meso, spavaš u postelji, a ne radiš ništa!

I javio se netko iz dna sobe, gdje se više ne vidi:

- Prvi put je što gospodski živiš? Još ti i kavu u postelju nose!

- Tako je! Niti si u hodnoj! Niti si kod kadera! I ne kisneš! Baš ti je dobro!

- E! Da! Bilo bi! Bilo bi dobro! Samo da nije ovoga vraga!

- A što je to? Da nema ovoga vraga, bio bi onaj drugi još više vražji! Liječe te! Badava! Da si u civilu, platio bi stotine i stotine, i još te ne bi tako izliječili! A da si vani, zar bi ti bolje bilo? Uši, mine, voda. A ovdje je sve tako lijepo! Tako čisto! I što je glavno: spavaš kao Bog Otac!

- Lijepo je! Istina je to živa! I čisto je! M-da! Ali nije čovjek zdrav! To je ono! Radije bih bio na fronti pa zdrav...

- Pa što je to fronta? Ništa! I sardine smo jeli s uljem! I sir fini! I vino smo pili!

- Cviček je ono bil kiseli, vrag mu mater, cviček, a ne vino!

- Jest! I crnu smo kavu pili cijeli dan! Dobro nam je bilo!

- Pa istina je! A ako se baš pravo uzme, što je to zapravo ta fronta? Skokneš malo po grabi amo-tamo. Da se prošećeš! Pa gledaš na šišartu kao na prozor! Da ti prođe vrijeme! Pa spavaš cijele dane...

- A kad si na straži, je li, i onda spavaš? A kad je "angrif", pa su ti pune hlače? I onda spavaš, tele neotesano! Je li?

- Glupan? Pa nije uvijek angrif! Angrif dojde i projde. A kad nema angrifa, onda ga ni!

- Tako je! A i menaža je malo drukčija nego tu.

- A što laješ? A ne kopaš li tamo cijele dane? I šibe pleteš i uvijek sagnute grbače plaziš, da ti sve krsta pucaju. I vodu crpeš i zahode čistiš i savijaš se kao crv!

- A na svojoj se zemlji valjda ne savijaš, ti vole! I ovdje se savijaš, i ovdje i tamo! Svejedno je to! Ovdje ti rekviriraju gospoda, a tamo se opet biješ za tu gospodu...

Domobran po cesti gre,
Čik pobere, pa ga žre.
Čik ga pita, kakuf je,
On mu veli, dobr je.

Zveče još iz daljine trube pješadije, što se rasplinula negdje daleko u magli, a Jokl, stari fakin, pučki ustaša vražje regimente, gunđa taj napjev pješačkih trompeta, pa je pripalio i cigaretu.

- Ej, ti magare! Daj i meni vatre!

- I meni, mater ti!

- I meni! I meni!

Pomamili se glasovi za vatrom, i tako se zasjali kresovi i ljudi počeli da dime. Baš i jeste udobna i mila stvar protegnuti se ovako na svojoj postelji, pa još i pod krovom sigurnim, pa pripaliti cigaretu ili lulu i slušati kako to vani kiša pada. Pada kiša i snijeg, i vjetar još negdje cvili u dimnjaku, a žljebovi se cijede i pjevaju; leži ovako čovjek lijepo pa osjeća toplinu gunja, pa pljucka lijevo i desno od milja i srče dimove na obilate gutljaje. Mila je stvar ležati, ovako u zaklonu, koji ne će probiti ni najteža granata. Ni ona od petnaest centimetara.

Leži čovjek i sjeća se kako je tamo i tamo kiša curkom curila kao i sad, a ljudi su ležali na goloj zemlji te se pokrivali šatorskim krilom, koje je sve nekako tako ludo skrojeno u krivi trokut, te je sve uvijek preusko ili prekratko, i čovjek ne može nikako da se pokrije. Curi kiša za vrat, a kad pokriješ vrat i povučeš šator gore, curi ti po koljenu. A noge sve prokisle, pa se kroz poderane bakandže penje voda, i lijepi ranjave prste, i razlijeva se po trulim obojcima i upaljenim čirovima. A pedeset kilometara u stopalu i u listu i u

stegnu kao olovo, a kiša, a strah pred noćnim maršem kroz šume, gdje je sve crno, lijevo i desno, a menaže nije bilo već dva dana, i još negdje daleko probudili se topovi, pa mumljaju. Ovdje, eto, sada svega toga nema. Krov nad glavom, postelja mekana, bol se od injekcije pritajila, pa će skoro večera, i sve je tako toplo, tako ugodno...

Pa se javio, zatitrao, onako tihano uz kišu, blagi napjev:

Kiša pada, Srbija propada...

A od malene ocjelne peći u kutu sentimentalno se u poluglasu kao refren zanio drugi glas, nešto dublji;

Vjetar piri, Hrvatska se širi,
Hrvatska se širi...

Kadaver, koji cijele noći nije oka stisnuo, pa se onda cijelo prijepodne molio nad pokojnim Svetecom i klečao do nogu lešine, izmučen istragom, ispijenih živaca do posljednjeg, slušao je ove ljude gdje govore ono isto o čemu se tu svaki dan govori, te uljuljan tom monotonijom nekud se izgubio u snu i zadrijemao, a poslije zahrkao. Počeo je Kadaver da otvorenim grlom prede nit, dugu čvorastu nit, zapletenu od vremena na vrijeme u nešto poluglasno i grgoljivo, što se čini da je izašlo iz osobite neke dubljine, a taj je tajanstveni dah utrobe uznemirio pažnju cimera.

- Psst! Boga vam! Tiho! A tko je to?

Svi su utihli i slušaju. Čuje se glas, kako hrče.

- A što sjedimo do đavola u tami, kao stare babe?

- Daj šibice! Sad će ionako večera!

- Šibice! Šibice!

- Hrrrharrrhhrr - hrr - harrhr...

- Ho! Prokleti čovjek! Zagušit će se! Tko je to?

- To je sigurno Kukec!

- Ne! To nije Kukec? Dečki! To je Kadaver! Naravna stvar, to je Kadaver. Mežnar prokleti!

Kresnule su žižice, planula svijeća i konstatiralo se da je to doista Kadaver koji hrče. Zapravo je to Jokl ustanovio.

Toni Jokl je domobran Dvadeset i pete (Domaće), cinik, gradski fakin po zanimanju, koji je već dva puta sjedio na Crvenoj lampi kod Sudbenog stola i koji sam sebe titulira lepoglavskim kandidatom. "Mi, gospoda lepoglavski kandidati", tako on naziva svoju sortu. Ta fakinaža ide u školu samo dok je zima i dok se dijele limeni groši za pučku kuhinju, a čim svanu sunčani dani, pune su ih šume. Poslije onda nose razne manje stvari, kofere, kutije, prodavaju novine na placu i kradu, gdje se što može, a kad se protegnu uvis, razvoze sodu, postaju šinteri, grobari, fijakeri i slično, ako su živjeli s policijom u dobru. A ako su stradali; pak im je put do "poštenog kruha" hermetički zatvoren, jer su dobili svoj policajni žig ili izgon, hja, onda su to "kandidati za Lepoglavu", kako to Jokl veli. Joklove su etape bile: pučka kuhinja, plac, policija, (prvi put: dvadeset i jedan dan), opet plac, onda opet policija, pa prva velika ljubav, Sudbeni stol i rat. A sada služi Jokl kod slavne domobranske regimente i tu se sklonuo pod "Kokicu", koja ga brani svojim toplim krilima kao kokoš pile (i zato se i zove "Kokica", jer brani domobrane od kadera i fronte, a i zato jer su pacijenti čuli jedanput da se bacili u njihovoj bolesnoj krvi zovu "govno-kokice"); i tako se tu na trinaestom cimeru sastao s Kadaverom, šoštarskim majstorom potočkim, kome prozori obiteljskog doma bulje ravno u one šljive i plotove gornjogradske, kao i soba njegove matere udovice, kod koje Jokl stanuje.

Jokl je već otprije poznavao Kadavera i odmah je procijenio situaciju kako stvar stoji s tim jadnim šoštarom. "Njegova žena nema ni pojma

da je on tu u gradu, u "Kokici". Ona se boji za svoga "mužeka" na fronti, koji već tako dugo ne piše, haha, a on, stari ptić, "srčeko", hoho, tu leži na Ce aptajlungu u "Govno-kokici" u cimeru broj trinaest. Tako to stoji dakle? Ne! I tome se dade stati na kraj!" Pa je Jokl stao tome temeljito na kraj. S jakom kartom, da može kad god ushtjedne da ga oda ženi, on je Kadavera potpuno, ali potpuno oplijenio. Preko sto forinti gotova novca, par dobrih cipela, dvije košulje, kamaše, čuturu, novu podstavu za kabanicu, srebrnu uru, sve je to oteo on Kadaveru. Osim toga su zamijenili kabanice, i Jokl fasuje Kadaverov duhan, pol porcije komisa, i jede njegovu porciju mesa, i pije mu krv iz dana u dan kao stjenica, te ga muči paklenim prijetnjama da će ga odati ženi, kao pravi majstor ucjenjivač.

Cimeru Jokl nije htio da oda Kadaverove tajne, jer ga je tako samo on jedini držao na uzici; ali je otkrio da je Kadaver bio crkvenjak po kaptolskim crkvama i tako je Kadaver u "Kokici" prozvan "mežnarom". Uspjelo je Joklu da Kadavera potpuno izolira od sviju, i sada ga sam pije kao pauk, kap po kap.

Kadavera i ne voli nitko, već zato jer je on najsavjesniji pacijent. Pa kad se cijeli trinaesti cimer savija u bolovima injekcije, onda dugi Kadaver, kome vise debele, crvene, očupane brčine, fanatički viče: "A-aa, aa-ha! Dobro je to! Dobro je to! Kazna je to božja! Samo nek peče! Nek peče! Što jače, to bolje!" Tako viče Kadaver te se savija kao bolesna mačka, a posti čitave dane i vjeruje da je taj špital purgatorijum, u kome se sad on čisti od grijeha. "Provezao se kraj njega "Nečastivi" u automobilu i imao je cilindar, i Kadaver Ga je prepoznao, ali je onda već bilo prekasno. I sada treba trpjeti te muke i očistiti se od grijeha!" I tako se tu Kadaver u špitalu čisti od grijeha već dva mjeseca i posti, te se posušio kao kostur. Oko prstiju vječno namata krunicu, i hiljade Očenaša i Zdravomarija moli dnevno, a cijelo ga vrijeme muči samo jedna jedina misao, kako bi bilo da se jednu noć odšulja pod svoj dom. I tako se noćas odšuljao i nastradao, a sada je dotučen klonuo i hrče.

Zapalili su dakle svijeću i osvijetlili mežnara. Na žutom drhtavom svijetlu svijeće izgledao je ukočen kao mrtvac, a oko prstiju mu omotana krunica sa debelim zrncima. Razlila se svjetlost po sjajnoj mežnarovoj ćeli, pa lubanja blista na slamnjači kao da je od lakiranog voska. Gleda Jokl demonski svoju žrtvu, pak mu je sinula vražja ideja.

- E! Ljudi! A ne bismo li mi njega začarali? Kao Taljana jučer na sedmom broju! Haha, gdje je "špigl"?

I eto u hip-dva smogao je Jokl maleno zrcalce pak sada nastoji kako bi blijedi refleks svijeće, što se od zrcalceta odbija, kao snopić bacio na Kadaverove vjeđe što izgledaju uvehle, namreškane i crne kao čađave. Pužu bijeli traci svjetlosti po dubokim podočnjacima, i očne jabuke izgledaju pod onom finom, kao mrenastom kožicom nabubrele i natekle, pa kao da se bijeli magnezij razlio po bolesnom i ispaćenom licu nesretnog mežnara. Osjenile ga crvenkaste bujne brčine, a trepetljiva sjenka njegove ćelave lubanje pala je na zid te se tamo razlila u groteskne dimenzije i treperi na stijeni kao fantom. Poustajali su gotovo svi bolesnici, te se cijela soba okupila oko mežnarove postelje i zuri u tu fakinsku čaroliju.

"Hoće li, bog dragi sam zna, uspjeti Joklu da posve uspava Kadavera, kao što mu je jučer uspjelo na sedmom cimeru da uspava Taljana?" Uspavao je Jokl Taljana tako da nije ništa osjetio kad su ga podigli i poveli na zahod. Tek tamo se probudio i silno se prepao na veliku radost cijele "Kokice". Tako i sada. Tišina je, pa se napeto pazi - hoće li, ne će li uspjeti taj đavolski pokus?!

Dugo, dugo padaju tako svijetli traci ogledala na namreškane vjeđe mežnara, na blijedu ispijenu masku, na izmučeno crno poorano lice, izobličeno trpkim brazdama patnje. Ništa! Zaludu! Pokus ne će da uspije! Mežnar hrče dalje, ali kad ga ljudi hoće da prihvate pod pazuhom i da ga pridignu, on se brani kao od muha. Osjeća još. Nije još hipnotiziran! Nervozan je Jokl! Znade on zašto stvar ne uspijeva!

Ne može on da se skupi i da sabere svoju fakinsku volju kako bi trebalo! Rastresen je!

"Što je ono nešto svjetlucavo zlatno, što sja pod rubačom Kadavera? Ono je zlatni medaljon. Mrcina podmukla! On nosi zlatni medaljon oko vrata, za koji ja ne znam? Oho! Dvadeset je forinti vrijedan kao iz puške! Gad neiskreni! Zatajio mi ga je! No! Pokazat ću ja tebi! Šuft!" Pa spopala Jokla nijema duboka mržnja, te mu dolazi da zgazi tog ogavnog podmuklog Kadavera, što mu je zatajio zlatni medaljon. I rasplinula mu se volja da hipnotizira, pa samo škilji na ono mežnarovo zlato, što svjetluca pod rubačom, te se tako nespretno sagnuo da bolje vidi, i tako se svjetlost rasula po stijeni.

- Pazi malo! poluglasno viču na njega pacijenti lijevo i desno, ali je Jokl tako razigran da dršće i više ne može da navrne stakalce u mežnarovo lice, nego svjetlost sve plazi po slamnjači i plahti.

- Pazi ti, Jokl! Šta radiš?

"Tako? Zlatni medaljon on ima? I sad sam se još blamirao tom komedijom! K vragu sve! Svinja mežnarska!" Pa je Jokl jednom bolesnom gestom podmetnuo stearinku pod nogu Kadaverovu. (Kadaver je bio ispružio lijevu nogu, te je ona provirila ispod plahte, kosmata i žuta, jer je kavalet mnogo prekratak.) Čas jedan, dok je plamen svijeće pripekao Kadaverovo meso, a onda je divlje i surovo zakikotao čitav cimer.

Kadaver se od opekline propeo kao lud, zajauknuo od bola sav preplašen, pa kako se osovio na kavaleta, spotaknuo se o prečku i bubnuo glasno na pod.

Nasmijao se glasno cijeli trinaesti cimer kao da ga je netko poškakljao po trbušinama, te se sve tresle gaće i crijeva i podbraci i svitnjaci i rubače, što zaudaraju po karbolu. Đavolski se nasmijao trinaesti cimer prokletom crkvenjaku, a taj pakleni kor bolesnih grešnika pričinio se Kadaveru glasom paklenim, i on se bez riječi prekrstio.

Iz hodnika stali su udarati nogama o vrata da su sve daske počele da se lome i prašte: to je bio znak da vani pred vratima stoji večera i da hoće u sobu.

- Večera! Večera-a-a! Večera!

Cijeli trinaesti cimer počeo je da viče pomamno, pa su svi skočili najednom i jurnuli k vratima, pred kojima stoje dva bolesnika u košulji i svaki drži po jednu masnu dasku, na kojoj se kao na tasi puše šolje s večerom.

- Je li tarana? Je li kaša?

- Opet je to prokleto zelje! Vrag mu oca stvoritelja i mater nebesku! A gdi su klobase!?

- Pa kako samo smrdi, boga mu živoga, to zelje. Po opaticama!

- A gdje je tu opet večeras meso? To su opet pokrali u kuhinji! Mater im kuharsku!

- Pa nutri je! Kaj laješ, vrag prokleti! Kaj ne vidiš bombrege?

- To je tebi meso, Mato? To je potplat poderani, a ne meso!

- Prokleti život! Uvijek samo zelje i zelje!

Bacilo se gladno roblje na krvavu konjetinu, te pije tu prežganu kiselu vodu i kida meso zubima i rukom, i klepeće kusturom o limenu šolju, pa cijeli cimer zvoni kao da krave idu sa paše i da zvone.

Ne jede se večeras Joklu. On je odgurnuo svoju šolju od sebe, a u glavi mu sve kopa onaj zlatni medaljon. Vani na ulici pao je sumrak, pa se debele rešetke grubo rišu na modroj boji, i sve izgleda da je rešt, i čuje se kako djeca vani viču:

Večernje novine! Najnovije vesti!
Nemamo kaj za jesti!

Koliko je puta znao Jokl da tu dječurliju vabi na groš, tik do zida, pa da ih onda iznenada polije crvenom i upaljenom vodom, ali danas mu nije do šale. Danas se u njemu rađaju ideje, i on stvara nove kombinacije kako bi došao do medaljona što mu ga je Kadaver zatajio.

- Kaj ti ne buš žrl tvoje? pita ga stari Japa i prstom kopa po Joklovom zelju da bi izvadio krpicu konjetine iz kisele vode.

- Ne bum! Samo si zemi!

I stari Japa Japica sprema Joklovu konjetinu u svoju šolju. Imade ih više kojima utroba ne podnosi bljutave konjetine nego je povraća. Od takvih stari bedak Japa Japica skuplja meso, pa sve to sprema i sortira i soli, pa to skriva u svojoj torbi i još duhanom posipa, jer ustajalo meso dabome vonja iz torbe kao mrtvačnica. To stari slaboumnik (za koga nitko ne zna ni kako je postao soldat ni koliko mu je godina ni odakle je ni kako je stradao) čuva meso da će ga ponijeti kući unučadi, kad dođe vrijeme, a sve se je već davno usmrdjelo, ali Japa kao strvinar ne da svoje torbe ni za glavu.

- Japa! Naj budu spametni! Em im deca pokrepaju če to poždereju!

- A, kaj bi pokrepali. Če ti nisi krepal, zakaj bi oni?

- Ali im to smrdi kaj kotec, Japica!

- Neka! Vu glavi tvojoj smrdi tvoj otec!

Pa se otvorila vrata cimera, tiho, sasvim tiho, i na onom otvoru, što je zinuo, pojavila se dječja glavica, te tamo cvrkuće u piskutljivu sopranu svoju večernju pjesmu.

- Go-spon-n-n-pro-sim-m-ma-lo-kru-ha!

To su te bolesne ptičice, što stanuju po kanalima i zavrtnicama, pa žive po soldačkim špitalima i oblijeću ih kao jata malih strvinara. To je onaj proletarijat, "kojega kod nas uglavnom nema".

- Go-spon-n-n-pro-sim-m-ma-lo-kru-ha!

Tako skandira ovo modro bosonogo dijete, te, afektirajući naglasak nazala, povezalo je cijelu rečenicu nekim dirljivo mističnim akcentom bolesne glume. U degeneriranoj bolećivoj mimici, ta djeca trzaju čeljusnim mišičjem, i krevelje usne kao nacerene maske, i glasno plaču. Stoji dijete na vratima cimera večeras, kao što je stajalo i prošlo veče, i drži jednu limenu kantu, u kojoj su bili zapakirani nekoć davno "zajdnbomboni", pa skuplja smrdljivu kiselu vodu i komis, i sve izgleda kao šćava, a nije napoj, nego će to opet jesti pravi ljudi, takozvani proleteri, "kojima uglavnom ide dobro".

- A gdje ti je mama? zapitala je iz polutmine jedna golema, polugola živina dijete na vratima, i miluje curicu žuljavom i rutavom šapom. - Ajde dođi, ti moje siroče! Da se zagriješ! - Ljudeskara je digla djevojčicu u naručje i ponijela je k sebi na postelju, krvave se oči zapalile i počele da blistaju. Onda je u tmini najednom zavrištao dječji plač.

- Pusti dijete, mrcino prokleta!

Sve se je uzrujalo, prebacili ljudi klupu, planule dvije-tri ćuške, uskomešalo se sve i pobili se tamo negdje u dnu cimera i viču.

- Pa zar te nije Boga strah? Gromom će te!

- Pa neka! Baš mi je stalo! Kao da me već nije!

Sluša Jokl ljude kako se svađaju i biju, i igraju mu živci, te oklijeva bi li počeo operaciju oko tog medaljona ili bi to ipak ostavio za sutra. Ali posve slaboumno, kretenski, trgnut neshvatljivo tamnim porivom, on je ustao i kao somnambul opsjednuti pošao da nađe Kadavera, mada mu je u mozgu jasno da bi bolje bilo da čeka do sutra. Kadaver je ležao na svojoj postelji i boljelo ga jako, jer kako je pao preko prečke, ogulio je desnu nogu do krvi, pa ga sad dvostruko peče, i rana od noćas i ova ogrebotina krvava.

Kadaver zapravo nije dobar čovjek, a nije ni zao. On trpi od posvemašnjeg ishlapljenja volje i pliva u životu kao vrsta alge, pa što

je talas jači, jače će ga zanijeti, i kakve god struje udaraju, takvima će on da zapliva u nekoj pobožnoj omami i patnji. Izgleda da postoji jedna posebna vrsta poetski nastrojenih ljudi, koji su rođeni samo za patnju, a među takve ljude patnike spada Kadaver. Tuberkulozni taj dugonja s kretenski izbočenom donjom čeljusti, on u životu nikako ne može uspravno hodati, i on će se već spotaknuti bilo o što svojim dugim kracima, i pasti. Još kao dijete ministrirao je u jednom od kaptolskih kloštara, pa je kao takav odigrao svoju tužnu ulogu u nekom neobično skandaloznom homoseksualnom procesu, koji je onda, u ono vrijeme, bio prvoklasna senzacija i afera cijeloga maloga provincijalnoga grada.

Pjevala su djeca (sikstinski soprani) po kloštru Mendelssohnovu "Ave Mariju", a iz te se Mendelssohnove "Ave Marije" uz harmonij rodila velika historija pred senatom i zelenim stolom, na kome su plamtjele svijeće. Stoji mali ministrant Kadaver pred zelenim suknom i gleda ga cijeli tribunal, i nekako se baš tako desilo da je on postao os cijeloga procesa, i da je o njegovu priznanju ovisilo kakav će smjer zauzeti cijeli taj antiklerikalni zaplet, što ga jedan dio takozvane liberalne štampe raspirio do nadnaravnih omjera. Stoji dakle dječačić pred zelenim suknom i gleda plamičke voštanica gdje palucaju nemirno, gleda u one male svinjske oči prezidentove, gdje se krijese, i svi čekaju da on, Kadaver, ministrant, izbaci jednu važnu riječ, da ili ne: ali on šuti, strah ga je, i guši ga, i ne može da veli ni da ni ne! Nego ga sve jače davi u prsima, i on je najednom počeo da viče, da se bije o prsa, kao što se to ljudi kaju pred velikim oltarom pa se bacio na koljena i zaridao glasno u bolnoj konvulziji. "Ja nisam kriv! Ja nisam kriv!" tako je vikalo ubogo dijete u suzama i tuklo se u grudi, i u toj formi i u tim gestama, u onoj relaciji čitavoj i dubokoj patnji, ondje pred tribunalom na velikom procesu, otkrio se duboki simbol Kadaverova života. Nikada Kadaver nije uspio da izradi svoj život do drugog, punijeg i jačeg oblika, i uvijek je on klečao pred nekim, tukao se u prsa i vikao, da nije kriv, i tako se patio duboko, i ništa više. On bi, da se sve ono nije dogodilo, možda ostao u

samostanu i tako se zaredio (o čemu je uvijek i sanjao), ali se poslije procesa našao na ulici i postao šoštar, a kao šoštara, eto, ponio ga je đavolski vihor i sada vitla njime kao bolesnom pticom.

Poslije je, kao laički dečko od osamnaest godina, opet došao u crkvu, i tako je dugo bio mežnar, i kitio oltare papirnatim cvijećem i gasio svijeće i brisao prah, po orguljama, dok se konačno nije namjerio na đavola, oženio se tim đavolom, i opet počeo da krpa stare cipele te još ni dan-danas nije siguran je li ono njegovo prvo dijete njegovo ili nije, i kako to uopće stoji s tim svim kod njega doma u njegovoj obitelji, gdje mu Nečastivi kuha poparu, koja će ga stajati glave.

"I kako je samo ono glupo stradao u Pešti s jednom šepavom ženom! Šepava je bila, i zubi su joj šuplji zaudarali, i on je osjećao da se tu na njega nešto grozno ruši, ali šta se je moglo? Valjda je tako bilo suđeno. Bio je rekonvalescent i baš je imao da pođe na dopust, a tu sada leži otrovan i krvav! I sve bi on još svladao i progutao, izmolio i pokajao se, samo da nema Jokla. Ali Jokla je poslao sam Nečastivi! To je njegovo najveće iskušenje od rođenja. Užasni taj Jokl!"

Pa kad je sad osjetio Jokla, kako se došuljao do njegova kavaleta, i kako je tobože kao prijateljski sjeo na slamnjaču, on je sav protrnuo od straha. Pekla ga je oguljena kost, i ta mu je bol ulila neku otpornu snagu, koje on inače nije osjećao.

- Čuješ Kadaver! Daj mi dvije krune!

- Nemam! Jučer sam ti dao posljednju,

- Nemaš ti vražju mater! Pazi dobro, si me razmel?

Stanka.

- Kadaver! Daj mi dvije krune! - (Sa mnogo jačim akcentom.)

- Ali, dragi Jokl! Velim ti da nemam!

- Lažeš! Imaš! Znam da imaš!

- Nemam! Ni filira nemam! Sve sam ti dao što sam imao!

- Dakle ne daš?

- Nemam, a ne da ne dam! Da imam, dao bih ti!

- Lažeš! Šta nemaš? Bezobrazno lažeš! A medaljon? Ha? Šta je s medaljonom?

- Kakav medaljon?

- A što se prenavljaš, molim te! Tobože! Da ne bi! Gleč, gleč! Nekak! Pazi, dobro, Kadaver! Ti znaš da se ja ne šalim! Ovaj medaljon, što ti visi oko vrata, ovamo, smjesta, si razmel?

Kadaver se objema rukama prihvatio instinktivno medaljona. Taj je medaljon dobio još kao dijete od svog krsnog kuma kanonika. U njemu je mrva Svetoga Križa sa Golgote. Glavu bi svoju dao na mjestu odsjeći, ali medaljona ne bi skinuo s vrata. I kao da odbija đavola - apage satanas - on je rezolutno trgnuo rukom, te s nekom čudnom snagom odgurnuo Jokla od sebe.

- Nosi se! Marš!

Jokl se poskliznuo i bio bi pao na leđa da se nije osovio brzo i elastično skočio na noge, iznenađen ovim ispadom Kadaverovim. Tako ga je gledao tren-dva raširenih zjenica, kad je netko energično i jako zakucao, i to je Joklovu pažnju privuklo, pa mu je pogled pao na vrata:

- To je Adam! To je Adam! Naprijed! Unutra! zagrmio je cijeli trinaesti cimer, i mnogi su u radosnom smijehu poskakali da vide Adama.

Adam. Blijeda, pognuta, padavičava pojava, glavna je atrakcija cijele "Kokice", a napose trinaestoga cimera. On, sa crnim naočarima, preko koji se prelilo oko očnih šupljina uokrug rumenilo akutne gnojne upale, onako krezub i drhtav, on je ovdje u "Kokici" veliki svećenik Venere majke, presvete božice ljubavi. On u svojoj crnoj torbi nosi najodurniju pornografsku robu, koja se samo može da zamisli, i tako čudom kojekakvim hrani svoje piliće u "Kokici". (Mogao je davno, prije mnogo godina, biti manipulativni činovnik

negdje u provinciji, ali je bio otpušten ili bačen. Tako nešto. Pucali su, "madžaronska banda", kod izbora, a on to nije mogao da podnese. Srce mu se raskrvarilo nad takvom sramotom, pa je pljusnuo nekoga. Velikoga župana ili komesara, tako uglavnom nekoga tko je visoko. "Jesam! Jesam! I bio bih ga dotukao, mater mu njegovu madžaronsku, da me nisu u rešt. U rešt su me zato jer sam se borio za pravu stvar!" I tako je Adam "u borbi za pravu stvar" nastradao. Žena ga je ostavila, zadobio je padavicu, i padao sve niže, i danas je potpuno dolje, blizu dna. Noći u postelji negdje kod jedne babe, gdje ih u jednoj sobici spava petnaest, a kamerad Adamov, s kojim je iznajmio postelju, silovitog je značaja, pa ga uvijek izgura na rub kreveta, gdje je tvrdo i zima. I sada se ovako koštira po špitalima, i nosi oko kaučuk-kragna crvenu kravatu, jer on je "crveni vrag, a crveni će vragovi polizati tu našu štalu kao krave crvenim jezikom, i onda će biti reda!")

- Što je, Adame, novo? Zdravo, Adame! viče cimer radosno, jer Adama nije bilo već nekoliko dana.

- He-he, he-he! Došao sam, pilići moji! Došao sam! He-he! Kako ne bih došao? Eto me, eto, mili moji golubi, eto! He-he! Malo me boljelo, ali je prošlo. He-he! Eto, eto! Nove robe! Za pet kruna, nove robe!

Pa je stao do stola i otvara svoju torbu čudotvornu, i vadi iz nje senzacije neviđene.

- Eto! Kleopatra, carica afrička, sa Crncem!

- A ovo je tu sveta Terezija s golubom!

- A ovo? E - ovo je baba s dedom!

- Babu s dedom, to smo već vidjeli! I svetu Tereziju smo vidjeli!

- Ali Kleopatre niste, pilići moji! Gledajte samo Crnca, kako je strašan!

- No! Pa daj amo tvoju Kleopatru! Koliko košta ta opatica tvoja, ha?

- Pet kruna! Se po pet kruna! Al to je jako solidno prosim lepo! To ni samo kaj god. To se ne da rastrgati, prosim lepo! To je fina roba! To se jeno v drugo ftekne, prosim ponizno,

- Haha! Gledaj Crnca kako se savija i muči! Ha-ha! Gledaj Crnca! Ftekni Crnca da vidimo, babicu im njihovu!

I ljudi se pomamili za tim malenim figurama izlivenim od sive mase, što nije smola ni guma ni kaučuk, nego se rasteže kao tijesto. To su čudni perverziteti, koje Adam nabavlja, bog bi ga valjda sam znao preko kakvih opskrbnih veza, i prodaje po pet kruna komad plastike a fotografije po dvije krune. A ljudi kupuju tu plastiku i te sličice, pa se igraju time kao djeca. Nije to baš mala stvar, bacati uvijek nove senzacije u gladnu fantaziju špitala. Treba tu osobita metoda da bi se išibali ovi klonuli živci i ova rezignacija. Sve to nije mala stvar, i Adam se cijele dane muči i trči okolo i gnjavi se, samo da bi zasitio kaprice svojih mušterija. Pa dok mušterije izabiru iz torbe te figurine, Adam se neopaženo prikrao do stola i tamo kao pseto liže šolje i žvače kore komisa, te sve prstom struže skrućenu mast po plehu. A golotinja se ženska razlila po cijelom cimeru. Postavili ljudi fotografije golih žena po stolu uz boce i svijeću, i tu u tom prigušenom i žutom sumornom svijetlu, dok "Terezija s golubom" i "Kleopatra s Crncem" i "baba s dedom" putuju po cimeru, i to tak, prosim ih, da se jeno v drugo ftekne, čuje se kako Adam glođe i hrska kosti kao pas. Počele su u trinaestom cimeru da padaju teške riječi, sablasne i gole kao život, i počelo se govoriti o ženi.

Jaka je žena. Pogasi nju injekcija na neko vrijeme, i onda ženu kunu, dok injekcija duboko u tijelu gori. Ali je žena jača i probija se kroza sve, i iz svakoga pacijenta ovdje suklja sada pojedan plamen. I kad davno već nema Adama u cimeru, i bog zna gdje je već Adam, ljudi razigrani i raspaljeni još se bacaju po kavaletima s lijeva na desno kao da ih je Adam začarao. "Eh! Žena! Žena!" Tako se uzdiše u tmini za ženom te se sve vilice rastegle, i laloke podrhtavaju, a na pore iz dubljine izbija znoj kao iz kotla.

Kanonir Krlec Mirko u civilu je tipograf, i tuberkulozan je, malko kašljuca, kh-kh, socijaldemokrat je i esperantist, kh-kh, pa se dopisivao s esperantistima iz Japana i Argentine, i tako vjeruje da će socijalizam pobijediti, kh-kh, i to propovijeda na cimeru od prvoga dana. On nije partijski agitator, on je amater i diletant u tim stvarima profetskim, ali sve to čini s mnogo srca i ljubavi, te je sebi svakako zabio u glavu da treba sve da se minira lijevao i desno, i onda će se sve srušiti samo od sebe jednoga dana, naravna stvar. On je razasuo po "Kokici" svu silu brošurica s raznim temama kao "Što je socijalizam?", "Komuna grada Pariza", "Laži crkve rimske", i ljudi su to počeli čitati, pročitali bi do treće strane, ali bi im obično onda tu postalo dosadno, i izgubili bi vezu s prvom stranicom, i tako se te brošure viđaju masne i rastrgane kojekuda; i po zahodu i po ambulatoriju lijeću ti razderani crveni listovi amo-tamo. Krlec leži na lijevoj strani od Kadavera (a na desnoj mu je ležao pokojni Svetec), i tako Kadaver, lojalni katolik, mora svako veče da sluša bezbožne i svetogrdne stvari - dinamit, kojim Krlec minira "Kokicu" i truje pobožne duše oko sebe.

I danas, čim je Adam otišao, pa se ljudi razišli po paviljonu u vizite (jer sad do inspekcije ljudi su fraj, pa se cimeri posjećuju), skupila se oko Krlčeve postelje grupa, koja se tu sakuplja na razgovor ugodni, kojim se život puni tako iz dana u dan. Tu je infanterist Hrmeščec, čovjek rastrovan, vizionar i degenerik; tu je invalid (lijeva noga ispod koljena amputirana) Gregorić, pa stari pučki ustaša Koren, koji je već prebacio pedesetu i dobar je i jak gazda. A nađe se tu još tkogod od radoznale publike, pa se tu puši i pljucka, i tako se melju veliki problemi. Govorilo se nešto o fiškalima, kako su skupi, i kako je Bog jedna vrsta fiškala, pa ako Boga ima, da bi to imao biti besplatni fiškal. A kako se ništa ne čini današnji dan bez plaće, onda da je sva prilika da Boga nema. Netko je ustvrdio da se Bog brine za

sve na svijetu, pa i za ovaj cimer tu na "Kokici", i njega da Bog vodi u svojim računima.

- Glupan! Zar misliš da Bog nema pametnijeg posla, nego da se za takvu marvu brine kao što si ti! Niti fiškal ne bi, a kamo bi Bog!

- Jest! Baš briga Boga za nas! Ništa to ne koristi! Moliš mu se ili mu se ne moliš! Bio je sa mnom vani na fronti Petrićev Tone. Taj je čovjek neprekidno lizao oltarske stube i davao darove crkvi. Pa što? Ne znam ni sam koliko je škapulara imao oko vrata svezanih i srca Marijinih, uvijek je svijeće palio u jami. Pa ništa. Raskolilo mu glavu kao svakom drugom.

- Tako je! Sve su to bapske ludorije! Sve su to popovi izmislili da bolje trguju. Šta misliš? Koliko centi voska proda crkva narodu, a uvijek isti vosak po stoti put! A jadan narod plaća krvavim žuljem - n-da...

- Kad je narod lud! Da radije zapije!

- Dala je i meni moja žena nogu od voska. I srce, i rastopilo mi se sve kod jednog "angrifa"!

- A meni je moja dala svetog Roka! A kad sam se ipak raskrvario (nije mi taj sveti Rok koristio ništa), poderao sam ga, vrag ga odnio! Sve je to laž! Ne koristi to ništa!

- Tako je! Nema tu pomoći! Krepaš ovako ili onako! Svejedno ti je!

- E, nije baš sve tako, ljudi moji! Nisu to male stvari. Ne ovisi to od toga da li ti u to vjeruješ ili ne! Možeš ti u to i ne vjerovati, da, a to sve ipak i dalje stoji kao i bez tebe. Imali smo i mi jednoga Tomaša u selu, koji nije htio ništa da vjeruje! Pa se okladio da će ćušiti raspelo. Došao on k raspelu, a bila je vedra nedjelja, baš podne ravno. Kad odjednom - tres - grom iz vedra neba...

- Lažeš...

- Eto! Lijevo mi oko iscurilo ako lažem. Satro ga grom pred cijelim selom!

- A jesi li to ti baš sam vidio?

- Nisam ja baš vidio, to je istina. Lagao bih da velim da jesam. To nisam. Ali sam čuo ljude gdje govore. Bio sam onda sa svinjama...

- E da! Čuo si ljude! Pripovijedali ti! Ali vidio nisi - svojim očima...

- A ja sam vidio, baš svojim rođenim očima, javio se jedan trepetljivi glas u kutu. - Ja sam vidio jednoga kome je tijelo bilo crvljivo. Debeli crvi ko prst su mu grizli i kopali rane. On je hostiju grizao zubima! Kladio se da će je iskosati pa ispljunuti!

- A što bi! I kod nas su pričali da teče krv iz hostije ako u nju čavao zabiješ, pa smo mi to baš probavali! I pozabijali smo valjda više od paklec čavala u hostiju...

- U hostiju?

- Da! Baš ravno u hostiju! Pa ništa se nije dogodilo,

- Sve su to laži! Izmislili su Boga, pa plaše narod tim Bogom! I prodaju svete slike i kipce kao Adam svoje kipce!

- Kuš! Šta laješ koješta?

- Da! Sada pljujete po svemu! Ali onda je dobar Bog kad granate cvrlje lijevo i desno? Onda je dobro kleknuti pa zapaliti svjećicu?

- Tko pali svijeću? Tko se moli? Nitko se nikome ne moli! Orobio naš vod crkvu u Lahovcima. Baš je "štelung" pao preko cintora i groblja, te je crkva bila minirana od naših, a mi je prije toga oplijenili. Tamo smo mi od crkvenih klupa delali "unterštande", a svece drvene oltarske smo postavili po jami kao regrute, i muštrali ih i pljuskali i dali im pušiti lule. I dok smo ćuškali te svece i šalili se s njima, dobro nam je bilo. Stradavali vodovi i lijevo i desno, a mi nikad!

- Čekaj, čekaj! Če te ni, pa te vre bu!

- A! Što me bu? Ništa mi ne bu! A što mi može biti - bu? Umreću! To mi bu!

- E, onda sad, što je? Ima li Boga ili nema? odvažio se konačno Hrmeščec na to veliko i kardinalno pitanje, jer njega naročito samo ta

tema zanima. Svi se ti razgovori oko Boga vrte, i sve se tako raspline u neko glodanje, iz kojega konačno onda ipak ne izbija ništa jasno i pozitivno.

Hrmeščec je zainteresiran u tom pitanju lično, pak bi ipak htio da znade na čemu on to zapravo stoji. Jer Hrmeščec je mnogo kriv i on je teško zgriješio. (Ubio je jedno dijete negdje u Galiciji i zaklao mu mater, a sve kao u polusnu, i to se dogodilo već prije tri godine. I tek mnogo kasnije počela se u njemu rađati svijest što je on to zapravo učinio, i počelo ga nešto u njemu duboko žderati i piti mu krv. Pa kad je noć, onda on čuje onaj plač djeteta, što ga je pokrio pelerinom, i još se mala živina trzala i migoljila pod njegovim šapama, ali je on onda malo jače stisnuo, i nastala je tišina. A sad Hrmeščec sluša cijele noći plač dječji i ne može da usne i strah ga je. I već je razmišljao o tome kako bi bilo da ode u crkvu pa da se ispovijedi. Ali je odbacio tu ideju kad je pao amo u špital. Otrovan je eto sav i nikakva sveta voda niti popovski hokus-pokus ne mogu s njega to da isperu, i sve će da ode k vragu. A ovdje je čuo od kanonira Krlca da Boga nikako nema i da je bog izmišljotina buržujska, a po tome i pakao i čistilište. A to se tako osobito lijepo sluša. Onda, ako je to istina, onda otpadaju sve one muke u paklu. Tamo gdje vragovi dušu čovječju frigaju na masti i vilicama bodu i repom kravljim mašu.)

Na to rezolutno Hrmeščecovo pitanje nastala je izvjesna panična tišina, jer ipak - tko može da u sebi osjeti toliko snage, pa da prebaci i ovu posljednju metu? Pa je u toj tišini osjetio kanonir Krlec svoj veliki poziv da rasplete taj zamršeni čvor i da pokaže iz svega toga neke jasne izlaze van u spasenje.

Još nekoliko godina prije rata, davno već, izaslala je bila njega centrala partijska nekud u provinciju na jedan miting, pa je on kao izaslanik centrale bio na kolodvoru dočekan svečanom povorkom i crvenim zastavama. Poslije su mu priredili bakljadu i podoknicu, i on je gomili govorio s balkona, te se je onaj dekorativni momenat, sa bakljama i crvenim zastavama što lepršaju, tako silno upio u njegovu

dušu da on nikako ne može da govori o toj stvari, a da ne dodirne i simbolične crvene zastave. On je sebi taj cijeli proces revolucije, one "izvjesne revolucije, koja će doći i koja konačno ima da svakako dođe", stvorio u mozgu kao neku povorku sa crvenim zastavama, i povorka nosi baklje i ide kroza sve i preko svega i pjeva Marseljezu, te se čuju bisernice, basovi i berde gdje brundaju:

Napred sinci domovine!

Zato je sada počeo da govori o nekom novom Bogu (bolje rečeno: božanstvu), koje dolazi sa crvenim zastavama i ruši sve stare bogove, jer je ovaj Bog sa crvenom zastavom jači od sviju starih bogova, i on će porušiti sva naša neba i sve pakle i crkve i svece i oltare i dignut će nebo novo, a to će biti naš život, to nebo novo! Zbog ovoga Boga ne će samo jedan jedini biti razapet na križ, nego milijuni milijuna, ali taj će Bog pobijediti! A svi mi, koji danas Njemu ravnamo putove, mi smo njegovi soldati i proroci.

- A hoće li taj tvoj novi Bog, sa zastavom, oprostiti nama naše stare grijehe? pita Vid Hrmeščec plaho i izvjedljivo, te sve računa u sebi "da bi to sasvim zgodno bilo prijeći u tu stranku novoga Boga ako je tako sigurno da će on pobijediti i porušiti sve, a njega ne će pitati zašto je u Galiciji zaklao onu mladu ženu s djetetom? Dobro, što ju je obljubio, ali zašto ju je zaklao i onda zapalio kuću?"

- Naravna stvar, da će nam oprostiti! Zato i ide, da nam oprosti! Nismo mi ni krivi za ova zlodjela,

- A onda ne će biti pakla nikakvog? Ni muka, ni pakla?

- Ne! Ne će biti onda nikakvog pakla! Nad ovim našim mukama ne može biti nikakvih ni najpaklenijih muka. To je, dragi moji ljudi, posljednji pakao! Pa kad to mi sve razbijemo i uništimo, onda više ne će biti nikakve patnje...

Invalid Gregorić nagnuo se naprijed i nespretno udario protezom o prečku kavaleta, pa je lim federa u protezi neugodno zabrenčao kao stara pokvarena ura.

- A što će biti s nama invalidima, je li, kad dođe taj tvoj novi Bog? To je, kao što rečemo, više kao politika, je li?

- I vi idete s nama, svi mi idemo zajedno, zagrljeni! Svi mi idemo, ljudi, prijeko! Mi sad gazimo preko krvavog potopa, i ako mi sami ne dignemo most, potopit ćemo se, i nitko nam ne će pomoći! A sve je ovisno od naše politike!

- E, baš dobro govori! Baš je tako!

- Da, ljudi, most treba da sagradimo! Most! Pa kao što na pravome mostu bokci, kljasti i slijepi, invalidi i uzeti plaču i moljakaju, tako smo i mi bokci danas razderani, razrezani, otrovani, pogaženi! A i nama mora doći naš Bog sa crvenom zastavom, koji će nas povesti nekamo gdje se ljudskije živi! Jer, što smo mi imali od ovoga svog života, to ja vas pitam? Je li tko za nas mario? Kakvi uredi? Pisao si molbe, a ništa ti nisu dali, nego su te samo globili i robili,

- Tako je, da! To je istina!

- A klečao si ti pred oltarom, pa što si imao od toga? Eto! Odsječena ti je noga, otrovan si, gladan si! A kad se mi svi skupimo u velikoj procesiji, mi moramo izaći van! Moramo! Mi čekamo da nas povedu van! Tamo kamo mi idemo, tamo ne će biti ni kasarne, ni špitala, ni granate, i tamo ćemo svi biti siti i okupani, i bit će nam ljepše nego što nam je danas - i jest ćemo bijeli kruh...

Tako govori kanonir Krlec, a cijeli ga cimer sluša pobožno. Oni i sami osjećaju ovaj strašni apsurd svoga života, i njima se i samima često čini da nešto bezuvjetno mora da se dogodi, i da to ne može ovako da ostane vječno. Pa rado se sluša onda ovakva riječ. Konačno, to nije ni dosadno, i nema tu ni anđela ni svetaca ni očenaša, niti je to disciplina gdje se govori o bijelom kruhu i o nekakvom dobrom životu. Lijepa je stvar konačno biti zdrav, pa

služiti sit i hodati po dobroj cesti, a ne po blatu, a svega će toga biti, pa zašto da se ne povjeruje u crvene zastave? Uzet će se zastave crvene i sve će to biti... Samo kako? Kada? Gdje?

Leži Kadaver ispaćen i dotučen, leži mirno i sluša ovu bezbožnu i strašnu propovijed, i svaka ga ova riječ bode ravno u srce. Krunica mu je omotana oko ruke, a on mijesi sitna zrnca među prstima i znoji se od muke kod svake strašne riječi: "Đavoli ovi prokleti tu ruše Boga, Gospodina našega jedinoga, i nebo neko hoće da sazidaju tu na zemlji. Jest! Istina je. Ovo sve je pakao! To je istina! Ali smo mi zato i sagriješili, i to strašno sagriješili. Nekoliko smo svetih sakramenata zgazili svojim blatnim i nesretnim nogama, pa zato i treba da trpimo i da se mučimo. Samo molitvom i skrušenim pokajanjem možemo iz toga izaći, a nikakvim crvenim zastavama! Sve su to proklete socijalističke laži! Kakvo nebo da se tu gradi? Kakvo nebo?" Pa je osjetio kao dobar soldat crkve katoličke potrebu da povuče mač, i da se pobije s jereticima i poganima za svete dogme i istine. "Ne će valjda ovdje slušati ovakva svetogrđa, a da se ne usprotivi. To mu je dužnost." Sav nervozan, a krv mu se nalila u lice, i glas mu podrhtava, on se osovio i počeo žestoko da gestikulira.

- To su sve nekakve bedastoće i laži, što vi tu govorite. To laže ovaj tu vama, a vi to uzimate pod gotov groš! Ja poznajem ovog tata! Ne vjerujte vi njemu ništa! To je socijalist!

Trgli se ljudi, kao da je netko kamen među njih bacio. Teška je to i duboka optužba da je netko socijalist, pa je nastala kobna i duga šutnja. Krlec, jadni tuberkulozni Krlec, nakostriješio se sav i čeka što će biti. Šutnja traje. To je ona šutnja iz predvorja Kajfina, u noći od srijede na četvrtak, kad ona žena pita Petra kod vatre u praskozorje je li i on socijalist? - "Poznajem ja tebe", veli sluškinja, "i ti si bio s onom socijalističkom bandom". A Simon Petar, sin Jonin, negira svaku vezu s tom bandom i veli da on nije nikakav socijalist, i pijetao se javlja u pivnici prvi put. Osjetio je Kadaver efekt svoje riječi, da su to socijalističke laži, pa se zanio jako:

- Trebalo bi to sve tužiti na raport! Ovakvi šufti socijalistički samo smutnju prave i zaluđuju narod! Sve bi takve nitkove i vucibatine trebalo pozatvarati! Onda bi bilo reda!

- Nije to pitanje sada da li sam ja socijalist ili nisam! Nego, je li ono pravo što ja govorim, ili nije!

Kadaver vidi da je zabio klin u tu bezbožnjačku gadariju. Sad samo treba još da se rasklima lijevo i desno. "Udri Nečastivoga gdje samo možeš! Udri ga odmah po drugi put, jer će opet ustati zmija i ugristi te. Ne smije dakle dopustiti Krlecu da se digne."

- Jest! Baš to je pitanje! Jer vi ste jedan od onih crvenih! Ja vas poznajem! Ljudi! Ne vjerujte vi njemu ništa! Sve će vas navesti na zlo. On vas buni! Ja sam čuo gdje vas buni i na revoluciju diže! To ću ja prijaviti. Boga ja ne dam vrijeđati!

- Tko je vrijeđao? Jesam lija vas, ljudi, bunio? brani se Krlec zbunjeno, jer to baš nije ugodna stvar, ići na raport kao socijalist, koji momčad buni, i to u ratu, i to u kasarni.

- Ja sam čuo za te vražje socijaliste da oni malu djecu, koja još nisu navršila tri godine, kolju i da im piju krv, javio se opet jedan glas.

- Tko je taj glupan? Tko to laje? Onaj koji to veli, taj ne zna što je to socijalizam, javio se na obranu dobre stvari Amerikanac Đorđe Đurašević, Srbin, koji je dosada pasivno slušao sve te razgovore i besjede. On je bio u Americi sindikalno organiziran, i on ignorira Krlca, jer on hoće da se to sve amerikanski tumači, a ne ovako privatno i kojekako, nego baš amerikanski, jer socijalizam se tumači amerikanski, a drugo su bedastoće!

- Tko je taj koji je to rekao da socijalisti djecu kolju, je li! Neka se sad meni javi! Licem u lice! Nesreća glupava! Znadeš li ti, nesrećo, da socijalizam u Americi crkve diže od kamena, hramove i palate? Ono je socijalizam, a ne ovo što vi mislite! Amerikanska republika, "Junajtedstets", ono...

- E, pa zašto nisi ostao u Americi, kad je tamo socijalizam?

- Zašto nisam ostao? To je moja stvar! A zar misliš da ja ne ću prvim brodom natrag? Samo dok ovaj prokleti rat mine!

- Nije taj rat nikakav prokleti rat! Nego je to rat za kralja našega, za vjeru našu i domovinu!

- A tko to veli?

- Tko? Ja! Franjo Kadaver, postolarski majstor! Eto! Ja velim! Ako nemaš ništa protiv toga?

- No! Baš lijepa roba napada socijalizam! Franjo Kadaver! P-h!

- Ja ne napadam ništa, nego ja samo branim. Vi tu već cijelu večer napadate! I Boga i državu! A ja branim pravu hrvatsku vjeru i ne dam je nikome na svijetu. Niti Vlasima, niti socijalistima, niti Amerikancima!

- A kakva je ta tvoja hrvatska vjera? Srpske vjere ima! To je poznata stvar! Ali kada je još tko čuo za hrvatsku vjeru? Da ga vidim! Ha-ha! Hrvatska vjera! Ha-ha!

- Tako? Ti pitaš koja je vjera hrvatska? Ti to mene pitaš? A što ću ja s takvim glupanom? Koja je hrvatska vjera? To je naša sveta hrvatska katolička vjera! Jeste li me čuli! I ja ne dam nikome na svijetu, da vrijeđa tu moje narodne svetinje! A kakvi ste vi to Hrvati, ljudi? Tu vam pljuju po Bogu i po vjeri, ovi dotepeni Amerikanci i socijalisti, a vi sve to podnosite! Sram vas bilo! Fuj!

Ljudi se pokunjili i povukli nekud u sebe i ušutjeli.

- Em je istina, vrag ga dal i stvoril, em je istina prava! javio se netko od Dvadeset i pete, kome se pričinilo da Kadaver pravo govori. - A kaj, tu ni trijeb čkometi. Tak je, baš tak i je...

- A što bi bila istina? Ništa nije istina! Sve su to gluposti bez repa i bez glave, hoće Đurašević da se pravda i ne će da popusti.

A starina Koren sluša to jalovo natezanje, pa on, utilitarac i praktičar (koji je u Bavarskoj bio na poljodjelskom kursu, te odonda sanja

samo o parnim plugovima), hoće da zahvati u svađu i da je obrne nekud na svoju stranu.

- E, bogami, ljudi, ne će svijet spasti vaše natezanje o tome, ima li Boga ili nema Boga! Sve te vjere, i srpske, i horvacke, sve su to šarene vjere! Nego ako će nas što spasti, a ono će biti parni plug! Eto! Parni plug, to ja velim i za to svoju glavu dajem! Tako je! Sve je to politika! A nama ne treba politika, nego nama treba žita i pšenice, onda će biti svega! Eto! Tako!

- Pa tko tebi veli, stari jarče, da socijalizam ne će parne plugove? To baš on i hoće, da preore sve iz temelja...

- Da! Pa da nam otme vjeru i Boga, je li? zagrižljivo se opet zakvačio Kadaver. - Da nam poruši sve oltare i svece, je li? Ne ćete vi ništa preokrenuti, jer sve je to belzebupska meštrija i laž. Najglavnije je da je čovjek pošten, dobar i krepostan, i da se Bogu moli skrušeno! A drugo sve dolazi samo od sebe!

Večeras Jokl nije sudjelovao u toj debati, a redovito se i on bije ovdje za svoje filozofske principe. Njegovo je naziranje na svijet ciničko i lepoglavsko, i on među svima tu na cimeru živi svoj život na joklovski način, te stoji sam za sebe. Ali večeras mu se nije dalo da se zapleće u to svađanje, jer večeras kopa u njemu nešto mnogo važnije od cijelog tog socijalizma i amerikanizma i katolicizma. On misli još uvijek o Kadaverovu zlatnom medaljonu. "Mora da je mnogo vredniji od dvadeset forinti, kad Kadaver ne će ni da čuje o njemu!"

"I kako se je samo pobunio, gad mežnarski, i gurnuo me još! Ali ništa to! Treba istupiti spram njega energično! Treba mu predati ultimatum! Ili! Ili!" I bio bi već Jokl istupio spram Kadavera energično i predao mu ultimatum, ili - ili, ali je onda poslije njihova sukoba došao Adam, a poslije se sve nekud tako zaplelo, te Kadaver nije bio sam ni trena, "sad se opet ovi tu razgovaraju o glupostima i laju! Kako je sve to nesnosno!"

"A što laje taj mežnar? Njegov antipatični pištavi glas! Pa kako samo glupo govori! Šta? Dakle, to već doista prelazi sve granice! Šta? On govori o kreposti? On veli da je najglavnije to da je čovjek krepostan?"

- Čuješ ti? A reci ti meni, jesi li ti krepostan i pošten?

To je Jokl zapitao tako ujedljivo, tako oštro i nenadano da se Kadaver prepao toga glasa doista, kao da ga je nešto ubolo.

- Bože moj! Krepostan! Nitko nije krepostan! Nitko nije krepostan onako kako bi trebalo da bude! Ali nam je sveta katolička dužnost da to postanemo!

- A tako? To nam je sveta katolička dužnost? Ali nisam ja tebe to pitao, što nam je dužnost! Nego te pitam jesi li ti pošten i krepostan? To te pitam!

Čuje Kadaver ironičan ton Jokla i osjeća dobro kuda on to cilja. "Ne razumije Jokl Kadavera, nikako ga ne razumije i ne pojmi njegove bolove, a osim toga Jokl je zao čovjek i muči ga."

"A, eto! Ima pravo! Nema pravo! Što bi imao pravo? Dogodilo se, pa se dogodilo, i koliko se već zbog toga izmučio, ispatio i pokajao. Pa zar će ga ovakav tat ovdje mučiti? Nema pravo!" Pobio se tako Kadaver u mislima, i , kao da se je pokolebao sam u sebi, pošutio je tren-dva.

- No! Što šutiš? Izgleda da sam ne vjeruješ previše u svoje poštenje!

- Čuješ! Kako ti to misliš?

- Kako mislim? Lijepo! Lijepo mislim! Mislim da ti nemaš nikakvog prava da se tu špinčiš pred cimerom. Svi smo mi pod kožom krvavi! Svi! Pa što da se ciframo tu jedni pred drugima? Ja sam lepoglavski kandidat! Ali se ne delam lepši neg jesam! Ja velim, jesam, lepoglavski sam kandidat, pa basta! Fkral sam i opet bum fkral! Imam sifilis i opet ga bum imal! Moj monogram je cijelom svijetu Pe Ve! Ali to tvoje cili-mili, huj-fuj, to ne mogu trpjeti! Ne, to ne mogu više trpjeti! Tu laješ o Bogu, o poštenju, o svetom životu, a kad tamo,

svinja si kao i ja! I još možda veća od mene! Da se sad svučemo, ne znam tko bi bio blatniji...

To je Jokl izbacio silno temperamentno u jedan čas i formalno zasuo Kadavera riječima. A jadni kaptolski majstor osjetio je da je ovaj tu na njega spremio generalnu navalu pred cijelim cimerom i da će ga sad srušiti. I već mu se zavrtjelo u glavi, kao da pada. Pa je nekim podavljenim i potpuno predanim glasom tiho rekao:

- Sam Bog mi je svjedokom da ja tebi nisam ništa kriv! I eto svaki dan izmolim za tebe dvije krunice! Šta hoćeš od mene? Ja sam ti dao sve! Ja više nemam ništa!

- Ne ću ja od tebe ništa! Jeste li ga čuli, ljudi, kako izvrće. Ne ću ja od njega niš! To su oni pravi majstori, koji izvrću! Što vi sebi, ljudi, dajete soliti pamet od koga god! Kurviš stari ogavni! Pitajte ga, po kome su noćas pucali! Haha! Nije mu dosta "Kokice", nego još i preko zida skače! Haha! Cure mu se vrte po glavi, oslu starom, a ovdje krunicu cmolji i liže, hehe...

Doista! Taj jaki kontrast, da su ovoga čovjeka koji tu cijele dane leži na kavaletu i krunicu moli, noćas nastrijelili, kad se je vraćao od cure, taj je kontrast djelovao, i cijeli je cimer počeo da se kesi Kadaveru raspojasano i zlobno. Ustao je Kadaver blijed sa kavaleta, i tako nespretno stoji na sredini sobe, a cimer se smije.

- Bog zna da li i na frajlici krunicu cmoljiš, kesi se Jokl prvi kao đavo, a svi za njime u koru smiju se Kadaveru kao sudnji dan.

- Lažeš!

- Šta? Ja lažem?

- Lažeš!

- Ljudi! Jeste li ga čuli? Cijeli je špital svjedokom da su ga noćas nastrijelili, cijeli špital zna da je kurviš, i on meni pred svima veli da lažem!

- Lažeš!

- Dakle, ja lažem? E, pa dobro, ljudi! Dobro je kad lažem! Kad lažem, nek lažem! Al' čujte me sad dobro! Ne samo da su tog kurviša nastrijelili noćas, nego je on oženjen! On ima ženu i troje djece, a tu leži u špitalu kao i ja, i još mi veli da lažem! Jest! Troje djece ima i ženu, osel stari, i mjesto da se liječi, on se okolo s frajlicama klatari...

- Lažeš!

- Ne lažem! Kunem se svojim grobom i svojom srećom i svojom pokojnom materom da je sve to istina, od riječi do riječi! Neka se i on zakune, ako smije!

- Lažeš, lažeš, viče Kadaver kao svezan, i iz njega sipljivo i mehanički pišti taj jedini poklič da Jokl laže, i on ne osjeća ništa drugo, nego samo to da Jokl laže, i da je sve to grozna laž, i da on ne može protiv te laži ništa, jer je sve to tako suđeno.

- Pst! Mir! Ide inšpekcija! rekao je netko tiho i značajno, i makinalno se potrpao u postelju te se pokrio gunjem preko glave.

Čule se izvana iz hodnika ostruge i zvek niklaste oficirske sablje, pa je netko uduhnuo hitro svijeću, i cimer se pogasio u tami; vrata se otvorila, a žuti traci soldačke svjetiljke zapuzali su po stropu. Postajala inspekcija jedan čas i slušala kako tobože netko tamo u kutu hrče, a onda se opet vrata tiho zatvorila, i samo se čule ostruge i sablje - sve dalje i dalje.

Slijedećeg jutra, poslije vizite, pošto su se pacijenti vratili iz ambulatorija, prišao je Jokl Kadaveru neobično mrk i tih.

- Slušaj, Kadaver, na moju poštenu riječ! Ako mi odmah ne daš ovaj svoj medaljon, ja idem, na moju poštenu riječ, ali direktno, pazi dobro, direkte, idem tvojoj ženi, i vrag nek me ovdje požđere na ovome mjestu ako joj sve ne velim! Na moju poštenu riječ!

Kadaver je baš počeo da moli novu krunicu, pa je samo pogledao Jokla i htio da nastavi dalje molitvu, a bio je strašno blijed, "Budi volja tvoja, kako na nebu tako i na zemlji! Budi volja tvoja..." tu je

zapeo i nije mogao dalje, nego su mu usne neprestano ponavljale: "Budi volja tvoja!"

- Dakle, što je? Daš ili ne daš?

Kadaver je okrenuo leđa Joklu i zgrbio se sav u se, i tako je izgledao u taj tren sitan, sasvim nadnaravno ishlapljen i proziran. Gleda tako Jokl zgurenoga Kadavera, pa mu se je nos produljio kao u kljun, i on osjeti, kad bi zaderao u to meso, da ne bi imao više mnogo da ždere, na tome svemu. "To je strvina! I još onda kad ga pokopaju, on će držati objema rukama taj svoj medaljon. Neka ga vrag nosi!" Pa se Jokl okrenuo i izašao kroz štalu u grad (to je najsigurnije, kroz gnojnicu okolo u kasarnu) i postao tako Kadaverova sudbina.

Jokl ni sam nije znao zašto to zapravo čini. Prvo i prvo zato jer je doista računao tako, da je oplijenio sve što se je dalo, i da je sada gotovo i da medaljona dobiti ne će. A drugo opet zato jer ga je ta Kadaverova tajna žderala neizrecivo, i da su Jokla kojim, slučajem zakopali, iz one bi jame bile izbile one Trojanove diple i te bi diple svirale Kadaverovu tajnu, da Kadaver ima ženu i djecu tu na Potoku, i već je dva mjeseca tu, a nije im se javio! A sad, kad je jučer pred cijelim cimerom tu tajnu izbacio, a, eto gle, nije se dogodilo ništa, u njemu govori potreba neizreciva bolesna da tu treba da se nešto dogodi. "Zapamtit će mežnar prokleti! Zapamtit će on!" I tako je pošao u grad, i tamo u šusteraju, gdje su dva slavuja pokrivena zelenim suknom, tamo je rekao sve gospi Kadaverovoj, koja najprije nije htjela da vjeruje i samo se krstila, a onda je zaplakala glasno.

Jedva što je prošlo podne, i cimer je još zvonio šoljama, došao je sanitet sa glavne porte i pozvao Kadavera na portu. Onda je Kadaver znao već točno kako stoji stvar, i pošao je za sanitetom pognute glave i pokorno.

Scena sa ženom na porti počela je najprije sentimentalno: "Gleč, Ružica, to je naš tata! Naš jadni tata, koji nas je ostavil." Tako su Ružica i Štefek počeli da plaču glasno na komandu maminu, a poslije u gradaciji taj je sentimentalni štimung narastao do škandala

kakav umiju da stvore samo ovakve devedeset i dvije kile teške gospe Kadaverovke kad čitaju lekciju svome mužu na porti veneričnog špitala.

- Ti ovakav, ti onakav! Pa zar tebe ne ždere sram? Zar ti ne ćeš propasti tu u zemlju? Što si ti to meni naredil? Jesam li ja to od tebe zaslužila? Pfuj te bilo! Ti nisi čovjek, ti si svinja! - I tako dalje, i tako dalje.
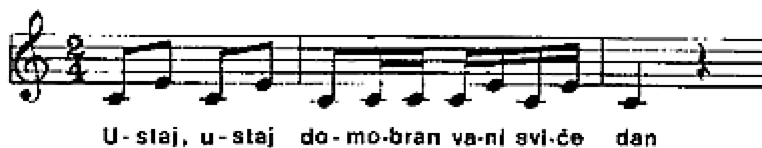
Scena je kulminirala u napadaju histeričnom, kad je Kadaverovka htjela da mu izgrebe oči, i kad su se svi cimeri smijali glasno na otvorenim prozorima, jer se ta glasina raznijela u jedan tren po cijelome špitalu, da dolje Kadaverovka pljuska mežnara. Kadaver je stajao miran, spuštene glave, a kad je sanitet sa porte izjavio da je već kasno, i da su tu ženske vizite zabranjene, i da će sad skoro doći gospodin oficijal, Kadaver se je kao kažnjenik bez riječi vratio u predvorje zahoda, i tamo je ostao na škrinji za smeće sve do večernje injekcije.

U noći, kad su svi već spavali, i samo je infanterist Vid Hrmeščec glasno bulaznio u snu i govorio da tu djeca nemaju pristupa i bolno stenjao, bdio je Franjo Kadaver u teškoj borbi, i krvavi mu je znoj izbijao na pore. "Što se sve to dogodilo? On je onu noć u Pešti zgriješio! To je jasno! Ondje je stvar počela. A tu u ovom paklu, gdje sve po karbolu smrdi, tu su pincete oštre, a doktorski prsti tako mrtvački ledeni. Tu vise niklaste igle i strašne kaučuk-cijevi, i sve boce nose mrtvačke glave, i tu je pakao u kome je on morao da se ispati i pokaje."

"Tu su me đavoli mučili! I Jokl je đavo! I ovi socijalisti i ovo su đavoli! I doktori su đavoli! Sve je pakao! A ja, mjesto da sam se pokajao sasvim, da sam dotukao grijeh u sebi, ja sam, ovakav sramotan, otrovan. Oh, Bog mi je svjedok da nisam kriv! Bog mi je živi svjedok da nisam kriv! Nisam više mogao da izdržim! Ja sam morao da prekinem ovo sve tu, ma samo na pola sata! Ja sam morao da se spasim odavde! Pa što sam ja imao od onoga? Plakao sam tamo

cijelu noć pred svojom kućom! Niti to nisam smio! Trebalo je tu ostati do kraja! To je trebalo! Tu je trebalo trpjeti do kraja! I ja sam već i bio odmah kažnjen zbog onoga! Izderali su mi odmah još istu noć komad mesa zbog onog! I trebao sam da govorim istinu! Trebao sam da dadem medaljon! I kad me je napao i kad je sve rekao pred svima, trebao sam da tu nasred sobe kleknem, i da se udarim u prsa, i da se svima ispovjedim. "Jest, braćo moja u Kristu! Eto, istina je što ovaj čovjek govori tu! Imam ja ženu i troje male djece i svoj posao! To je istina! I stradao sam pokraj toga, i to je veliki grijeh! Ali Bog mi budi svjedokom, nisu me nastrijelili na grijehu nego na boli! Ja sam plakao cijelu noć pred svojim domom i slušao sam uru kako bije." Ali nisam htio da se ponizim, i pravo mi budi! Sve kako se je zbilo dobro se je zbilo! Slava ti budi, slava! I tu se sad više ništa ne može! Tu je sad sve propalo, i sve je zapečaćeno. Onoga tamo više nema! Nad onim je križ! Žena me je pred svima ispljuskala i popljuvala, i djeca su plakala, i djeca su me oplakala. "Plači, Ružica! Plači, Ružica! Tate više nemamo! Tata je vumrl!" - I osjetio je Kadaver kako njega doista više nema, i kao je sve propalo, i uzdahnuo je duboko kao što uzdišu ljudi pred smrt.

Pa je onda ustao, uzeo svoj hlačni remen i izašao tiho van na zahod, i zapeo remen o čavao na kome se prije dva dana objesio jedan Sibirjak. Pištao je plin u lampi, a u artiljerijskim kasarnama daleko javljale se jutranje trube:

Hrvatska rapsodija

"Magyar állam vasutak". Osobni voz broj 5309. Vagon treće klase. Čitav voz kreće se na jednoj od onih mnogih linija velikog mehanizma "M. A. V.", kome se mreža tračnica ispreplela i preko naših južnoslovenskih krajeva. Vrijeme: treća godina međunarodne vojne, svibanj 1917. Oko podne. Dan je lirski. Sunce se igra s oblacima.

Na posljednjoj stanici popela se na voz gomila ljudi, pa je ova drvena žuta kutija prenatrpana ženama. I starcima i djecom. I koječim.

Sunce je svojim ognjenim pandžama stisnulo taj vagon. Sparina je nesnosna. U tom dimu, čađi i užasu plivaju sva ta stvorenja poput fantoma, pa se na hipove čini da je sve to samo san. Bolesna vizija. A na čas biva opet užasno jasno da sve to nije priviđenje. Sve to nije vizija, ni scena, ni san, sve to jest. Sve to doista postoji.

U jednoj grupi ljudi tiho plače žena. Sušica je pije. I ne će dugo. Nije još stara, ali ju je umiranje satrlo. Jadikuje, a najbliži je slušaju.

Žena plačući: Eto! Ljudi moji! To je meni! To je meni žao, i ništa drugo. To da ja sad sama skapavam u kući, ko živinče.

Strašna ona bestija, Sušica, Zadre joj svoje goruće nokte u grkljan. Žena se davi u kašlju. Osjeća se demonska prisutnost nečega groznog, kad žena kašlje. Ona se davi u kašlju. A kao đavolski refren odjekuje kašalj po cijelom vagonu. Mnogo žena i prozirne djece i zgužvanih staraca kašlje. Cijeli vagon hriplje, svija se u bolovima, baca krv. Umire.

Žena: Znam. Umrijet ću. Pa ništa. I drugi umiru. Bog dao - pa Bog i ubija. Ali žao mi je da nemam koga da mi svijeću pripali kad se upokojim. Nego ću bez svijeće...

Opet je zakovitla kašalj. Svija se. Među svojim malenim, kao dječjim, od bolesti ispijenim koljenima drži košnicu. Ispletenu od vrbova šiblja i omazanu kravljom balegom. Izbacuje guste, zgusnute krpe krvave sline. A rojevi muha požudno se bacaju u te crvene mlake, pa se kupaju u krvavoj tekućini. I toliko ljudi baca krv da ona teče po podu vagona u mlazu. Do žene smjestio se starac. Sijedi patrijarhalni div. Gorostas. Ljudeskara. Medvjeđim je šapama stisnuo veliku, golu, blistavu sjekiru. Sjekira se izgubila u onim ručetinama, okorjelima od krvi, blata i znoja. Žvače crn duhan. Sluša bolesnu ženu gdje jadikuje. Sagne se k njoj kao da je želi utješiti.

Ljudeskara: Pa što ti je žao? Nesrećo! Kad i sama znadeš da ne ćeš nego dvije-tri sedmice. Što se vozikaš onda amoka tamoka?

Žena se uzvrpoljila. Povrijedio je grubi ton: Što se vozikam? A što je to tebe briga, lopove nijedan?

Jedan piskutljivi ženski glas iz magle dima: Pa kud vi ono, majčice?

Žena: Ja? Pa nikud! *Opet je muči kašalj, i baca krv.* Pa kad već moram da zagrebem, a ono ću barem kod svojih. Ipak: bit će mi lakše. Plače tužno i glasno kao ranjeno pseto. Ostala sam sama na kući pa idem da umrem kod kćeri. Ipak je lakše umrijeti kod djeteta.

Glas: A gdje vam je kći?

Žena: Pa udata je dvije-tri stanice dalje. I tu košnicu nosim njoj.

Stari medo, ljudeskara, mumlja pljuckajući i odbija poplavu smrdljiva dima: Sama! Boga ti. Sama na kući! Haha! Pa zašto nisi više djece izrodila? Ne bi ostala sama. Izrodio ih ja - bogu hvala - šesnaestero. Tri puta dvojke. Dvojke! Pa ih i pokopao - bogu hvala. Šesnaestero. Pa i izgorio. I baba mi umrla. Pokopao i nju. I ostao sam. I sad se evo skićem sijekući šume. Bog bi znao kuda. Pa i opet. Dobro je. Dok je zdravlja. Ali ti, draga moja - bogami - ne ćeš dugo da žządereš hljeba.

Kao da je miluje i tješi, poklopi je div jačina šapom. Iz svake mu geste izbija barbarsko surovo zadovoljstvo stvorenja koje je mnogo preturilo, koje je

vidjelo gdje umiru robovi, koje je život iznakazio, ali i opet prkosi. I uživa u prkosu, kad život nešto ruši i razara.

Nečiji samilosni glas: Pa dobro je i tako! Da ne će dugo. Što prije, to i bolje. Ionako se čovjek samo pati. Ko marva! Baš ko marva!

Žena bolesno plače, kao da se želi opravdati od sumnje da je nerotkinja: Pa nisam ja oduvijek bila sama. Šestero sam ih porodila. Dvoje je umrlo još nejako. Jedna mi se udala, a jedan mi je sin pao negdje na Drini. Drugi je na Taliju pošo - a jedan je na Rusiji. Ništa se ne javlja.

Glasovi: A gdje ti je čovjek!

Žena: Pa negdje kod straže u Zagrebu. Pisao je oko Uskrsa da će kući. A poslije će, veli, i on na frontu, ili što ja znam...

Stiže pramaljeće - sadi cura cveće...

nasmije se nečiji glas, pa se zaprede u kutu vagona pjesma fina i trepetljiva kao ono svileno crveno tkivo na grudima bijelih snaša, što su iskesile biserne zube pa pjevaju i piju rakiju. Bogatstvo se istočnog raskošnog života prelije po vagonu. U magli dima, u sunčanu žaru, u krvavim porama pleše neki ludi slavenski bog, piruje i slavi slavni slavenski život.

Seljačina, tanahan, igličav, žučljiv i jadan, uplete se u razgovor. Dugo je smišljao što će da rekne: Baš ste dobro ono rekli, kume. Patimo se ko marva. Živim ja. Gledam ja. I mislim ja: a zašto se marva pati? Mačke se ne pate. Ni svinja se ne pati. Nego baš marva. I onda mi - ljudi!

Glas mudri: E! Pati se jer je pašče. Zato se pati. A i čovjek, ako je svinja, ne pati se. Nego kako to da tebe nije u mondur turilo?

Seljačina: Pa uzelo me. Što bi sa mnom? Predignuo se ono ja prošlih Duhova, pa mi crijeva vise. A htjelo me za stražu. A onda nas pustilo na befel.

Momče se jedno ugursuski nasmije: A da ti nisi sam nategnuo crijeva? Kamenjem! To se kod nas čini - da, bogami. A poslije se crijeva i opet popnu sama - pa se i opet poigra u kolu.

Svi se grohotom smiju. Vani na poljima ptice i živine, u strahu pred tim smijehom čovjeka, bezglavo šibaju preko brazda, usjeva i šikara. Ječi pjesma gvožđa, goruća se čađa sipa, tutnjava i šum i lomljava paklena. M. A. V. putuje preko naše zemlje...

Momče se drsko izdere prijeko na drugu klupu na starkelju. Starkelja je Bosanac. Ture sa fesom. Zgurio se na tursku, podvinuo krakove i šuti i gleda.

Momče: A kud ćeš ti, Mujo? Jesi li ti od Be-ha? Cvaj ili Draj?

Mujo zuri preda se kao okamenjen. Odbija dimove. Zabio se u nešto i zuri. Makinalno kimne glavom. On nije od beha. Ni Cvaj ni Draj. Mujo ispija svojim sićušnim zelenim očicama plećatog čovjeka što mu sjedi nasuprot. To je mornar. Mladić. Na kapi mu zlatnim slovima napisano: "K. u. K. Flugstation". Reže kruh. U ruci drži butinu. Pa kako je pripeklo sunce, mast se s butine cijedi i topi. Sok mastan plazi po mesnatim rukama, nabubrilim od vrućine. Bio je valjda na dopustu pa ga mati prenatrpala jelom. Kolačima, mesom, vinom. Kao mlado grabežljivo zvijere zagriza u crveno meso, sve pucketaju hrskavice. A Mujo, žut, gladan, gološav, propao u onu platnenu bluzu mondura, kao u vreću stegnutu oko vrata, ispija ga očima. Jede s mornarom u duhu. Kao pseto prati kretnje mornara. Glad mu poispijao boju, iscijedio podočnjake - tijelo mu je osušeno, kao u lešine što se usmrdjela na kolcu. A golema ćelava lubanja, mongolska, ispresijecana brazgotinama zaraslim i prljava, kao glava strašila u žitu. Pa kad koja mrvica padne mornaru na pod mrvica cipova, na pod isprepljuvan, blatan, krvav, čikovima osmrađen i mastan i crn od karbolnog ulja, i katrana, Mujo se sagiba za svakom mrvicom i zob je sa slijepom proždrljivošću gladne ribe.

A tu biblijsku scenu promatra jedan civil. On je doduše još danas civil. Ali sutra on više ne će biti civil! On sada "pridolazi". Sutra će pridoći k svojoj četi. Sutra više neće biti civil. Već prije koja dva tjedna osvanuli su u malenoj provincijalnoj varošici, gdje on kod kraljevskog financijskog ureda prepisuje svoje dane za 90 Kruna mjesečno, oni bijeli sablasni plakati sa crnim mističnim natpisom: "Oglas o pridolasku". I mnogo je taj civil zurio u plakat, na kiši, i bilo mu je čudno. Eto! Takav običan bijeli papir pao je u

njegov život i sve porazarao. Svu shemu njegova života uništio. Mjesto zabitne gostionice, gdje vise tirolski pejzaži i gdje viši i pretpostavljeni preferansiraju, pa zabitnog ureda, pa šetnje uz dudovu aleju ili željezničku prugu, zapao je u ovo rasulo, u ovaj gad. Zar njim je jedna probdjevena noć u vlaku, užas, bol, dugovi i stradavanje. Nervi su mu tako razigrani, da ga sad ta okrutnost mornara silno vrijeđa. Taj ga barbarluk peče i on - skromna dnevničarska figura - borbeno se izdere: Hej, vi! Svinjo! Zar ne vidite kako taj jadnik ždere vaše mrvice? Zar vas nije stid?

Prepao se svog tona. Ali sad je već gotovo. Lagum je planuo.

Mornar: Kuš! Što vas to briga!

Civil: Pa vi ste svinja! Ta mu se riječ čini efektnom. To je svinjarija!

Mornar: Još samo jednu riječ - pa ću vas objesiti za onu vašu crvenu pantljiku oko vrata!

Civil: Živina! Tu čovjek jedan gladuje, krepava, a vi sve pucate od...

Mornar: Što! Živina? Ha! Eto! To ti je živina, da ti boga civilskoga!

Skoči, pograbi ga za kaput i gurne svom silom na pod, a onda ga počne biti šakama. Civil histerično grebe svojim dugim pisarskim noktima. Teče mu krv iz nosa. Metež. Ljudi se uskomešali i rastavili ih. Mornar hladnokrvno jede dalje. Civil rupcem zaustavlja krv. Voz skače preko mostova. Mujo gleda i čudi se.

Mornar: Ti boga! I ovakav skakavac! Daj! Daj! Samo daj! A tko će meni dati kad ne budem imao? Dok požderem tu svoju sirotinju, sam ću krepavati. Ja bih još bio sretan da mogu samo mrvice za nekim brati! Ali đavola, ima tamo kod nas na flugštaciji vode i kamenja, a ne mrvica! A ovakav civil!...

Iz ogrebotine na ruci teče mu krv. A on čas siše krv, a čas jede dalje. Blijeda žena, koju je bijeda Mujina očito dirnula, vadi iz torbe kukuružnjaka i daje ga Muji. Na torbi leži mala djevojčica, sva krastava i slabo povijena. Cijedi se iz rana gnoj, mnogo je muha na licu djevojčice. Ona plače, grebe se i viče. Mujo pohlepno guta. Jedući, udobrovoljio se: Već tri dana nisam jeo ni mrve. Tek što palim. Idem iz Makedonije. Bio sam tamo "arbajter"! A

sada - kaderu. Pa onda na frontu. Pa i bolje je na fronti, tamo se ne gladuje.

Nekoliko frontaša, što su na dopustu, počnu se zlobno kesiti. Taj njihov smijeh nije podrugljiv. On je do tog stepena neumoljiv da razara svaku iluziju Mujinu o fronti. Arbajter koji sanja o frontaškim pečenkama. He-he!

Prvi frontaš: A zar ti misliš, tovare behadrajerski da je fronta vašar? Ili proštenje, da se tamo toči gverc?

Drugi frontaš: A što ti, nesrećo, misliš? Što je to fronta? Aa? Ti, ludo, znaš li ti što je kolera?

Mujo, natrpanih usta odmahne glavom. On ne zna što je to kolera.

Drugi frontaš: Kolera, to ti je užasna bolest. Požđere ti crijeva, pa krepaš u dva dana. A ja, ja sam dobio koleru. Vele da su to male živinice kao parcovi, što ti žderu crijeva. A mene su žderale te živine. Baš sam osjećao gdje se ganjaju po mojim crijevima. Ko mali parcovi. Ali što za to! *Svi se smiju.* No vjeruj mi, na svojoj svadbi nisam plesao tako od veselja, ko onda kad sam dobio koleru. Od veselja, Mujo! Išao sam s fronte u bolnicu. Bilo je sigurno da idem u bolnicu. Dobio sam koleru na frontaškoj lutriji, marvo!

Drugi frontaši, kao da oni imadu lične zasluge u tome: Aha! Moj Mujo!

Jedan stari ljevoruki invalid sa kolajnom iz 66.: E, boga mi! Šezdeset i šeste, kad smo mi pod Radetzkim mlatili Talijane...

Frontaši, mladi ljudi, smiju se starome, kao starci djetetu: Haha! Radetzky, dragi moj! Ono je bio carski manevar. Vi ste se onda igrali rata! Danas, da ti to vidiš kad ti bubne pa raznese crkvu...

Mala krastava djevojčica plače. Čitav je oblak gadnih crnih muha sjeo na njene rane, pune krvi. Mati joj tjera muhe i miri malu: Kuš! Krmačo! Bacit ću te kroz prozor ako ne prestaneš. Kuš!

Glasovi: A što je djetetu?

Mati: A došla je ta kuga na nju, a ne zna joj nitko pomoći. Ni babe, ni trave, ni čaranja, ni masti, ništa ne pomaže. A to bude ovoliko, ko

forint, pa onda pukne. Idemo u grad, doktoru...

Druga mati: A kojem doktoru? Eto i ja idem doktoru s tim svojim malim. Pa ne znam ni gdje da noćim...

Njeno je dijete gušavi idiot. Noge su mu se savile pod težinom tijela kao lojene rastopljene svijeće. Glava mu natekla kao lubenica, pa poiskakale na njoj oči. Dere se, tuli, zavija, grize čikove sa poda. Savija mu se hrptenica, te mu se kroz košulju vide koštunjavi kralješci. Kreten. Zvjerka.

Starica jedna: E, Krista mi, strino, bolje bi bilo da se Gospodin smiluje tome vašem sinu.

Druga mati: Da samo znate čime ga sve nisam ubijala. Ali žilavo vam je živinče, žilavije nego ikoji od nas. Gol prespava cijelu mrazovitu noć vani na dvoru, pa ništa. I psetu je zima vani na lancu i cvokoće zubima i zavija, a on ništa...

Jedna žena: Pa da možda pripalite svijeću? Ubio bi ga Bog! Dobar je Bog. Hoće da se smiluje!

Druga mati: Ta jesam, jesam, i svijeću sam palila, đavo je odnio! Što sve već nisam, pa ništa. A, eto! Sad mu još iskočila ta kost, samo neprilike...

Frontaš: Trebalo bi ga u vreću pa ko mačka u vodu. Nego dajte da ga malo izravnamo, pa da može i on na frontu!

Grohot. Snop onih žuljavih grubih ruku uhvati dijete, pa mu ravnaju hrptenicu; mali zavija, a ljudi se smiju, natežu, kikoću. I izbacuju krv i guše se u maglama žutog dima i sparine. U toj bolesnoj poplavi, u tom smradu, u parama zaraze, gomilama torba, vreća, prtljage, u kaosu tih bolesnih živih izraslina, haraju sablasti sverazorne tuberkuloze, rata i kuge. Kao nevidljivi demoni mrve te bolesti mozak tih ljudi među prstima, a ljudi viču i smiju se od bola, umiru i putuju, bježe nekamo na posljednju crnu stanicu - i dalje...

U kutu, kraj otvorena prozora, sjede dva otrcana, bijedna, anemična studenta. Srču svibanjski topli, usijani zrak, koji se kadikad zatalasa od močvara i tresetišta preko kojih se valja M.-A.-V.-vlak. S bolećivim se žarom upili u debatu. Govore o hrvatskoj ideji. O jugoslovenskom

problemu. O tome kako naši najmlađi talenti skapavaju u tuđini. Barceloni, Parizu, Rimu. Kako padaju. Kako umiru. Koliko ih je umrlo! Skapalo. Sramotno. Gadno. O, koliki se obijaju globusom i traže domovinu. A, eto: to je domovina. Taj vagon, to je domovina. I po zatvorima, kavanama, redakcijama pate se toliki talenti. Od ljubavi za životom se pate. A život, taj njihov život, putuje u ovakvoj trećoj klasi. I jedan je od dvojice omladinaca borben, a drugi rezigniran.

Borbeni: Ali, molim vas! Svi su naši ljudi uvehle biljke. Da netko uzmogne preživjeti slom, hoće se tome biti tvrdim. Ali ti naši ljudi su elastika. Čitam im pjesme. Gledam što mažu na platno. O, kako je to sve prazno, bljedokrvno, plitko! Kako je sve to glupo! Te njihove germanske "Stilleben"- i "Stubenglück"-dispozicije, kako je sve to strašno glupo! Koji je hrvatski rod toliko patio kao Mi? A gdje je samo odraz te patnje? O izrazu ne ću ni da govorim...

Tihi, rezignirani: Pa ne treba da se nervirate, moj dragi. Svi smo mi žrtve evropskog našeg đavolskog fatuma. Poziv nam je Patnja. Bolovi i patnja. A onaj Genije, svijetli, dobri hrvatski genije, Onaj naš Spasitelj koji bezuvjetno ide i koji će naći Riječ i Oblik Izraza, Onaj Mesija koji će nas iscijeliti od te bolesti, koja nas ispija, On ide. I vidite, ja vjerujem da On ide. I kad bih samo na jedan momenat posumnjao da On ne će doći, vjerujte mi, boga mi, skočio bih dolje, pod ove M.-A.-V.-kotače! Ja vjerujem: On ide! On mora doći! On će nas iscijeliti. Stvorit će Djelo, i to će Djelo biti lijek naših bolova. Žalosno je samo da on ne može biti iz naše generacije. On će gledati taj kaos iz veće perspektive.

Borbeni: Ludorije! To su banalne historije, to zazivanje Genija! Mi ne ćemo čekati. Ono što se čeka možda i ne dođe. Ali Mi hoćemo Djelo! Danas! I Lijek! I Uskrs. Danas! Pa mi imamo svoj Uskrs. Herojski, zdravi, divlji Uskrs. Uskrs kipa i slike i stiha i kajde, danas...

Rezignirani se smješka. Taj smijeh, ne, nije izazovan. To nije smijeh čovjeka koji ne vjeruje. To je neki žalosni oblik života koji se rađa kad netko gleda Spasitelja gdje visi prebijenih koljena, mrtav na krstu. I kad taj netko znade

što znači visiti na krstu, probušenih rebara i slomljenih goljeni, jer je već sam iks puta preživio Golgotu, i kad znade da za njega, lično za njega nema Neba. To je smiješak kojim se smješkaju ljudi koje su ostavili svi bogovi. I to je samo hip. Jer u drugi hip takav mozak sam stvara boga, koga će da zazove iza glasa.

Rezignirani: Vi govorite o zdravom Uskrsu! Molim vas, biste li bili dobri, pa promotrili ovaj vagon. O, ovaj vagon ne će ugledati Genija.

Borbeni: To je sve prolazno. Ti će se ljudi iskrcati! Doći će zdravi putnici. I vlak će zasigurno u Kozmopolis.

Rezignirani: Bez sumnje: voz ide u Kozmopolis. Ali dok mi putujemo, putovat će s nama uvijek ovakvi tužni i bolesni ljudi. Barbari i robovi.

Borbeni: Ma to je ono prokleto, ta naša rezignacija. Kako možete biti tako ženski mlitavi? Kako možete biti tako neinteligentni? *Udara se u grudi:* I mene je, sto mu đavola, opalilo već nekoliko puta u životu! Eto, kamo se sve nisam skitao. I ložač sam bio na brodu. I Evropu sam propješačio. I u zatvoru sam bio, i ratovao sam na Balkanu 1913, pa svejedno, još sam jak, još se ne dam...

Rezignirani: Sve je doduše stvar temperamenta i nerava. Pa i ja sam se kojekuda obijao. I ja sam stradavao. Ali me je posljednje stradanje dotuklo. Ono, kad sam išao u boj s hrvatskom četom, to me je moralno dotuklo. I ne mogu baš reći da sumnjam. Ali bolestan sam. Mislim da me ne čuje Onaj koga ja zazivljem. Vidite, onog podneva, kad sam išao u boj s Hrvatima, onda mi je postao jasan Smisao naših patnja. Mi se mučimo za Izraz Genija, ali ne ćemo ga ugledati. Da, bilo mi je jasno! Ne ćemo ga ugledati. Samo okupani i pričešćeni mogu da ga vide. A mi smo, gledajte, kako smo prljavi...

Borbeni viče: Pa baš mi Ga vidimo.

Rezignirani: To je laž. Ne vidite Ga. To je baš vaša laž, kao laž onih lirskih jadnika koji pjevaju u "Stillebenu" i "Stubenglücku". Njihovi soneti i mrtve prirode, čaše, stolnjaci, jabuke, muhe i vaš verbalni

heroizam, to je isto! San! Lažan san jedne pseudocivilizacije! O, a to strašno boli, znati da je to lažan san jedne pseudocivilizacije!

Borbeni: Ženske gluposti! Histerija! I mene spopada kadikad rezignacija, ali ja se ne dam!

Rezignirani: Ne! Nije histerija! Dozvolite. Sve mi je to bilo jasno onda. Podne je. Okićeni ste kokardama trobojnim i sa cvijećem idete u boj, o, kako užasno jasno! *Prihvati se za glavu, sklopi oči i gleda nemoćno i priglupo.*

Gomila se valja. Doboši tutnje, trube, glazba, a on, opijen rakijom, vinom, kao u polusnu, omamljen, dršćući, s torbom na leđima, remenje mu se usjeklo u meso, alkohol se isparuje u koloni, olovo u patrontašama vuče na asfalt, manliherica, nož, oružje, crvena lica, sve titra, sve pjeva. O, sve pjeva!

I viju se trobojnice sa Presvetim Srcem Isusovim, klikću pijani ljudi, lete kape u zrak, puši se, dimi, pije iz čutura, smije, poskakuje i ijujuče. Glazba intonira kolo. I cijele kolone sa stjegovima, što se vijore na podnevnom suncu, plešu. I ne jedna kolona - bezbroj, nepregledan broj kolona, sve dižu stjegove i plešu kolo. I svi plešu, sve se valja, sve ide. Sve nekamo ide. U dim, u požar, u krv, u ludilo. I tutnje bubnjevi, ječe trube, zvone mjedeni pladnji, deru se ljudi, mirišu ruže, lepršaju rupci i stjegovi, sveti stjegovi, hrvatski stjegovi.

I Ilica pleše, i Korzo, i grad i đerdani i krzna i parfetni i svila i dragulji onih iličkih bazara, i blistave evropske laži te gadne, čađave, antipatične, sive ulice; i svilene toalete gospođa građanskih i fijakeri, krovovi, tramvaji, palače i Grič i Kaptol i Sve pleše. I kolone i bezbroj kolona i narod, cijeli narod pleše.

Krv mu je navrela u glavu. Dršćući, krvavo uzbuđen, s nekom gorčinom u srcu počeo je plakati glasom zbunjenog, glupog, bespomoćnog djeteta. A drugi se upio u nj, i bolesna mu vlaga izbija na znojne ruke, a onda zaplače s njim, nemoćno, djetinjski, jadno, lirski.

Rezignirani ga miluje po kosi. U suzama, jecajući: Da! Kako da se to izrazi? Nije moguće. Izraz je preboljenje. A mi smo bolesni. I sve je ono samo Trzaj. Patetični, helenski, herojski trzaj, ludilo, san, ali nije Izraz! Ovo je danas groznica, delirij!

Ova dječačka slaboumna lirika utapa se u plimi raznih oblika: ljudi, žena, djece, vike, pjesme, u tutnju kolesa M.-A.-V.-vlaka što sopti i preskakuje preko mostova i cesta, i livada i oranica, pa sva ona buka, kuće, šume, njive, seoca, crkve, humovi, sve se to slijeva u nešto luđački ritmično, grozničavo, u kaos pare, dima, bolesti, užasa, stradanja i ludila.

Lijevo i desno od pruge, dokle oko seže, razlile se srebrne vode. Tu pod tim srebrom gnjiju usjevi i sjenokoše pod nebom. Žalosne crne ptice prelijeću nad gnjilim mrtvim vodama, a vrbe vire iz te poplave kao crne plivajuće lopte. I sve samo voda i voda i poplava i močvare i bare i blato.

Nečiji glas: A zašto je sve to pod vodom?

Seljaci: Zašto? Zato jer se nitko ne brine. Đavola briga našu gospodu za to što mi stradavamo. Oni se gledaju u podu po kome hodaju, ko mi u zrcalu. Tako je njima lijepo. Nama ni na Božić nije tako. A mi? Mi se ovdje utapamo, mi ovdje gnjijemo u ovome mulju, mi ločemo ove močvare, mi hranimo komarce svojim mesom.

Glas: A bila bi to dobra zemlja da se odvodni. Samo da nije pod vodom, bila bi to zemlja fina fajn.

Drugi glas: Hiljade bacaju na ludorije. A ovdje voda hara čitavu zemlju.

Treći glas: Još je ova smrdljiva voda bolja od gospode. Kamo oni padnu ko da je kuga došla. Kod nas su izjeli sve šume, pile i sijeku, voze, sve je golo. A mi zebemo po zimi kraj pilana, gdje su vagoni drva naslagani.

Glasovi: I gule nas popovi. I biju žandari. I plijene. Otimaju nam zemlju i žito i volove...

Starac jedan: E, nije sve to uvijek tako bilo. Dok je Car vladao Krajinom, bolje je bilo. Išlo se onda na Talijana, ali je bilo i hljeba i

smoka. I reda. I hambari su bili puni. I staje sve krcate blagom. I polja obrađena, a sad sve pusto. Nema ljudi, nema zadruga, nema konja, nema volova, nema ničega. I, eto, star sam, ljudi, pa kad ovako slušam pčele gdje zuje, vjerujte mi, i one zuje žalosno, mnogo žalosnije nego prije, u stara vremena.

Glasovi: O, blagoslovljena stara vremena! Bilo je mira i blagoslova božjeg. A sad je sve uzalud, ni procesije ne pomažu, ni zavjeti, ni voštanice, ni litanije, ništa! Sve je sad prokleto.

Žene tuže: E, bilo je i vina i kolača i meda i mlijeka i svega. Smijali smo se i griješili i nismo znali što je kad je mir na zemlji.

I zakola bolna tužaljka na usnama svih bolesnih putnika - za mirom, za blagoslovom, za zemljom. Ta im je zemlja u krvi, u mozgu i riječima i kletvi i blagoslovu. Ta je zemlja njima prva i posljednja vrijednost, te se čini da su oni dijelovi te jadne hrvatske zemlje, što ovdje gnjije pod vodom. I plaču za njom i zazivaju nekoga tko bi im pomogao, tko bi tu zemlju opet uzorao da rodi, da zamiriše, da se nasmije.

Jedan pučki ustaša, sijedi ratnik, pokazuje jednu oranicu: Vidiš li! Ovo ti je plužila žena!

Drugi pučki ustaša: Ko da je dijete greblo. Pa i gdje bi žena orala...

Jedna žena: E, bogme! Samo vi psujte žene. A što biste jeli da nema nas žena? Bogme biste krepali od glada tamo vani u vašim jamama da nismo mi uzorale i posijale. I konje ste nam oteli da se bijete, pa same vučemo plug.

Pučki ustaša, sijedi ratnik: A što brbljaš gluposti, babo! I bolje bi bilo da smo od glada pokrepali u jamama nego da ovako... *proguta ono što je htio da kaže.*

I riječi im postaju sablasne. Vidi se kroz prozor na oranicama mnogo nizova crnih žena gdje oru. Pluže. Siju. Same crne žene pluže. A po brdima i šumama zgusnule se sive aveti Glada. Pa pružaju pandže i proždiru sela. A sela viču. Idu sprovodi. Zvone zvona, a voz vijuga, penje se po brdima, svija

se po pustim ugarima i srdito sipa snopove iskara. Ugari se pale i dimeći se izgaraju.

Kladilo se, kladilo se momče i djevojče... *zapjevaju crvene pijane snaše u dnu vagona. Kićeni svileni rupci, skupocjeni kožusi s gajtanima, stakalca, čipke, vezene ruže, sve se to prelije na ovu bijedu, kao mirisni luksuriozni kontrast. Alkohol je razigrao ženske nerve pa im se raspojasana pjesma rascvala kao sladostrasno mesnato cvijeće u šarenim laticama, pa miriše u ovom užasnom vagonu.*

Starkelja ojađeno: A gledaj ove drolje što su se naderale.

Crvene snaše izazovno: Bi i ti stari, samo da si mlad.

Stara žena: E, Bog će vas, žene, u ovo vrijeme...

Crvene snaše: Samo se jednom živi, nesrećo. Bogu božje, a nama naše. Zašto da plačemo? Pa kad padne mjesečina, ala onda miriše sijeno te se ljubi i živi ko nikad. I još ljepše sada no ikada.

Vojnik: A gdje ste bile, snaše?

Snaše: Prodale smo volove pa imamo novaca. Hehe, mnogo novaca.

Vade iz rubaca novce. Asignate. Snopove asignata. I dune propuh pa raspe asignate po vagonu. Sav se vagon luđački uskomeša. Svi viču: Banke! Banke! Te se guraju i biju da uhvate po koju crvenu ili modru banku. Smijeh, ludovanje, pjesma, cjelivanje, dim, para, kašalj, kletve, molitve, tužaljke, sve to vrije luđe i pjeni se bjesnije.

Vani su se počele nizati kućice. Kao da se voz bliži varošici. Žalosne krčme, pred kojima stoji melankolična kljusad, pa plotovi, vrtovi, voćke, aleja jablanova, tam-tim-tim-tim, preskakivanje skretnica i siva očajna stanica s restauracijom i seobom naroda. Još nije voz ni stao, ta gomila žena, seljaka, žandara, ranjenika, invalida, Bosanaca, djece, gospode, nosača juriša na vagone. Bijesni bezglavi juriš gomile. Ispružile se hiljade ruku za stubama, pada prtljaga, ljudi viču, luđačko bezglavlje zahvatilo je gomilu pa je ždere kao ognjica.

Pala je jedna škrinja nekom čovjeku na nogu. Slomila je. On urliče od bola. Nose ga. Jedna je makina smotala pod sebe dijete i zdrobila ga. Metež, kletve. Iz poštanskog vagona bacaju ljudi zamotke u ludilu. Činovnici sa zlatnoizvezenim crvenim trakama, krvavih očiju, neispavani, hodaju i plivaju kao u snu. I viču. Svi viču. Deru se. Jedna žedna skotna kujica tečno srče pljuvačnice u čekaonici. Makine sopte, negdje trube jednom vojničkom transportu. Ulazi vlak sa crvenim križevima. Ranjenici. Negdje žalosno muču volovi. Ljudi se biju za vlak. Plaču žene s kutijama, pada dojenčad u prašinu. A vlak se prenajeo. On više ne guta.

U veliki vagon se naturala jedna procesija, i žandar sa Ciganima koji sviraju Srijemcu što ga žandar prati. Uplakane žene, nekoliko vojnika sa crnim sanducima. Usprtio se jedan invalid bez obih nogu, s protezama, i još se penju i viču, zvižde bezbrojne zviždaljke, mašu rukama, i voz već ide, giba se, odbija dimove. Kolesa se vrte, skližu se, puši se, ide, sve ide...

Zbogom, Anđo! Bog te čuvao! *viče mlado momče u uniformi i još se grli sa lijepom mladom zdravom ženom. Ali mora da je pusti, voz ih je raskinuo. Vraća se na frontu. A žena viče, više se ne može svladavati, trči uz voz, plače, i čovjek plače. Žena se spotakla i pala, a preko nje vojnik koji je htio dosegnuti voz. Nosio je na leđima dvije vrećice brašna, i jedna se prosula. Ali se on još trgnuo i ipak dohvatio stube, i sad tek gore na vlaku razabira što mu se zbilo. Rasuo je vreću brašna. Pa ostario čovjek, već i oćelavio, gorko zajeca na stubama.*

A momče još gleda u stanicu suznim očima pa se onda osvrnu na svoga druga da se otrijezni od bola: Ma što ti je, boga ti, za to parče brašna?

Ćelavi vojnik: Više je meni do brašna, nego tebi do žene. *Plače.* Eto, dvaput sam bio ranjen, stojim već dvije godine vani, a nisam plakao. A sad bih poginuo od jada. Srce će mi puknuti.

Tješi ga drugi: Ma naći će se već brašna, boga ti!

Ćelavi vojnik: Da, ali ja ga ne ću naći! Sutra i ja putujem na frontu. A ja nisam odavde. Ja sam iz gornjih krajeva. A tamo nema ništa. Žena mi umrla. A četvero pilića ostalo samo. I došao sam kući i prodo

kravu da im nabavim hljeba. I putovao sam amo. Cijeli dopust zaputovao, a sada prosuo... *Bol ga svlada i on kune, grozno kune.*

Kondukter. Dobričina. Debeljko. Negdje od Kiskunfelegyháze. Bije nogom one što su se povješali na stube: Marš! Mrcine jedne! Marš! Padneš dolje pa te smrvi! Samo krvava kaša ostane od tebe! Dao bog da padneš i slomiš vrat! Samo ne dok sam ja odgovoran! Misliš li da je meni do tebe! Vraga je meni do tebe. Meni je do mene. A onda mene vuku na sud i kazne. Znaš, gospoda! Oho! Gospoda! I kako kazne. *Tura ih pred sobom u ovaj kavez i brižno zatvara vrata:* Karte! Molim! Karte! *Jednom bolje odjevenom barabi:* Krvave su mi oči! Nisam četrdeset sati spavao. Ja se već tri godine neprestano vozim s ovom marvom. Ovo nisu ljudi! Ovo je marva. Padaju dolje s vagona ko telići! I juče je jednog zdrobilo! Glavu i noge. A žene su cviljele! Hehe! Karte! Molim! Karte! *Progurava se, bije, psuje, udara, znoji se i viče. Vrši svoju službu.*

Dala je, dala, pop Jocina frajla...

obješenjački intoniraju pijani ljudi u vagonu, a Cigani na egedama prebiru finu melodiju ergela, ravnica, đerama i vrbika, a s druge strane kor odgovara:

Care Karlo i Carice Zita,
Što ratuješ kada nemaš žita.

Srijemac razigrano: Hej, boga ti, bekrijo, daj onu moju pa da te oblijepim peticama... *dere se i cjeliva primaša. Primaš udara neki peštanski orfeumski motiv, plačljiv i plitak. Srijemac pjeva za njime, a i ostali s njima:* Rágyujtottam a pipára...

Srijemac baca petice: Haj, haj, nek se zna kad gospodin "rukuje", az Istennét...

Glasovi: A kud ti rukuješ sa žandarom?

Srijemac: Haha! Sa žandarom! Nije to žandar! To je Sila! Sila rukuje sa mnom. Ma ništa, glupost! Prošetao sam se. Znaš. Samo onako. Malo. A to se ne smije. To se ne smije po reglemanu. Pa me Sila uhvatila. I ide sa mnom da bude ljepše. Haha! Je li, Silo*? Ljubi se sa žandarom. Sa Ciganima. S vagonom. Razbija prozore bocama.*

Žandar se smije: Tako je, moj braco! Sila! Čast i poštenje Sili! Eto to je: sve je dobro. Sve je bilo dobro! I sve će biti dobro. Kad ti ja kažem, sve će biti dobro. Kugla u glavu, i sve će biti dobro!

Piju. Cigani gude. Ljube se.

Žene koje se vraćaju s procesije. Molile su za mir. Hodočastile su za mir. Hodočastile su s krstom župne crkve k nekoj obližnjoj čudotvornoj Gospi. I unijele su glomazni drveni, teški krst svoje župne crkve u vagon. Čine pokoru. I mole litanije naglas.

Žene:

Zvijezdo Jutarnja!
Tornju Davidov!
Kućo Bjelokosna!
Kraljice Grešnika!
Moli za nas!
Moli za nas!
Moli za nas!

Taj se refren prelijeva preko glasa bolesnog i nečujnog koji moli veličanje te pada u zadimljeno ludi vrtlog kao uvele latice nevidljivog bolesnog cvijeta. I mnogo ljudi u vagonu priključuje se ovom tužnom naricanju, te se očajno

sazivanjem viših energija bije s primarnim, širokim, pijanim, opijenim elementom.

Crna kuknjava jedne bijedne udovice, koja se svija u bolovima, prodire vagonom: Ajooj, joj, joooj! Nikad ga ne će više moje oči gledati! Nikad, nikad, nikad više! Kakva sam ja sirotica tužna! Što sam ja Bogu skrivila da me ovako muči! Da me ovako bije! Samo njega nema! Gdje je on, moj dobri i dragi, a joj, joooj, joj!

Glasovi: Pa što je tebi, kumo?

Udovica: Eto što mi je? To mi je. *Vadi iz njedara depešu. Hvata je demonski bijes, pa depešu kida na krpice i pljuje:* Eto, fuj, fuj, to mi je! Umro mi je čovjek. Na tom papiru pišu da je umro. U bolnici. Pa me zovu na sprovod. A još je prije tjedan dana pisao da mu je dobro. A jooj, joj meni sirotici, joj, jooj! Tako je njemu jadniku dobro! A joj... *Čupa kose, dere lice noktima. Trga sa sebe odijelo. Napadaj.*

Ljudi je tješe: Pa smirite se! Budite pametni, kumo! Ta toliki su sada pali. Ne može se drukčije! Sad je takvo vrijeme, pada se...

Udovica se trza i nariče: Što me briga za druge? Đavo odnio čitav svijet kad mi je on umro. Pa da je barem doma na groblju kod crkve pokopan. Da barem znadem gdje je. Da mu vidim krst, pa da ga pokažem djeci. Ali ništa! Ništa! Tamo negdje u prokletom gradu, ni sama ne znam gdje, o, jooj, joj, jooj... *guši se u naricanju. I ta njena tuga zarazno sugestivno djeluje na žene, te onaj val pokajničke molitve buja:*

O, Kraljice Grešnika! Moli za nas!

Sve te žene, matere i sestre, udovice i ljubovce, sve one nariču u duhu sa crnom ženom. O, u bezbrojnim sprovodima hodaju one za lijesom, prebačenim crno-žutim suknom, kad po crnom baršunu udara bat one strašne akorde Mrtvačkog marša. I sve te žene hodaju u beskrajnom sprovodu, pokapaju, pa se očajno mole: Marijo, Kraljice Grešnika, smiluj se nam! Marijo, Kraljice Mora! Moli za nas! Marijo, Kraljice Zvjezdana! Moli za nas! Moli za nas!

Cukrice! Jaja! Vina!

Neke crvene, neobično ružne, skrofulozne, iznakažene žene s košarama nahrupile su u vagon pa urnebesno viču: Jaja! Sira! Vina!

A ljudi ih hvataju za prsa, koljena, suknje, cerekaju se i smiju. Najluđe se smije žena kojoj je lice izjedeno kozicama, a nema nosa:

Hehe, momci, vina! Ljubavi! Sira! Svega!

Jedan je mlad, zdrav, pijan delija privine uza se i grli. Smije se. Gleda ga blijedi upali čovjek, pa ga opominje: De samo, de! Stradat ćeš ko ja! I ja sam ovako glavom u napoj! Pa eto: otrovalo mi svu krv!

Delija: A što ću stradati! Žena ko žena. S nosom ili bez njega! Pa što ako i stradam? Mogu li gore stradati nego vani u grabi? A tamo što će mi nos bez glave?

Blijedi čovjek: Da znadeš samo kako je to kad nisi ni živ ni mrtav. Pa što ako nemaš noge? Ništa. I opet si zdrav. Ali ovako! Moj dragi! Kad se vučeš među ljudima, a nisi čovjek. Sve te grize. Siri ti se krv. A prepatio si više nego da su ti glavu odrezali. *Žena ga draška. On je gurne od sebe.* Ideš, mrcino! Da imam, turio bih ti užaren klin pod trbuh! Gade! *Udari je.* Pale te, sijeku, štrcaju, muče, žegu, a opet otrovan pa otrovan.

Invalid s protezama: E, bogami, sjekli su i mene. I palili i žegli. I to kruto, a nisam sa ženom spavao.

Glasovi: A gdje si ti to izgubio? Obadvije?

Invalid: Obadvije! Obadvije, bome! U Galiciji. Jahao sam kroz šumu, kad zviznu granata, i ništa.

Glasovi: A je li jako boljelo?

Invalid: Ma jest, ali ne baš jako.

Jedan glas: E, vidio sam ja jednog jadnika, bio je Rumunj. Plakao ko malo dijete, ali njemu su odrezali obje noge pri kuku, pa su se sve kosti vidjele kao kod šunke.

Invalid: Pa i meni je baš ovdje sjeklo ispod kuka!

Onaj isti glas: Ali tamo ih je bilo mnogo. Čitava dva reda u baraki. Pa se sve suši pod bijelim tilom. Da ne dođu muhe na krvavo meso. Ko šunke. Smiju se i opipavaju proteze.

Invalid ustaje i pokazuje solidnost proteza: E, to je fina stvar. Imam doma još jedan par. Ono je rezerva.

Glasovi: A gdje si ih to dobio?

Invalid: U Rusiji. Ja sam bio onamo i zarobljen. Da, da, u Rusiji!

Glasovi: Dakle u Rusiji si bio? I proteze su ti dali? A u kojoj varoši to?

Invalid: E, pa bilo ih je mnogo i ne sjećam se gdje sam sve bio. Posljednje, znadem, bila je Moskva, Barnavulj pak onda Moskva.

Ljudi: Pa je li to velik grad, ta Moskva?

Invalid: Velik! Jako velik! Mi smo se u automobilu vozili na šetnju. Ima mnogo crkava. I same crkve. I tramvaj kao u Zagrebu. I voda nekakva teče posred grada...

Žene i opet, plačnim glasom: Marijo, Kraljice Grešnika, moli za nas!

Pijani vojnici: Kuš, žene! Što se vraga cerite? Da ste ono vidjele što smo mi, ne biste brbljale ludorije! Cigani! Dajte! Ljudi! Pijmo! Pjevajmo! Ljudi!

I toči se vino i rakija, deru se hrapava grla nesnosnim glasovima, a pijana pjesma titra zadimljenim užarenim vagonima. Svi su se obrisi već izgubili, ne razabira se ništa, sve je ono jedna masa, bezoblična, usijana i luda.

Stari pučki ustaša budi mlado momče, što sanja o mladoj ženi, ostavljenoj u domu: A što si se zgurio kao mačka? Budi čovjek! Pa što ako zagrebeš! Ima već tko će ti milovati ženu!

Momče, apatično: Pa i svejedno je. Zar i ti s dopusta!?

Stari: S dopusta na frontu. A i dva sina, obadva su već bila u vatri. Nego na, gucni malko, pa se okrijepi da zaboraviš...

Piju ljudski i krijepe se i opijaju da zaborave.

I svi piju da zaborave. Da zaborave da se vraćaju u one puste, okrečene, okrutne, prazne kasarne gdje na dnu hodnika tako tužno gore petrolejke. Gdje je uvijek nebo oblačno i kišu je čuti kako kapa u žlijebu; gdje se na golim dvorištima dime kotlovi, gdje ima ušiju i stjenica i svraba i čirova i sušice i znoja i krvi.

Svi piju da zaborave da se vraćaju u jame gdje strši žica i zijeva crna neizvjesnost, gdje lete mine i noge, i uda, i granate, I gdje se puši krv. Crvena ljudska krv. Ljudi od straha pred ljudskom krvlju loču rakiju.

Haha, Pemac! Vidi Pemca! Ima on krvavice! Mirišem ti ja krvavice, samo ne znam gdje su, a to su kod Pemca!

Uzvrpoljio se jedan vojnik pa otima neuglednom, sitnom čovječuljku kobasice što ih je sakrio u crveni rubac.

Čovječuljak se bije s njim: To je provala! Ja to nosim ženi s vašara! Otimačina! Razbojnik*! Ali su ga momci prihvatili, pa mu jedu kruh i kobasice, i smiju se:* Vidi, vidi Pemca! A ima Pemac harmoniku, daj, pane, zahraj! *Čovječuljak se trza, od bijesa zapjenila mu se usta.*

Srijemac jedva stoji na nogama: Što. Pemac ima harmoniku? Ti, Pemac, ako zasviraš, dobit ćeš peticu. Dvije petice!

Viču svi uzrujano: Pemac! Tri petice!

Čovječuljak se koleba. Onda uzima harmoniku pa zasvira ipak: Nikdy se ne vrati...

Meketava se svirka prolije vagonima. Pijani je ljudi nadvikuju. Cigani ciliču i cvile i smiju se na guslama, snaše ijujuču, a uz taj napeti ritam plače molitva žena udovica i proštenjarki:

Marijo, Kraljice Grešnika! Moli za nas!

Udaranje bocama o telegrafske stupove, pjevanje i let - pobješnjeli let preko klizavih svijetlih tračnica. Vlak se srdito dimi i juri s ovom gomilom poludjelih, pijanih, divljih, umirućih ljudi po poljima i humovima, ostavljajući za sobom silne kovitlaje gustog crnog dima.

Nekoliko vagona dalje, u jednom sivom teretnom vagonu na kome su pribijene cedulje: "36 ember (Mann), 6 ló (Pferde)", sjede na crnim sanducima "bakteri". Služba im je isisala posljednju mrvu svijesti. Sa svojim crvenim zastavama i ugaslim svjetiljkama, polumrtvi, zavukli su se u taj sivi vagon, gdje je među crnim sanducima i za njih još toliko mjesta da se protegnu i odspavaju još koji komad vremena. Posjedali su u toj polutami pa razgovaraju.

Stari, sijedi, krezubi bakter: E, boga mi, svi ćemo mi pokrepati ko kljusad. Tegli, tegli čovjek, ali onda parne. Ja više ne ću dugo. Ne ždereš ništa, a bdiješ čitave mjesece, kakav je to prokleti život.

Drugi bakter: Pa onda još ta skupoća. Žena mi vječno plače. Dede, reci ti meni kako ću ja da odjenem svojih osam balavaca? Samo par cipela osamdeset kruna.

Stari: Pa zašto ne uzimaš erarske?

Mlađi: Ma uzeo sam već što mi pripada. Izderali sve. To je užasno. I dođe čovjeku da prereže svih osam vratova toj siročadi. Zašto da se pate? Zašto da pijuču po vas dan za kruhom. Imam li ja kruha?!

Stari: E, hajde de! Ja se još nekako provlačim. Sin mi šalje novaca. Samo da nije te službe. A mislio sam baš pred rat u penziju. Ali kako ćeš sad u penziju? Da krepaš od glada s ono deset forinti? Ali tako meni sin...

Mlađi: A dobar je ono dečko!

Stari: Fin dečko. Pa pametan. Ma jest malo socijalist. Ali ništa to.

Mlađi: A gdje on sad vozi?

Stari: Beč-Budapešt. Brzi voz! 87 kilometara u satu. E, krasne su ti one makine. Sve ti srce kuca od veselja kad vidiš gdje duva i leti. A kako moj sin samo vozi te makine!

Oči mu se krijese. Tom otupjelom šarafu, izbijenoj bestiji, krijese se oči. Budi se u njemu plemeniti nagon gospodina, Svijetloga Čovjeka, koji ide stalno svojim putem - naprijed I taj stari bakter grije se na evropskim

emocijama, u bijedi i skapavanju. I tako gunđa njihov razgovor, a ritmika ga točkova prati kao čudna, čas vesela, a onda opet žalosna melodija, i polutmina u vagonu i sparina svibanjska uspavljuju. Klonuli su na crne sanduke i snivaju. A crni se sanduci u toj tami u vagonu rišu sablasno. I ne zna se da li su to lijesovi ili škrinje, i kuda putuju? Već dugo mora da su ovdje i da se nitko za njih ne brine, jer se po uglovima ispreplela paučina, prašina nalegla na etikete, pa se i ne vidi kakva je roba u njima. A u tim crnim sanducima, u svom stoljetnom snu brižno zakopana, leži sva hrvatska tradicija. I knezovi dubrovačke republike u skupocjenim ornatima, mrki kraljevi sa stjegovima, amblemima, kacigama, u oklopu, na poveljama kao na uzglavlju, i ludi bogumili i junaci, skolasti i fanatici, svi snivaju unakrštenih ruku, voštani, nijemi, u crnim sanducima u sivom teretnom vagonu. A u sanduku, na kome hrče stari bakter, sniva Njegovo Veličanstvo Hrvatski Genije.

Samo se čini da sniva. Zapravo on bdije. On bdije kao svijetli Osjećaj Saznanja svih životnih oblika od Triglava do Soluna i od Karpata do Mora. I on se pati sa svim oblicima, i uživa s njima, i leži u crnom sanduku, i čeka. A stari bakter dotučen snom skotrljao se sa sanduka, kad je voz protutnjio preko jednog mosta i Njegovo Veličanstvo Hrvatski Genije ustao je iz sanduka. Još ga je ona besjeda dvojice anemičnih talenata naprijed u trećoj klasi potakla da danas opet ustane i da prođe zemljom. Stoji u vagonu.

On ne izgleda herojski. Oblik mu se jasno ne razabira u polutami vagona. Izgladnio je Hrvatski Genije, očupan i bijedan, i slomljen onim crnim vjetrinama što su prohujale nad njegovom glavom. Nad tom glavom, ispijenom kao u mumije, koju su u posljednjih hiljadu i pet stotina godina više puta odsjekli kao glavu strašno opasnu. I tijelo mu je isprebijano udarcima dobivenim u teškim bojevima, kad se bio još kao gusar na Adriji, po Apeninu za Anžuvince, na Dravi za Arpadovce, po Balkanu i Evropi za Habzburgovce, o, po cijelom globusu s krvavim mačem. Koliko je puta skapao kao rob u američkim rudokopima, kao mornar, kao trhonoša, prokleti parija i presvijetli nad aktima. Sve same rane, zgrušana krvca, poniženja, prokletstvo. Odjeven je u robijaško odijelo. Još onda kad je bio osuđen na

nekom političkom procesu. Imade svoj broj, pa u onoj gruboj sivoj vreći izgleda kao uskrsli kostur. Iz očiju mu još biju goruće strijele, a u kosi mu sja draguljna zvijezda, sjajna i neugasla. I on čuje onu dreku pijanu i luđačko urlanje iz vagona, te kao Duh nesmetano prolazi, nevidljiv, kroz cijeli vlak, naprijed u zadimljenu, opijenu, luđački raspojasanu treću klasu, i sjedne neopažen u jedan kut.

A u vagonu plaču žalosni, jauču bolesni, smiju se pijani, mole grešni, u vagonu živi Narod. Ali sve to narodno pijančevanje, i pjesme, i kuknjave, cjelovi i kletve, glad i veselje, sve je to silno nesvijesno zazivanje Onoga koji ima doći. I voz hita dalje, ostavlja za sobom kuće, vinograde, potoke, stanice, a ljudi viču, srljaju naprijed i žive. Genije pažljivo promatra.

Nahrupila je u vagon mistična družba. Ne zna se, jesu li to magi, komedijaši ili pelivani. Je li to cirkus ili služba Gospodnja? Ništa se ne zna. S njima je došla gomila izvikivača. Običnih vašarskih izvikivača, u diplomatskim, zlatnoizvezenim frakovima, da bude otmjenije. Ne zna se ni to jesu li i to suputnici koji putuju s tom svojom komedijom na vašar, ili su Dusi što lijeću. I pjesme i molitve i sve je u vagonu utihlo. Ljudi su u strahu.

Izvikivači u diplomatskim frakovima, u koru: Narode! Ti se bojiš krivih bogova! Ali kod nas, kod nas su ljudi kojima se ukazao naš Narodni Bog! Crveno-bijelo-modri Narodni Bog! On pleše kod nas! I to samo kod nas! Kod nas se otkrilo Čudo Gospodnje! Gledaj! Divi se i moli!

Istupio je čarobnjak, nagi čarobnjak zaogrnut antiknom togom, pa će da se producira. Za čas je svojim čarobnim hokus-pokus-štapićem ni iz čega stvorio cijelu menažeriju dresiranih živina. Razletjele su se po vagonu ptice zlatokrile, zabrundali medvjedi, ržu kentauri, beskrajno veliki cvrčci zapregnuti u mala kolica trčkaraju po vagonu, a u kolicima sjede šareni ditirambi i zvekeću. Žene vrište od straha, slavuji pjevaju, žandar i pijani Srijemac cjeluju kentaurkinju i opijaju je.

Haha! Narode! Nije to još ništa! Sada slijedi evropska atrakcija!

Crni klerici u koru nastupaju i pjevaju Očenaš u lirskom nastrojenju. Male žute opice sviraju u klarinete katoličke napjeve. Ta se produkcija sviđa proštenjarkama i udovicama i invalidima. Oni pjevaju s njima. Onaj antički kentaurokrota pucketa kandžijom, klerici pjevaju, ljudi urlaju.

Jedan mandarin stilizira oblike. Baca zvijezde kao četverouglaste krstove licitarskih brojanica, četverouglasto cvijeće, lišće kao kukce s mnogo nogu, klerici bacaju i žongliraju sonetima, medo brunda i pleše, snaše ga hrane medenjacima: ludilo. A sve više viču izvikivači u diplomatskim frakovima:

Sve to, sve to je malenkost. Ali ovo što sada slijedi, to je vrhunac svih senzacija, London, Kongo, Rim, Meka, Pariz, svi su pali pred tim na koljena i pomolili se. Pet kontinenata zapalilo je kandila pred tim objavljenjem. Veliki se Napoleon preokrenuo u grobu. Hosana! Hosana!

Istupio je smion čovjek u crvenu talaru. Na školjku svojih dlanova počeo je hajdučki zviždati. Strašno sablasni zviždук. Ljudi su se u vagonu svi povukli u sebe. Pauza. Još jedan zvižduk.

Iz daljine kao daleka grmljavina odjeknula je mukla lomljava. I zvižduk čovjeka u crvenu talaru buja, lom java grmi i dolazi bliže. Zvižduk fijuče kao ludi vihor, a negdje daleko udaraju gromovi. Išarano je nebo strijelama, navukle se crne oblačine, sunce je ugaslo. Proštenjarke su zapalile svijeće, voštanice posvećene, ljudi su blijedi i čekaju. I u buri, grmljavini, vihoru i oluji, uskrsla je nad brdinama golema, prkosna, crna sablast.

To je Avet Markova Gnjeva! *viču izvikivači u diplomatskim frakovima.*

I sablast, sredovječna sablast raste unedogled. Gromovi. Tmina. Strah. Mistična sablast lomi pećine, pa ih počinje bacati u dolinu, gdje se vijuga voz. Voz je počeo soptati kao prestrašena zmija, a pećine se survavaju i lome, prašte, avet je sve bjesnija, gromovi lupaju, vihor, užas.

A čovjek u crvenu talaru zviždi sve silnije i draži svojim zviždukom gorostasnu sablast. Kiša pećina sipa se za vlakom koji pišti kao ranjena zmija.

Molite se! Molite se! *viču izvikivači u diplomatskim frakovima.* Da nas poštedi! Da nas ne smrvi! Da se smiluje! Veliki Marko!

I cijeli je vagon pao pred noge čovjeku u crvenu talaru. Pade mu svijeće, cjeluju mu skute, mole se i nariču: Ti si prorok! Ti si Bog! Ti si Duh! Smiluj se! Poštedi nas!

A čovjek u crvenu talaru zviždi sve silnije, i aveti je nestalo, rasplinula se, i odnekud se probilo sunce i pozlatilo vagon. Ljudi leže kao požnjeveni na podu, smrtni ih je oblio znoj. Trzaju se i bude. A sivi zakrinkani Sumnjivci, što su kao skakavci pali u vagon, viču:

Narode! Kako si lakovjeran! To su komedijaši! Po vašaru putuju! A ti krvariš! Ti se patiš! Ti umireš! Tebi bi trebalo da se moli! Oni bi trebali da padnu pred tobom! A ne ti pred njima! Narode! Probudi se!

Frontaši: Tako je! Imadu pravo! Mi krvarimo, tko nama za to šta daje! Ovakve ludorije! Bacimo ih van! Van!

Zakrinkani Sumnjivci: Van s njima! Van s njima! Ne ćemo ih mi! On, narode, sveče, mučeniče! Zašto putuješ u trećoj klasi? I zašto uopće putuješ? Zaustavi vlak! Okreni ga da te vozi kamo ti hoćeš. A ne kamo on hoće. Skreni ga sa kolosijeka - nek' te vozi k sreći! Što se mučiš i patiš?

Frontaši: Pa da! Zašto da putujemo? Nema smisla! Treba zaustaviti vlak.

Zakrinkani Sumnjivci: Vlak se može samo tako zaustaviti da vas toliko poskače među kolesa da se osovine zabrtve. Skači, Narode, s vlaka! Ili pobacaj komedijaše!

Jedni skaču s vlaka i ubijaju se. Vlak se samo ljutito dimi ali tutnji i hita dalje. Smrvio je nekoliko glava. Malenkost. Drugi su u razjarenu bijesu nasrnuli na komedijante, pa ih žele zbaciti s vlaka. Nastaje krvavi boj. Proštenjarke se biju s golemim drvenim krstom, frontaši pucaju iz pušaka i kubura, prozori razbijeno ječe, voz tutnji, sve se kovitla, a svi se zakrinkani Sumnjivci smiju.

Genije je blijed ustao i gleda.

Izbijen, izranjen, bolan, napaćen, gladan, proboden, rasječen, popljuvan, prerezan, u robijaškom ruhu, stoji kao stup u tučnjavi, a zvijezda mu se krijesi nad glavom.

I vidi: legioni mrtvih ratnika stupaju i viču. I raspali su se grobovi, poustajali mrtvi, zvona zvone za rekvijem, beskrajno se mnogo sprovoda vuče po kiši, i plaču žene. Klikću čete okićene i srljaju u boj, jauču ranjenici, gore gradovi, a silan se topovski tutanj ori zemljom. I procesije nariču i mole, pale se svijeće, putuju ljudi, ganjaju se po tračnicama i viču i traže. Vijore se stjegovi, riču topovi, i lije se krv. O, u krvavoj ognjici bije bilo naroda. Narod je bolestan. Krv silno, luđački kola njegovim crvenim žilama, prepuknut će srce. Crveno Narodno Srce! Gori u ognjici, plamti, žari se i utapa u ognju goruće bolesti.

O, gdje je Sunčano Zdravlje?

Gdje je ono modro praskozorje kad sam sa klisure nad morem prvi put ugledao Jug? O, gdje je ono modro praskozorje?

Kad sam doveo zdravo, junačko pleme u ovu slavnu Zemlju? Kad su bijeli žreci zapjevali himnu Suncu, i kad je narod pod lipama slavio sunčanog boga?

O, gdje je ono modro praskozorje?

Podavilo se u ovom vagonu gdje umiru ljudi, gdje se umirući žderu i pate i muče. I ne će dosegnuti Sunca?

K Suncu? K Suncu!

A zašto su onda došli na Jug?

I onaj gigantski poriv za suncem gurnuo je Genija na makinu. Zbacio je strojovođu pod kolesa i sam pograbio ručke i zavore i pipce. I kao da je munjina projurila cijelim vozom, ljudi su protrnuli i prestali se biti. Ritam se zapalio, tempo postaje sve brži. Osovine se pale od žara, telegrafski stupovi su se svi slili u jednu crnu plohu. Vlak se više ne skliže i ne juri i ne skreće, on leti. Seoca, gore, rijeke, livade, oranice, sve to postaje jedna šarena

mrlja s packama, po kojoj juri crna, bijesna živina što sipa crvene, ognjene snopove pare iz nozdrva.

Ljudi zapažaju sve veću i veću brzinu čitavog M.-A.-V.-voza i viču.

A bestija prebacuje sve. Vagoni, tenderi, gvožđe, lanci, sve to slablasno ječi, a pruga iza voza ostaje jedan razvaljeni, poorani, crni, gorući potez. Ljudi su se u utrobi te crne živine počeli udarati u grudi, moliti se, proklinjati i skakati sa vlaka. Kadikad duhne po koji plameni oblak iz makine i prži kose, oči, osljepljuje i žeže. A vlak leti, leti, kao goruća munja sune kraj malene stanice. Istrčali su činovnici pa lome rukama i gledaju na horizont, gdje gori šuma i gdje je nestalo vlaka. Tipkaju Morseovi znaci uzduž čitave linije: "Vlak br. 5309 pomahnitao. Zaustavite ga."

I negdje dalje, na jednoj stanici, zabila se ova M.-A.-V.-sablast u jedan drugi vlak s benzinom, smrvila ga i planuo je golem požar. Zapalili se magazini, razorio je voz stanicu i sunuo dalje. Vani na liniji sukobio se s nekim transportom. Povalio ga, uništio - stotine mrtvih skotrljalo se niz nasip - i projurio kao užareno tane, kao munja, kao svjetlost.

Sunce! Sunce!

Klikće Genije te po onoj klavijaturi zavora i pipaca prebire melodiju fantastične brzine. I ne juri više po tračnicama. Vijuga se preko polja, oranica, razvaljuje seoca, pali požare, i sve gori. U gradovima vijore se stjegovi, ruše se bolnice, otvaraju se grobovi i mrtvaci pjevaju psalme, a voz juri preko njih te razvaljuje i ništi. Kao pomaman zabija se u zvonike, zgrade, građevine, obara ih, mrvi i ostavlja za sobom crveni trag plamena i krvi. Kao potres se ruši na pokrajine i trese i ništi katedrale, kazališta, akademije, kasarne, palače, dvorove, redakcije, atelijere, urede, crkve, sabore, kapelice, laži, luksuriozne hrvatske laži - to već i nije vlak, to je sjajni užareni komet što svojom grimiznom sjajnom repinom pali i razara sve što dosegne. To je bijes, to je požar, to je poklič za Suncem.

Tumač domobranskih i stranih riječi i pojmova

a. d., njemačka kratica za: ausser Dienst, izvan službe, na raspoloženju

adlatus (latinski), pomoćnik

ambrela, kišobran. Od francuskog: ombrelle, suncobran

angrif, navala, napad. Od njemačkog: Angriff

an gro, na veliko. Od francuskog: en gros

apage satanas (grčki i hebrejski), nestani, sotono, izgubi se, umini! Katolički egzorcistički izraz

apicitis, bilateralis, unilateralis, katar plućnih vršaka. Od latinskog, apex, vršak

aportl, lovački naziv za ustrijeljeni plijen što ga pseto donosi lovcu. Od francuskog: apport

aptajlung, odjeljenje, odio u organizacionom, stambenom ili taktičkom smislu. Od njemačkog: Abteilung

arbajter, radnik, nadničar, pečalbar. Od njemačkog: Arbeiter. Odlazeći u švapski "fremt", naš je nadničar arbajtovao

arkebuzir, strijelac iz arkebuze. Od francuskog: arquebuse i njemačkog: Hakenbüchse, stara puška kremenjača

Armeeoberkommando, vrhovna vojna komanda u austro-ugarskoj vojsci označivana troslovčanom kraticom A. O. K. Ti su se inicijali podrugljivo glosirali kao: Alle ohne Köpfe - svi bezglavi

Az apád istennét! Csönd!: madžarska psovka: Boga ti očina! Kuš!

Az atya úr istennét, büdös disznó! A szentséges atya úr istennét! madžarska psovka: Gospodina mu boga oca, svinja smrdljiva! Presvetog mu gospodina boga oca! Ta madžarska vulgarna kletva, koja je uslijed čestog javljanja u pučkim ustima poprimila karakter narodne fraze, upotrebljavala se svakodnevno vrlo nevino.

baka, bakezer, prost vojnik redov. Naziv je pogrdnog smisla. Dolazi vjerojatno od riječi bakandža

bakandža, prosta, gruba vojnička cipela, okovana i potkovana. Cokula

bakter, željeznički stražar, čuvar. Od njemačkog: Wachter

barbir, brijač. Od talijanskog: barbiere

befel, zapovijed. Od njemačkog: Befehl

Be-Ha, bosansko-hercegovački. Austrijska administrativna kratica koja se upotrebljavala za sve što je bilo bosansko: za vojsku, željeznice, duhan itd.

betežan, bolestan u kajkavskom. Od madžarskog: beteg

bombreg, kajkavski izraz za bubreg

brucoš, riječ vulgarna, zagrebačka, sveučilištarac prve godine, neiskusan i nevješt, objekt podvala i šala starijih slušača, neka vrsta regruta. Od bruce, pili circa pudenda; brucati, nancisci pilos c. p.

budnica, jutarnji znak trubom u kasarni za buđenje

canaille, nitkov, gad, prostak. Francuska pogrdna riječ

canšteher, čačkalica. Od njemačkog: Zahnstocher. Podrugljiv naziv za oficirsku sablju, ali isto tako i za čovjeka suhonjava

cifrati se, kititi se, isto što i špinčiti se; germanizam, a u njemačkom galicizam: chiffre

cimer, soba. Od njemačkog: Zimmer. U carskoj se vojsci govorilo: melde gehorsamst da idem iz cimera: pokorno javljam da izlazim iz sobe

cintor, ograđen prostor oko crkve koji služi ujedno kao groblje. Od talijanskog: cimitero

cipov, bijeli samoborski kruh pšeničnjak što se peče za blagdane, za sajmove

Crvena lampa, lokalni naziv zgrade bivše zagrebačke policije u Petrinjskoj ulici, na čijem je portalu nekoć visila crvena svjetiljka. I javne kuće su bile obilježene crvenim svjetiljkama

cucilist, zagorsko-domobranski izraz za socijalista, a upotrebljavala se i kratica: cuc

cugsfirer, u a.-u. vojsci vodnik, podoficir sa tri zvjezdice. Od njemačkog: Zugsführer

cuvaks, prirast, vojnik koji je upravo stigao u kasarnu, remac. Od njemačkog: Zuwachs

cvibak, dvopek, peksimit, suhar, preprženi kruh koji se dijelio vojnicima za rezervu. Od njemačkog: Zwieback

čaka, čako, vojnička kapa od tvrdog sukna, kod konjice kaciga, šljem. Od madžarskog: csákó. - Upotrebljavala se samo kod parada za razliku od mekane kape, kod konjaništva logorske kape, tzv. Lagermutze, šajkače

čarkar, domobranski naziv za vojnika pojedinca u streljačkom lancu, strijelac

čašće, domobranski naziv za podoficirske činove, dakle "šarže". "Čašće" su obuhvaćale slijedeće činove: razvodnik, desetnik, vodnik, narednik. Riječ stvorena od čast, časnik (officialis), čovjek služben

česnici, stari školski izraz za razlomke u matematici

čuješ, pogrdan naziv, upotrebljavan kao imenica, za vojnika bez čina: čuješ ti, čuješ, donesi, potrči, skoči, daj!

dalje služeći potčasnik, domobranski naziv za podoficira koji je nakon odsluženog redovnog roka ostao u vojsci prešavši u aktivnu službu. Germanizam: Weiterdienenderunteroffizier

daljinar, domobranski naziv za podoficire kod infanterije koji utvrđuju udaljenost od ciljeva

desetnik, kapral, podoficirski čin u domobranstvu; dvije zvjezdice na ovratniku. Desetar, zapovjednik desetine

desno front, domobranska zapovijed: na desno!

Diese Rebellenbande müsste man erschiessen! Aufhängen! Vernichten!: Ovu buntovničku bagru trebalo bi postrijeljati! Povješati! Uništiti!

divizioner, general, komandant divizije

doboš, bubanj; dobošar, dobošarevica, madžarizmi

doknadna formacija, rezerva koja je na izobrazbi i iz koje se odabira ljudski materijal za "hodnu", tj. bojnu formaciju. Dopunska jedinica: bataljon, puk

Domobranstvo, domobran, Landwehrwesen, Landwehr (po Šuleku), honvédség, honvéd, riječi koje simbolički obuhvaćaju čitavo stoljeće naše najnovije historije (od 1848. do 1945). Ovaj nakazni germanizam doputovao je do nas preko Madžarske, gdje se kovanica "honvéd", premda madžarski barbarizam, afirmirala kao konvencija još četrdeset i osme godine pod Kossuthom. "Hrvatsko-ugarsko domobranstvo" u okviru ugarskog domobranstva predstavljalo je smiješnu zapravo dekoraciju: od sedam madžarskih pješačkih "domobranskih" divizija jedna je bila "hrvatska", a od deset konjaničkih pukovnija opet samo jedna "hrvatska". Zastave domobranskih "hrvatskih" četa bile su obrubljene hrvatskom trobojnicom sa kraljevim monogramom F. J. I na jednoj, a hrvatsko-

madžarskim anđeoskim grbom na drugoj strani. O domobranstvu i o domobranima objavio je pisac ove knjige mnogo varijacija, od kojih je kulturnohistorijski najinformativnija ona iz uvoda novele "Smrt Florijana Kranjčeca" ("Hiljadu i jedna smrt", Zagreb 1933, str. 75-77): *Honvédi bili su doduše one davne i pokojne godine četrdeset i osme Kossuthova četrdesetosmaška revolucionarna organizacija, koja je jurišala uz Zvukove marseljeze i Petöfijeve jakobinske madžarske karmanjole: "Objesite kraljeve", ali kako je poslije Königgraetza i Nagodbe između madžarske gospode grofova i bečkoga Burga godine hiljadu osam stotina šezdeset i sedme sve bilo u habzburškoj monarhiji stavljeno u slavne i svima nama dobro poznate okvire "Zakona, Reda i Rada", tako su i pokojne honvédske zastave opet uskrsle u tom okviru madžarskog grofovskog "Zakona, Reda i Rada", kao simbol madžarske slobode. Taj "uskrs" madžarskih honvédskih zastava bio je zapravo tužan i neobično dekorativan. Madžarske domobranske pukovnije dobile su doduše madžarske barjake u crveno-bijelo-zelenoj boji, i kod juriša nije trebalo da se viče po carskom i kraljevskom reglemanu - hura, nego madžarski - rajta, rajta i elöre! Još danas stoji zapisano po madžarskim kronikama i novinama da onda još živi rodoljubi četrdesetosmaši nisu nikako mogli da pojme kako bi bilo moguće da madžarski honvédi stupaju na austrijsku carevku "Gott, erhalte" i da prisižu na monogram austrijskoga cara Franca Jozefa Prvog, kada se madžarski ne kaže Franc Jozef Prvi nego obratno: Prvi Franc Jozef (Elsö Ferenc József), i premda su honvédi poslije dobili nove monograme madžarske na kojima je rimski broj jedan bio graviran pred imenom Franje Josipa (I F. J.) historijska je istina da te novouskrsle četrdesetosmaške domobranske čete nisu u madžarskoj dolini preko Drave nikada postale popularne, dok građani četrdesetosmaši koji su doživjeli svojim očima četrdeset osmu nisu polagano pomrli.*

U smislu madžarske Nagodbe s Trojednom Kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom (1868), bilo je doista problematično što da se učini s honvédskim četama između Save i Drave, na području kraljevstva koje je Bakačevu devizu: "regnum regno" smatralo aksiomom. Poslije sloma četrdeset osme, crno-žuti stupovi međaši s Korduna jednostavno su se

protegli do Drave, i sve su romantične ilirske puntarije o slavenskom carstvu nestale s dnevnoga reda kao izbrisane u dvadeset i četiri sata. Sada je bila vrlo delikatna stvar tu nesretnu kraljevinu zaprisegnuti na crveno-bijelo-zelene trobojnice i tu na njenom kraljevskom suverenom području osnivati deákovske honvédske kadere, kada se dobro znalo da je kraljevina planula sva od mora do posavskih šuma i močvara baš protiv tih istih madžarskih barjaka. Tako se u bečkim mozgovima (poslije dugog razmišljanja) rodila neobična, zapravo ingeniozna misao i tako su se u smislu naredaba i paragrafa "Reda i Rada i Zakona" osnovali na teritoriju Kraljevine Hrvatske madžarski honvédski bataljoni, nazvani tu između Save i Drave domobranskim, madžarskim, hrvatsko-slavonskim bataljonima sa hrvatskim službenim jezikom i hrvatskim zastavama, žigosanim tzv. zajedničkim madžarskim anđeoskim grbom Szent Istvána. Narod je ove honvédske nakaze u svijetlocrvenim čakširama primio po čitavoj zemlji sa smijehom i nitko nije kod nas živ vjerovao da će ovi "crvendači i jopci" ili "paradajzeri" - "gromobrani" dugo dizati galamu svojim magarećim bubnjevima po slavnoj nam kraljevini.

Tratarata, tratarata,
seno-slama, jedan-dva,
jedan-dva, ha-ha-ha!

Domobranu bog daj mir,
paradajz-krompir,
paradajz-krompir...

tako je glasno pjevala naša rodoljubiva publika kad bi novopečeni domobrani u svojim kao skrlet crvenim pantalonama stupali cestom i trubili kao prava pravcata regularna vojska.

Honvédi su dakle kod nas primljeni kao smiješna operetna domobranska glupost, i nitko nije kod nas znao što je zapravo s njima? Jesu li hrvatski

domobrani naši crveno-bijelo-modri domobrani haramije graničari ili su crno-žuti soldati carski? Zašto domobranski oficiri nose carske porte-épéje kada nisu carski oficiri nego madžarski i kraljevski i hrvatski? Zašto nose madžarske grbove kada su pukovnijske zastave hrvatske i kada je to evidentna povreda naših ustavnih prava u smislu cetinskog izbora, pragmatike i listopadske diplome? Zašto im komandira madžarski kralj, a domobran se zaklinje na carevku, a madžarski kralj po ustavu nije krunjen hrvatskom krunom, i madžarska je himna protuzakonita? I što će onda biti s domobranstvom ako se dogodi da naše čete opet pođu u Lombardiju, na Veronu i Sommacampagnu, i kad u tome slučaju, izvan svake sumnje, ne će igrati ulogu domobrana, jer ne će braniti dom, kao što to nije bilo ni četrdeset osme ni šezdeset šeste, ni prije ni poslije toga, pak prema tome ne će biti domobrani nego jurišnici i navalnici? Ako su naši domobrani doista pravi hrvatski domobrani, trebalo bi da brane naš hrvatski dom protiv Madžara, jer je taj naš dom od madžarske supremacije stalo ugrožen. A što će biti s njima ako madžarski kralj navijesti rat austrijskome caru? Kamo će hrvatski domobrani u tom međunarodnopravno neobično zanimljivom slučaju? Jedanput su išli za cara četrdesetosme pak su zato danas proglašeni veleizdajnicima! Ako su domobrani doista naša narodna vojska, onda bi trebalo da pjevaju: "Prosto zrakom ptica leti" i "Još Hrvatska ni propala", a ne neku madžarsku himnu, koju nitko ne razumije, a zvuči neobično smiješno i sjeća nas debrecinskih kobasica i paprika-špeka i madžaralam-vašutaka. Tako se govorilo u ono vrijeme u našim narodnim i rodoljubivim krugovima i bunilo se protiv madžarskih honvéda i javno i privatno, i pisalo se i vikalo po novinama i u saboru, a vrijeme se valjalo preko svega tiho i glomazno, i u svom nijemom i okrutnom mehanizmu mljelo i mljelo sve te provincijalne brbljarije sitne i nevidljive, gradilo kasarne i tjeralo regrute, i tako ta mrtvorođena kraljevska madžarska domobranska ideja ne samo da je uhvatila korijenje u našem blatu, već je bogme i porasla, a poslije i prilično mnogo svijeta poklala.

Na početku svog "Osamnaestog brumairea Louisa Bonapartea" Marx spominje da je Hegel jedanput negdje primijetio "kako se sve činjenice i ličnosti u svjetskoj historiji javljaju takoreći, dva puta".

Marx kaže "da je Hegel zaboravio dodati: jedanput kao tragedija, a drugi put kao farsa". "*Caussidière* mjesto *Dantona, Louis Blanc* mjesto *Robespierrea, montagna* od 1848. do 1851. namjesto *montagne* od 1793. do 1795, *sinovac* namjesto *strica. A ta ista karikatura traje još uvijek u prilikama, u okviru kojih se štampa drugo izdanje "Osamnaestog brumairea*" (1869)." Ako je slom Kossuthovih domobranskih divizija bio prva varijanta jedne historijske pojave u hegelovskom smislu, onda se madžarsko domobranstvo godine 1867. javlja doista kao karikatura, a hrvatsko domobranstvo iz godine 1868 - nažalost - kao karikatura karikature. Historijska uloga tog domobranstva 1914-18. opisana je u ovoj knjizi. Ovo je Deákovo domobranstvo počelo kao opereta, a svršilo je kao kriminal. Što je, međutim, u historiji predstavljalo "hrvatsko domobranstvo" Njegova Visočanstva Princa Haimonea (Aimone) Roberta Margherite Marije Giuseppea Torina, Vojvode od Spoleta, kralja Tomislava II i grofa od Sabaudije? To je tema koja očekuje svog ljetopisca. Hrvatsko domobranstvo Mindoma i Minorsa, pod vrhovnim zapovjedništvom Superslode (Commando superiore delle forze armate di Slovenia e Dalmazia) i SS. Obergruppenfuhrera Siegfrieda Kaschea, viteza Krune Kralja Dimitrija Zvonimira, domobranstvo kralja Tomislava Amadea Savojskoga, pojavilo se kao farsa koju je puk već prvih dana aprila 1941. shvatio kao naftalinsko povampirenje jedne madžarske karikature koja je svakom hrvatskom rodoljubu bila smiješna još za njenog političkog predživota 1868-1918. Što je to seljačko meso, za koje sam narod u ovoj knjizi govori da je jeftinije od prasećeg ("domobrančetina je jeftinija od prasetine"), prepatilo za četiri godine habzburškog rata 1914-18, ta je tema u ovoj knjizi obrađena romantički i sentimentalno. Ova talijansko-njemačka domobranska nesreća, koja je vrvjela šekspirskim motivima, svojom je krvavom zbiljom nadmašila svaku uobrazilju, a obične su riječi suviše blijedo sredstvo da se opišu oni mračni talasi strave i patnje što su našu zemlju progutali u jednom od najopasnijih brodoloma čitave naše historije.

drempeš, drempav, pogrdno: nezgrapan, debeljko, žderonja, vucibatina, bitanga

dril, dresura vojnička putem stroge obuke. Od njemačkog, zapravo pruskog: Drill

drmeš, pučki ples u gornjohrvatskim stranama, koji se pleše tako žestoko da se sve drma, trese

drot, žica. Od njemačkog: Draht

"*dvajsetpeta domača*", seljački autohtoni, prigorski, regionalni naziv 25. zagrebačke domobranske pukovnije, upotrebljavan (po štampi) u Prvom svjetskom ratu 1914-18. laskavo propagandistički

dvočlan, domobranski naziv za parove u vodu: na parove razbroj's!

ekstrakragn, posebna, naročita ogrlica ili okovratnik, obično od gutaperče, koja je ranjavala kožu

ember, madžarski: čovjek. Na teretnim vagonima madžarskih državnih željeznica (M. Á. V.) stajao je natpis: "36 ember (Mann), 6 ló (Pferde)" - 36 ljudi ili 6 konja, pak su domobrani podrugljivo zvali sebe ember, svoju ženu emberica, a dijete emberšče

erar, erarski, državna imovina, državna blagajna. Od latinskog: aerarium

eskortiran, pod naoružanom stražom, eskortom

farof, župni dvor. Od njemačkog: Pfarrhof

fasovati, dobiti, primiti vojničku hranu, oružje, opremu. Od njemačkog: fassen, sljedovati

fašnik, poklade, mesojeđe. Od njemačkog: Fasching

feder, pero, opruga; germanizam

fileki, utroba goveđa, tripe, škembići

fino fajn, žargonski izraz za nešto jako fino. Od njemačkog: fein, fin

fiškal, odvjetnik, advokat. Od latinskog: fiscus

fizilirati, strijeljati. Od francuskog: fusiller

flangirati, flanirati, besposleno lunjati, vucarati se. Od francuskog: flâner

flundra, uličarka, bludnica; stariji je izraz flandra, žena koja se dovukla iz Flandrije za plaćeničkim četama

F. P., kratica austrijska za Feld-Post, bojnu poštu

Fregattenleutnant, poručnik fregate u a.-u. mornarici

frflati, brbljati, klepetati

fteknuti, kajkavski: utaknuti

fuflati, kajkavski izraz za mrmljanje, nerazumljiv govor

galge, vješala. Od njemačkog: Galgen

gassenhauer-civilizacija, Gassenhauer je pučki napjev ili banalna operetna arija, koja se pjeva ili zvižduče na ulicama. Gassenhauer-civilizacija je prema tome operetna civilizacija, lažna, talmi-civilizacija, današnja zapadnoevropska velegradska civilizacija, bečka, franciskojozefinska civilizacija bordela, Pratera, operete, valcera i cirkusa

geler, odbijeno tane, metak koji se uslijed udarca deformira i leti dalje dajući sasvim drugi zvuk, oštar i zviždav. Od njemačkog: Geller

general de šarž, francuski: la générale de charge, svečani signal trubom u a.-u. vojsci, koji se daje u počast viših, generalskih činova najavljujući dolazak generala

gigerl, kicoš, fićfirić, gizdelin; germanizam

gik, laka kočijica na dva točka. Od engleskog: gig

gikser, promašaj, greška, "gap". Riječ je iz žargona bečkog: kiksieren

glavokret, domobranski izraz za kretanje glavom desno ili lijevo prigodom defilea čete ili izravnavanja redova. Kovanica kao

suncokret, preokret

gleč, kajkavski: gledaj!

Gott, erhalte!: Bože, čuvaj, Bože, štiti, Cara našeg i naš dom. - Prvi stih austrijske carske himne, koju je komponirao Joseph Haydn. Varijanta engleske himne: God save the king

grajzleraj, zagrebački naziv za malu trgovinu, sitničariju. Od njemačkog: Greislerei

grif, zahvat, postupak, smicalica. Od njemačkog: greifen

groš, austrijski nikleni novac

grunt, zemljište, posjed. Od njemačkog: Grund

gverc, piće koje se sprema od provrele medovine, tj. od meda razmućena u vodi i začinjena mirodijama. To piće toče samo licitari po sajmovima i proštenjima. Od njemačkog: Gewürz, mirodija, začin

Halt! Wer da? Stoj! Tko ide? Propisani poziv straže u a.-u. vojsci

hariti, kajkavski: tući, lemati

helfer, pomoćnik, kalfa; germanizam

hinterland, pozadina, etapa; u vojsci uobičajen njemački naziv kao i "Niemandsland"

hodna satnija, satnija formirana i opremljena za polazak na ratište, Marschkompagnie. Četa za bitku naoružana, kada prvi put kreće u etapu, na ratište

hornist, trubač. Od talijanskog: corno i njemačkog: Horn, rog

Ihre kaiserliche Hoheit denkt nach: Njezino Carsko Visočanstvo razmišlja

Ilustrovani - "Ilustrovani list", zagrebački tjednik iz doba Prvoga svjetskog rata, u kojem su redovno izlazile fotografije odlikovanih i

promaknutih oficira, listić konjunkturistički, ad hoc lojalan; malograđanska plitka reklama smrti

infanterija, pješadija. Od francuskog: infanterie

iscirkumdederuntjerati, opjevati, opojati, na pogrebu, sahraniti. Kajkavska varijanta iz psalma "Circumdederunt me..." koji se pjeva na sprovodu kao popratna molitva

Ist das aber wirklich dumm! Ist das dumm dieses "peri"! Was ist das, du, dieses peri?: No to je uistinu glupo! Glupo je to "peri". Ti, što je to peri?

Jaj de feš, madžarski, zapravo peštanski uličnjački uzvik, pomalo operetna fraza podrugljivog značenja, za neku ženu koja je suviše nakinđurena: O, ala je ta žena feš! Feš je njemački: fesch, pristao, zgodan

jednogodišnji dobrovoljac, u a.-u. vojsci položaj đaka, koji je imao privilegij da služi samo godinu dana (ostali vojnici tri godine). Nosio je posebnu oznaku: žutu traku na rukavima

johaniteri, ivanovci, duhovni viteški red osnovan u XI. vijeku u Palestini, koji je zatim imao sijelo na Cipru, pa na Rodu, a konačno na Malti; odatle naziv Malteški viteški red

judiform, zagorsko-domobranski izraz za jodovu tinkturu

Junajtedstets, United States, USA, Ujedinjene Države Sjeverne Amerike

kadet-aspirant, poseban čin u a.-u. vojsci, između narednika i zastavnika, povlastica đaka "jednogodišnjih dobrovoljaca".

kajzerjeger, carski lovac. Od njemačkog: Kaiserjäger. U a.-u. vojsci elitne planinske čete, koje su se rekrutirale iz alpinskih pokrajina i nosile kao amblem limeni stilizirani runolist na kapama i ovratnicima

kancelisti, oficijali, mali činovnici, pisari po kancelarijama i uredima. Manipulativno, pomoćno osoblje, za razliku od perovođa, konceptualaca

kanonir, topnik, artiljerac. Od njemačkog: Kanone

kavalet, preklopni vojnički krevet. Od talijanskog: cavalletto

keden, kajkavski: tjedan

kegli, čunjevi drveni na kuglani

kloštar, samostan, manastir. Od latinskog: claudere, zaključati

kokošar, tat koji krade kokoši i perad uopće, sitni lopov

kolinje, klanje prasadi, svinjska daća

kolona, desno, iz razvite pruge može se četa prestrojiti u kolonu, tako da se pojedini vodovi svrstaju jedan iza drugoga

komis, austrijski vojnički kruh, kiselkasta neslana okusa. Njemačka riječ Kommiss znači prvotno opremu i sveukupno sljedovanje što ga vojnik prima od države. Lebac

konta, mušterija

kor, vojni zbor, formacija od 2 do 3 divizije. Od francuskog: corps

krakeler, izazivač, svadljivac, razbijač

kraljevskotrojedni; prema Nagodbi iz 1868. nazivala se Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija trojednom ili Trojednicom, pa je tako postojala trojedna vlada, trojedni ban, trojedni sabor itd., ali samo nominalno i kao politička fraza, jer Dalmacija stvarno nije bila član te trojedne formule, već je potpadala pod "krunu austrijsku", protudržavnopravno, vjekovima otuđena od krune i matere zemlje

krelut, kajkavski: ptičje krilo

krigsšul (Kriegsschule), austrijska najviša vojnoodgojna ustanova u Beču, za oficire glavnog štaba. École supérieure de la guerre

Kronenorden, austrijsko više odlikovanje, "red Krune", namijenjen oficirima za ličnu hrabrost pred neprijateljem

kumek, seljak, kum

kurat, vojnički svećenik. Od talijanskog: curato

kustura, kostura, kratak džepni nož, škljoca

lapes, lapis, srebrni nitrat, medicinsko sredstvo za ispaljivanje rana

laubica, sjenica, hladnjak. Od njemačkog: Laube

lazar, bogalj; naziv za kljaste prosjake. Od talijanskog: lazzarone

lepoglavčan, u pogrdnom smislu, lupež, robijaš, jer se u starom pavlinskom samostanu u Lepoglavi nalazila kr. zemaljska kaznionica

letica, Flugbahn, balistička krivulja koju opisuje ispaljeno tane. Od: letjeti

Lieb' Vaterland, magst ruhig sein... itd., prva strofa njemačke pjesme "Wacht am Rhein" (Straža na Rajni), što ju je spjevao Max Schneckenburger, a komponirao Karl Wilhelm i koja je 1870. postala narodnom himnom

luogotenente, poručnik, pa namjesnik, zamjenik komandanta, dostojanstvenik. Talijanski naziv za različite časti. Latinski: locumtenens

Magyar állam vasutak, skraćeno M. Á. V., Madžarske Državne Željeznice, natpis koji se kočio po vagonima i stanicama sve do g. 1918. kao simbol penetracije u hrvatske krajeve. Zbog toga je natpisa proliveno mnogo krvi i suza

Makart-Speisezimmer, blagovaonica u Makart-stilu, prozvana tako po ovome bečkom slikaru, koji je 80-tih godina prošlog vijeka natrpao svojim neukusnim kičem malograđanske interieure u stilu pseudorenesanse

manliherica, a.-u. vojnička puška, koju je konstruirao njemački graditelj oružja Ferdinand Ritter von Mannlicher (1848-1904)

Marineflieger, avijatičar kod mornarice

markirati, hiniti, varati, zabušavati, vršiti zapovijed samo napola. Od njemačkog: Markieren. Markirant, zabušant

marodecimer, bolnička soba, soba boležljivaca, ambulanta. Od njemačkog: marode, bolestan i Zimmer, soba

mašingever, mitraljez. Od njemačkog: Maschinengewehr. Domobranski: strojnica

mazda (od-mazda), domobranski naziv za onu plaću što su je primali vojnici, a koja je iznosila šest filira dnevno. Mazda je riječ koju upotrebljavaju svi slavenski jezici

melin, kajkavski: mlin

menaža, vojnički obrok o ručku ili večeri, sljedovanje na kaznu, minjaž. Od francuskog: ménage, kućanstvo, gospodarstvo, hrana. Oficirska menza

Mert arról én nem tehetek..., madžarska pučka pjesma: Što mogu, kad te volim...

mežnar, crkvenjak, zvonar. Od njemačkog: Mesner

Micsoda? Dario?: Što to znači: dario?

militerpolicija, vojna policija. Od njemačkog: Militärpolizei

mimohod, domobranski naziv za defile. Paradni marš

mlaci, ljudi koji vrše žito mlatom, mlaćenjem. U kajkavskom je mlatac pojam gladuša i izjelice

mondur, mundir, vojnička uniforma

morti, kajkavski: možda, možebiti

muž, mužača, u kajkavskom: seljak, seljakinja; ruski: мужик

nabojnjača, fišeklija

Nagodba. - 13. VIII. 1849. kapitulirao je madžarski general Görgey pred ruskim generalom Rudigerom i time se završila madžarska

revolucija od 1848. Već 6. IX. 1849 (tri nedjelje kasnije) Hrvatskoj je previšnjim carskim dekretom nametnut "ustav", kojim je proglašena "hrvatska nezavisnost od madžarske krune". Na Silvestrovo, dvije godine kasnije (31. XII. 1851), opet previšnjim carskim dekretom, taj je "oktroirani ustav" ukinut, hrvatska nezavisnost poništena i uveden austrijski carski centralizam, hrvatske zastave zabranjene, a njemački jezik proglašen službenim jezikom. Godinu dana poslije austrijskog poraza kod Solferina (24. VI. 1859) ukinut je apsolutizam previšnjim dekretom, tzv. "Listopadskom diplomom", i tako se hrvatski sabor ponovno sastao 15. IV. 1861. Sabor je konstatirao da je između "Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije" i "Kraljevine Ugarske" uslijed događaja iz godine 1848. prestala "svaka druga veza osim što se zajednički kralj ima po slobodnoj volji naroda Trojedne Kraljevine kruniti za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog jednom te istom Krunom i jednim te istim krunisanjem kojim i za kralja madžarskog", i to "po zakonima zajedničkim madžarsko-hrvatskim, koji su bili na snazi do 1848". Punih pet godina, do austrijskog poraza kod Königgraetza (1861-66), trajala je ta kabinetska igra političkim formulama dok grofovi, palatini, knezovi, biskupi, kancelari i baruni nisu našli izlaz u dualističkoj varijanti godine 1867: austrijsko carstvo dobilo je naslov "Austro-Ugarska Monarhija", što je opet bilo proglašeno previšnjim carskim dekretom. Hrvatski sabor nije priznao tog austro-ugarskog kompromisa i nije se odazvao kraljevskom pozivu na krunisanje u Budimu, tako da je Franjo Josip okrunjen za hrvatsko-madžarskog kralja bez formalnog pristanka hrvatskog sabora. Godinu dana kasnije ban barun Levin Rauch proveo je saborske izbore na temelju novog izbornog reda (određenog previšnjim dekretom) i sa trideset i četiri plaćena mameluka iz činovničkih redova stvorio sebi natpolovičnu većinu od pedeset i dva glasa i tako je s Madžarima potpisao politički kompromis koji je 8. XI. 1868. pod imenom "Nagodba" postao temeljnim hrvatskim državnim zakonom sve do sloma 1918. i trajao punih pedeset godina. Nakon šest-sedam apsolutističkih nasilja,

oktroja i kabinetskih diploma, previšnjih dekreta, ukaza i trikova, jedna je barunska mizerija krivotvorila nekakav politički aranžman sa madžarskim grofovima, na temelju krivotvorenih izbora, a ta se prevara zvala "Nagodbom", koja je kao ideal svjetlucala svim našim građanskim politikantima u njihovoj glupoj igri s beogradskim dvorom (1918-39). Kao što se u Austriji već od Solferina (1859) govorilo: nama treba jedan novi Solferino, ili od Königgraetza (1866): nama treba jedan novi Königgraetz, tako su naši politikanti doživjeli slom Habsburga godine 1918. i priznali Karađorđeviće, da bi u novim južnoslovjenskim prilikama slaboumno igrali istu igru poraza: nama treba jedan novi Mohač, jedna nova Udbina, jedan novi Solferino i Königgraetz, da bismo mogli da sklopimo neku novu Nagodbu sa Krunom. I tako ih je onda đavo odnio: i krunu i sporazume i političare i slomove i poraze i iluzije, programe, parlamente i stranke

nahariti, nalemati, potući

Napred, sinci domovine, prijevod prvog stiha Marseljeze: Allons, enfants...

Na prevjes, domobranska zapovijed za skidanje puške s ramena. In die Balance!

Nein! Ich bin griechisch-orientalisch, Exzellenz! Ne! Ja sam grčkoistočnjak, preuzvišeni!

nemeš (nemes), madžarski: plemić

Niemand, njemački: nitko i ništa

No hát, Istenem!: No, dakle, moj Bože!

Nu este permis a ščipi per podele! Haha! Šči rumunješči?: Nije dopušteno pljuvati na pod! Haha! Govorite li rumunjski?

Oberkomanda, vrhovna komanda

Oberleutnant, natporučnik, tj. čin nad poručnikom

objesiti, vješati, kazna u a.-u. vojsci poznata pod stručnim terminom "anbinden". Vidi bilješku u tekstu novele

odmak, razmak, odstojanje

odmor, na mjestu voljno

odstup, zapovijed za razlaz iz redova. Voljno.

Oh, mein lieber Gott!: Oh, Bože moj dragi!

oramiti pušku, pušku na rame baciti

osamnaesti august, rođendan Franje Josipa (18. VIII. 1830), koji se po šabloni španjolskog ceremonijala slavio u a.-u. vojsci kao njen najsvečaniji blagdan vatrometima, vojničkim paradama, povorkama, rasvjetama i gozbama

pacer, nespretnjaković; izraz naročito kartaški, ali i vojnički

pajcek, u kajkavskom: malo prase, krmak

pajdaš, drug, prijatelj. Madžarski: pajtás

paklec, u kajkavskom: malen omot. Od njemačkog: Päcklein

parma-ljubice, vrsta tamnoljubičastih ljubica iz Parme. Boja dvorske žalosti

parola, oznaka pripadnosti vrstama oružja, pukovima i sl., koja se u formi pačetvorine od tkanine u različitim bojama nosila na ovratniku

pasirati, proći mimo nečega. Od njemačkog: passieren

pasovati, slagati se, pristajati. Od njemačkog: passen

pataren, naziv za bogumile bosanske. U ustima vojnog svećenika sinonim za krivovjerca i heretika

patrontaša, isto što i nabojnjača, fišeklija. Od njemačkog: Patronentasche

"*pedesetitreča domača*", naziv 53. zagrebačke pješačke pukovnije baruna Dankla, upotrebljavan odozgo u feudalnolaskavom smislu kao i "dvajsetpeta domača"

pertl, traka, gajtan, širit što obrubljuje ovratnik, oznaka naredničkog čina. Od njemačkog: Borte

pisan, kajkavski: šaren. Bojadisano šareno uskrsno jaje zove se pisanica

Platzkommando, komanda mjesta

plehnat, limen. Od njemačkog: Blech, lim

pljoska, plosnata vojnička posuda za vodu u obliku čuture, od lima ili aluminija

poglaviti, u nekadašnjoj hrvatskoj birokraciji službeni naziv kojim se obraćalo sucu ili kotarskom predstojniku. Latinski: magnificus dominus

pokrij, zapovijed za izravnanje redova

poplun, pokrivač, jorgan

porte-épée, kićanka na oficirskoj sablji. Francuska riječ za remen o kome visi gola sablja u ruci

posada, garnizona

poscan, kajkavski: pomokren; scati je mokriti

posteklel, pobjesnio; stekli pes je bijesno pseto

postroj, raspored četne formacije

pozor, mirno

prasičkanje, seoska igra, kod koje se kakav predmet, nazvan "prasica" (kamen, komad željeza ili stakla), gura i udara štapovima. Vrsta golfa.

prešati, tiještiti. Od njemačkog: pressen

preštepan, prošiven, probušen kao iglom na šivaćoj mašini

preterirati, mimoići, preskočiti kod napredovanja. Izraz i pojam specijalan u austro-madžarskoj birokraciji, gdje su se na taj način kažnjavali režimu nepoćudni činovnici. Od latinskog: praeterire. Bilo je moguće preterirati i biti preteriran: promaknut i zapostavljen

pridolaziti, pridolazak, nastupiti vojnu službu u kadru na temelju poziva ili oglasa o mobilizaciji

prijavak, domobranski naziv za raport, na kojemu su se izricale disciplinske kazne, saslušavale molbe i žalbe i sl.

priprava, Bereitschaft, naoružana straža u kasarni kao brahijalno sredstvo pod zapovjedništvom dežurnog oficira

profoski, od njemačkog: *Profos,* tamničar, uzničar. Riječ je poznata iz vremena Vojne krajine, kad su profozi graničare zatvarali i vršili kazne batinama

promincla, bombon s okusom paprene metvice. Od njemačkog: Pfefferminze

provijant-oficir, opskrbni oficir, komordžija, intendantski oficir

puca, kajkavski: djevojka, cura, ljubovca

pučki ustaša, rezervist domobranskih jedinica, uglavnom starijih godišta; posljednja obrana

purgatorium, latinski: čistilište

purzićan, fini duhan za cigarete iz doba austro-ugarskog be-ha monopola

puškohvat, domobranski naziv za vježbe puškom. Terminus technicus za pojedine sastavne dijelove raznovrsnih kretnja pri baratanju puškom

rabšic, zvjerokradica, krivolovac. Od njemačkog: Raubschutze

raca, kajkavski: patka, plovka

Rágyujtottam a pipára, madžarska pučka pjesma, petöfijanski skerco: Zapalio sam lulu...

rajon, prazan prostor, dvorište unutar kasarne, krug gdje se održavaju vježbe, parade i sl. Od francuskog: rayon

rauber, razbojnik; njemački: Räuber

razvijati, iz kolone u kojoj čete i vodovi stupaju u četveroredu razvijaju se pojedine jedinice tako da se čete i vodovi svrstavaju u paralele u dvije vrste

razvodnik, najniži podoficirski čin u domobranstvu; jedna zvjezdica na ovratniku; odgovara činu kaplara. Gefreiter, slobodnjak, momak koji je prestao da bude regrutom i razvodi straže

reglement, zbirka vojničkih propisa. Francuski: règlement. Pravila službe. Službovnik ili Vježbovnik, zapravo: pravilnik

rešt, zatvor, tamnica. Od njemačkog: Arrest

rikcug, uzmak vojske. Od njemačkog: Ruckzug, odstupanje

ritek, kajkavski naziv za snop slame kojim se pokrivaju krovovi

roj, odred od nekoliko vojnika u vodu, Schwarm, desetina. Rojnik desetar

rojna pruga, Schwarmlinie, streljački lanac. Novi oblik vojničkog kretanja na terenu, uobičajen tek za napoleonskih ratova

romar, hodočasnik, zapravo hodočasnik koji ide na poklonstvo papi u Rim. Rim - Roma - romar. Ovdje je pogrdno mišljen civilist koji ne zna pravilno marširati

rukovati, nastupati vojnu službu. Od njemačkog: einrücken, poći u vojnike

sajdnbombon, svileni bombon. Od njemačkog: Seidenbonbon. Za razliku od bombon fondanta, koji se tope u ustima, svileni bomboni su prevučeni caklovinom od karamela

salutirati, pozdraviti vojnički. Od francuskog: salut, pozdrav

Sang und Klang, naziv muzikalija sa sladunjavim kompozicijama iz vremena prije Prvog svjetskog rata 1914-18.

sanitet, vojnik bolničar

satnija, kompanija, četa

satnik, kapetan, stotnik, koji zapovijeda stotinom

Seiner Majestät Schiff Erzherzog Max, Brod Njegova Veličanstva Nadvojvoda Maksimilijan

seučilišče, kajkavski naziv za sveučilište, univerzu

signum laudis, latinski: znak pohvale. Posve običan austrijski oficirski orden, koji je pljuštao kao kiša

simuljerati, kajkavski izraz za: simulirati, lažno se pričinjati bolesnim. Od latinskog: simulare, hiniti

Sind Sie Serbe, Herr Hauptmann, oder katholischer Kroate?: Jeste li vi Srbin, gospodine kapetane, ili ste katolički Hrvat?

Službovnik za kr. ugarsko domobranstvo. Budapest 1888, dva diela (Novo izdanje g. 1915) - Pravila službe za moralni odgoj vojnika

sokn, kratka muška čarapa. Od njemačkog: Socke

Soll das eine Anspielung sein, Liebster?: Ima li to biti aluzija, milo moje?

spetil, kajkavski: nanjušio, naslutio, otkrio. Od spetiti

Sprem!, domobranska zapovijed. Gotov s'

srebrna velika i mala; austrijske kolajne, odlikovanja za ličnu hrabrost u borbi; te su kolajne donosile stalnu mjesečnu rentu, koja je kod velike srebrne iznosila 15 zlatnih kruna

stavljen, domobranski izraz za: formiran u stroj, postrojen

Stilleben, njemački naziv za mrtvu prirodu (nature morte) u slikarstvu

Streffleur, carski i kraljevski vojni stručni list, glavni priručnik za sve trupne i više ambiciozne oficire

stroža, domobranski izraz za slamnjaču ili slamaricu. Od njemačkog: Strohsack

stubenglück filisterija, naročiti oblik malograđanske sentimentalnosti, koja nastoji da sebi svagdje "dočara svoj topli domaći kutić"

Stunden-hotel, hotel u kojem se sobe iznajmljuju na sat, uglavnom ljubavnim parovima. Hôtel garni

subalterni, niži oficiri sa činovima do majora

šarže, podoficiri, u domobranstvu: razvodnik, desetnik, vodnik, narednik. Od francuske riječi charge, koja ima svu silu značenja: služba, juriš, navala, briga, obveza, dužnost, tovar, teret, breme itd., a u složenicama različitih kombinacija i više. Domobranski su šarže: čašće

ščetani red, zatvorena trupna formacija. Od: četa, s-četan, ščetan - u duhu i smislu domobranskog pravopisa i gramatike sedamdesetih godina prošlog stoljeća

šereg, vojska, četa; stari kajkavski izraz

šišarta, strijelnica, puškarnica, otvor kroz koji se puca iz utvrđenog postava. Od njemačkog: Schiesscharte

škornje, kajkavski: čizme

šlafcimer, spavaća soba. Od njemačkog: Schlafzimmer

šleper, teglenjak. Od njemačkog: Schlepper

šnajderaj, krojačnica. Od njemačkog: Schneiderei

špancirati, šetati. Od njemačkog: spazieren

špange, kazna u a.-u. vojsci, unakrsno vezanje ruku i nogu za nekoliko sati. Od njemačkog: Spange, kopča, zapon, pa onda vezanje užetom

špekulanje, dječja igra staklenim ili kamenim kuglicama, klikerima

špigl, ogledalo. Od njemačkog: Spiegel

špinčiti se, nadimati se, kočoperiti se, praviti se važan

špiritus, duh, pamet. Od francuskog: esprit

špital, bolnica. Od njemačkog: Spital

štanga, motka, stup. Od njemačkog: Stange

štelung, bojni postav, položaj na fronti. Od njemačkog: Stellung

štempl, biljeg, taksena marka, žig, štambilja. Od njemačkog: Stempel

štola i roketa, dijelovi svećeničke opreme pri vršenju obreda

štrajfšus, pogodak na površini mesa, nastrijel. Od njemačkog: Streifschuss. Rana lakše naravi, kada je tane samo okrznulo meso

štram, oštro, čvrsto, odrezano. Od njemačkog: stramm

štreber, ulizica, puzavac, laktaš častohlepan. Od njemačkog: Streber

štreka, željeznička pruga. Od njemačkog: Strecke

šuft, lupež, nitkov, podlac. Od njemačkog: Schuft

tachycardia, ubrzano kucanje srca

tambur, bubnjar, dobošar. Od francuskog: tambour

tancati, plesati, igrati. Od njemačkog: tanzen

telećak, naprtnjača, ranac a.-u. vojnika, nazvan tako jer je bio načinjen od (dlakave) teleće kože

Te! Mi az?: Ti! Što to znači?

tlaka, rabota, podavanje prisilnog rada feudalnom gospodaru. Opširnije je taj pojam protumačen u Tumaču "Baladama Petrice Kerempuha"

topogledno, pisarsko-kancelarijska birokratska kovanica za: u tom pogledu

tovar, primorsko-dalmatinski čakavski naziv za magare

traktur, lijevak. Od njemačkog: Trichter

trambulin, odskočna elastična daska za skokove u vodu. Od talijanskog: trampolino

tringeld, napojnica, bakšiš. Od njemačkog: Trinkgeld

trumbekuloza, dijalektalni naziv za tuberkulozu, t. b. c.

udjelba, vojnikovo mjesto u formaciji (vodu, četi). Vojnik se raspoređuje u komandu, jedinicu, na dužnost. Vojnik je dobio raspored

unovačiti, domobranski izraz za regrutaciju. Novak je regrut

unteroficir, podoficir. Njemački: Unteroffizier

unterštand, sklonište podzemno na fronti. Od njemačkog: Unterstand. Sklonište od artiljerijske paljbe, vatre. Jama koja se kopa nekoliko metara u dubljinu

urlaub, dopust. Njemački: Urlaub. "Urlap"

ustupiti, domobranski naziv za: stupiti u red, svrstati se u stroj; germanizam prema: eintreten

vadli, stegna, listovi, potkoljenice. Od njemačkog: Wade

vandejski, od francuskog Vendée: ta je pokrajina za vrijeme Revolucije 1789. bila izraziti pristaša kralja, feuduma i klera i iz nje su se vodile kontrarevolucionarne akcije koje je Konvent skršio krvavo i odlučno

Verdienstkreuz, križ za zasluge, austrijsko oficirsko odlikovanje ne baš naročitog značenja

verter, bolničar. Od njemačkog: Wärter

veteranci, veterani, isluženi podoficiri, koji su u penziji osnovali društva "Zrinski", "Frankopan", "Jelačić" i sl., pa za vrijeme različitih malograđanskih parada i procesija nastupaju u grotesknim i šarenim uniformama

Villiers de l'Isle-Adam, stariji Philippe, veliki meštar Malteškog reda u XVI. vijeku, a mlađi Auguste, fantastični francuski pisac XIX. vijeka

vitlači, domobranski naziv za uvijače, suknene vrpčaste kamaše, kojima se obavija potkoljenica. Njemački: Wickelgamaschen

vitlić, Achsenrolle, sukneni zamotuljak, valjak na desnom ramenu vojničke uniforme, koji priječi da puška ne klizne s ramena

vješati, vidi *objesiti*

Vježbovnik za kr. ugarsko domobransko pješačtvo. Budapest, Tiskara Dioničkog društva Pallas, 1901, str. 289 sa slikama i notama (novo izdanje 1912) - Zbirka propisa o vježbanju domobranstva. Pravila službe.

Vježbovnik je jedna od najčudestvenijih hrvatskih knjiga kojoj, do ove knjige o domobranima nitko nije posvetio pažnje. To je knjiga "bezuvjetne pokornosti i zapta", to je pjesma "samopouzdanja i neoborive ustrajnosti volje" da se "zadobije" kraljevski ugarski domobranski "lovor pobjede", to je himna madžarskom, deákovskom domobranskom "pješačtvu", pisana jezikom i pravopisom sedamdesetih godina, a dotjerana kasnijim visokoodnjegovanim stilom raznih naših lingvista, nagodbenjaka, unionista i akademika čistunaca, kojima se prohtjelo da to remek-djelo prozovu i "pravionikom za momčad i predpostavljenike". Zapovijedi i "zapovjedke", koje se u tom domobranskom vježbovniku propisuju "podređenicima" (podređenici - to je honvédska raja čuješa, svinja, kokošara i lopova), u ovoj su fantastičnoj knjizi sve odreda više-manje sastavljene od "slovakah" i riječi, koje se izgovaraju "kriepko i otegnuto" ili "kratko, brzo i složno", ali tako da četa "doglase ovršuje tako svrsishodno da se obznani ravnja prije ili nakon proglasa svrhe". U tom klasičnom "pravioniku" "podbrisani" su "zazivni znakovi", ali isto tako i signalni, kod "uporabe kojih treba predskrbiti da se preuzimanjem ovih mogu ovi i u ležećem stavu davati". Kao što su anđeli vrhunaravna bogobranska bića, koja imaju dušu, a tijela nemaju, tako je i domobran kraljevsko ugarsko nagodbenjačko biće, koje ima svoju domobransku supstanciju, ali ona "pripada najvažnijoj vrsti oružja", pak zato svaki domobran valja da nastoji da svoju vlastitu domobransku nagodbenjačku, kraljevsku ugarsku "podobnost na što veći stepen podigne", a to će učiniti "upijanjem propisa dok ne bude razčlanjen u četno tijelo sastavljeno od uporabivih zaptnih borilaca i

podmladka čašća". Od "čarkarâ", koji kao "naobrazovani domobrani rukuju prižižnim strjelivom", pak do života u "ščetanom vodu", gdje se živi i umire u "vrstačkim odmacima", u Vježbovniku za kraljevsko ugarsko pješačtvo sve je kao u c. i k. franjojosipovskom snu: sve ima svoj mračni, faraonski, habzburški, barokni smisao, ali sve treba odgonetati u nejasnoj simbolici ahavačkog, weberovskog jezika, koji djeluje na momente kao stenjevački ceremonijal. Jer: kada se "puškohvati rade u kosohodu", na primjer, i to onda kada se "koso hodi", onda vodi "najprednja čašća", koja "toga radi u dvoredovima, ako je potrebno, stupi tako da ju pokriju najkrajnji momci". A kada se "zavija u razvitoj pruzi", onda "momci druge vrste pokrivaju svejednako momke prve vrste i to tako, da oni koji su vrtištu najbliže stupe malko postrance". (Vrtište je Drehpunkt, pivot.) "Skokimice nazadovanje u zavijanju, vrtištima i vatrozaptu" ove madžarske sintakse, koja vrvi isto takvim madžarskim barbarizmima i germanizmima (koji su opet karikatura marijaterezijanskih baroknih kurijalnih i dvorskih galicizama), takav je paranoidni ričet, kao što su svi oni "zatrubi mirozova", kojima se slavi crkveni zov, kada se kod Svete Mise puca po tri puta salva, i to kod Glorije, kod prvog i kod drugog Evanđelja. Svršetak službe božje: odtrubiti. I ova lingvistička komedija, koja se igrala u okviru jedne jedine infanterijske divizije, glumila se pedeset godina jezikom madžarskih konduktera, sa monotonim brzim akcentima na prvim slogovima nemuštih rečenica, koje su pasji režale na naš svijet, kada je putovao mračnim podzemljem nedavne još naše političke stvarnosti - u svoju žalosnu domobransku smrt. Narod naš nikada nije prestao sumnjati u domobranske ideale svoje malograđanske gospode, i nad grobom tih ideala narodno oko ostalo je potpuno suho godine 1918.

vodnik, podoficirski čin, u domobranstvu mlađi narednik, tri zvjezdice na ovratniku

vojnopljeni, ratni zarobljenik. Ruska riječ: военнопленный

vražja divizija, vražja regimenta, naziv kojim je bila u laskavopropagandističkom smislu "počašćena" 42. hrvatska domobranska divizija u Prvom svjetskom ratu 1914-18. Đavolski neodoljiva 25. pukovnija dičila se istim ukrasnim pridjevom: vražja

vuk, upaljena, naribana, ranjava koža među nogama, koja se pojavljuje uslijed dugog pješačenja ili jahanja na neosedlanom konju

Walzertraum, opereta bečkog skladatelja Oskara Straussa "Čar valcera":

"Leise, ganze leise
Klingt's durch den Raum..."
"Tiho, tihano razlijeva se..."

Zbor, corps, domobranski naziv za formaciju od dvije do tri divizije. Korpus. Korpusi se formiraju u armiju. - Zbor, zapovijed za svrstavanje u formaciju

zekser, austrijski nikleni novac. Od njemačkog: Sechser, šestak

Zeleni kader. Već prvih dana vlade posljednjeg Habzburgovca cara i kralja Karla Prvog i Četvrtog (odmah poslije smrti cara Franje Josipa I. u novembru 1916) javljali su se u našim krajevima mnogobrojni i raznovrsni simptomi objektivne revolucionarne situacije. Sve su bolnice vrvjele maroderima i simulantima ("Baraka Pet Be", "Smrt Franje Kadavera"), svi su vozovi ličili na onaj iz "Hrvatske rapsodije", a po kasarnama javljalo se očito, glasno defetističko raspoloženje, koje je često poprimalo oblike krvavih, dramatskih sukoba ("U logoru", "Tri domobrana" etc.). Po uredima zijevalo je činovništvo gladno i bezvoljno, po redakcijama bunila se omladina (Horvat iz "Vučjaka", Kraljević iz "Velikog Meštra sviju hulja" itd.), po ratištima i u pozadini sve se češće javljao pučkosarkastičan napjev:

"Care Karlo i Carice Zita,
Što ratuješ kada nemaš žita?"

Pojedine vojne jedinice javljale su sve više bjegunaca, i ta masa dezertera lutala je bezglavo po šumama, po bolnicama, po provincijalnim malim garnizonama, zrela da se javi kao protest i pobuna najširih gomila, kojima se besmisao posljednjeg habzburškog rata objasnio potpuno. Da ih povede, nije bilo nikoga. O čitavoj toj složenoj političko-moralnoj problematici zelenokaderaškog mentaliteta govori se u ovoj knjizi na mnogo mjesta. U prvom broju časopisa "Književna republika" oktobra 1923. pisac ove knjige objavio je kritički osvrt na izlaženje "Plamena", časopisa za književnost i umjetnost (1919), a kako mnogobrojni politički elementi onih davnih dinamičkih, zelenokaderaških dana pripadaju danas već slabo poznatoj prošlosti, nekoliko redaka toga osvrta može da posluži kao informativni prilog svim onim čitačima, kojima se na riječ "Zeleni kader" ne javljaju - danas - neke stvarne asocijacije:

Bilo je to još onih davnih oktobarskih dana (1918), kada se na Markovom trgu vijao stijeg tzv. narodnog suvereniteta, i kada su naša gospoda domaći advokati i svećenici vodili u ime Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca krvavu terorističku akciju i strijeljali narodne gomile na čitavom području Trojedne Kraljevine. U ono je vrijeme i na Jelačićevom trgu potekao potok krvi, a sve su se narodne snage jalovo trošile u bezglavom ustanku i u pogromima antisemitskim i agrarnim. Zeleni kader, jedini punomoćni predstavnik (političke volje i svijesti) našega naroda za vrijeme rata, razbio je u ono vrijeme (kada je na čitavom kompleksu Centralne Evrope bila stvorena objektivna revolucionarna situacija u marksističkom smislu ove riječi) svoju glavu uludo. Kao nikada doonda osjećao se kod nas potpun nedostatak politički inteligentnih sila. Zeleni kader stavio se izvan

*habzburških zakona bez određenog smjera, bez vođa i bez inteligencije. Mnoga i mnoga rečenica u "Plamenu" nosila je akcenat upravo na toj tužnoj konstataciji, da je jadno (književno) živjeti u nekim pseudociviliziranim, malograđanskim, bijednim i zaostalim prilikama i djelovati književno među malograđanskim slojevima, koji sami ne znaju što hoće.**

Taj naš historijski materijalizam bio je dakle u vrijeme "Plamena" više osjećajne, romantične, šturm-i-drengerske naravi. Osjećajući nerazmjer ekonomskih odnosa i svu anarhiju političko-ekonomskih kriza i ratnih katastrofa, koje taj nerazmjer neminovno uzrokuje, reagirajući na te činjenice sentimentalno, lirski, moralistički, više temperamentom nego mozgom, više u ime književnostvaralačkog otpora stilskodinamički nego racionalno-programatski, više kao retorična i moralistička negacija nego kao programatski sistematizirani napor, "Plamen" je u historiji naše književnosti postao prvim književnim listom, što ga je (poslije sloma habzburškog) zabranila tzv. "naša narodna vlast".

Kada je austromarksistički predstavnik naših zelenokaderaških pobunjenih gomila, gospodin povjerenik Vilim Bukšeg, preuzeo u arsenalima pulske tvrđave na hiljade i hiljade tona dinamita, i kada su svi oni carski austrijski herdreadnoughti, mastodonti od trideset i pet hiljada tona, s topovima od trideset i pet centimetara, spustili pred njim svoje zastave, i kada su se svi razarači i torpedi i sve one fregate, korvete i podmornice austrijske flote našle pod komandom admirala Vilima Bukšega, onda se Vilim Bukšeg izgubio u nazovimarksističkoj admiralskoj dilemi. On nije znao što da radi s tom mornaricom: da je preda, da je potopi ili da preuzme komandu? "Marksizam" gospodina Vilima Bukšega nije znao, što bi trebalo da se poduzme s tim tvrđavama, s tim oklopnjačama, s tim topovima i s tom flotom, a naš (plamenski, zelenokaderaški, moralistički) "marksizam" bio je književna, lirska negacija "marksizma" gospodina Vilima Bukšega, i to je bilo sve. Bojni brod Njegova veličanstva "Nikola Zrinski", bojni brod Njegova veličanstva "Ujedinjenim Silama" ("Viribus Unitis"), bojni brod Njegova veličanstva "Carica Jelisava" i sve one bezbrojne oklopnjače i

linijske lađe, čitave divizije razarača, vedeta, korablji i ubojnih đemija, sve se to našlo u admiralskoj ruci gospodina povjerenika Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca, i sve je on to do posljednjeg čavla i signalne svjetiljke uručio našim visokim saveznicima, i sve su to naši visoki saveznici predali svom visokom savezniku Nj. V. talijanskom kralju. U ono vrijeme mi smo u "Plamenu" osjetili svu fatalnu komiku tog historijskog događaja, što se rasplinuo, da upotrijebimo jednu vulgarnu sliku: kao mjehur od sapunice.

U ono vrijeme (kada su šume odjekivale od zelenokaderaške pucnjave, a po gradskom asfaltu zloslutno zveketale proteze bezbrojnih invalida), u ono vrijeme bila je već jasno istaknuta zastava moskovske Internacionale. U toj smo Internacionali gledali logičan nastavak onih ljudskih zamisli i htijenja, koja rastu na zemlji od Spartaka do Babeufa i Marxa, i mi smo se zanijeli s poštovanjem za one ruske mozgove, koji u škuroj i mutnoj depresiji svojih emigrantskih ženevskih, ciriških i lozanskih soba ipak nisu izgubili vjeru u Ideju, u doba, kada je u Evropi (u ratnom vrtlogu) propalo doslovno sve svijetlo, idealno i čovjeka Evropljanina dostojno.

U dubljinama onih trulih, beznadnih evropskih dana ti su ruski mozgovi sačuvali u sebi svoja uvjerenja kao iskru, iz koje je sve intenzivnije izbijao svijetao plamen, koji će obasjati kaotičnu evropsku kataklizmu jakim ognjem marksističke logike. U junačko, homersko doba onih krvavih dana, u vrijeme uličnih bojeva, kada su lajali mitraljezi po trgovima i šetalištima, kada su bankovni trezori izgledali kao opsjednute tvrđave, u vrijeme masovnih mitinga, pobuna i štrajkova i velikih političkih pokreta, mi smo se sa svim svojim simpatijama stavili na stranu obespravljenih robova u dubokom uvjerenju, da ako njihova klasna mržnja društvene nepravde i nasilja nije ona nepresušna snaga, na kojoj treba konstruirati turbine i motore napretka, da onda uopće nema izgleda za izlazak iz ovog (imperijalističkog) kaosa kuge, glada i rata. Danas, poslije četiri godine, mi vidimo jasnije no ikad smisao ove evropske gigantomahije. Mi vidimo Marxovu londonsko-manchestersku analitičku formulu (iz druge polovine devetnaestoga stoljeća), projiciranu na gorostasne, svekontinentalne omjere, i vidimo da

između onih naših prognoza, koje smo u "Plamenu" ocrtali i prorekli, nema ni jedne koja se nije ispunila.

Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca (ta skupina malograđanskih politikanata, svećenika obiju vjeroispovijesti, advokata i brbljavaca), to konzervativno Narodno vijeće (konzervativnih doktora prava i pjesnika) na Markovom trgu godine 1918, skrenulo je stroj hrvatske konzervativne, feudalne, kverulantske, šljivarske, turopoljske državnopravnosti sa legitimnih M.-Á.-V. (madžarskih državnih željezničkih)-tračnica na С. Д. Ж.-kolosijek kraljevskih državnih srpskih željeznica, a iz toga se rodio sveopći palanački apsurd i besmisao. Kada smo mi (još u onoj zelenokaderaškoj psihozi, kada se na sve strane pjevalo: "Onam', onamo za brda ona", ili "Jugoslavska mati nemoj tugovati ") neminovnost tog apsurda proricali i logički mu ocrtavali konture, svi su vikali na nas da pljujemo u narodnu juhu. A što je moglo nastati od hrvatske romantične, malograđanske koncepcije o donkihotskoj Kraljevini Republici Šlarafiji, u kojoj su "sve vjerske, narodne i klasne razlike principijelno riješene na pošten, hrvatski, proštenjarski, licitarski, banderijalni način ", i Kraljevskog Srpskog Državnog Stroja (С. Д. Ж.) s mračnim, inkvizitorskim solunskim procesima, sa španjolskim ceremonijalom i kajmakčalanskim četničkim mentalitetom, s abdulhamidovskim carinicima i žandarima, korupcijom, s neodržanim vladinim garancijama, ministrima defraudantima, itd.?

Danas se ta naša tzv. kraljevska južnoslovjenska koncepcija rasplinula, a to je lijep dokaz za ono što smo mi (u "Plamenu") tvrdili od početka: da je ta naša kraljevska državotvorna vidovdanska etika mistifikacija i laž i da nam po njoj nema puta u rasplet. Mi smo prvi u ovoj veseloj zemlji udarili po Vilsonu i po njegovoj koncepciji Versajskog mira, i to da je Evropa danas (1923) pošla putem reakcije, to je samo dokazom ispravnosti naše tvrdnje od prije četiri godine (1919), da je ta versajska ambasadorska "demokratija" bila prosta maska za restauraciju i uvod u kontrarevoluciju, koja će neminovno roditi nove međunarodne zaplete i katastrofe.

Mogli bismo da nabrojimo tako čitav niz sličnih činjenica, iz kojih bi logično slijedilo da je historijskomaterijalistička analitička metoda jedino

stvarno sredstvo za ispitivanje veoma zapletene političko-moralne problematike naših dana, i da je po tome misao balkanske republikanske socijalističke Federacije (historijski i ekonomski) ona sintetična osovina oko koje se može sagraditi Balkan, gdje će nepismenost stajati na ništici, gdje će vode biti regulirane, promet i rasvjeta elektrificirani, gdje će se štampati i čitati knjige dostojne čovjeka i visokog ljudskog poziva na ovoj planeti i na ovom balkanskom dijelu svijeta, koji već vjekovima očekuje svoje oslobođenje.

Zeleni kader je u buntovničkom, negativnom smislu pojava koja se podudara s historijskim pojmom "jacquerie". Kao što je ta davno već zaboravljena pobuna (1358) u Pikardiji i Šampanji prohujala kao vjetar nad garištima zamaka i grofovskih dvoraca, tako je i "Zeleni kader" kod nas godine 1917-18. spalio mnogobrojne barunske i plemenitaške dvorce, katastre, kotarske i općinske arhive, da nestane kao olujna prijetnja u obliku političkih jalovih seljačkih nemira koji su po čitavoj zemlji trajali još do devet stotina dvadesete - dvadeset i druge. Zelenokaderaški štimung javljao se još sve do izbora Jeftićevih (1935) i Stojadinovićevih (1938) u raznim političkim budnicama, od kojih se jedna pjevala na poznati domobranski carski i kraljevski napjev: "Marširala, marširala dvadeset i peta", a druga na staromodnu srbijančicu: "Kraljica Natalija kolo vodila..." Seljačka stranka je na zelenokaderaškom, anarhoidnom ratnom i poratnom (u austrijskom smislu protudržavnom) raspoloženju seljačkih masa postigla svoje najveće političke uspjehe. Djelujući mehanički, seljački zelenokaderaški mentalitet polagano se pretvarao iz buntovne, defetističke negacije austrijske kasarne u sve konzervativniju negaciju eshaezijskog nasilja i tako se našao u državnopravnim, legitimističkim zamkama kraljevskog jugoslavenskog pseudoparlamentarizma, koji je svojim spasonosnim "sporazumaškim" i portfeljskim formulama taj ogromni politički potencijal potpuno razvodnio i sveo ga na ulogu seljačkog špalira

pred kneževskim političkim povorkama i na pratnju folklornih muzičkih festivala i proštenja. Ova domobranska knjiga napisana je na zelenokaderaške motive i svi su njeni junaci u duši zelenokaderaši, i onda kada ginu u bitkama i kada zvekeću protezama ili jadikuju po triperšpitalima. U lenjinskom dvobroju "Književne republike" (god. 1925) objavljena uspomena na domobrane Gebeša i Benčinu i na jedan domobranski razgovor o Lenjinu iz god. 1917 ("Domobrani Gebeš i Benčina govore o Lenjinu") objašnjava tu zelenokaderašku političku problematiku. Socijalnorevolucionarna mješavina ratnog umora, političke nesređenosti i protuaustrijskog defetizma u tom se dokumentu vremena dodiruje s idealnim političkim pojmom boljševičkog aktivizma. Gebeš je sazreo da u sebi prevlada osamnaesto, barokno, marijaterezijansko, franjojosipovsko doba i da prijeđe u dvadeset i prvo stoljeće novih društvenih relacija, u okviru kojih ne će više biti eksploatacije čovjeka po čovjeku, po novcu i po imperijalizmu, carskom i kraljevskom i financijalnokapitalističkom. Gebeš je sa hiljadama svojih nepoznatih i bezimenih drugova ostao negdje u vapnenici na talijanskom frontu, ali svi ti Gebeši uprkos svemu bili su ipak vidovnjaci. Oni su naslutili neminovnost razvoja i razumjeli dublji smisao krvavih kataklizama naših dana.

DOMOBRANI GEBEŠ I BENČINA GOVORE O LENJINU

Bila je topla kasna jesen. Prozori "sobe boležljivaca" (marodecimera kod carskih i kraljevskih i kraljevskih ugarskih pukovnija) bili su otvoreni i kroz okovane rešetke potitravao je vlažan miris predvečerja. Polja pred kasarnom bila su natopljena sivom snježnicom, pa kako je pod udarom juga okopnjelo, bjelasale su se u suhoj kukuruzovini krpe snijega, kao da ih je netko tu i tamo nesimetrično potegnuo prljavim kistom postimpresionističke tehnike. U jasnoj akustici čula se sa Južnoga kolodvora lupa vagona i pijukanje parostroja, a iz blize kovačnice odjekivao je nakovanj. Cijepao je ordonanc

drva na hodniku, a ja sam ležao u temperaturi na tvrdoj slamnjači i tako me u onoj blagoj i teškoj tišini jesenskog sutona zanio neizrecivi bol za širokim i plavim daljinama. Zurio sam u okovane rešetke, slušao djecu kako veselo kliču u sutonu i ženkasto sanjario o tome kako bi dobro bilo da je čovjek ptica i da ne gnjije u ovim vlažnim i prljavim ponjavama, da nije bolestan, da nije kolonijalni vojnik, da ne ratuje bezglavo, da leti visoko nad zamagljenim vrbicima, nad rijekom što tiho teče i nad prugama po kojima se pale semafori.

U teškoj i zagušljivoj polutami, u nemoćnom probijanju iz olovnih i ogavnih prostora, u bolećivoj težnji da se sve ono naše bijedno i prljavo izdigne jednom solidnom i tvrdom polugom, odjeknuo je glas domobrana Gebeša, Stubičanca, koji se prije nekoliko dana vratio preko Stockholma i Berlina iz ruskog ropstva, kao glas viteške, junačke trube!

Gebeš Mirko, domobranska, kozičava pojava, blijedih sušičavih obraza, prostrijeljen nekoliko puta, pao je u ropstvo rusko kod austrijskog luđačkog juriša na Dnjestru, skitao se po azijskim, sibirskim zarobljeničkim logorima, te se vratio u kasarnu kao jedan od prvih vjesnika ruske oluje. On je prisustvovao ruskim revolucionarnim mitinzima - "izučio tu revolucionarnu meštriju" - i ono, kako je pričao o tome, kako je u jednom petrogradskom magazinu čuo Lenjina gdje govori s nekakvih lagvova i škrinja, ostat će mi u pamćenju neizbrisivo još dugo.

Gebeš je marodecimeru prikazao Lenjina kao običnog ruskog mužika koji govori seljačkim soldatima o seljačkoj buni, o kasarni, o ratu i o tome kako je sramota držati pušku u ruci i krvariti i pucati za gospodu, a ne po gospodi!

O, kako se svaka ta jednostavna riječ kozičavog i sušičavog Gebeša divno podudarala s mojim pasivnim i bolećivim maštanjem o izlazu, o prodoru i o spasenju iz onoga marodecimera, iz one groznice, iz onih moralnih protuslovlja kakva se javljaju u čovjeku po kasarnama, kad ratuje za tuđ račun i protiv svog uvjerenja i kada mu ne preostaje ništa drugo nego da sanjari na bolničkim posteljama o sutonu i o pticama. Kako je život suvremenog čovjeka sveden na neke vragometne minimume kad mu je idealom da postane vrapcem i da cvrkuće u sutonu iznad civilizacije i

kasarnskih krovova. U ovoj mojoj ličnoj bijedi i u toj žalosnoj potištenosti zagrmjele su riječi domobrana Gebeša u prljavoj i smrdljivoj sobi kao udar bubnja. Kao da sam ugledao u polutami maglenog prostora gorostasni obris Ognjenoga Matije Gubca kako se pokrenuo i sa golemom kosom u ruci stupa kao gigant iznad kasarne i grada.

Dignuo se Ognjeni Matija, taj slavni naš Stubičanec, i svi su Gebeši stali uz njega, od Krškoga do Sevnice, od Mokrica do Susjeda; pokrenuli su se uz dim požara i zvonjavu crkvenih zvona da pokažu da i oni postoje, da razore taj smrdljivi austrijski, habzburški, simbolični marodecimer i da polome sve rešetke, sve te okvire, nagodbe, pragmatike, saborske adrese, većine, manjine, paragrafe, fraze, laži, glupost i tugu naše bezizlaznosti, da se probiju, da izađu iz svega toga, da pobijede.

Ne sjećam se detalja, tak pamtim da je u sobi sve potamnjelo i da su ljudi po posteljama tiho uzdisali u mračnoj i kobnoj šutnji. Osjećala se mračna težina gluposti našega života i Gebešove riječi tutnjale su u našim dušama kao eksplozija betoniranih bedema sveg onog tvrđavnog i vojničkog života, koji je za nas predstavljao našu smrtonosnu stvarnost, stvarnost austrijskog, habzburškog rata, stvarnost gadne besmislene smrti za tu evidentnu glupost.

- Lenjin je stajao na lagvu u jednom magazinu i jasno i glasno rekao, da smo ga svi čuli, da je pravi rat onaj što se vodi po ulicama i dućanima, a ne na fronti!

- Da! Buna! Seljačko pravo! Rat po ulicama protiv gospode! Sve su to židovske gluposti! Kuš!

Bio je to vodnik Benčina, stari frontaš. Dvaput smrtno ranjen i odlikovan, a kabanica mu je bila prostrijeljena sa sedam mitraljeskih metaka, što je on pokazivao kao trofej s velikim ponosom. On nikada nije zapovijedao "na rame!", nego bi taj posljednji slog afektirajući promijenio u "hec!" - dakle, "na ra-hec!".

Benčina je osjetio da Gebeš prelazi granicu reda i discipline i zato se kao šarža upleo da bi najbolje bilo da drži svoju gubicu i da ne laje tu sve

koještarije neke bezglave i besmislene.

- Sve je to laž i sve su to Židovi izmislili! - On je u novinama čitao da su to ruski Židovi koji će upropastiti čitavu Rusiju i prodati je za zlatne cekine strancima i bogatašima.

Gebeš nije se dao impresionirati istupom gospodina vodnika Benčine. On je nagonski osjetio da tim podoficirskirn istupom nije ugrožen samo njegov domobranski lični ugled nego i prestiž onoga pojma što ga je on zvao "vojničkom slobodom i ravnopravnošću".

- Unteroficjeri nam više pameti solili nebuju...

Gebeš je htio svima nama da pokaže da je izučio tu rusku meštriju: - Nisu tamo ruski Židovi prodali nikome ništa nego to pišu ove glupe novine što ih Benčina čita, to pišu Židovi od straha da im ne porobe vojnici magazine!

I nekom rutiniranom i uvjerljivom metodom Gebeš je uznastojao da Benčini objasni kako je njegov život jadan, kako je već pet puta bačen na frontu, kako mu je kabanica preštepana sa dvadeset i tri mašinske kugle, kako je ostao sa devet rana kao ptičje strašilo, pa ga sada unatoč svemu ipak ponovno sa krivom kaučuk-čeljusti ganjaju na frontu kao psa...

- Lenjin je na lagvu jasno i glasno rekao da je fronta glupost i da je svaki čovjek koji ide na frontu glupan!

Svađa je rasla sve oštrije i sve bezobzirnije i Benčina je skočio raspaljen s postelje i samo je manjkala jedna vlas te bi sve bilo svršilo u tučnjavi i batinama i hapšenju Gebeša po straži. Ja i sam više ne znam da li od te drske nasrtljivosti slavnoga Gebeša, da li od svog vlastitog gnjilog raspoloženja (što mi se i samome gadilo), da li od toga što sam u prostački superiornoj podoficirskoj psovci Benčine osjetio škripu potkovanih čizama ratne naše zagorske vandeje, ali ja nikako nisam htio već zbog čitave maroderske sobe da Gebeš napusti svoju poziciju; tako sam težište svađe prenio na svoju osobu i bijes gospodina vodnika navukao na sebe.

Poslije dugog objašnjavanja stvar je svršila mitom i korupcijom, i tako srno kod druge litre pelinkovca zaboravili da je Gebeš htio da pobuni marodecimer i da digne revoluciju u interesu ruskih mužika. Ne znam

odakle ni kako, Benčina je počeo da zvižduka poznatu ariju iz Albinijevog Trenka. Tigar sad, a janje za čas...

Slijedeće jeseni, jedne noći, na ulici zaustavio me iznenada jedan vojnik. Bio sam već u civilu, a taj vojnik prestigao me s leđa, dodirnuvši mi rukav kao sjenka. Padala je kiša. S otvorenim kišobranom u jednoj a s knjigama u drugoj ruci spriječen u slobodnom kretanju, trgao sam se od dodira nepoznate sjenke, od instinktivne bespomoćnosti. Bio je Benčina.

- O, to ste vi, Benčina? Zdravo! Kako ste?

- Bio sam na talijanskoj fronti! Dolje neprekidno jaka artiljerija i plin! A kako vi?

- Pa dobro! Hvala! U civilu sam!

- A sjećate li se, gospodine, onoga ludoga Gebeša, što smo se zbog njega posvađali jednog večera u marodecimeru? Ustrijelili su ga na talijanskoj fronti!

- Pa nemojte: Siromah! Kako nije znao da se čuva?

- Pa nije pao na fronti, nego su ga ustrijelili! Osudili na smrt po ratnom sudu i strijeljali. Udario je jednog oficira gasmaskom po glavi! Mi smo ga poslije polili vapnom u vapnenici! Još mu sada vidim koljeno kako viri iz vapna! S njim se nije dalo izdržati! Ja sam mu uvijek lijepo govorio: ti buš na galgama zvršil tu tvoju čifutsku blezgariju! I sad, prosim lijepe, kaj ga nisu iscirkumdederuntjerali? Kaj sad ima od tega?

Poslije mjesec dana ustrijelili su plaćenički kondotjeri Narodnog vijeća i vodnika Benčinu. I njega su "iscirkumdederuntjerali".

zelheraj, trgovina suhomesnatom robom, kobasičarna. Od njemačkog: Selcherei

žnora, gajtan, pervaz, širit. Od njemačkog: Schnur

žrl, kajkavski: žderao

žveplo, sumpor. Žveplo peklensko je pakleni sumporni oganj biblijski. Od njemačkog: Schwefel

---

* Dragutin pl. Domjanić opjevao je one trijumfalne dane historijske godine 1918. kao Tedeum, po kome je pala kriminalna sjena Zelenoga kadera. On čuje topove i ta se grmljavina topova artiljerije Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca, koja svladava anarhoidnu pobunu zelenokaderaških masa, miješa sa svečanim trijumfalnim fortissimom orgulja na Tedeumu od 29. X. 1918. na Markovom trgu.

Dragutin M. Domjanić: "Izabrane pjesme", Zagreb 1924. Matica hrvatska. (Štampano u "Srpskom književnom glasniku", 1920):

PREVRAT

- - - - - - - -

- "Čuj, kako srebreno pjevaju zvona!
Uskrs nam narodni javljaju ona.
Zar ti ih ne čuje duša?
Što tvoja šutnja sluša?"

- - - - - - - -

"Orgulje šume i bruje,
Pjesma se molitve čuje,
Gle, kako zasja kroz visoka vrata
Misa ko slika, sva prepuna zlata.
Tamjana talas se vinu
Gore u modru visinu."

- - - - - - - -

Jedan tek barjak nad svima se vinuo,
Crven ko krv, kao uvreda plamen.
Tko ga je digo? Zar baćuške sužnjevi,
Skupljeni tamo, gdje Gupčev je kamen?

- - - - - - - -

- - - - "To topovi tutnje." -
Zar su već ovdje sa Njeve, sa ledene,
Oni, što nesretnu zemlju su svoju
Izdali Nijemcu na milost i nemilost,
Žive i bezbroje mrtvih u boju.
Oni, što svuda, do najdaljeg Sibira
Stvaraju bijedu i očaj i kletve,
Kopaju beskrajna groblja i stratišta,
Bacaju požar u sazrele žetve.
Da je sve planulo, garištem ostalo,
Sve, što su nekada Rusijom zvali.
Da je sve zalio ocean krvavi,
Kud su ti pukovi užasa pali.

"Književna republika" prikazala je ovu himnu Domjanićevu s jednom napomenom, takoreći en passant, kao dokumenat vremena i političkih zaostalih prilika: Poglaviti gospodin doktor Dragutin plemeniti Domjanić de Zelina et Krče, vijećnik Kr. sudbenog stola, vitez reda svetoga Save III stepena "za književne zasluge", član Jugoslavenske akademije, predsjednik Matice hrvatske itd., itd., osudio je boljševike, da radi rime na kletve "bacaju požar u sazrele žetve"...

Čini se da na svijetu nema stvari, što je jedan stihotvorac ne bi izbacio radi rime! Od "kletve" do "žetve" u mozgu stihotvorca razmak je samo od jednog retka, a kako rima na "kletvu" u našem jeziku imade relativno malo, što bi pjesniku drugo palo na pamet nego da izbaci "požar na sazrelu žetvu".

Matica hrvatska još je godine 1892. štampala Mignetovu historiju Francuske revolucije, a u predgovoru tog ultrareakcionarnog djela M. h. ističe da ga štampa zato, jer je to djelo "nježno i obzirno u vjerskim i u svim drugim stvarima". Kako "nježnost i obzir" Matice hrvatske u vjerskim i u svim drugim stvarima izgledaju, vidi se jasno iz gore citirane pjesme "nježnog i obzirnog" gospodina predsjednika "nježne i obzirne" Matice hrvatske. Sve u "nježnom i obzirnom stilu"! Godine 1892, stotinu godina kasnije, Francuska revolucija postala je za Maticu hrvatsku "najznamenitijom pojavom u novoj povijesti". "Francuska revolucija zahvatila je svu Evropu, te se dojmila cijeloga naobraženog svijeta."

Kada bude dakle negdje oko 2017. na stotu godišnjicu Ruske revolucije Matica hrvatska opet štampala jednu knjigu o Ruskoj revoluciji, "punu nježnosti i obzira u vjerskim i u svim drugim stvarima", neka onaj pisac predgovora bude tako dobar pak neka citira pjesmu svog pokojnog predsjednika. Pokazat će se (iz stogodišnje retrospektive), kako se i Ruska revolucija dojmila "cijeloga naobraženog svijeta", ali kako medu tim "cijelim naobraženim svijetom" nije bilo Matice hrvatske ni njenog "obzirnog i nježnog" predsjednika.

Bilješka o autoru

Miroslav Krleža

(Zagreb, 7. srpnja 1893. – Zagreb, 29. prosinca 1981.)

Miroslav Krleža, književnik i enciklopedist, po mnogima je najveći hrvatski pisac 20. stoljeća.

Rođen je u obitelji nižeg socijalnog statusa, a o svome će djetinjstvu kasnije pisati u autobiografskoj prozi *Djetinjstvo u Agramu*. Pučku školu i nižu klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu. Od 1908. godine u Pečuhu polazi kadetsku školu, a od 1911. stipendist je vojnog učilišta Ludoviceum u Budimpešti. Godine 1913. napušta Ludoviceum i preko Pariza i Soluna bježi u Srbiju, želeći se kao dragovoljac pridružiti srpskoj vojsci u Balkanskim ratovima. Međutim, srpske ga vlasti sumnjiče da je špijun i protjeruju, pa se vraća u Zemun, gdje je uhićen kao dezerter, te nakon istrage otpušten iz vojske. Potom dolazi u Zagreb, gdje će ostati do 1915. godine kada je mobiliziran. Zbog bolesti oslobođen je vojne službe te se 1916. godine vraća u Zagreb. Inspiriran ruskom revolucijom, revolucionarnim zbivanjima u Mađarskoj i Njemačkoj, postaje sve aktivniji član komunističkog pokreta. Prihvaća i ideje jugoslavenstva, zbog čega u tom razdoblju piše srpskom ekavicom, kao i brojni drugi hrvatski pisci (Šimić, Ujević, Cesarec, Andrić...). Godine 1919. godine zajedno s Augustom Cesarcem pokrenuo je

avangardistički komunistički polumjesečnik *Plamen*. Iste godine ženi se glumicom Belom Kangrga. U to vrijeme piše sedam ekspresionističkih dramskih djela i nudi ih zagrebačkom HNK, no intendant Josip Bach ih sve odbija. Godine 1920. za izvođenje mu je prihvaćena drama *Galicija*, koju na scenu postavlja Gavella, ali je izvedba zabranjena sat vremena prije premijere 30. prosinca 1920. godine, nakon proglašenja Obznane (zabrane komunističkog djelovanja). Prva izvedena drama mu je *Golgota* 1922. godine, s kojom je započeo trajnu suradnju s Brankom Gavellom kao redateljem i Ljubom Babićem kao scenografom. 1923. godine pokreće *Književnu republiku*, dok je godine 1934. pokrenuo beogradski časopis *Danas* kojim izaziva nove reakcije i sukobe, poznate pod imenom *sukob na književnoj ljevici*. Tridesetih godina postaje sve više skeptičan prema komunističkom pokretu, razočaran staljinističkim totalitarizmom i progonima neistomišljenika, a u umjetnosti nametanjem strogih kanona tzv. socrealizma. U to vrijeme stvara svoja najvažnija književna djela (glembajevski ciklus, roman *Povratak Filipa Latinovicza*, *Balade Petrice Kerempuha*) i postaje središnjom osobom jugoslavenske književne scene. Za vrijeme drugog svjetskog rata pod pritiskom je ustaškog režima, ali se zbog prijašnjih sukoba ne priključuje partizanskom pokretu. Poznata je njegova izreka da mu je svejedno hoće li ga ubiti Dido (Eugen Dido Kvaternik, Pavelićeva "desna ruka") ili Đido (Milovan Đilas, partizanski i komunistički vođa, kasnji disident). Pokazalo se, međutim, da mu u NDH ne prijeti opasnost: ustaške vlasti, koje ga cijene kao vodećeg hrvatskog predratnog intelektualca, mu nude suradnju i razne funkcije (intendant HNK, mjesto profesora hrvatske književnosti na Sveučilištu u Zagrebu...), no on to odbija, te se u nekoliko navrata u strahu za svoj život sklanja u sanatorij. Nakon 1945. godine od optužbi ga spašava predratno prijateljstvo s Titom. Osobito nakon raskida sa Staljinom sve više sudjeluje u javnom životu: kao urednik *Republike* (1945), utemeljitelj i ravnatelj Leksikografskog zavoda (1950), pokretač časopisa *Forum* (1962) i dr. U tom razdoblju Krleža

je "zarobljenik vlastitih ideala" (V. Bogišić), a u izravni sukob s komunističkim režimom ne ulazi ni nakon što je podržao *Deklaraciju o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika* (1967), iako od tada polako prestaje biti jedan od sudionika javnog političkog života. Bio je suradnik *Savremenika, Obzora, Borbe, Jutarnjeg lista*, *Hrvatskoga kola, Književnoga juga* i drugih časopisa.

Krleža se u književnosti javlja dramom *Legenda*, koju je 1914. godine objavio u *Književnim novostima*.

U cjelini Krležin golem i raznovrstan opus najčešće se usustavljuje u odnosu na nekoliko tematskih ciklusa. *Domobranski ciklus* obuhvaća zbirku novela *Hrvatski bog Mars* (1922), dramu *Galicija* (1922), kao i pjesme koje kasnije udružuje sintagmom *Moja ratna lirika*, dok bi *glembajevski ciklus* bio bi određen prozom *Glembajevi* (1932) i dramama *Gospoda Glembajevi, Leda* i *U agoniji*, a *jakobinski ciklus* novelama *Mlada misa Alojza Tičeka, Hodorlahomor veliki, Smrt Florijana Kranjčeca.*

Roman *Povratak Filipa Latinovicza* (1932) svojom formom i sadržajem zaokupljenim umjetnikom i njegovim doživljajem svijeta povezuje hrvatsku književnost sa suvremenim europskim strujanjima (Musil, Proust, Rilke i dr.). Krleža je i autor romana *Banket u Blitvi* (1962), *Na rubu pameti* (1938), *Zastave* (1967).

Krležin lirski opus, raznolik formom i sadržajem, sadrži nekoliko stotina pjesama okupljenih u jedanaest zbirki (*Pan,* 1917; *Tri simfonije,* 1917, *Pjesme I* i *II*, 1918; *Pjesme III,* 1919, *Lirika,* 1919; *Knjiga pjesama,* 1931, *Knjiga lirike,* 1932; *Simfonije,* 1933; *Balade Petrice Kerempuha,* 1936; *Pjesme u tmini,* 1937). U Krležinom lirskom opusu ističu se *Balade Petrice Kerempuha* (1936), djelo u kojem je kajkavskim dijalektom oživio fragmente nestalih života. Autor je autobiografske proze *Djetinjstvo u Agramu* (1952), *Davni dani* (1956), *Dnevnik* (1977), te putopisnim žanrom uokvirenih feljtona *Izlet u Rusiju* (1926).

* * *

Najpoznatija Krležina zbirka novela *Hrvatski bog Mars* dio je zamišljenog ciklusa književnih djela s temom Prvog svjetskog rata i hrvatskih domobrana. Krleža je izvorno pod ovim naslovom namjeravao napisati "domobranski historički roman u četiri dela", što je prvi put najavio u časopisu *Plamen* 1919. godine. Od 1922. godine objavljuje različito koncipirane knjige s ovim naslovom, a za konačno i kanonsko izdanje smatra se ono iz 1946. godine, u kojemu je autor dodao i opširni "Tumač domobranskih i stranih riječi i pojmova". Konačna redakcija sadrži šest novela, te ekspresionističku alegoriju *Hrvatska rapsodija* (prvi put objavljena u časopisu *Savremenik* 1917. godine), koju je teško žanrovski odrediti, jer je riječ o djelu koje ima karakteristike novele i drame. Dio ciklusa je i drama *Galicija* (kasnije je znatno prerađena u dramu s naslovom *U logoru*), koja nije uvrštena u ovu zbirku.

"U Napomeni o »Hrvatskom bogu Marsu« 1923, Krleža poriče da je na svom »mesu« ikad osjetio užas rata, pa »da bi zato bio morao postati antimilitarističkim piscem iz ličnog revolta«. U ratu nikad nije bio u vatri niti u opasnosti: pa čak mu je u Galiciji vojska djelovala smiješno. Odbacio je sablju i postao književnikom i prije nego što ga je počela proganjati »smrt četrdesetorice nevinih mučenika«, njegovih bivših drugova iz vojne akademije Ludoviceum." (Krležijana) Autor dakle nije imao izravnog kontakta s bojištem, pa se zbivanja na istočnoj fronti, do tada neviđenoj klaonici, izravno opisuju samo u jednoj noveli – *Bitka kod Bistrice Lesne*. Sve ostale novele opisuju prilike u vojarnama, na vježbalištima, u bolnicama, u pozadini, a *Hrvatska rapsodija* u vlaku u kojemu se, premda nije izravno vezan uz ratna zbivanja, sabiru sve posljedice rata.

Ova antiratna zbirka kritika je ratnog ludila i nasilja usmjerenog prema neprijatelju jednako kao i prema vlastitim podanicima, ali i prevladanih društvenih odnosa carske Austro-Ugarske, pri čemu Krleža iskazuje svoju ljevičarsku političku orijentaciju – uvjerenje da će komunistička revolucija jednom zauvijek riješiti čovječanstvo ovakvih užasa. Realizam i naturalizam opisa usporedni su s ekspresionističkim simbolizmom i alegorijom, osobito u *Hrvatskoj rapsodiji*.

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o.
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

ISBN: 978-953-328-296-1

Zagreb, kolovoz 2014.